

Ścieżka edukacyjna – prawo konstytucyjne

Ścieżka edukacyjna – prawo konstytucyjne

REDAKCJA NAUKOWA

Piotr Czarny
Paweł Daroszewski

AUTORZY OPRACOWANIA

Piotr Czarny, Paweł Daroszewski, Wojciech Firek,
Marcin Hamielec, Paulina Jabłońska, Karolina Kaliszewska,
Kinga Liszka, Sara Pacholec, Daria Trzeszczkowska

KRAKÓW 2023

Ścieżka edukacyjna – prawo konstytucyjne

REDAKCJA NAUKOWA

Piotr Czarny
Paweł Daroszewski

AUTORZY OPRACOWANIA

Piotr Czarny, Paweł Daroszewski, Wojciech Firek,
Marcin Hamielec, Paulina Jabłońska, Karolina Kaliszewska,
Kinga Liszka, Sara Pacholec, Daria Trzeszczkowska

RECENZENCI

prof. dr hab. Marek Chmaj
Dr Bogumił Naleziński

KOORDYNATOR WYDANIA

Adrian Gorgosz

KOREKTA JĘZYKOWA

Aleksandra Łozińska

SKŁAD I OPRACOWANIE GRAFICZNE

Aleksandra Winiarska

OKŁADKA

Małgorzata Grzešków-Gorgosz

Copyright by AT Wydawnictwo, Authors & Editors

All rights reserved

ISBN 978-83-66445-29-1

Publikacja została sfinansowana ze środków
Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage
w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza”
w Uniwersytecie Jagiellońskim

AT Wydawnictwo
www.atwydawnictwo.pl

Spis treści

WSTĘP	7
ŚCIEŻKI PRAWA KONSTYTUCYJNEGO	
POZIOM I. SZKOŁA PODSTAWOWA	9
POZIOM II. LICEUM, POZIOM PODSTAWOWY	39
POZIOM III. LICEUM, POZIOM ROZSZERZONY	157
BIBLIOGRAFIA	333

Wstęp

Hasło „edukacja konstytucyjna” funkcjonuje w Polsce przede wszystkim w dwóch kontekstach. Z jednej strony, zwłaszcza w literaturze prawniczej, podkreśla się, że każda konstytucja, aby spełniać właściwie swoją rolę fundamentu państwa, musi być zakorzeniona w świadomości społecznej. Jeśli tak nie jest, nawet najlepsze regulacje dotyczące zasad ustrojowych, procesu sprawowania władzy, systemu źródeł prawa oraz praw i wolności jednostki mogą zostać łatwo pozbawione istotnego znaczenia. Z drugiej strony, opierając się m.in. o wyniki badań socjologicznych, zauważa się, że dla znacznej części polskiego społeczeństwa ustawa zasadnicza – i jej ścisłe przestrzeganie – nie jest kwestią newralgiczną; znajomość jej postanowień jest stosunkowo niewielka, a jej znaczenie w życiu zwykłego obywatela postrzegane jest jako dosyć nikłe. To właśnie przede wszystkim do zmniejszenia tego widocznego dysonansu między założeniami teoretycznymi a rzeczywistością społeczną ma zatem przyczynić się edukacja konstytucyjna. Nie można jednak zaprzeczyć, że obok podstawowego dydaktycznego ma ona również cel perswazyjny: ma bowiem przekonać do uznania znaczenia konstytucji w życiu społecznym i politycznym oraz akcentować, że przestrzeganie ustawy zasadniczej stanowi istotną wartość.

Nie trzeba też chyba nikogo przekonywać, że największe znaczenie ma edukacja konstytucyjna wśród młodzieży, a więc osób, które pełnią praw obywatelskich uzyskały niedawno lub uzyskają w najbliższych latach. Trudno również wyobrazić sobie pominięcie jej w nauczaniu szkolnym, chyba że dąży się do obalenia obowiązującej Konstytucji i kwestionuje wartości, na których się ona opiera. Co więcej, współcześnie edukacja taka jest tym istotniejsza, że polska ustawa zasadnicza ma już ponad ćwierć wieku, a więc części młodych ludzi może wydawać się czymś przestarzałym i obcym, narzuconym przez starszych. A przecież sami autorzy Konstytucji RP wspominają w Preambule, że tworząc ją myśleli również o przyszłych pokoleniach. Wreszcie, nie można też tracić z pola widzenia faktu, że wbrew pozorom Konstytucja RP nie jest aktem prawnym prostym w interpretacji, i sama lektura jej tekstu bez odpowiedniego przygotowania prowadzi do mylnych wniosków, czego przykłady bardzo często zauważyć można w środkach społecznego przekazu.

Założeniem niniejszego opracowania, powstałego w odpowiedzi na powyższe problemy, jest nie tylko przekazanie uczniom i nauczycielom wiedzy o najważniejszych zagadnieniach prawa konstytucyjnego dostosowanej do poszczególnych

poziomów edukacji, ale przede wszystkim dostarczenie materiału do powtórzenia i utrwalenia wiadomości na ten temat w formie różnego rodzaju zadań, które mogą być wykonywane zarówno indywidualnie, jak i zbiorowo. Adresowane jest ono przede wszystkim do tych uczniów, którzy ze względu na własne zainteresowania albo czekające ich wymagania egzaminacyjne chcą bliżej poznać problematykę konstytucyjną. Materiał został ujęty w trzech blokach (szkoła podstawowa, liceum poziom podstawowy, liceum poziom rozszerzony). Oznacza to, że w treści opracowania pojawiają się pewne powtórzenia; ich obecność uzasadniona jest jednak dążeniem do objęcia kręgiem jego adresatów uczniów (i nauczycieli) szkół zarówno podstawowych, jak i średnich.

Niniejsza publikacja różni się istotnie od innych pokrewnych pozycji – w szczególności podręczników szkolnych – również gronem autorów. Są nimi bowiem studenci prawa wyższych lat studiów i doktoranci związani z Kołem Naukowym Prawa Konstytucyjnego Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa: organizacji działającej na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1851 r. Z jednej strony są oni już przygotowani pod względem merytorycznym, z drugiej zaś mają jeszcze świeżo w pamięci swoją edukację szkolną, dzięki czemu ich rozważania zostały napisane w sposób zrozumiały dla uczniów – ich młodszych kolegów. Między innymi z tego też względu projekt został przyjęty do realizacji i sfinansowany przez Uniwersytet Jagielloński jako element społecznego oddziaływania Uczelni. Książka napisana została przy uwzględnieniu stanu prawnego na koniec 2023 r.

Na zakończenie należy także wyrazić podziękowania dla krakowskiego Stowarzyszenia Demokracja w Praktyce za pomoc przy tworzeniu projektu, który doprowadził do powstania niniejszej książki, oraz dla pracowników naukowo-dydaktycznych Katedry Prawa Konstytucyjnego UJ, którzy podjęli się lektury wstępnych wersji poszczególnych rozdziałów.

ŚCIEŻKA PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

POZIOM I. SZKOŁA PODSTAWOWA

1. Rzeczpospolita Polska	11
1.1. ZASADY USTROJOWE	11
1.3. TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY	18
1.4. PODZIAŁ WŁADZY	19
1.5. RADA MINISTRÓW (RZĄD)	20
1.6. OBYWATELSTWO	21
1.7. MNIEJSZOŚCI NARODOWE I ETNICZNE	22
2. Prawa i wolności konstytucyjne	23
2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA	23
2.2. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA	24
2.3. PRAWA A WOLNOŚCI	24
2.4. KONSTYTUCYJNE PRAWA I WOLNOŚCI	26
2.5. ZASADA OCHRONY GODNOŚCI CZŁOWIEKA	27
2.6. OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA	29
2.7. INSTYTUCJE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA	29
2.8. WOLNOŚĆ SŁOWA	31
3. Karty pracy	33
4. Klucz odpowiedzi	38

1. Rzeczpospolita Polska

Opracowanie: Daria Trzeszczkowska, Paulina Jabłońska, Marcin Hamielec

1.1. ZASADY USTROJOWE

W rozdziale I Konstytucji ustrojodawca umieścił katalog **zasad ustrojowych**, tj. **norm i wartości opisujących podstawy i sposób funkcjonowania państwa**. Zasady ustrojowe wskazują **cele** oraz **idee**, które powinny być w nim wprowadzane w życie. W szczególności określają **sposób sprawowania władzy publicznej**. Do najważniejszych zasad ustrojowych wymienionych w Konstytucji należą m.in. **zasada państwa prawnego, zasada podziału władzy oraz zasada nadrzędności Konstytucji**.

ZASADA SUWERENNOŚCI NARODU DEMOKRACJA BEZPOŚREDNIA I POŚREDNIA

Zawarta w art. 4 Konstytucji zasada suwerenności narodu określa, kto sprawuje władzę w Polsce i w jaki sposób jest ona sprawowana.

Art. 4 Konstytucji

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy **do Narodu**¹.
2. Naród sprawuje władzę **przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio**.

Treść zasady

Zasada suwerenności narodu stanowi, że najwyższa władza w Polsce należy do Narodu (przez „Naród” należy tu rozumieć obywatele polskich). Naród może sprawować ją samodzielnie (bezpośrednio) lub też pośrednio, poprzez wybranych przez siebie przedstawicieli, którzy rządzą w jego imieniu. Sprawowanie władzy przez naród bezpośrednio nazywane jest **demokracją bezpośrednią**, natomiast sprawowanie władzy przez naród poprzez jego przedstawicieli nazywane jest **demokracją pośrednią**.

¹ Wszystkie pogrubienia w cytatach zostały dodane przez autorów opracowania.

Demokracja bezpośrednia

Demokracja bezpośrednia oznacza, że obywatele osobiście uczestniczą w rządzeniu państwem. Do podejmowania kluczowych decyzji nie są wtedy potrzebne organy państwowe, jak np. parlament. Rządzący realizują te działania, które w głosowaniu poprze większość obywateli. Demokracja bezpośrednia wywodzi się ze starożytnej Grecji.

Najczęściej spotykanym narzędziem demokracji bezpośredniej jest **referendum**. Polega ono na umożliwieniu uprawnionym obywatelom wyrażenia swojej opinii na jakiś temat. W praktyce dzieje się to poprzez zaznaczenie przez każdą głosującą osobę wybranej przez nią opcji na karcie referendalnej (opcje te przedstawiają różne odpowiedzi na zadane na karcie pytanie). Obywatele mogą tak rozstrzygać np. o przyjęciu określonego aktu prawnego czy też o wejściu państwa do organizacji międzynarodowej.

Kto może wziąć udział w referendum w Polsce?

Art. 62 Konstytucji

1. **Obywatel polski** ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania **kończy 18 lat**.
2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, **które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych**.

Prawo do głosowania w referendum uzależnione jest od spełnienia kilku kryteriów:

- ♦ posiadania obywatelstwa polskiego;
- ♦ ukończenia najpóźniej w dniu referendum 18 lat;
- ♦ niebycia ubezwłasnowolnionym (do bycia ubezwłasnowolnionym konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu);
- ♦ posiadania praw publicznych (do pozbawienia praw publicznych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu);
- ♦ posiadania praw wyborczych (do pozbawienia praw wyborczych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu).

Poza referendum istnieją także inne formy demokracji bezpośredniej. Są to:

Zgromadzenie ludowe – spotkanie ogółu ludności uprawnionej do podejmowania decyzji politycznych na danym terytorium. Występuje na obszarach mało rozległych i słabo zaludnionych.

Inicjatywa ludowa (inicjatywa obywatelska) – przyznanie odpowiednio dużej liczbie obywateli (w Polsce jest to 100 tys.) prawa do zgłoszenia projektu aktu

prawnego, który miałby zostać uchwalony przez parlament. Zwykle nie może dotyczyć pewnych sfer, jak np. podatki czy sprawy wojskowe.

Weto ludowe – przyznanie pewnej grupie obywateli prawa do zgłoszenia sprzeciwu wobec planowanego lub uchwalonego aktu prawnego. Weto ludowe często wiąże się z żądaniem zorganizowania referendum w danej sprawie.

Plebiscyt – specyficzny rodzaj referendum. Jest to wyrażenie przez ludność danego regionu opinii w kwestii tego, do jakiego państwa region ten powinien przynależeć.

Konsultacje społeczne – spotkania, które służą obywatelom do przekazania swoich poglądów przedstawicielom władzy. Odbywają się przed wydaniem danego aktu prawnego i służą uzyskaniu jak najliczniejszych opinii na temat jego treści, tak, aby jak najwięcej osób było z niej zadowolonych.

Demokracja pośrednia

W ramach zasady suwerenności Narodu władza może być przez Naród sprawowana również pośrednio. Taki system rządów nazywany jest **demokracją pośrednią**.

Demokracja pośrednia (przedstawicielska) to rodzaj demokracji, w którym w sprawach kluczowych dla państwa decyzje za obywateli podejmują ich przedstawiciele wybrani w demokratycznych wyborach. Obywatele delegują swoich przedstawicieli do władz różnego szczebla, od lokalnego i regionalnego, przez krajowy, po międzynarodowy.

Opisana powyżej **zasada przedstawicielstwa** jest uzupełnieniem zasady suwerenności narodu, koniecznym ze względu na fakt, że częste bezpośrednio decydowanie przez obywateli w sprawach państwowych nie jest wykonalne. Ponieważ obecnie państwa mają miliony mieszkańców, niemożliwe jest, aby wszystkie decyzje w państwie były zależne od głosu każdego obywatela – zajmowałoby to za dużo czasu i osłabiałoby skuteczność rządów.

Kluczowe znaczenie dla demokracji przedstawicielskiej mają wolne, równe, powszechne i uczciwe **wybory**, przeprowadzone według przejrzystych reguł.

Wybory to proces, w którym osoby uprawnione do głosowania wybierają spośród zgłoszonych kandydatów swoich przedstawicieli do organów władzy. Wybory w Polsce odbywają się, aby wyłonić:

- ◆ Prezydenta,
- ◆ członków Sejmu i Senatu,
- ◆ członków Parlamentu Europejskiego,
- ◆ władze samorządowe w gminach, powiatach i województwach.

Prawo do głosowania w wyborach uzależnione jest od spełnienia identycznych kryteriów, jak w przypadku prawa do głosowania w referendum, tj. od:

- ◆ posiadania obywatelstwa polskiego,
- ◆ ukończenia najpóźniej w dniu wyborów 18 lat,

- ♦ niebycia ubezwłasnowolnionym,
- ♦ posiadania praw publicznych,
- ♦ posiadania praw wyborczych.

PLURALIZM POLITYCZNY

Jedną z podstawowych wartości konstytucyjnych jest **pluralizm polityczny**. Pluralizm polityczny oznacza, że **w życiu publicznym biorą udział grupy i osoby posiadające i wyrażające różne, często odmienne poglądy**. Polityczna różnorodność jest niezbędnym elementem państwa demokratycznego.

Art. 11 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Preambuła Konstytucji

[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł [...].

Treść zasady

Pluralizm oznacza **różnorodność**; do istoty pluralizmu politycznego należy **swoboda wyrażania w przestrzeni publicznej różnorodnych, często przeciwstawnych interesów i dążeń**. Zakłada on **możliwość formułowania konkurencyjnych poglądów oraz stanowisk** i dążenia do ich realizacji. To niezbędny element społeczeństwa obywatelskiego oraz państwa demokratycznego.

Partie polityczne

Warunkiem pluralizmu politycznego jest **swoboda tworzenia i działania partii politycznych**. Partia polityczna to **forma organizacji, w której zrzeszają się obywatele posiadający wspólne przekonania polityczne, społeczne lub gospodarcze**. **Do celów działania partii politycznych należą:**

- 1 wyrażanie woli politycznej przez obywateli;
- 2 wyrażanie i realizowanie potrzeb społecznych;
- 3 udział w życiu publicznym poprzez:

- a) wywieranie metodami demokratycznymi wpływu na kształtowanie polityki państwa,
 - b) sprawowanie władzy publicznej;
- ③ formułowanie programów politycznych i ich realizowanie.

REPUBLIKAŃSKA FORMA RZĄDÓW

Zasadę republikańskiej formy rządów przeciwstawiamy monarchii. Państwo polskie nie jest monarchią, lecz republiką. Konstytucyjnym źródłem zasady republikańskiej formy rządów jest zasada dobra wspólnego.

Art. 1 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Art. 10 Konstytucji

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Treść zasady

Republikańska forma rządów oznacza **ustrój niemonarchiczny**, czyli taki, w którym **głową państwa** jest nie monarcha, lecz inny organ, pochodzący z wyboru – **najczęściej Prezydent**. W republice prawo do sprawowania władzy (tzw. legitymacja władzy) nie ma związku z pochodzeniem osoby ją sprawującej (piastuna organu), a źródłem kompetencji organów władzy publicznej jest prawo, w tym m.in. ustawa. Zasada republikańskiej formy rządów odwołuje się do pojęć sprawy publicznej oraz wspólnoty wszystkich obywateli. Treść zasady obejmuje też założenie, zgodnie z którym **obywatele czynnie uczestniczą w życiu wspólnoty, dążąc do realizacji dobra wspólnego**.

Prezydent RP

To konstytucyjny organ władzy wykonawczej. Jest **wybierany w wyborach powszechnych na pięcioletnią kadencję z możliwością jednej reelekcji**. Jako najwyższy przedstawiciel Rzeczypospolitej Polskiej Prezydent uosabia majestat państwa polskiego. Z tego powodu został wyposażony w pewne kompetencje tradycyjnie przypisywane monarsze (m.in.: **wykonywanie prawa łaski, nadawanie orderów i odznaczeń, nadawanie obywatelstwa polskiego i wyrażanie zgody na**

zrzeczenie się obywatelstwa). W ramach funkcji najwyższego przedstawiciela Rzeczypospolitej Polskiej Prezydent czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji. Jest on także gwarantem ciągłości władzy państwowej. Pełniąc tę rolę, Prezydent stoi na straży suwerenności (niezależności) i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium. Z tego powodu posiada on pewne kompetencje w sferze obronności państwa (m.in.: **sprawowanie zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi, nadawanie stopni wojskowych, zarządzanie mobilizacji oraz użycia sił zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej, mianowanie Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i dowódców poszczególnych rodzajów sił zbrojnych**).

Inne kompetencje Prezydenta obejmują m.in.:

- 1 wydawanie rozporządzeń, rozporządzeń z mocą ustawy i zarządzeń;
- 2 zarządzanie wyborów do Sejmu i Senatu;
- 3 podpisywanie ustaw;
- 4 powoływanie sędziów;
- 5 powoływanie Prezesa Rady Ministrów (Premiera).

PAŃSTWO PRAWA

Jedną z najważniejszych zasad ustrojowych sformułowanych w Konstytucji jest **zasada państwa prawnego**. Państwo prawne to **państwo praworządne, w którym stanowione prawo realizuje pewien standard ochrony praw człowieka**. Zasada państwa prawnego determinuje kształt polskiego systemu prawnego.

Art. 2 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Treść zasady

Państwo prawa to **państwo, w którym władza jest ograniczona przez prawo** – czyli, innymi słowy, w którym **organy władzy publicznej muszą przestrzegać prawa, które stanowią**. W nauce prawa konstytucyjnego wyróżniamy dwa aspekty państwa prawa (tzn. dwa sposoby jego rozumienia). Pierwszy z nich to aspekt formalny, który obejmuje **gwarancje przestrzegania prawa**, czyli elementy ustroju i działania państwa pozwalające skutecznie pilnować, żeby prawo było **stanowione w odpowiedni** (zgodny z Konstytucją) **sposób i stosowane w praktyce**. Szczególnie ważną gwarancją jest **niezależność sądownictwa**. W tym aspekcie państwo prawa oznacza **państwo praworządne**. Drugi aspekt państwa prawa to natomiast aspekt materialny, który dotyczy treści, jaką zawiera (odpowiednio)

stanowione prawo. W tym aspekcie państwo prawa to **państwo, w którym prawo spełnia pewien standard związany z ochroną praw człowieka**. W sumie więc współczesne państwo prawa to **państwo praworządne, w którym stanowione prawo realizuje określone standardy ochrony praw człowieka**.

KONSTITUCJONALIZM

Kolejną zasadą ustrojową, blisko związaną z zasadą państwa prawnego, jest **zasada konstytucjonalizmu**. Współczesny konstytucjonalizm opiera się na założeniu, zgodnie z którym **Konstytucja jest aktem o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa i stanowi podstawę porządku prawnego w państwie**.

Art. 8 Konstytucji

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Preambuła Konstytucji

[...] Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 188 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

1. zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2. zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3. zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4. zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5. skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 189 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Treść zasady

Współczesny konstytucjonalizm opiera się na nadrzędności Konstytucji oraz uznaniu jej funkcji prawnej. Oznacza to, że **Konstytucja jako akt o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa** nie jest jedynie deklaracją polityczną lub programową (czyli pewnym oświadczeniem, którego treść może, ale nie musi być wprowadzona w życie), lecz **ma charakter wiążący** (jej przestrzeganie jest obowiązkowe) i **musi być stosowana**. Zgodnie z obowiązującym prawem postanowienia Konstytucji należy stosować bezpośrednio, chyba że sama Konstytucja stanowi inaczej. Ogólnie rzecz biorąc, oznacza to m.in., że organy władzy publicznej mają obowiązek uwzględniać przepisy Konstytucji w procesie podejmowania decyzji.

1.2. CECHY KONSTYTUCJI

Nauka prawa konstytucyjnego wskazuje na **trzy podstawowe cechy Konstytucji**:

- ❶ **szczególną formę**;
- ❷ **szczególną treść**;
- ❸ **szczególną moc**.

Szczególna forma Konstytucji obejmuje jej nazwę, a także tryb uchwalenia i zmiany. Oznacza to, że używamy pojęcia „Konstytucja” na oznaczenie tylko tego jednego, konkretnego aktu prawnego, a tryb uchwalenia i zmiany Konstytucji wyraźnie różni się od trybu uchwalenia i zmiany ustawy.

Szczególna treść dotyczy zawartości regulacji konstytucyjnej. Treść współczesnych konstytucji obejmuje:

- a) **określenie zasad ustrojowych państwa**,
- b) **katalog praw i wolności jednostek**,
- c) **wskazanie sposobu sprawowania władzy w państwie i jej podmiotu** (tego, do kogo ta władza należy).

Szczególna moc Konstytucji jest z kolei rozważana w dwóch aspektach. W aspekcie negatywnym oznacza dla władzy publicznej **zakaz stanowienia prawa niezgodnego z Konstytucją**, a w aspekcie pozytywnym **nakaz urzeczywistniania i rozwijania norm konstytucyjnych w innych aktach prawnych** (co oznacza, że wszystkie te akty muszą być zgodne z zasadami zawartymi w Konstytucji oraz je konkretyzować).

1.3. TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Wśród gwarancji mających zapewniać przestrzeganie zasady konstytucjonalizmu należy wskazać **sądowe mechanizmy rozstrzygania sporów konstytucyjnych**,

w szczególności instrumenty (np. ustawy) związane z funkcjonowaniem **sądownictwa konstytucyjnego**. W Polsce organem powołanym do rozstrzygania takich sporów jest **Trybunał Konstytucyjny**. Jego głównym zadaniem jest eliminowanie z systemu norm prawnych, które są niezgodne z Konstytucją. Do podstawowych kompetencji Trybunału należy orzekanie w sprawach:

- 1 zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją;
- 2 zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała wcześniejszej zgody wyrażonej w ustawie;
- 3 zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami;
- 4 zgodności z Konstytucją celów i działalności partii politycznych;
- 5 skargi konstytucyjnej.

1.4. PODZIAŁ WŁADZY

Jednym z elementów budujących demokratyczne państwo prawne jest **zasada podziału władzy**. Wyraża ona **ideę podzielenia funkcji, zadań i kompetencji władzy publicznej w taki sposób, by władza ta była ograniczona**. To ograniczenie władzy przez jej podział ma służyć zagwarantowaniu skutecznej ochrony praw człowieka.

Art. 10 Konstytucji

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Preambuła Konstytucji

[...] ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli i ich wspólnot.

Art. 173 Konstytucji

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Treść zasady

Podział władzy zakłada **dekonzcentrację władzy, dokonywaną w celu zapewnienia skutecznej ochrony praw i wolności człowieka**. Konstytucyjna zasada podziału

władzy wyraża **monteskiuszowską ideę wyodrębnienia trzech władz, uzupełnioną o instrumenty** (rozwiązania prawne) **służące ich wzajemnemu równoważeniu się**. Sam podział ma dwa **aspekty: funkcjonalny i organizacyjny**. Aspekt funkcjonalny obejmuje **wyodrębnienie trzech władz ze względu na rodzaj aktywności każdej z nich**. Pod tym względem wyróżniamy:

- ❶ **władzę ustawodawczą**, której zadaniem jest stanowienie prawa (tworzenie norm poprzez uchwalanie ustaw);
- ❷ **władzę wykonawczą**, której zadaniem jest realizacja aktualnych celów polityki państwa (poprzez wykonywanie ustaw);
- ❸ **władzę sądowniczą**, której zadaniem jest wymierzanie sprawiedliwości.

Aspekt organizacyjny podziału zakłada natomiast, że **wymienione władze (sfery aktywności państwa) zostają powierzone trzem odrębnym grupom podmiotów**. I tak zgodnie z Konstytucją władzę ustawodawczą sprawują **Sejm i Senat**, władzę wykonawczą **Prezydent i Rada Ministrów**, a władzę sądowniczą **sądy i trybunały**. Współcześnie tak rozumiany **podział jest uzupełniany przez mechanizmy zapewniające równowagę władz**, czyli narzędzia (np. możliwość zawetowania ustawy przez Prezydenta, konstruktywne wotum nieufności), które pozwalają władzom w miarę potrzeby nawzajem pobudzać i ograniczać swoje działania. **Takie wzajemne oddziaływanie co do zasady nie dotyczy jednak władzy sądowniczej**. Ta bowiem, zgodnie z Konstytucją, pozostaje władzą odseparowaną.

1.5. RADA MINISTRÓW (RZĄD)

To konstytucyjny organ władzy wykonawczej. Składa się z **Prezesa Rady Ministrów (Premiera) i ministrów**. Podstawowym zadaniem rządu jest **prowadzenie polityki państwa**, zarówno wewnętrznej, jak i zagranicznej. Zgodnie z przyjętymi w Polsce założeniami systemu parlamentarno-gabinetowego **Rada Ministrów (gabinet) sprawuje władzę, działając w oparciu o zaufanie Izby Parlamentu (Sejmu)**. Z jednej strony **Sejm uczestniczy w procedurze powoływania rządu**, a z drugiej **rząd ponosi odpowiedzialność polityczną przed Sejmem**. Dezaprobatą Izby może doprowadzić do dymisji Rady Ministrów lub odwołania jej poszczególnych członków – ministrów. Do podstawowych kompetencji rządu należą:

- ❶ wydawanie rozporządzeń,
- ❷ kontrola działań organów administracji rządowej,
- ❸ uchwalanie projektu budżetu państwa,
- ❹ kierowanie wykonaniem budżetu państwa,
- ❺ zawieranie umów międzynarodowych.

Obywatelstwo – przynależność osoby do określonego państwa, na mocy której osoba ta nabywa określone prawa i obowiązki względem państwa.

Narodowość – przynależność lub pochodzenie narodowościowe i etniczne.

Narodowości nie należy utożsamiać z obywatelstwem. Naród jest bowiem definiowany jako wspólnota oparta na poczuciu tożsamości, a obywatelstwo to więź prawna łącząca jednostkę z państwem, z której wynikają określone prawa i obowiązki. Obywatelstwo tego samego państwa mogą zatem posiadać osoby o odmienniej tożsamości narodowej. Dla przykładu, Kasia może być Tatarką i jednocześnie obywatelką Polski, Anastazja może być Rosjanką i obywatelką Polski, a Piotr może być Polakiem i obywatelem Niemiec.

Pierwotne sposoby nabywania obywatelstwa:

- ♦ prawo ziemi (łac. *ius soli*),
- ♦ prawo krwi (łac. *ius sanguinis*).

WARUNKI NABYCIA OBYWATELSTWA POLSKIEGO Z MOCY PRAWA

W Polsce obowiązuje **zasada prawa krwi**. Zgodnie z nią dziecko otrzymuje po urodzeniu obywatelstwo polskie, gdy takie obywatelstwo posiada co najmniej jedno z jego rodziców. Nie ma natomiast znaczenia miejsce urodzenia dziecka.

W prawie polskim może zostać również zastosowana **zasada prawa ziemi**. Następuje to wtedy, gdy dziecko urodzi się lub zostanie znalezione na terytorium RP, a jego rodzice są nieznanymi, ich obywatelstwo jest nieokreślone, bądź nie mają oni żadnego obywatelstwa (są **apatrydami**). W takiej sytuacji dziecko nabywa na mocy prawa obywatelstwo polskie.

Inne formy uzyskania obywatelstwa polskiego:

- ♦ nadanie obywatelskiego polskiego cudzoziemcowi,
- ♦ uznanie cudzoziemca za obywatela Polski,
- ♦ przywrócenie obywatelstwa polskiego.

Nadanie obywatelstwa polskiego cudzoziemcowi może nastąpić na podstawie wniosku zainteresowanego, który jest rozpatrywany przez Prezydenta RP. Prezydent może rozpatrzyć taki wniosek pozytywnie, postanawiając o nadaniu obywatelstwa, ale nie ma takiego obowiązku.

Uznanie cudzoziemca za obywatela polskiego może nastąpić na mocy decyzji wojewody w przypadku, gdy cudzoziemiec ten legalnie przebywa na terytorium Polski.

Przywrócenie obywatelstwa polskiego dotyczy osób, które z przyczyn politycznych znalazły się poza krajem i tym samym utraciły obywatelstwo polskie. Następuje na mocy decyzji ministra właściwego do spraw wewnętrznych.

Konstytucyjne obowiązki obywatela to:

- ❶ troska o dobro wspólne,
- ❷ wierność Rzeczypospolitej,
- ❸ obrona Ojczyzny,
- ❹ przestrzeganie polskiego prawa,
- ❺ ponoszenie odpowiedzialności za spowodowane przez siebie pogorszenie środowiska,
- ❻ ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych (np. płacenie podatków).

1.7. MNIEJSZOŚCI NARODOWE I ETNICZNE

Mniejszości narodowe i etniczne – grupy ludzi osiedlone na terytorium danej zbiorowości i wyróżniające się odrębnym pochodzeniem, kulturą, a często również językiem i religią.

Mniejszości narodowe w Polsce			Mniejszości etniczne w Polsce
❶ Białorusini	❷ Niemcy	❸ Słowacy	❶ Karaimi
❹ Czesi	❺ Ormianie	❻ Ukraińcy	❷ Łemkowie
❸ Litwini	❻ Rosjanie	❹ Żydzi	❸ Tatarzy
			❹ Romowie

Mniejszość etniczna różni się od narodowej tym, że nie posiada własnego państwa, z którym mogłaby się identyfikować. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność:

- ♦ zachowania i rozwoju własnego języka,
- ♦ zachowania obyczajów i tradycji,
- ♦ rozwoju własnej kultury.

Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do:

- ♦ tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i służących ochronie ich tożsamości religijnej,
- ♦ uczestnictwa w rozstrzygnięciu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

2. Prawa i wolności konstytucyjne

Opracowanie: Paulina Jabłońska, Karolina Kaliszewska

Obowiązująca w Polsce Konstytucja zawiera obszerną regulację dotyczącą praw człowieka. Został im poświęcony **rozdział II, zatytułowany *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela***. Katalog konstytucyjnych wolności i praw jest rozbudowany. Obejmuje **prawa i wolności różnych generacji**. W jednym z podrozdziałów rozdziału II ustrojodawca wymienił też **prawa proceduralne**, czyli środki ochrony tych wolności i praw.

2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA

Powstała w okresie oświecenia idea praw człowieka została powszechnie zaakceptowana dopiero po II wojnie światowej, podczas której zbrodni dopuściły się władze totalitarne wybrane wcześniej w demokratycznych wyborach. Uświadomiono sobie wtedy, że każda władza powinna być ograniczona, ponieważ inaczej może przerodzić się w tyranję. Powrócono też do pojęcia prawa naturalnego, rozumianego jako prawa podstawowe związane z naturą ludzką i przyrodzoną godnością człowieka. Praw tych nie można nikomu odebrać, ponieważ wynikają one z samej istoty człowieczeństwa. Prawo natury reprezentuje wartości uniwersalne i samoistne, które przeciwstawiane są prawu pozytywnemu: to jest zmienne w czasie i zależy od woli ludzi sprawujących w danym momencie władzę w państwie.

Wyciągając wnioski z doświadczeń II wojny światowej, niemiecki prawnik Gustav Radbruch reprezentujący doktrynę prawa natury przedstawił w 1947 r. koncepcję ustawowego bezprawia i ponadustawowego prawa. Koncepcja ta opiera się na założeniu, że obiektywnie istnieją pewne podstawowe prawa człowieka, w które nie może ingerować nawet władza posiadająca społeczną legitymację do rządzenia – ponadustawowe prawa, ważniejsze od regulacji prawnych uchwalanych przez ludzi. Łamanie takich praw jest zbrodnią nawet wtedy, gdy pozwala na nie prawo stanowione w danym kraju (stąd określenie „ustawowe bezprawie”).

2.2. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA

Generacje praw człowieka wyodrębnił Karel Vašák pod koniec lat 70. XX w. Zaproponował on wyróżnienie trzech grup praw człowieka, w nawiązaniu do trzech elementów hasła Rewolucji Francuskiej: wolności, równości i braterstwa.

GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA		
I generacja	II generacja	III generacja
<ul style="list-style-type: none">♦ wolności osobiste i polityczne♦ ściśle wiąże się z godnością i wolnością jednostki oraz jej udziałem w życiu publicznym♦ to zwłaszcza: prawo do ochrony życia, wolność od tortur i innych form maltretowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do sądu, wolność myśli, sumienia i religii, wolność wypowiedzi, prawo do prywatności, wolność zrzeszania się, wolność zgromadzeń, prawa wyborcze, prawo do petycji, prawo dostępu do służby publicznej	<ul style="list-style-type: none">♦ prawa ekonomiczne (gospodarcze), socjalne i kulturalne♦ to np. prawo do ochrony własności i innych praw majątkowych, prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, różnorodne prawa pracownicze, prawo do zabezpieczenia społecznego, prawo do korzystania z dóbr kultury	<ul style="list-style-type: none">♦ odnosi się do rozwoju w warunkach zaspokojenia zasadniczych potrzeb ludzkich, których dotyczą dwie poprzednie generacje♦ to np. prawo do pokoju, prawo do środowiska naturalnego, prawo do zasobów naturalnych, prawo do zrównoważonego rozwoju

2.3. PRAWA A WOLNOŚCI

W rozdziale II Konstytucji ustrojodawca posługuje się pojęciami „**prawa**” i „**wolności**”. Choć w teorii **nie są to synonimy**, w praktyce podział na prawa i wolności nie jest konsekwentnie stosowany. Często używamy tych terminów zamiennie: przykład stanowią pojęcia **wolności zgromadzeń** i **prawa do gromadzenia się**.

Art. 47 Konstytucji

Każdy ma **prawo do ochrony** prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 53 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się **wolność sumienia i religii**.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice **mają prawo** do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

Art. 57 Konstytucji

Każdemu zapewnia się **wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich**. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

POJĘCIE WOLNOŚCI

Wolność człowieka jest inaczej określana jako **tzw. prawo negatywne**. To **obszar swobody człowieka, sfera jego zachowań zasadniczo wolna od ingerencji państwa i podmiotów trzecich**. Wolność nie zależy od istnienia regulacji prawnych. Wypowiadając się na temat wolności człowieka, ustrojodawca nie przyznaje wolności (jej źródłem jest godność), ale jedynie potwierdza jej uznanie przez państwo, deklarując jej ochronę oraz poszanowanie, którym służą zawarte w prawie gwarancje. Stanowiąc prawo, ustawodawca nie wskazuje sposobu korzystania z wolności przez jednostki (jest to sfera wolna od ingerencji), lecz określa jedynie jej granice – przy czym możliwości ograniczania wolności zawęża fakt, że jest ona ściśle związana z godnością człowieka, która jest nienaruszalna. Proces stosowania prawa wiąże się z poszukiwaniem przez sąd zakazów prawnych, które wyznaczają granice wolności strony postępowania. Osoba ta nie musi uzasadniać korzystania ze swojej wolności – to władza ma obowiązek wykazania, że w tym konkretnym przypadku wykroczone poza jej dopuszczalne granice.

POJĘCIE PRAWA

Prawo człowieka jest określane także jako **tzw. prawo pozytywne** lub **prawo sensu stricto**. To **zbiór uprawnień, z którym prawo wiąże katalog obowiązków innych podmiotów wobec danej osoby**. Prawo pozytywne (m.in. przepisy konstytucyjne

i postanowienia wiążących Polskę ratyfikowanych umów międzynarodowych, w szczególności Europejskiej Konwencji Praw Człowieka) jest zależne od istnienia odpowiedniej regulacji prawnej. To prawodawca nadaje mu konkretną treść. Prawo jest związane z godnością luźniej niż wolność (a czasami związek ten bywa w ogóle kwestionowany). Żeby obywatele mogli korzystać z jakiegoś prawa, jego treść musi zostać dokładnie określona, np. w odpowiedniej ustawie. Ustawa taka gwarantuje też, że z danego uprawnienia rzeczywiście będzie można korzystać – robi to np. poprzez wskazanie procedury, w jakiej można ubiegać się o dane uprawnienie (lub świadczenie). O przyznaniu bądź odmówieniu przyznania komuś określonego prawa w praktyce decyduje sąd, który sprawdza, czy ten ktoś spełnia konieczne do tego warunki. Z reguły to osoba, która domaga się realizacji jej prawa, musi udowodnić, że spełnia warunki, od których zależy przyznanie świadczeń zapewnianych przez to prawo.

2.4. KONSTYTUCYJNE PRAWA I WOLNOŚCI

Jedną z grupy znanych i stosunkowo często stosowanych klasyfikacji praw człowieka jest podział na **prawa i wolności osobiste, polityczne oraz socjalne (Konstytucja te ostatnie określa jako wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne)**. Do tego podziału nawiązuje wewnętrzna struktura rozdziału II Konstytucji. Ustrojodawca uporządkował w nim katalog konstytucyjnych praw i wolności poprzez wyodrębnienie podrozdziałów dotyczących kolejno praw i wolności osobistych, politycznych oraz ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych.

Wolności i prawa osobiste (art. 38-56)	Wolności i prawa polityczne (art. 57-63)	Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (art. 64-76)
<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo do prawnej ochrony życia ◆ nietykalność osobista ◆ prawo do rzetelnej procedury sądowej ◆ prawo do ochrony prywatności ◆ wolność przemieszczania się ◆ wolność sumienia i religii ◆ wolność wyrażania poglądów i opinii ◆ prawo do uzyskania azylu lub statusu uchodźcy 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawa związane z udziałem w życiu publicznym: <ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo głosowania w wyborach i referendum ◆ prawo kandydowania w wyborach ◆ prawo inicjatywy ustawodawczej ◆ prawo dostępu do służby publicznej ◆ prawo do uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne ◆ prawo składania petycji, wniosków i skarg zarówno w interesie publicznym, jak i własnym bądź osób trzecich ◆ wolność zgromadzeń ◆ wolność zrzeszania się 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo do ochrony własności ◆ swoboda działalności gospodarczej ◆ uprawnienia pracownicze ◆ prawo do zabezpieczenia społecznego ◆ prawo do ochrony zdrowia ◆ prawo do nauki ◆ prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska

PRAWA I WOLNOŚCI OSOBISTE

Obowiązująca w Polsce regulacja konstytucyjna obejmuje obszerny katalog praw i wolności osobistych. Są to **prawa i wolności najściślej związane z godnością człowieka**. Ich realizacja umożliwia jednostce **prawidłowe funkcjonowanie**, a także rozwój osobisty. Mają one możliwie **najszerzy zakres podmiotowy** (czyli zakres tego, kogo dotyczą), ponieważ przysługują każdemu człowiekowi. Tradycyjnie prawa i wolności osobiste są zaliczane do praw I generacji.

PRAWA I WOLNOŚCI POLITYCZNE

To konstytucyjne prawa i wolności **związane z oddziaływaniem jednostki na sferę publiczną lub jej obecnością w przestrzeni publicznej**. Cechują się **zróżnicowanym zakresem podmiotowym**. Inaczej niż w przypadku praw osobistych ustrojodawca kilkukrotnie dokonał bowiem zawężenia tego zakresu do obywateli polskich (m.in. w prawie dostępu do informacji publicznej i czynnym prawie wyborczym). Wspólnie z prawami i wolnościami osobistymi tworzą one tzw. I generację praw człowieka.

PRAWA I WOLNOŚCI SOCJALNE

Co do zasady są bezpośrednio **związane z materialną sytuacją jednostki**. Podobnie jak w przypadku praw politycznych, prawa socjalne cechuje przede wszystkim **zróżnicowany zakres podmiotowy** (i tak np. należące do nich prawo do zabezpieczenia społecznego nie przysługuje wszystkim). Są one zaliczane do II generacji praw człowieka. Z uwagi na swój luźniejszy związek z godnością mogą być bardziej ograniczane niż prawa polityczne i osobiste.

Co ważne, przedstawiony powyżej podział nie ma charakteru rozłącznego. Konstytucyjna regulacja obejmuje **prawa i wolności o charakterze dualistycznym** (podwójnym), tj. takie, które **możemy przyporządkować do grupy zarówno praw osobistych, jak i praw politycznych** (przykład stanowi wolność wypowiedzi).

2.5. ZASADA OCHRONY GODNOŚCI CZŁOWIEKA

Jedną z idei przewodnich dla konstytucyjnej regulacji dotyczącej praw człowieka jest **zasada ochrony godności człowieka**. Jest ona określana jako wiodąca zasada konstytucyjna, gdyż oddziałuje na proces interpretacji wszystkich pozostałych przepisów Konstytucji.

Art. 30 Konstytucji

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Preambuła Konstytucji

[...] Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka [...].

Art. 233 Konstytucji

1. Ustawa określająca zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w czasie stanu wojennego i wyjątkowego nie może ograniczać wolności i praw określonych w art. 30 (godność człowieka) [...].

GODNOŚĆ CZŁOWIEKA

Pojęcie godności jest często definiowane z odwołaniem do różnych systemów religijnych i filozoficznych. W prawie konstytucyjnym nie tworzy się zamkniętej definicji godności ze względu na poszanowanie pluralizmu światopoglądowego. Godność zakłada też pewną **autonomię moralną jednostki**. Z godności osobowej wynika **zakaz przedmiotowego traktowania człowieka**. Oznacza to, że człowiek nigdy nie może być traktowany instrumentalnie, jako środek do określonego celu.

Godność ma charakter:

- 1 **przyrodzony i powszechny**, ponieważ wynika z istoty człowieczeństwa, a nie faktu nadania jej przez państwo. Ma ją każdy człowiek niezależnie od swoich cech, przekonań, postępowania czy pozycji społecznej;
- 2 **niezbywalny**, ponieważ nikt nie może się jej zrzec w sposób prawnie skuteczny (uznawany przez prawo). Osoba ludzka nie jest dysponentem godności, którą posiada;
- 3 **nienaruszalny i absolutny** o tyle, że nie można jej nikomu odebrać, a władza publiczna nie jest uprawniona do jej ograniczania w jakikolwiek sposób. Ma ona bowiem bezwzględny obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka.

2.6. OCHRONA PRAW CZŁOWIEKA

Doświadczenia historyczne uczą, że gdy brakuje skutecznych sposobów ochrony praw człowieka (gwarancji), dochodzi do ich, czasem drastycznych, naruszeń. Sama deklaracja ich poszanowania i ochrony ze strony państwa nie jest więc wystarczająca – niezbędne są jeszcze gwarancje ochrony. **Jeden z podrozdziałów rozdziału II Konstytucji** został zatytułowany *Środki ochrony wolności i praw*. Ustrojodawca określił w nim **tzw. prawa proceduralne**, czyli instrumenty prawne, które możemy wykorzystać w celu ochrony przysługujących nam praw i wolności. Do takich środków należą: **prawo do odszkodowania, prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji, skarga konstytucyjna, prawo do sądu oraz wnioszek do Rzecznika Praw Obywatelskich.**

Art. 5 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 31 Konstytucji

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.

Art. 72 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

[...]

4. Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.

2.7. INSTYTUCJE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA

Na rzecz ochrony praw człowieka w Polsce działa wiele organów. Do najważniejszych zaliczamy: **sądy, Trybunał Konstytucyjny, Rzecznika Prawa Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka** oraz **Krajową Radę Radiofonii i Telewizji.**

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 80 Konstytucji

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Art. 208 Konstytucji

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.

Rzecznik Praw Obywatelskich to organ państwowy ustanowiony w Polsce w 1987 r. Jest **niezależnym organem ochrony prawa**, odseparowanym od organów administracji publicznej oraz sądów. Jego cechy charakterystyczne to **szeroki zakres działania i brak kompetencji władczych, którymi Rzecznik mógłby w sposób jednostronny oddziaływać na inne organy władzy publicznej lub jednostkę**. Zadaniem Rzecznika jest ochrona praw człowieka zarówno w wymiarze generalnym, jak i indywidualnym. **Kontroluje on działania organów władzy publicznej**, sprawdzając, czy przestrzegają one praw i wolności jednostki, a także **informuje parlament** o ogólnym stanie przestrzegania praw człowieka w państwie.

Przykłady działań Rzecznika Praw Obywatelskich:

- 1 **prowadzenie postępowań wyjaśniających** (które mają ustalić, czy doszło do naruszenia prawa);
- 2 **kierowanie wystąpień** do podmiotów, w działalności których stwierdzono naruszenie praw człowieka (wystąpienia te same w sobie nie znaczą jednak, że adresaci mają prawny obowiązek zmienić swoje postępowanie);
- 3 **udział w postępowaniach sądowych** (w tym m.in. wykorzystywanie prawa do zainicjowania postępowania kasacyjnego – czyli takiego, które ma doprowadzić do uchylecia wyroku już wydanego przez sąd – w sprawie karnej);
- 4 **występowanie z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego** (po to, aby Trybunał skontrolował, czy jakiś akt prawny albo cele lub działalność partii politycznej są zgodne z Konstytucją).

RZECZNIK PRAW DZIECKA

To **niezależny organ stojący na straży praw dziecka** (funkcjonuje w Polsce od 2000 r.). Jego pozycja jest zbliżona do pozycji Rzecznika Praw Obywatelskich. Rzecznik Praw Dziecka **kontroluje legalność działalności organów władzy pu-**

blicznej, sprawdzając, czy przestrzegają one praw dziecka. Co roku **informuje także parlament** o ogólnym stanie ich przestrzegania w kraju.

Przykłady działań Rzecznika Praw Dziecka:

- ➊ **prowadzenie postępowań wyjaśniających** (które mają ustalić, czy doszło do naruszenia prawa);
- ➋ **udział w postępowaniach przed Trybunałem Konstytucyjnym** (wszczętych na podstawie wniosku Rzecznika Praw Obywatelskich albo skargi konstytucyjnej i dotyczących praw dziecka);
- ➌ **udział w postępowaniach sądowych.**

2.8. WOLNOŚĆ SŁOWA

Wolność wypowiedzi stanowi **przykład wolności osobistej i politycznej** (niezależnie od tego, jak dokładnie klasyfikuje ją Konstytucja), co oznacza, że ma **charakter dualistyczny**. Wolność wypowiedzi jest niezbędna do tego, żeby w państwie można było prawidłowo realizować wszelkie prawa związane z wpływem obywateli na sprawowanie władzy publicznej, w tym prawa wyborcze, a zwłaszcza możliwość kontrolowania władzy. Konstytucyjną ochronę wolności wypowiedzi wzmacnia **zasada wolności środków społecznego przekazu, tj. prasy i innych mediów**.

Art. 54 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

Art. 14 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Charakterystyka wolności wypowiedzi

Podmiotem wolności wypowiedzi jest każdy, kto znajduje się pod jurysdykcją państwa polskiego: zarówno jednostki (w tym obywatele), jak i podmioty zbiorowe. Jej zakres przedmiotowy obejmuje z kolei **wypowiedź** w szerokim ujęciu, tj. **wyrażanie poglądów**. Przedmiotem ochrony jest więc **każde zachowanie przekazujące jakąś informację**, np. wypowiedź podczas manifestacji, opublikowanie posta w mediach społecznościowych czy udostępnienie mema. Zgodnie

z regulacją konstytucyjną wolność wypowiedzi jest źródłem trzech podstawowych uprawnień: **swobody wyrażania poglądów**, **swobody pozyskiwania informacji** oraz **swobody rozpowszechniania informacji**. Wyrażać poglądy możemy w prywatnej rozmowie. Rozpowszechnianie informacji oznacza czynienie ich dostępnymi dla nieokreślonej (nieoznaczonej) liczby osób – inaczej mówiąc: dla ogółu. Oba te uprawnienia podlegają ochronie w ramach korzystania z wolności wypowiedzi. Osoba, której przysługuje dana wolność, ma prawo żądać od organów władzy publicznej nie tylko braku ingerencji w przysługujący jej obszar swobody, lecz także instytucjonalizacji ochrony wolności wypowiedzi (m.in. poprzez wprowadzenie do systemu prawa rozwiązań, które będą tej ochronie służyć). Wolność wypowiedzi **nie ma charakteru absolutnego, co oznacza, że może podlegać ograniczeniom**. Dla ustalenia zakresu korzystania z niej istotne są m.in. kontekst rozpowszechniania informacji i ustalenie, czy ma ona znaczenie w toczącej się debacie publicznej.

ZNACZENIE ŚRODKÓW MASOWEGO PRZEKAZU DLA WOLNOŚCI SŁOWA

Środki masowego przekazu mają istotne znaczenie o tyle, o ile ich działalność umożliwia jednostce korzystanie z wolności wypowiedzi poprzez przyswajanie informacji. Ochrona ich działalności jest gwarantowana konstytucyjnie, art. 14 Konstytucji wyraża bowiem **zasadę wolności środków społecznego przekazu** (chodzi tu o media, czyli inaczej właśnie środki masowego przekazu). Wolność mediów jest konieczną cechą państwa demokratycznego. **Prasa, radio, telewizja i internet zasługują na szczególną ochronę**, gdyż ich funkcjonowanie jest istotne z perspektywy możliwości realizacji wolności wypowiedzi jednostki. Podkreślić należy jednak, że taka ochrona przysługuje **wyłącznie podmiotom należącym do osób prawa prywatnego (prywatnoprawnym)**. Media zakładane przez władze publiczne z niej nie korzystają, ponieważ nie są podmiotem konstytucyjnych wolności i praw. Mają one natomiast określone obowiązki wynikające z Konstytucji i ustaw (m.in. obowiązek realizacji misji społecznej w mediach publicznych).

3. Karty pracy

ROZDZIAŁ 1. RZECZPOSPOLITA POLSKA

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Dlaczego przestrzeganie i stosowanie Konstytucji powinno być ważne dla jednostki?
- 2 Czy w Polsce mogą funkcjonować partie monarchiczne (takie, których celem jest wprowadzenie monarchicznej formy rządów)?
- 3 Czy uważasz, że możliwe jest funkcjonowanie państwa, w którym obywatele decydują o wszystkich sprawach w sposób bezpośredni? Uzasadnij swoje zdanie.
- 4 Czy uważasz, że wiek uprawniający do głosowania powinien być niższy niż 18 lat? Uzasadnij swoje zdanie.

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Zasada podziału władzy:

- a. dotyczy wyłącznie relacji między władzą ustawodawczą a wykonawczą.
- b. służy zagwarantowaniu efektywnej ochrony praw człowieka.
- c. opiera się na ścisłej separacji każdej z władz.

Zad. 2. Odpowiedz na pytania.

Art. 126 Konstytucji

1. [X] jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej i gwarantem ciągłości władzy państwowej.

1. Jaki organ pełni funkcje, o których mowa w powyższym przepisie?

.....

2. Jaki rodzaj władzy sprawuje ten organ?

.....

3. Wymień trzy kompetencje tego organu.

.....

Zad. 3. Wskaż poprawną odpowiedź.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej:

- a. jest wybierany w wyborach powszechnych na 4-letnią kadencję z możliwością jednej reelekcji.
- b. jest wybierany przez Zgromadzenie Narodowe na 5-letnią kadencję z możliwością jednej reelekcji.
- c. jest wybierany przez Naród na 5-letnią kadencję z możliwością jednej reelekcji.

Zad. 4. Wymień trzy cechy Konstytucji.

- ◆
- ◆
- ◆

Zad. 5. Wskaż zdania prawdziwe.

A	Konsultacje społeczne to wyrażenie przez ludność danego regionu opinii na temat jego przynależności państwowej.	
B	Wybory w Polsce odbywają się m.in. na Prezesa Rady Ministrów.	
C	Demokracja bezpośrednia wywodzi się ze starożytnego Rzymu.	
D	Formą demokracji bezpośredniej jest referendum.	
E	Wymogi do wzięcia udziału w referendum są inne niż wymogi do wzięcia udziału w wyborach.	
F	W demokracji bezpośredniej nie jest potrzebne pośrednictwo przedstawicieli w sprawowaniu władzy przez obywateli.	

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

Demokracja przedstawicielska oznacza, że:

- a. obywatel może załatwić swoją sprawę urzędową przez wybranego przedstawiciela.
- b. decyzje za obywateli podejmują ich przedstawiciele wybrani w demokratycznych wyborach.
- c. decyzje w sprawach państwowych za obywateli podejmują ich dożywotnio wybrani przedstawiciele.
- d. przedstawiciele innych państw sprawują władzę w Polsce.

Zad. 7. Wskaż kryteria, od których zależy prawo do głosowania w wyborach i referendum.

1.	Ukończenie 18 roku życia	
2.	Zamieszkiwanie na terenie Polski	
3.	Posiadanie wysokich dochodów	
4.	Posiadanie obywatelstwa polskiego	
5.	Posługiwanie się językiem polskim	
6.	Posiadanie praw publicznych	

Zad. 8. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Zastosowanie zasady prawa krwi jest możliwe tylko wtedy, gdy oboje rodziców posiada obywatelstwo polskie.	P	F
Cudzoziemiec może uzyskać obywatelstwo polskie poprzez uznanie go za obywatela Polski.	P	F
Narodowość należy utożsamiać z obywatelstwem.	P	F
Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych mają prawo do rozwoju własnej kultury.	P	F

Zad. 9. Dopasuj podane mniejszości do odpowiedniej kategorii.

Mniejszości: Litwini, Łemkowie, Żydzi, Niemcy, Tatarzy, Ormianie, Karaimi
Mniejszości narodowe:

.....

Mniejszości etniczne:

.....

ROZDZIAŁ 2. PRAWA I WOLNOŚCI KONSTYTUCYJNE

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy w Konstytucji zostały wymienione wszystkie prawa i wolności? Czy katalog konstytucyjnych wolności i praw powinien zostać rozbudowany, a jeśli tak, to o co?
- 2 Czy prawa wyborcze powinny przysługiwać obywatelom polskim poniżej 18 roku życia lub cudzoziemcom? Sprawdź, w jakich państwach można głosować od 16 roku życia.
- 3 Zastanów się, dlaczego sędzia nie może należeć do partii politycznej? Czy nie jest to nadmierne ograniczenie wolności zrzeszania się?

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Godność człowieka:

- jest źródłem konstytucyjnych praw i wolności.
- może zostać ograniczona.
- na terytorium Rzeczypospolitej przysługuje jedynie obywatelom polskim.

Zad. 2. Przyporządkuj konstytucyjne prawa i wolności do właściwej kategorii, stawiając X w odpowiedniej kratce.

	Wolności i prawa osobiste	Wolności i prawa polityczne	Wolności i prawa socjalne
Prawo do prawnej ochrony życia			
Wolność zgromadzeń			
Prawo do ochrony własności			
Czynne prawo wyborcze			
Wolność sumienia i religii			

Zad. 3. Uzupełnij brakujące elementy poniższej wypowiedzi.

Godność osoby ludzkiej ma charakter [X], co oznacza, że wynika ona z faktu bycia człowiekiem. Godność człowieka jest źródłem przysługujących mu wolności i praw, które są chronione w ramach korzystania z praw [Y]. Jednym z nich jest wniosek do [Z].

X:

Y:

Z:

Zad. 4. Scharakteryzuj i porównaj pojęcia „prawo” i „wolność”.

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 5. Wskaż jeden przykład działania Rzecznika Praw Dziecka.

.....

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

Rzecznik Praw Obywatelskich:

- a. chroni wyłącznie prawa osób posiadających obywatelstwo polskie.
- b. jest organem administracji publicznej, który podlega rządowi.
- c. może brać udział w postępowaniach sądowych.

4. Klucz odpowiedzi

Rozdział 1

Zad. 1. b

Zad. 2. 1. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, 2. władza wykonawcza, 3. np. wydawanie rozporządzeń, powoływanie sędziów, zarządzanie wyborów do Sejmu i Senatu

Zad. 3. c

Zad. 4. szczególna forma, szczególna treść, szczególna moc

Zad. 5. D, F

Zad. 6. b

Zad. 7. 1, 4, 6

Zad. 8. F, P, F, F, P

Zad. 9. Mniejszości narodowe: Litwini, Niemcy, Ormianie, Żydzi; mniejszości etniczne: Łemkowie, Karaimi, Tatarzy

Rozdział 2

Zad. 1. a

Zad. 2. prawo do prawnej ochrony życia – wolności i prawa osobiste; wolność zgromadzeń – wolności i prawa polityczne; prawo do ochrony własności – wolności i prawa socjalne; czynne prawo wyborcze – wolności i prawa polityczne; wolność sumienia i religii – wolności i prawa osobiste

Zad. 3. X: przyrodzony, Y: proceduralnych, Z: Rzecznika Praw Obywatelskich

Zad. 4. Odpowiedź powinna uwzględniać następujące elementy:

- ◆ charakter regulacji,
- ◆ związek z godnością,
- ◆ sposób regulacji,
- ◆ zakres gwarancji,
- ◆ proces stosowania prawa.

Zad. 5. Przykładowo: udział w postępowaniach przed Trybunałem Konstytucyjnym

Zad. 6. c

ŚCIEŻKA PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

POZIOM II. LICEUM, POZIOM PODSTAWOWY

1. Rzeczpospolita Polska – zasady ustrojowe i obywatelstwo	41
1.1. ZASADY USTROJOWE.....	41
1.2. OBYWATELSTWO	47
2. Prawa i wolności konstytucyjne	50
2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA	50
2.2. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA.....	51
2.3. ZASADY OGÓLNE KONSTYTUCYJNEGO SYSTEMU PRAW I WOLNOŚCI	51
2.4. PRAWA A WOLNOŚCI.....	55
2.5. KONSTYTUCYJNE PRAWA I WOLNOŚCI	57
2.6. ŚRODKI OCHRONY KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI.....	60
2.7. WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ	63
3. Źródła prawa	67
3.1. KONSTYTUCJA	68
3.2. KONSTYTUCJA RP	69
3.3. USTAWY	69
3.4. RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE	69
3.5. ROZPORZĄDZENIA	71
3.6. AKTY PRAWA MIEJSCOWEGO	72
3.7. UCHWAŁY RADY MINISTRÓW ORAZ ZARZĄDZENIA PREZESA RADY MINISTRÓW I MINISTRÓW.....	72
4. Formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej	73
4.1. PRZEDSTAWICIELSTWO I FORMY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ	73
4.2. CHARAKTERYSTYKA WYBORÓW DO PARLAMENTU	75
4.3. SYSTEMY WYBORCZE	75
4.4. FORMY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ.....	77
4.5. REFERENDA W POLSCE	78
5. Parlament	81
5.1. STRUKTURA PARLAMENTU	81
5.2. STATUS POSŁA I SENATORA	84
5.3. FUNKCJE PARLAMENTU	85
5.4. TRYBY LEGISLACYJNE	86
6. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej.....	90
6.1. POZYCJA USTROJOWA PREZYDENTA.....	90
6.2. KOMPETENCJE PREZYDENTA RP	91

7. Rada Ministrów	94
7.1. CZŁONKOWIE RADY MINISTRÓW	94
7.2. ZADANIA RADY MINISTRÓW	94
7.3. PREZES RADY MINISTRÓW	96
7.4. POWOŁYWANIE I POLITYCZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ RADY MINISTRÓW	96
8. Sądy i Trybunały	100
8.1. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	100
8.2. ZASADA INSTANCYJNOŚCI POSTĘPOWANIA	101
8.3. SĄD NAJWYŻSZY	102
8.4. STATUS SĘDZIEGO	103
8.5. SĄDOWNICTWO KONSTITUCYJNE	104
8.6. TRYBUNAŁ STANU	109
9. Samorząd terytorialny	112
9.1. JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ICH ORGANY	113
9.2. ZADANIA I MIENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU	114
9.3. NADZÓR NAD JEDNOSTKAMI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	116
10. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	117
10.1. NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI	117
10.2. KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI	118
10.3. RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH	119
10.4. RZECZNIK PRAW DZIECKA	122
10.5. PROKURATURA	122
11. Stany nadzwyczajne	124
11.1. PRZESŁANKI DO WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO	124
11.2. TRYB WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO	125
11.3. ZASADY DOTYCZĄCE STANÓW NADZWYCZAJNYCH	125
11.4. ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI KONSTITUCYJNYCH	126
11.5. OCHRONA USTROJU PAŃSTWA	127
12. Karty pracy	128
13. Klucz odpowiedzi	151

1. Rzeczpospolita Polska – zasady ustrojowe i obywatelstwo

Opracowanie: Paulina Jabłońska, Daria Trzeszczkowska

1.1. ZASADY USTROJOWE

W rozdziale I Konstytucji (nazywanej także ustawą zasadniczą) ustrojodawca umieścił katalog **zasad ustrojowych**, tj. **norm i wartości kształtujących podstawy i sposób funkcjonowania państwa**. Zasady ustrojowe wskazują cele oraz idee, które powinny być w owym państwie wprowadzane w życie. W szczególności określają one **sposób sprawowania władzy publicznej**. Do najważniejszych zasad ustrojowych wymienionych w Konstytucji należą m.in. **zasada państwa prawnego, zasada podziału władzy oraz zasada nadrzędności Konstytucji**.

ZASADA REPUBLIKAŃSKIEJ FORMY RZĄDÓW

Art. 1 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Republikańska forma rządów oznacza **ustrój niemonarchiczny**, czyli taki, w którym **głową państwa** jest nie monarcha, lecz inny organ, pochodzący z wyboru – **najczęściej Prezydent**. W republice prawo do sprawowania władzy – tzw. legitymacja władzy – nie ma związku z pochodzeniem osoby ją sprawującej (piastuna organu), a źródło kompetencji każdego organu władzy publicznej stanowi ustawa. Zasada republikańskiej formy rządów odwołuje się do pojęć sprawy publicznej oraz wspólnoty wszystkich obywateli. Jej konstytucyjnym źródłem jest **zasada dobra wspólnego**. Treść zasady republikańskiej formy rządów obejmuje założenie, zgodnie z którym **obywatele aktywnie uczestniczą w życiu wspólnoty, dążąc przy tym do realizacji dobra wspólnego**.

Art. 2 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Jedną z najważniejszych zasad ustrojowych sformułowanych w Konstytucji jest **zasada demokratycznego państwa prawnego**. Zgodnie z nazwą stanowi ona połączenie dwóch innych zasad, tj. **zasady państwa demokratycznego i zasady państwa prawnego (państwa prawa)**. Zasada demokratycznego państwa prawnego jest zbiorem wartości dotyczących **stanowienia, stosowania i treści prawa oraz sposobów działania państwa**.

Państwo demokratyczne to takie państwo, w którym panują **rządy większości z poszanowaniem praw mniejszości**. Poszanowanie to realizuje się na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, **na skutek zmiany woli politycznej wyborców dotychczasowa mniejszość może stać się większością**; a po drugie, **większość ma obowiązek poszanowania i ochrony konstytucyjnych wolności i praw jednostki**.

Państwo prawa to natomiast **państwo, w którym władza jest ograniczona przez prawo** (w języku prawniczym mówi się, że w takim państwie **organy władzy publicznej są związane prawem, które zostało ustanowione**). W nauce prawa konstytucyjnego wyróżniamy dwa aspekty państwa prawa (tzn. dwa sposoby jego rozumienia). Pierwszy z nich to aspekt formalny, który obejmuje **gwarancje odpowiednich standardów stanowienia i stosowania prawa, w tym niezależność sądownictwa**. W aspekcie formalnym państwo prawa oznacza po prostu **państwo praworządne**. Drugi aspekt (sposób rozumienia) państwa prawa to natomiast aspekt materialny, który dotyczy treści stanowionego prawa. W tym aspekcie państwo prawa to takie **państwo, w którym prawo spełnia pewien standard ochrony praw człowieka**. W sumie więc współczesne państwo prawa to **państwo praworządne, w którym stanowione prawo realizuje określone standardy ochrony praw człowieka**.

Podsumowując, można powiedzieć, że demokratyczne państwo prawne to **państwo praworządne, w którym większość sprawuje władzę z poszanowaniem praw mniejszości, w szczególności poprzez stanowienie prawa spełniającego określone standardy ochrony praw człowieka**. Zasada demokratycznego państwa prawnego to zbiór wartości i wiążących dyrektyw kierowanych do organów stanowiących i organów stosujących prawo, który to zbiór determinuje kształt polskiego systemu prawnego.

ZASADA UNITARNEJ FORMY PAŃSTWA

Art. 3 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Zasada ta określana jest również jako **zasada jednolitej formy państwa**. Jest ona związana z podziałem na państwa unitarne i państwa federalne. Unitarna forma państwa zakłada, że ma ono **jednolitą strukturę organizacyjną, jednolity system prawny i jednolitą strukturę terytorialną**.

ZASADA ZWIERZCHNICTWA NARODU

Art. 4 Konstytucji
1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Zasada zwierzchnictwa Narodu **wskazuje, kto jest podmiotem władzy w państwie (czyli do kogo ona należy), oraz określa formy jej sprawowania**. Zgodnie z Konstytucją podmiotem dzierżącym władzę zwierzchnią jest **Naród** w znaczeniu politycznym, czyli wszyscy **obywatele**. **Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio**, przy czym współcześnie podstawowa jest forma demokracji przedstawicielskiej, a demokracja bezpośrednia stanowi formę ją uzupełniającą (jej przykłady to referendum i obywatelska inicjatywa ustawodawcza). Naród jako podmiot władzy zwierzchniej jest **uprawniony do wyboru większości, która w jego imieniu będzie sprawować władzę w państwie**.

ZASADA GWARANCJI PRAW I WOLNOŚCI

Art. 5 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 30 Konstytucji

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Zgodnie z Konstytucją **jednym z celów państwa polskiego jest gwarantowanie praw i wolności jednostek**. Konstytucja wprost mówi również, że **na organach władzy publicznej ciąży obowiązek poszanowania i ochrony praw człowieka**. Obowiązek ten jest ściśle związany z zasadą ochrony godności osoby ludzkiej.

ZASADA KONSTYTUCJONALIZMU

Art. 8 Konstytucji

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Współczesny konstytucjonalizm opiera się na nadrzędności Konstytucji oraz uznaniu jej funkcji prawnej. Oznacza to, że **Konstytucja jako akt o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa** nie jest jedynie deklaracją polityczną, ale **ma charakter wiążący i musi być stosowana**. Postanowienia Konstytucji należy stosować bezpośrednio, chyba że ona sama nakazuje inaczej. Do gwarancji zapewniających przestrzeganie zasady konstytucjonalizmu należą **sądowe mechanizmy rozstrzygania sporów konstytucyjnych**, w tym szczególnie istotne instrumenty związane z funkcjonowaniem **sądownictwa konstytucyjnego**.

ZASADA PODZIAŁU I RÓWNOWAGI WŁADZ

Art. 10 Konstytucji

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Art. 173 Konstytucji
Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Zasada podziału władzy wyraża **ideę podzielenia funkcji, zadań i kompetencji władzy publicznej** w celu ograniczenia wpływów poszczególnych instytucji oraz zagwarantowania skutecznej ochrony praw człowieka. Współczesne rozumienie tej zasady obejmuje **wyodrębnienie trzech władz** – zgodnie z ideą Monteskiusza – **uzupełnione o mechanizmy służące ich wzajemnemu równoważeniu**. Podział władzy ma **aspekty funkcjonalny i organizacyjny**. Podział w aspekcie funkcjonalnym zakłada, że trzy władze są **wyodrębnione ze względu na przedmiot aktywności (działania, zadania) każdej z nich**. Pod tym względem wyróżniamy:

- 1 **władzę ustawodawczą**, której zadaniem jest stanowienie prawa (tworzenie norm prawnych poprzez uchwalanie ustaw);
- 2 **władzę wykonawczą**, której zadaniem jest realizacja aktualnych celów polityki państwa (poprzez wykonywanie ustaw);
- 3 **władzę sądowniczą**, której zadaniem jest wymierzanie sprawiedliwości.

Podział w aspekcie organizacyjnym zakłada natomiast **powierzenie wymienionych władz (które odpowiadają wymienionym sferom aktywności państwa) trzem odrębnym grupom organów**. I tak zgodnie z Konstytucją władzę ustawodawczą sprawują **Sejm i Senat**, władzę wykonawczą **Prezydent i Rada Ministrów**, a władzę sądowniczą **sądy i trybunały**. Współcześnie tak rozumiany podział jest **uzupełniany przez mechanizmy mające zapewniać równowagę władz**, które pozwalają im wzajemnie stymulować lub ograniczać swoje działania. **Takie wzajemne oddziaływanie władz co do zasady nie dotyczy jednak władzy sądowniczej**. Ta bowiem, zgodnie z Konstytucją, jest władzą odseparowaną, czyli odrębną i niezależną od pozostałych władz, co przesądza o jej szczególnej pozycji ustrojowej.

ZASADA PLURALIZMU POLITYCZNEGO

Art. 11 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.

Jedną z podstawowych wartości konstytucyjnych jest **pluralizm polityczny**, czyli polityczna **różnorodność**. Oznacza on, że w **życiu publicznym biorą udział grupy**

i osoby posiadające oraz wyrażające rozmaite, często odmienne poglądy. Do istoty pluralizmu politycznego należy swoboda wyrażania w przestrzeni publicznej różnorodnych, często przeciwstawnych interesów i dążeń. Pluralizm zakłada bowiem możliwość formułowania konkurencyjnych poglądów i stanowisk oraz dążenia do ich realizacji. Polityczna różnorodność jest koniecznym elementem społeczeństwa obywatelskiego i państwa demokratycznego.

ZASADA DECENTRALIZACJI

Art. 15 Konstytucji

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.

Zasada ta nakazuje przekazanie części zadań i kompetencji państwa takim organom lokalnym, które nie są hierarchicznie podporządkowane (nie podlegają) organom centralnym. Decentralizacja zakłada przy tym pewien stopień samodzielności organów lokalnych, zapewniany m.in. poprzez przekazywanie im odpowiednich środków finansowych. Dotyczy ona przede wszystkim podziału w obrębie władzy wykonawczej.

ZASADA SAMORZĄDNOŚCI

Art. 16 Konstytucji

2. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
3. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Zasada ta ustanawia samodzielność samorządu terytorialnego. Zgodnie z obowiązującą Konstytucją samorząd terytorialny wykonuje swoje zadania oraz kompetencje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność. Posiada on odrębną organizację i jest strukturą co do zasady niezależną od administracji rządowej. Organy samorządu terytorialnego ponoszą odpowiedzialność polityczną i prawną za sposób, w jaki sprawują władzę.

ZASADA SPOŁECZNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ

Art. 20 Konstytucji

Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Zasada ta wyznacza podstawę ustroju gospodarczego państwa. Społeczna gospodarka rynkowa opiera się na połączeniu dwóch założeń: po pierwsze przyjmujemy, że państwo **gwarantuje poszanowanie wolności i ochronę własności**, a po drugie zakładamy, że **państwo realizuje pewne cele społeczne i dlatego jest uprawnione do ingerowania w gospodarkę**. Filarami tej zasady są: wolność działalności gospodarczej, ochrona własności, solidarność, współpraca partnerów społecznych. Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej jest ściśle związana z zasadą sprawiedliwości społecznej.

1.2. OBYWATELSTWO

Obywatelstwo – przynależność osoby do określonego państwa, na mocy której osoba ta nabywa określone prawa i obowiązki względem państwa.

Narodowość – przynależność lub pochodzenie narodowościowe i etniczne.

Narodowości nie należy utożsamiać z obywatelstwem: naród jest bowiem definiowany jako wspólnota oparta na poczuciu tożsamości, a obywatelstwo to więź prawna łącząca jednostkę z państwem, z której wynikają określone prawa i obowiązki. Obywatelstwo tego samego państwa mogą zatem posiadać osoby o odmiennej tożsamości narodowej (można być jednocześnie Tatarką i obywatelką Polski, Rosjanką i obywatelką Polski, Polakiem i obywatelem Niemiec itp.).

Pierwotne sposoby nabywania obywatelstwa:

- ♦ prawo ziemi (łac. *ius soli*),
- ♦ prawo krwi (łac. *ius sanguinis*).

WARUNKI NABYCIA OBYWATELSTWA POLSKIEGO Z MOCY PRAWA

W Polsce obowiązuje **zasada prawa krwi**. Zgodnie z nią dziecko otrzymuje po urodzeniu obywatelstwo polskie, gdy takie obywatelstwo posiada co najmniej jedno z jego rodziców, niezależnie od miejsca urodzenia dziecka.

W prawie polskim może zostać również zastosowana **zasada prawa ziemi**. Następuje to wtedy, gdy dziecko urodzi się lub zostanie znalezione na terytorium

RP, a jego rodzice są nieznani, ich obywatelstwo jest nieokreślone, lub nie mają oni żadnego obywatelstwa (są **apatrydami**). W takiej sytuacji dziecko nabywa na mocy prawa obywatelstwo polskie.

Inne formy uzyskania obywatelstwa polskiego:

- ◆ nadanie obywatelskiego polskiego cudzoziemcowi,
- ◆ uznanie cudzoziemca za obywatela Polski,
- ◆ przywrócenie obywatelstwa polskiego.

Nadanie obywatelstwa polskiego cudzoziemcowi może nastąpić na podstawie wniosku zainteresowanego do Prezydenta RP. Prezydent może rozpatrzyć wniosek pozytywnie, postanawiając o nadaniu obywatelstwa, ale nie ma takiego obowiązku.

Uznanie cudzoziemca za obywatela polskiego może nastąpić na mocy decyzji wojewody w przypadku, gdy cudzoziemiec ten legalnie przebywa na terytorium Polski.

Przywrócenie obywatelstwa polskiego dotyczy osób, które z przyczyn politycznych znalazły się poza krajem i tym samym utraciły obywatelstwo polskie. Następuje na mocy decyzji ministra właściwego do spraw wewnętrznych.

Konstytucyjne obowiązki obywatela to:

- ◆ troska o dobro wspólne,
- ◆ wierność Rzeczypospolitej,
- ◆ obrona Ojczyzny,
- ◆ przestrzeganie polskiego prawa,
- ◆ ponoszenie odpowiedzialności za spowodowane przez siebie pogorszenie środowiska,
- ◆ ponoszenie ciężarów i świadczeń publicznych (np. płacenie podatków).

MNIEJSZOŚCI NARODOWE I ETNICZNE

Mniejszości narodowe i etniczne to grupy ludzi osiedlone na terytorium danej zbiorowości i wyróżniające się odrębnym pochodzeniem, kulturą, a często również językiem i religią.

Mniejszość etniczna różni się od narodowej tym, że nie posiada własnego państwa, z którym mogłaby się identyfikować.

Mniejszości narodowe w Polsce			Mniejszości etniczne w Polsce
1 Białorusini	4 Niemcy	7 Słowacy	1 Karaimi
2 Czesi	5 Ormianie	8 Ukraińcy	2 Łemkowie
3 Litwini	6 Rosjanie	9 Żydzi	3 Tatarzy
			4 Romowie

Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność:

- ◆ zachowania i rozwoju własnego języka,
- ◆ zachowania obyczajów i tradycji,
- ◆ rozwoju własnej kultury.

Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do:

- ◆ tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i służących ochronie ich tożsamości religijnej,
- ◆ uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

2. Prawa i wolności konstytucyjne

Opracowanie: Paulina Jabłońska, Karolina Kaliszewska, Wojciech Firek

Obowiązująca w Polsce Konstytucja zawiera obszerną regulację dotyczącą praw człowieka. Został im poświęcony **rozdział II, zatytułowany Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela**. Katalog konstytucyjnych wolności i praw jest bardzo rozbudowany i obejmuje **prawa i wolności różnych generacji (tak zwane prawa I, II i III generacji)**. W jednym z podrozdziałów rozdziału II ustrojodawca wymienił również tzw. **prawa proceduralne**, czyli środki ochrony wolności i praw jednostki.

2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA

Powstała w okresie oświecenia idea praw człowieka została powszechnie zaakceptowana dopiero po II wojnie światowej, podczas której zbrodni dopuściły się władze totalitarne wybrane uprzednio w demokratycznych wyborach. Uświadomiono sobie wtedy, że każda władza powinna być ograniczona, gdyż inaczej może przerodzić się w tyranję. Powrócono też do pojęcia prawa naturalnego, rozumianego jako prawa podstawowe związane z naturą ludzką i przyrodzoną godnością człowieka. Praw tych nie można nikomu odebrać, ponieważ wynikają one z samej istoty człowieczeństwa. Prawo natury reprezentuje wartości uniwersalne i samoistne, przeciwstawiane prawu pozytywnemu, które jest zmienne w czasie i zależy od woli ludzi sprawujących w danym momencie władzę w państwie.

Wyciągając wnioski z doświadczeń II wojny światowej, niemiecki prawnik Gustav Radbruch reprezentujący doktrynę prawa natury przedstawił w 1947 r. koncepcję ustawowego bezprawia i ponadustawowego prawa. Koncepcja ta opiera się na założeniu, że obiektywnie istnieją pewne podstawowe prawa człowieka, w które nie może ingerować nawet władza posiadająca społeczną legitymację do rządzenia – ponadustawowe prawa, ważniejsze od regulacji prawnych uchwalanych przez ludzi. Łamanie takich praw jest zbrodnią nawet wtedy, gdy pozwala na nie prawo stanowione w danym kraju (stąd określenie „ustawowe bezprawie”).

2.2. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA

Generacje praw człowieka wyodrębnił Karel Vašák pod koniec lat 70. XX w. Zaproponował on wyróżnienie trzech grup praw człowieka, w nawiązaniu do trzech elementów hasła Rewolucji Francuskiej: wolności, równości i braterstwa. Zgodnie z aktualnymi tendencjami prawa człowieka są jednak traktowane jako niepodzielne i współzależne, a klasyfikacja oparta na generacjach ma znaczenie historyczne.

Współzależność (integralność) praw człowieka oznacza, że nie jest możliwe zapewnienie ochrony tylko wybranych spośród nich z pominięciem pozostałych, bo związki między nimi są na tyle silne, że takie selektywne podejście wypaczyłoby sens całej ochrony. W rzeczywistości wszystkie prawa człowieka są blisko ze sobą związane, wzmacniają się nawzajem i sprzyjają pełniejszej realizacji godności ludzkiej.

GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA		
I generacja	II generacja	III generacja
<ul style="list-style-type: none">♦ wolności osobiste i polityczne♦ ściśle wiąże się z godnością i wolnością jednostki oraz jej udziałem w życiu publicznym♦ do tej kategorii zalicza się zwłaszcza prawo do ochrony życia, wolność od tortur i innych form maltretowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do sądu, wolność myśli, sumienia i religii, wolność wypowiedzi, prawo do prywatności, wolność zrzeszania się, wolność zgromadzeń, prawa wyborcze, prawo do petycji oraz prawo dostępu do służby publicznej	<ul style="list-style-type: none">♦ prawa ekonomiczne (gospodarcze), socjalne i kulturalne♦ to np. prawo do ochrony własności i innych praw majątkowych, prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, różnorodne prawa pracownicze, prawo do zabezpieczenia społecznego, prawo do korzystania z dóbr kultury	<ul style="list-style-type: none">♦ odnosi się do rozwoju w warunkach zaspokojenia zasadniczych potrzeb ludzkich, których dotyczą dwie poprzednie generacje♦ to np. prawo do pokoju, prawo do środowiska naturalnego, prawo do zasobów naturalnych, prawo do zrównoważonego rozwoju

2.3. ZASADY OGÓLNE KONSTITUCYJNEGO SYSTEMU PRAW I WOLNOŚCI

Idee przewodnie, które determinują cały system wolności i praw człowieka w Polsce, to:

- a) zasada godności,
- b) zasada wolności,
- c) zasada równości.

ZASADA GODNOŚCI CZŁOWIEKA

Preambuła Konstytucji
Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali,
wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka,
jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi,
a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 30 Konstytucji
Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Pojęcie godności jest często opisywane z odwołaniem do różnych systemów religijnych i filozoficznych. W prawie konstytucyjnym nie tworzy się jednak zamkniętej definicji godności ze względu na pluralizm światopoglądowy. Godność zakłada pewną **autonomię moralną jednostki**. Z godności osobowej wynika **zakaz przedmiotowego traktowania człowieka**: oznacza on, że człowiek nigdy nie może być traktowany instrumentalnie, to znaczy jako środek do realizacji określonego celu.

Charakterystyka godności

Godność jest przyrodzoną i niezbywalną cechą człowieka:

- ♦ przysługuje każdej osobie z powodu samego faktu bycia człowiekiem;
- ♦ żadna władza nie może pozbawić człowieka godności;
- ♦ nie można się jej zrzec.

Godność stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela:

- ♦ podstawowe prawa człowieka nie zależą od woli organów państwowych, ale istnieją obiektywnie i przysługują każdemu niezależnie od prawa ustanowionego przez władze państwowe.

Godność jest nienaruszalna:

- ♦ podstawowe wolności i prawa człowieka wynikają z godności, więc organy władzy publicznej nie mają swobody w ich ograniczaniu.

Obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka spoczywa na władzach publicznych:

- ♦ poszczególne prawa konkretyzujące zasadę godności mogą być ograniczane (np. w przypadku kolizji prawa do prywatności z prawem do informacji), ale istnieją też wolności absolutne, które nie podlegają ograniczaniu (wolność od eksperymentów bez dobrowolnie wyrażonej zgody; wolność od tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania);
- ♦ możliwość ograniczania poszczególnych praw zależy m.in. od tego, jak ściśle są one powiązane z godnością.

ZASADA WOLNOŚCI

Preambuła Konstytucji

[...] ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości [...]

Art. 31 Konstytucji

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Charakterystyka zasady wolności

Z zasady wolności wynika zakaz zmuszania kogokolwiek do czynienia tego, czego nie nakazuje mu prawo.

Zasada wolności gwarantuje poddanie wolności człowieka ochronie prawnej.

Zasada wolności zobowiązuje do tego, aby każdy szanował wolności i prawa innych osób.

Wolność człowieka może podlegać ograniczeniom ze względu zarówno na nakazy interesu publicznego, jak i na konieczność poszanowania wolności innych ludzi. Należy jednak mieć na uwadze ścisły związek zasady wolności z godnością, której istotą jest pozostawienie jednostce pewnej sfery swobodnego działania (autonomicznego podejmowania decyzji). Zbyt daleko idące ograniczenia wolności są nie do pogodzenia z zasadą godności.

Aspekty zasady wolności:

- ♦ pozytywny – swoboda czynienia wszystkiego, co nie jest przez prawo zakazane (co nie jest zakazane, jest dozwolone);
- ♦ negatywny – nałożenie na jednostkę nakazu podjęcia określonego działania może nastąpić jedynie wtedy, gdy przewiduje to prawo.

ZASADA RÓWNOŚCI

Preambuła Konstytucji

[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, [...] równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski [...]

Art. 32 Konstytucji

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Charakterystyka zasady równości

Zasada równości obejmuje:

- równość w prawie – nakaz uwzględniania zasady równości przy kształtowaniu treści obowiązującego prawa;
- równość wobec prawa – nakaz równego traktowania wszystkich podmiotów przez organy władzy publicznej w procesie stosowania prawa.

Znaczenie zasady równości

Wynika z niej nakaz jednakowego traktowania podmiotów i sytuacji podobnych oraz różnego traktowania podmiotów i sytuacji, które nie mają podobnego charakteru, przy czym:

- ♦ miarą podobieństwa podmiotów jest „cecha relewantna”, czyli cecha istotna, której posiadanie przez podmiot ma przesądzić o spełnieniu przez niego warunku podobieństwa;
- ♦ wszystkie podmioty charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu mają być traktowane równo, tzn. według jednakowej miary, bez faworyzowania lub dyskryminacji którychś z nich.

Zasada ta określa, że zakazana jest dyskryminacja w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny – czyli celowe różnicowanie sytuacji podmiotów, które jest prawnie nieuzasadnione. W niektórych sytuacjach

prawo może stwarzać jednak pewne przywileje dla grup o słabszej pozycji społecznej, które mają na celu wyrównanie obiektywnie istniejących nierówności (jest to tzw. uprzywilejowanie wyrównawcze) – np. ulgi na przejazdy komunikacją publiczną dla osób z niepełnosprawnościami.

2.4. PRAWA A WOLNOŚCI

W rozdziale II Konstytucji ustrojodawca posługuje się pojęciami „**prawa**” i „**wolności**”. Chociaż w teorii **nie są to synonimy**, w praktyce podział na prawa i wolności nie jest konsekwentnie stosowany. Często używamy tych terminów zamienne: przykład stanowią pojęcia **wolności zgromadzeń** i **prawa do gromadzenia się**.

Art. 47 Konstytucji

Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym.

Art. 53 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

Art. 57 Konstytucji

Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

POJĘCIE WOLNOŚCI

Wolność człowieka jest inaczej określana jako **tzw. prawo negatywne**. To **obszar swobody człowieka, sfera jego zachowań zasadniczo wolna od ingerencji państwa i podmiotów trzecich**. Wolność nie zależy od istnienia regulacji prawnych. Wypowiadając się na jej temat, ustrojodawca nie przyznaje wolności (jej źródłem

jest godność), lecz jedynie potwierdza jej uznanie przez państwo, deklarując jej ochronę oraz poszanowanie (którym służą odpowiednie zawarte w prawie gwarancje). Stanowiąc prawo, ustawodawca nie wskazuje sposobu korzystania z wolności przez jednostki (jest to sfera wolna od ingerencji), ale jedynie zakreśla jej granice – przy czym możliwość prawnego ograniczania wolności zawęża fakt, że jest ona ściśle związana z godnością człowieka, która jest nienaruszalna. Im ściślejszy związek danej wolności z godnością, tym mniejsze możliwości ograniczania tej wolności. Proces stosowania prawa w odniesieniu do wolności wiąże się natomiast z poszukiwaniem przez sąd zakazów prawnych, które wyznaczają granice wolności strony danego postępowania sądowego. Jednostka nie musi przy tym uzasadniać korzystania ze swojej wolności – to władza ma obowiązek wykazać, że w tym konkretnym przypadku wykroczone poza dopuszczalne granice tej wolności.

POJĘCIE PRAWA

Prawo człowieka jest określane w nauce prawa konstytucyjnego także jako **tzw. prawo pozytywne** lub **prawo *sensu stricto***. To **zbiór uprawnień, z którym prawo wiąże katalog obowiązków innych podmiotów** wobec danej osoby. Prawo pozytywne (m.in. przepisy konstytucyjne i postanowienia wiążących Polskę ratyfikowanych umów międzynarodowych, w szczególności Europejskiej Konwencji Praw Człowieka) zależy od istnienia regulacji prawnej: to prawodawca nadaje mu konkretną treść. Prawo jest związane z godnością luźniej niż wolność (a czasami związek ten bywa w ogóle kwestionowany). Żeby obywatele mogli skorzystać z jakiegoś prawa, jego treść musi zostać dokładnie określona, np. w odpowiedniej ustawie. Ustawa taka gwarantuje też, że z danego uprawnienia rzeczywiście będzie można korzystać – robi to np. poprzez wskazanie procedury, w jakiej można ubiegać się o dane uprawnienie (lub świadczenie). O przyznaniu bądź odmowie przyznania komuś określonego prawa w praktyce decyduje sąd, który sprawdza, czy osoba ta spełnia konieczne do tego warunki. Z reguły to osoba domagająca się realizacji jej prawa musi wykazać, że prawo to jej przysługuje.

		WOLNOŚCI	PRAWA
	Związek z godnością	Wynikają z godności człowieka.	Mają słabszy związek z godnością.
STANOWIENIE PRAWA	Charakter regulacji	Regulacje mają charakter deklaratywny, czyli potwierdzają obiektywne istnienie danej wolności, ale same wolności wynikają z godności człowieka i nie zależą od woli prawodawcy.	Regulacje mają charakter konstytutywny, czyli ustanawiają dane prawo. Żeby możliwe było korzystanie z niego, konieczne jest prawne określenie sposobu tego korzystania.
	Sposób uregulowania	Uregulowane wyczerpująco w samej Konstytucji.	Uregulowane w Konstytucji w sposób ogólny, często z odesłaniem do ustawy określającej szczegóły.
	Zakres gwarancji	Konstytucja wyznacza granice ingerencji w daną wolność. Ze względu na szczegółowość regulacji konstytucyjnej ustawodawca ma niewielką swobodę w ograniczaniu wolności.	Konstytucja wyznacza minimum uprawnień, które muszą przysługiwać jednostce, żeby dane prawo mogło być realizowane. Ustawodawca ma większą niż w przypadku wolności swobodę ograniczania konstytucyjnych praw jednostki.
STOSOWANIE PRAWA	Podstawa prawna rozstrzygnięcia	Sąd lub organ administracyjny sprawdzają, czy istnieje norma zakazująca korzystania z danej wolności w określonych okolicznościach. Jeżeli nie ma takiej normy, jednostce nie można odmówić korzystania z wolności.	Sąd lub organ administracyjny ustalają, komu, na jakich zasadach i w jakich okolicznościach przysługuje dane prawo.
	Charakter orzeczenia (decyzji)	Sąd lub organ administracyjny dokonuje rejestracji aktu korzystania z danego prawa (np. w formie rejestracji zgromadzenia publicznego).	Organ administracyjny przyznaje dane prawo albo stwierdza jego nabycie przez jednostkę z mocy samych regulacji prawnych (np. nabycie prawa do emerytury po przekroczeniu wieku emerytalnego).

2.5. KONSTYTUCYJNE PRAWA I WOLNOŚCI

Jedną z grupy znanych i stosunkowo często stosowanych klasyfikacji praw człowieka jest podział poprzez wyodrębnienie **praw i wolności osobistych, politycznych oraz socjalnych (Konstytucja te ostatnie określa jako wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne)**. Do tego podziału nawiązuje wewnętrzna struktura rozdziału II Konstytucji. Ustrojodawca uporządkował w nim katalog konstytucyjnych praw i wolności poprzez wyodrębnienie podrozdziałów dotyczących kolejno praw i wolności osobistych, politycznych oraz ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych.

Wolności i prawa osobiste (art. 38-56)	Wolności i prawa polityczne (art. 57-63)	Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (art. 64-76)
<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo do prawnej ochrony życia ◆ nietykalność osobista ◆ prawo do rzetelnej procedury sądowej ◆ prawo do ochrony prywatności ◆ wolność przemieszczania się ◆ wolność sumienia i religii ◆ wolność wyrażania poglądów i opinii ◆ prawo do uzyskania azylu lub statusu uchodźcy 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawa związane z udziałem w życiu publicznym: <ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo głosowania w wyborach i referendach ◆ prawo kandydowania w wyborach ◆ prawo inicjatywy ustawodawczej ◆ prawo dostępu do służby publicznej ◆ prawo do uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne ◆ prawo składania petycji, wniosków i skarg zarówno w interesie publicznym, jak i własnym bądź osób trzecich ◆ wolność zgromadzeń ◆ wolność zrzeszania się 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawo do ochrony własności ◆ swoboda działalności gospodarczej ◆ uprawnienia pracownicze ◆ prawo do zabezpieczenia społecznego ◆ prawo do ochrony zdrowia ◆ prawo do nauki ◆ prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska

PRAWA I WOLNOŚCI OSOBISTE

Obowiązująca w Polsce regulacja konstytucyjna obejmuje obszerny katalog praw i wolności osobistych. Są to **prawa i wolności najściślej związane z godnością człowieka**. Ich realizacja umożliwia jednostce **prawidłowe funkcjonowanie**, a także rozwój osobisty. Mają one możliwie **najszerzy zakres podmiotowy** (czyli zakres tego, kogo dotyczą), ponieważ przysługują co do zasady każdemu człowiekowi. Tradycyjnie prawa i wolności osobiste są zaliczane do praw I generacji.

PRAWA I WOLNOŚCI POLITYCZNE

To konstytucyjne prawa i wolności **związane z oddziaływaniem jednostki na sferę publiczną lub jej obecnością w przestrzeni publicznej**. Cechują się **zróżnicowanym zakresem podmiotowym** – inaczej niż w przypadku praw osobistych, ustrojodawca kilkakrotnie dokonał bowiem zawężenia tego zakresu do obywateli polskich (zob. m.in.: prawo dostępu do informacji publicznej, czynne prawo wyborcze). Wspólnie z prawami i wolnościami osobistymi tworzą tzw. I generację praw człowieka.

PRAWA I WOLNOŚCI SOCJALNE

Są bezpośrednio **związane z materialną sytuacją jednostki**. Podobnie jak w przypadku praw politycznych, prawa socjalne cechuje przede wszystkim **zróżnicowanie**

wany zakres podmiotowy (i tak np. należące do nich prawo do zabezpieczenia społecznego nie przysługuje wszystkim). Są one zaliczane do II generacji praw człowieka. Z uwagi na swój luźniejszy związek z godnością mogą podlegać dalej idącym ograniczeniom niż prawa polityczne i osobiste.

Co ważne, przedstawiony powyżej podział nie ma charakteru rozłącznego. Konstytucyjna regulacja obejmuje **prawa i wolności o charakterze dualistycznym**, tj. takie, które **możemy przyporządkować do grupy zarówno praw osobistych, jak i praw politycznych** (przykład stanowi wolność wypowiedzi).

ZASADY OGRANICZANIA WOLNOŚCI I PRAW KONSTYTUCYJNYCH

Zagadnienia wstępne

- ◆ Niewiele jest praw i wolności, które nie podlegają ograniczaniu – takimi wolnościami są wolność od tortur i wolność przekonań, czyli wolność sumienia (ale tylko w wymiarze wewnętrznym – swoich przekonań nie można narzucać innym osobom).
- ◆ Często konieczne jest rozstrzygnięcie kolizji wolności i praw różnych podmiotów (np. gdy prawo do prywatności koliduje z prawem do informacji; ochrona czci i dobrego imienia z wolnością wypowiedzi).
- ◆ Wolności i prawa jednostki mogą też kolidować z innymi wartościami związanymi ze sferą publiczną wskazanymi w Konstytucji.
- ◆ Podstawą ograniczania praw i wolności jest art. 31 ust. 3, który wymienia warunki, jakie muszą być spełnione, aby takie ograniczenie było legalne.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego został wypracowany test, który pozwala sprawdzić, czy dokonane przez ustawodawcę ograniczenie wolności lub praw jest w danym przypadku dopuszczalne. Aby było ono legalne, musi zostać spełniony każdy z poniższych warunków:

- ◆ ograniczenie jest wprowadzane w drodze ustawy;
- ◆ ograniczenie jest proporcjonalne (zgodne z zasadą proporcjonalności), przy czym test proporcjonalności ocenia:
 - ◆ **przydatność** – to, czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków,
 - ◆ **konieczność** – to, czy zastosowane środki są niezbędne dla ochrony dóbr wskazanych w art. 31 ust. 3 (bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej, praw i wolności innych osób) oraz czy spośród środków skutecznie chroniących te wartości zostały wybrane środki najmniej uciążliwe,
 - ◆ **proporcjonalność *sensu stricto*** – to, czy efekty wprowadzanej regulacji są proporcjonalne do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela;

- ♦ ograniczenie praw i wolności nie narusza ich istoty: Trybunał Konstytucyjny wskazuje na „istnienie pewnego nienaruszalnego rdzenia każdego prawa lub wolności, który musi pozostawać wolny od ingerencji prawodawcy, nawet w sytuacji, gdy działa on w celu ochrony wartości z art. 31 ust. 3” (wyrok z 12.01.1999 r., P 2/98).

2.6. ŚRODKI OCHRONY KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI

Doświadczenia historyczne uczą, że gdy brakuje skutecznych instrumentów ochrony praw człowieka (gwarancji), dochodzi do ich – czasem drastycznych – naruszeń. Sama deklaracja poszanowania i ochrony ze strony państwa nie jest więc wystarczająca: niezbędne są jeszcze gwarancje ochrony. **Jeden z podrozdziałów rozdziału II Konstytucji** został zatytułowany *Środki ochrony wolności i praw*. Ustrojodawca określił w nim tzw. **prawa proceduralne**, czyli instrumenty prawne, które możemy wykorzystać w celu ochrony przysługujących nam praw i wolności. Do takich środków należą: **prawo do odszkodowania, prawo do zaskarżania orzeczeń i decyzji, skarga konstytucyjna, prawo do sądu oraz wnioski do Rzecznika Praw Obywatelskich.**

PRAWO DO SĄDU

Art. 45 Konstytucji

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 77 Konstytucji

2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Prawo do sądu ma **dualistyczny charakter**, ponieważ jest jednocześnie:

- ♦ samodzielnym prawem podmiotowym;
- ♦ środkiem ochrony praw i wolności konstytucyjnych.

Najważniejsza funkcja prawa do sądu to ochrona przed arbitralną ingerencją władzy publicznej w prawa i wolności jednostki.

Elementami składającymi się na prawo do sądu są:

- ❶ **prawo dostępu do sądu** – jednostka ma możliwość wszczęcia postępowania przed sądem (uruchomienia procedury sądowej). Naruszenie prawa do sądu stanowiłoby np. wprowadzenie zbyt wysokich opłat sądowych;
- ❷ **prawo do właściwie ukształtowanej procedury** – podczas postępowania sądowego konieczne jest uwzględnienie jego specyfiki (postępowanie cywilne znacząco różni się od postępowania karnego, w którym obowiązuje zasada domniemania niewinności, a także konieczne jest zagwarantowanie oskarżonemu m.in. prawa do obrony);
- ❸ **prawo do uzyskania wyroku sądowego** – jednostka ma prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd w rozsądnym terminie;
- ❹ **prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę** – oznacza niezależność sądów i niezawisłość sędziów.

👉 PRAWO DO ODSZKODOWANIA ZA NIEZGODNE Z PRAWEM DZIAŁANIE WŁADZY PUBLICZNEJ

Art. 77 Konstytucji

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Przesłanki wskazujące, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za niezgodne z prawem działanie władzy publicznej:

- ❶ wystąpienie szkody,
- ❷ działanie lub zaniechanie organu władzy publicznej,
- ❸ niezgodność z prawem takiego działania lub zaniechania,
- ❹ związek przyczynowy między działaniem lub zaniechaniem a szkodą.

👉 SKARGA KONSTYTUCYJNA

Art. 79 Konstytucji

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.

Skarga konstytucyjna stanowi sposób ochrony przed naruszeniem praw i wolności konstytucyjnych poprzez nielegalne działania prawodawcy (czyli na płaszczyźnie stanowienia prawa). Ma ona charakter pomocniczy (subsydiarny), co znaczy, że dopuszcza się jej złożenie wyłącznie wtedy, gdy osoba skarżąca wyczerpie drogę prawną, tzn. uzyska ostateczne rozstrzygnięcie sprawy przez sąd, od którego nie przysługuje odwołanie. Nie musi ona jednak wcześniej wnieść kasacji ani skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego, ponieważ są to środki nadzwyczajne. Przy rozpatrywaniu skargi konstytucyjnej obowiązuje tzw. zasada skargowości: Trybunał Konstytucyjny bada tylko zgodność zaskarżonych przepisów ze wskazanymi wzorcami kontroli, którymi w przypadku skargi konstytucyjnej mogą być wyłącznie przepisy Konstytucji RP ustanawiające prawo lub wolność. Trybunał kontroluje, czy zaskarżone przepisy są zgodne z Konstytucją, ale nie uchyla on orzeczenia sądowego ani decyzji administracyjnej, które naruszyły prawo lub wolność osoby skarżącej. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego wywiera skutki względem wszystkich (łac. *erga omnes*), a nie tylko wobec osoby skarżącej: uchylenie przez Trybunał niekonstytucyjnych przepisów stanowi podstawę do wznowienia postępowania sądowego lub administracyjnego z pominięciem niekonstytucyjnego przepisu (zob. art. 190 ust. 4) i w jego wyniku uchylenia rozstrzygnięcia opartego na niekonstytucyjnej regulacji. Ustrojowa pozycja Trybunału Konstytucyjnego omówiona została w Rozdziale 8.

WNIOSK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

Art. 80 Konstytucji

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży praw człowieka i obywatela, czyli wszelkich praw i wolności określonych w aktach normatywnych (dokumentach wydanych przez organ władzy publicznej i formułujących normy prawne; są to zarówno akty prawa powszechnie obowiązującego, jak i akty o charakterze wewnętrznym oraz akty wydawane zarówno przez organy centralne, jak i przez organy lokalne).

O pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich może zwrócić się:

- ◆ każdy polski obywatel,
- ◆ cudzoziemiec,
- ◆ bezpaństwowiec.

Wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich:

- ◆ jest wolny od opłat;
- ◆ nie wymaga zachowania szczególnej formy, ale powinien zawierać oznaczenie wnioskodawcy oraz osoby, której wolności i praw sprawa dotyczy, a także określać przedmiot sprawy.

2.7. WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ

Analiza

Wolność zrzeszania się to zasada ustrojowa oraz podmiotowe prawo każdej osoby do tworzenia i pozostawania w dobrowolnych organizacjach, funkcjonujących dla realizacji wspólnie wytyczonych celów.

Art. 11 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 58 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

Charakterystyka wolności zrzeszania się

W demokratycznym państwie prawa wolność zrzeszania się jednostek w pozapaństwowych organizacjach w celu realizacji wspólnie określonych celów stanowi jedną z podstawowych wolności obywatelskich. Wolność ta należy również do fundamentalnych gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jako pozapaństwowej i samorganizowanej sfery działalności obywateli.

Konstytucyjna wolność zrzeszania się została określona zarówno jako zasada ustrojowa (art. 12 Konstytucji), w ramach której państwo zapewnia swobodę tworzenia i działania różnych form zrzeszeń, jak i jako prawo podmiotowe (art. 58 ust. 1 Konstytucji) do tworzenia i pozostawania w dobrowolnych organizacjach, funkcjonujących dla realizacji wytyczonych celów. Warto podkreślić, że choć wolność ta **przysługuje każdemu**, to nie ma charakteru absolutnego i **podlega ograniczeniom** podmiotowym (np. cudzoziemcy niemający miejsca zamieszkania na terytorium Polski nie mogą tworzyć nowych stowarzyszeń, a tylko być członkami tych już istniejących, jeżeli ich statuty przewidują taką możliwość) oraz przedmiotowym (zakazane są np. zrzeszenia, których cele lub działalność byłyby sprzeczne z Konstytucją lub ustawą). W celu realizacji wolności zrzeszania się, w tym zapewnienia instytucjonalnych podstaw działania zrzeszeń, ustawodawca uregulował niektóre ich formy, pozostawiając przy tym swobodę w kształtowaniu ich struktur, celów czy sposobów działania. Nadzór nad zrzeszeniami sprawują w szczególności sądy, które dokonują ich rejestracji, będącej warunkiem uzyskania przez nie osobowości prawnej.

Do najważniejszych form zrzeszeń należą:

- 1 **Partie polityczne** – to dobrowolne zrzeszenia osób fizycznych, których zasadniczym celem jest zdobycie i sprawowanie metodami demokratycznymi władzy publicznej oraz wywieranie wpływu na kształtowanie polityki państwa. Prawo zakładania partii politycznych przysługuje grupie co najmniej trzech pełnoletnich obywateli polskich, którzy uzyskają poparcie społeczne co najmniej 1000 pełnoletnich obywateli polskich. W celu **rejestracji** partii politycznej należy złożyć odpowiedni wniosek do Sądu Okręgowego w Warszawie wraz ze statutem i programem partii oraz wspomnianą już listą poparcia co najmniej 1000 pełnoletnich obywateli polskich. Założyciele partii politycznej tworząc jej **statut** oraz **program** posiadają swobodę w określaniu jej struktur i celów. Prawo wymaga jednak, aby **partia polityczna była organizacją o jawnej i demokratycznej strukturze**, a jej cele były zgodne z Konstytucją. Dlatego niezależnie od sposobu określania wewnętrznej organizacji partii jej organy muszą być powoływane w wyborach, a decyzje zapadać poprzez podejmowanie uchwał większością głosów wszystkich członków partii. Wszystkie te elementy są kontrolowane przez sąd podczas procesu rejestracji partii politycznej. Jeżeli sąd ma wątpliwości, czy cele partii politycznej są zgodne z Konstytucją, powinien wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie tej kwestii. Rozstrzygnięcie Trybunału jest wtedy wiążące dla sądu rejestrowego. Partie polityczne finansują swoją działalność z własnych źródeł (np. składek członkowskich), źródeł zewnętrznych (np. darowizn) oraz **subwencji** z budżetu państwa na działalność statutową przysługującej tym z nich, które uzyskały w wyborach do Sejmu co najmniej 3% ważnych głosów w skali kraju (lub 6% głosów w przypadku koalicji). Jednocześnie partie polityczne są zobowiązane

sporządzać coroczne sprawozdanie finansowe z pozyskanych środków finansowych, które jest kontrolowane przez Państwową Komisję Wyborczą.

② **Stowarzyszenia** – to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenia o niezarobkowym charakterze. Stowarzyszenia działają na podstawie i w granicach prawa oraz swoich statutów. **Dobrowolność** należy tutaj rozumieć jako swobodę każdej osoby do bycia w stowarzyszeniu i występowania z niego oraz jako zakaz wymuszania bezwzględnego posłuszeństwa na jego członkach. Stowarzyszenia są również **samorządne**, a zatem stanowią niezależną od kogokolwiek – w tym od państwa – formę samoorganizacji ich członków, którzy samodzielnie określają ich cele i struktury, tworząc **statut** oraz inne akty wewnątrzorganizacyjne. Należy jednak pamiętać, że samorządność stowarzyszeń podlega prawnym ograniczeniom. Struktury stowarzyszenia muszą być demokratyczne oraz zapewniać każdemu z członków możliwość uczestnictwa w jego działalności. Stowarzyszenia cechują się ponadto **trwałością** – ich celem nie może być jednorazowe działanie – oraz **niezarobkowym charakterem**: są nastawione na działalność pożytku publicznego, a nie na wzbogacenie się ich członków. Warto podkreślić, że stowarzyszenia stanowią **sformalizowaną** grupę podmiotów społeczeństwa obywatelskiego, czym różnią się od obywatelskich grup nieformalnych (np. ruchów obywatelskich). Oznacza to, że są wpisywane do prowadzonego przez sądy Krajowego Rejestru Sądowego, dzięki czemu nabywają osobowość prawną. Uproszczoną formą stowarzyszeń są stowarzyszenia zwykłe, wpisywane do ewidencji stowarzyszeń zwykłych prowadzonej przez odpowiednich dla danego miejsca starostów (lub prezydentów miast na prawach powiatu).

③ **Związki zawodowe** – to niezależne, dobrowolne i samorządne organizacje ludzi pracy, powołane do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych. Związek zawodowy reprezentuje zatem wszystkich pracowników danego zakładu pracy oraz interesy poszczególnych członków związku (na ich wnioski). Konstytucja RP gwarantuje związkom zawodowym prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu, prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz prawo do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień (art. 59). Prawo powołania związku zawodowego przysługuje co najmniej dziesięciu pracownikom, którzy uchwalają w tym celu statut związku oraz wybierają komitet założycielski. Związek zawodowy nabywa osobowość prawną z chwilą dokonania wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego przez właściwy miejscowo sąd. Warto podkreślić, iż tworzenie związków zawodowych oparte jest na zasadzie pluralizmu, tzn. umożliwia tworzenie kilku związków zawodowych na terenie jednego zakładu pracy. Związki zawodowe dzielą się na ogólnopolskie oraz działające tylko w jednym zakładzie pracy.

- ④ **Organizacje pracodawców** – to dobrowolne i samorządne organizacje zrzeszające pracodawców, których zadaniem jest ochrona praw i reprezentowanie interesów ich członków wobec związków zawodowych oraz instytucji państwowych. Dodatkowe uprawnienia, z zakresu opiniowania projektów aktów prawnych dotyczących interesów pracodawców, przysługują organizacjom o charakterze reprezentatywnym, tzn. zrzeszającym pracodawców, którzy łącznie zatrudniają co najmniej 300 tys. pracowników.

Od wymienionych form zrzeszeń należy odróżnić organizacje, które uzyskały status **organizacji pożytku publicznego (OPP)**. Status ten mogą uzyskać organizacje pozarządowe, które nie mają na celu osiągnięcia zysku i przez okres co najmniej dwóch lat prowadziły działalność pożytku publicznego na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy podmiotów. O nadaniu statusu organizacji pożytku publicznego decyduje sąd rejestrowy. Posiadanie statusu OPP wiąże się z kilkoma szczególnymi uprawnieniami organizacji, z których szczególnie istotne jest prawo do uzyskiwania środków finansowych pochodzących z 1,5% podatku dochodowego od osób fizycznych.

3. Źródła prawa

Opracowanie: Sara Pacholec

Pojęcie „źródła prawa” jest jednym z zasadniczych terminów prawoznawstwa. W ujęciu konstytucyjnym można go zdefiniować jako zbiorcze określenie aktów normatywnych pochodzących od władzy publicznej. Problematyka ta jest niezwykle istotna, ponieważ to w aktach normatywnych składających się na system źródeł prawa określone są m.in. zasady ustrojowe czy gwarancje praw i wolności jednostki.

Art. 87 Konstytucji

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Wagę zagadnienia źródeł prawa podkreśla fakt, że poświęcono mu cały rozdział ustawy zasadniczej. Rozpoczyna go art. 87, który w połączeniu z art. 93 Konstytucji stanowi, że źródła prawa dzielą się na dwie kategorie: **powszechnie obowiązujące** i **wewnętrznie obowiązujące**. Podział ten ma charakter **dychotomiczny**, tzn., że dany akt prawny może być albo aktem prawa powszechnie obowiązującego, albo aktem prawa wewnętrznie obowiązującego. Nie ma natomiast aktów prawnych należących do obu tych grup naraz ani takich, które nie są ani powszechnie obowiązujące, ani wewnętrznie obowiązujące. Rozróżnienie to ma znaczenie o tyle, że źródła prawa powszechnie obowiązującego potencjalnie **mogą wiązać wszystkie podmioty w państwie**, zaś źródła prawa wewnętrznie obowiązującego **mogą być kierowane wyłącznie do jednostek organizacyjnie podległych organowi wydającemu dany akt**. Z tego też względu ustrojodawca musiał wyraźnie wskazać, które akty są powszechnie obowiązujące. Uczynił to głównie w art. 87. Zgodnie z nim aktami powszechnie obowiązującymi są:

- ◆ Konstytucja,
- ◆ ustawy,
- ◆ ratyfikowane umowy międzynarodowe,
- ◆ rozporządzenia,
- ◆ akty prawa miejscowego.

Do aktów powszechnie obowiązujących należą także akty prawne wymienione w innych artykułach Konstytucji: rozporządzenia Prezydenta z mocą ustawy (art. 234) oraz przepisy stanowione przez organizacje międzynarodowe (art. 91). Lista ta jest **katalogiem zamkniętym przedmiotowo i podmiotowo**. Oznacza to, że tylko w wyżej wymienionych aktach prawnych mogą być zamieszczane normy o charakterze powszechnie obowiązującym (zamknięcie przedmiotowe) oraz że mogą być one wydawane tylko przez podmioty, które zostały wskazane w ustawie zasadniczej (zamknięcie podmiotowe). Katalog ten jest także **hierarchiczny**: za jego pomocą można wyznaczyć rangę każdego z aktów i jego relację względem innych aktów prawnych.

W art. 93 Konstytucji ustrojodawca wymienił natomiast źródła prawa wewnętrznie obowiązującego. Są to uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów. W odróżnieniu od katalogu źródeł powszechnie obowiązujących jest to **katalog otwarty podmiotowo i przedmiotowo**. **Nie ma on też charakteru hierarchicznego.**

3.1. KONSTYTUCJA

Konstytucja jest **szczególnym aktem prawnym**. O szczególności tej decydują trzy charakterystyczne dla niej cechy:

- 1 **szczególna treść** – Konstytucja reguluje całokształt kwestii ustrojowych państwa, tj. zasady ustrojowe, aparat centralny (wskazuje naczelne organy państwowe, określa ich budowę, kompetencje oraz wzajemne relacje), a także podstawowe prawa, wolności i obowiązki jednostki;
- 2 **szczególna forma** – o szczególnej formie Konstytucji świadczą jej nazwa (żaden inny akt prawny nie jest określany mianem „konstytucji”) oraz specyficzny tryb jej zmiany. Może być ona zmieniona wyłącznie poprzez specjalną ustawę o zmianie konstytucji, która uchwalana jest w odmienny sposób niż ustawy zwykłe (uchwalają ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów). Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej;
- 3 **szczególna moc prawna** – Konstytucja ma najwyższe miejsce w systemie prawa. Wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne.

3.2. KONSTYTUCJA RP

SZCZEGÓLNA TREŚĆ

- ◆ zasady ustrojowe
- ◆ aparat centralny
- ◆ prawa, wolności i obowiązki jednostki

SZCZEGÓLNA FORMA

- ◆ nazwa
- ◆ szczególny tryb zmiany

SZCZEGÓLNA MOC PRAWNA

- ◆ najwyższy akt prawny

3.3. USTAWY

Ustawa to akt normatywny i podstawowe narzędzie władzy ustawodawczej. Uchwala ją Sejm przy współudziale Senatu, stąd często określa się ją mianem aktu parlamentu. Zasadniczo ma ona charakter generalno-abstrakcyjny, tzn. nie jest skierowana do indywidualnej osoby, ale do pewnej zbiorowości, a także zakłada wielokrotne stosowanie zawartych w niej norm. Ustawa ma też charakter samoistny, co znaczy, że do jej uchwalenia nie jest potrzebne żadne dodatkowe upoważnienie dla Sejmu – wystarcza przepis Konstytucji normujący taką kompetencję parlamentu. Z tego też względu ustawy mają nieograniczony zakres przedmiotowy: mogą normować dowolne kwestie, tak długo, jak czynią to w sposób zgodny z Konstytucją.

3.4. RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE

Art. 89 Konstytucji

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:
 - 1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
 - 2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
 - 3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
 - 4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
 - 5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.
2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.

Art. 90 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa, wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 91 Konstytucji

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Umowy międzynarodowe można podzielić na dwie kategorie: **umowy międzynarodowe ratyfikowane** (tj. takie, względem których istnieje obowiązek ratyfikacji, czyli wyrażenia ostatecznej zgody na związanie się nimi przez państwo) i **umowy międzynarodowe nieratyfikowane**. Pamiętać należy jednak, że umowy międzynarodowe są jednakowo wiążące niezależnie od tego, czy są ratyfikowane, czy nie (jeśli tego nie wymagają). Fakt ratyfikacji lub jej braku ma natomiast znaczenie z punktu widzenia zaliczenia umowy do kategorii źródeł prawa powszechnie obowiązujących lub wewnętrznie obowiązujących: zgodnie z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP do źródeł prawa powszechnie obowiązujących zaliczane są bowiem tylko ratyfikowane umowy międzynarodowe.

Sama ratyfikacja może przebiegać na trzy sposoby, określane jako tzw. „mała” ratyfikacja, „duża ratyfikacja”, i ratyfikacja w trybie art. 90. To, która z tych procedur będzie miała zastosowanie w danym przypadku, zależy od treści danej umowy międzynarodowej. Podkreślić należy też, że rodzaj ratyfikacji wpływa na

pozycję danej umowy w hierarchii źródeł prawa. Zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie (tj. za pomocą „dużej” ratyfikacji i ratyfikacji w trybie art. 90) ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy nie da się pogodzić z taką umową – co znaczy, że nie można uchwalić nowej ustawy sprzecznej z wcześniej ratyfikowaną umową. Umowy międzynarodowe z „małej” ratyfikacji zajmują natomiast niższą pozycję niż ustawy – są tzw. aktami podstawowymi.

Umowy międzynarodowe	
ratyfikowane	nieratyfikowane

Ratyfikowane umowy międzynarodowe		
ratyfikacja w trybie art. 90	„duża” ratyfikacja	„mała” ratyfikacja

3.5. ROZPORZĄDZENIA

Art. 92 Konstytucji

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Rozporządzenie to akt wykonawczy do ustawy. Kompetencję do jego wydania mają Prezydent, Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów, ministrowie kierujący działami administracji rządowej, przewodniczący komitetów wchodzących w skład Rady Ministrów, a także Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Należy jednak zaznaczyć, że jest to tzw. akt niesamoistny – do jego wydania niezbędne jest istnienie szczegółowego upoważnienia ustawowego, które określa podmiot mający wydać dane rozporządzenie, jego przedmiot oraz wytyczne co do treści. Zakazana jest przy tym subdelegacja, co oznacza, że podmiot upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać tego obowiązku innemu organowi.

3.6. AKTY PRAWA MIEJSCOWEGO

Art. 94 Konstytucji

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

Akty prawa miejscowego wydawane są na szczeblu terenowym: kompetencję do ich uchwalania mają terenowe organy administracji rządowej (np. wojewoda) oraz organy samorządu terytorialnego (np. rada gminy). Podobnie jak rozporządzenia nie są one aktami samoistnymi i muszą być wydawane na podstawie upoważnienia ustawowego.

3.7. UCHWAŁY RADY MINISTRÓW ORAZ ZARZĄDZENIA PREZESA RADY MINISTRÓW I MINISTRÓW

Art. 93 Konstytucji

1. Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjnie podległe organowi wydającemu te akty.
2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.
3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów to akty prawa wewnętrznego, dlatego mogą być kierowane wyłącznie do jednostek organizacyjnych podległych organowi wydającemu dany akt. Ponadto (zgodnie z art. 93 ust. 2 Konstytucji) zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. W ich przypadku upoważnienie ustawowe nie musi być jednak aż tak szczegółowe, jak dla rozporządzeń. Co ważne, akty prawa wewnętrznego muszą być zgodne ze źródłami prawa powszechnie obowiązującego.

4. Formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej

Opracowanie: Marcin Hamielec

W art. 4 Konstytucji przesądzono, że **władza w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu, który sprawuje ją przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio**. Poniżej zaprezentowano, jak w praktyce Naród sprawuje w państwie władzę **bezpośrednio (poprzez referendum) oraz pośrednio, przez swoich przedstawicieli (poprzez wybory)**. Ponieważ problematyka wyborów prezydenckich została omówiona w rozdziale dotyczącym Prezydenta RP, niniejszy rozdział w części dotyczącej przedstawicielstwa opisuje jedynie kwestie związane z wyborami do parlamentu (Sejmu oraz Senatu).

4.1. PRZEDSTAWICIELSTWO I FORMY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ

Demokracja przedstawicielska (pośrednia) to forma sprawowania władzy, w której w sprawach kluczowych dla państwa decyzje za obywateli podejmują ich przedstawiciele wybrani w demokratycznych wyborach. Obywatele delegują swoich przedstawicieli do władz różnego szczebla. Kluczowe znaczenie dla tej formy demokracji mają wolne, równe, powszechne i uczciwe wybory, przeprowadzane według przejrzystych reguł.

PRAWO DO WZIĘCIA UDZIAŁU W REFERENDUM ORAZ W WYBORACH

Art. 62 Konstytucji

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.
2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

W art. 62 Konstytucji ustanowiono tzw. **cenzusy wyborcze**. Uzależniają one prawo do głosowania (czynne prawo wyborcze) w referendum oraz wyborach od spełniania kilku kryteriów:

- ♦ posiadania obywatelstwa polskiego,
- ♦ ukończenia najpóźniej w dniu wyborów 18 lat,
- ♦ niebycia ubezwłasnowolnionym (do bycia ubezwłasnowolnionym konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu),
- ♦ posiadania praw publicznych (do pozbawienia praw publicznych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu),
- ♦ posiadania praw wyborczych (do pozbawienia praw wyborczych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu).

PRAWO DO KANDYDOWANIA W WYBORACH DO PARLAMENTU

Art. 99 Konstytucji

1. Wybrany do Sejmu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat.
2. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.
3. Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Zgodnie z powyższym zapisem Konstytucji prawo do kandydowania (bierne prawo wyborcze) w wyborach do Sejmu posiadają obywatele polscy, którzy:

- ♦ posiadają prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych,
- ♦ najpóźniej w dniu wyborów ukończyli 21 lat,
- ♦ nie zostali dotychczas skazani prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Prawo do kandydowania (bierne prawo wyborcze) w wyborach do Senatu posiadają natomiast obywatele polscy, którzy:

- ♦ posiadają prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych,
- ♦ najpóźniej w dniu wyborów ukończyli 30 lat,
- ♦ nie zostali dotychczas skazani prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

4.2. CHARAKTERYSTYKA WYBORÓW DO PARLAMENTU

Art. 96 Konstytucji

1. Sejm składa się z 460 posłów.
2. Wybory do Sejmu są **powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne** oraz odbywają się w głosowaniu **tajnym**.

Art. 97 Konstytucji

1. Senat składa się ze 100 senatorów.
2. Wybory do Senatu są **powszechne, bezpośrednie** i odbywają się w głosowaniu **tajnym**.

Pogrubione przymiotniki to tzw. **przymiotniki wyborcze**, których praktyczne znaczenie przedstawiono poniżej.

Wybory powszechne – możliwość oddania głosu w wyborach powinien mieć każdy pełnoletni obywatel państwa. W Polsce możliwość tę traci osoba pozbawiona praw publicznych lub praw wyborczych oraz osoba ubezwłasnowolniona.

Wybory równe – głos oddany przez każdego obywatela powinien mieć taką samą wagę. Każdemu obywatelowi przysługuje tylko jeden głos.

Głosowanie tajne – podmioty organizujące wybory mają obowiązek zapewnić osobom głosującym anonimowość podczas oddawania głosu. Zarówno w trakcie głosowania, jak i po jego zakończeniu nikt nie może być w stanie rozpoznać, w jaki sposób zagłosował dany wyborca.

Wybory bezpośrednie – obywatel głosuje bezpośrednio na swojego przedstawiciela w wyborach do parlamentu czy na urząd prezydenta (tzn. wybiera się od razu spośród ostatecznych kandydatów na dane stanowisko, a nie – jak w niektórych państwach – najpierw osoby, które to dopiero będą wybierały spośród ostatecznych kandydatów na posła, prezydenta itp.). Zasada bezpośredniości nie oznacza natomiast, że wyborca musi głosować osobiście, dlatego za dopuszczalne uznano głosowanie wyborców z niepełnosprawnościami przez pełnomocnika.

Wybory proporcjonalne – podział mandatów (pełnomocnictw do sprawowania funkcji) w parlamencie następuje proporcjonalnie do liczby głosów, jakie padły na daną partię lub listę wyborczą w okręgu wyborczym.

4.3. SYSTEMY WYBORCZE

System wyborczy to ogół przepisów dotyczących ustalania końcowych wyników wyborów. Wyróżniamy trzy rodzaje systemów wyborczych.

- 1 **System proporcjonalny** – mandaty są dzielone w sposób proporcjonalny wśród kandydatów lub ugrupowań, które zdobyły największą ilość głosów w danym okręgu (proporcjonalny system wyborczy jest charakterystyczny dla okręgów wielomandatowych). Przeliczenie liczby głosów na liczbę mandatów nie przebiega jednak w sposób prosty – istnieje bardzo wiele metod matematycznych (do stosowanych w Polsce należy tzw. metoda D’Hondta), które dążą do uzyskania możliwie największej dokładności przełożenia wyników wyborów na mandaty. Aby uniknąć zbyt dużej ilości partii jednocześnie sprawujących władzę, w systemie proporcjonalnym wprowadza się progi wyborcze: w podziale mandatów uczestniczą tylko te komitety, które zdobyły poparcie na odpowiednio wysokim poziomie, np. 3% czy 5%. System proporcjonalny z wykorzystaniem formuły D’Hondta obowiązuje w Polsce w wyborach do Sejmu.
- 2 **System większościowy** – mandaty rozdziela się najczęściej w okręgach jednomandatowych. Występuje w dwóch odmianach: większości bezwzględnej oraz większości względnej. W systemie większości bezwzględnej do zdobycia mandatu potrzebne jest uzyskanie bezwzględnej liczby (ponad 50%) głosów, w związku z czym czasem do wyłonienia zwycięzcy potrzebna jest druga tura (ponieważ w pierwszej nikt nie zdobył bezwzględnej większości). W systemie większości względnej mandat zdobywa po prostu ta kandydująca osoba, na którą oddano największy procent głosów. Oznacza to, że do zwycięstwa wystarczy większość zwykła. W pewnych sytuacjach mandat można więc uzyskać mając tylko 20-30% oddanych głosów. System większości względnej obowiązuje w Polsce w wyborach do Senatu.
- 3 **System mieszany** – łączy w sobie elementy systemów większościowego i proporcjonalnego. W praktyce najczęściej każdy wyborca dysponuje dwoma głosami, które oddaje oddzielnie: po jednym na kogoś spośród posłów wybieranych w systemie jednomandatowych okręgów wyborczych i spośród tych wybieranych w systemie okręgów wielomandatowych. Głosy takie są sumowane (oddzielnie), a następnie za pośrednictwem określonych metod podziału mandatów przeliczane na mandaty, każdy w ramach swojego systemu.

Różnice w wyborach do Sejmu i Senatu – podsumowanie		
	Sejm	Senat
System wyborczy	Proporcjonalny (metoda D’Hondta)	Większościowy (większość względna)
Przymiotniki wyborcze	Powszechne, równe, bezpośrednie, proporcjonalne, w głosowaniu tajnym	Powszechne, bezpośrednie, w głosowaniu tajnym
Wiek uzyskania biernego prawa wyborczego	21 lat	30 lat

Demokracja bezpośrednia to system sprawowania władzy, w którym decyzje podejmowane są przez ogół uprawnionych do tego obywateli bez pośrednictwa jakichkolwiek organów państwowych. Obecnie demokracja bezpośrednia stanowi jedynie uzupełnienie demokracji pośredniej (przedstawicielskiej), ponieważ ze względu na wielkość współczesnych państw oraz liczbę kwestii rozstrzyganych w procesie rządzenia nie ma możliwości, żeby w każdej sprawie odwoływać się bezpośrednio do zdania obywateli. Nie znaczy to jednak, że demokracja bezpośrednia jest w dzisiejszym świecie całkowicie bezużyteczna. Korzystanie z niej w odpowiednich sytuacjach pozytywnie wpływa na funkcjonowanie ustroju demokratycznego.

Formami demokracji bezpośredniej są:

- ◆ zgromadzenie ludowe,
- ◆ inicjatywa ludowa,
- ◆ weto ludowe,
- ◆ referendum,
- ◆ plebiscyt,
- ◆ konsultacje społeczne.

Zgromadzenie ludowe – spotkanie ogółu ludności uprawnionej do podejmowania decyzji politycznych na danym terytorium. Występuje na obszarach mało rozległych i słabo zaludnionych. Obecnie można je spotkać m.in. w dwóch kantonach (jednostkach administracyjnych) Szwajcarii czy w kilku gminach w Stanach Zjednoczonych.

Inicjatywa ludowa (inicjatywa obywatelska) – przyznanie odpowiednio dużej liczbie obywateli (w Polsce jest to 100 tys.) prawa do zgłaszania projektu aktu prawnego, który miałby zostać uchwalony przez parlament. Zwykle nie może dotyczyć pewnych sfer, jak np. podatki czy sprawy wojskowe. Inicjatywa ludowa może mieć charakter ogólnokrajowy lub lokalny. Może też przyjąć formę gotowego projektu aktu prawnego lub zbioru postulatów. Po raz pierwszy pojawiła się w Szwajcarii w XIX w.

Weto ludowe – przyznanie pewnej grupie obywateli prawa do zgłoszenia sprzeciwu wobec planowanego lub już uchwalonego aktu prawnego. Weto ludowe często wiąże się z żądaniem zorganizowania referendum w danej sprawie. Także ta instytucja wywodzi się z XIX-wiecznej Szwajcarii. Obecnie występuje ona właśnie w Szwajcarii oraz w niektórych regionach Włoch i Stanów Zjednoczonych.

Referendum – wyrażenie stanowiska w danej sprawie przez ogół uprawnionych obywateli za pomocą głosowania. Jest to najpowszechniejsza forma demokracji bezpośredniej, obecna w zasadzie w każdym demokratycznym państwie. Referendum może mieć postać ogólnokrajową lub lokalną (jeśli jest przeprowadzane tylko w pewnym regionie).

Plebiscyt – specyficzny rodzaj referendum. Jest to wyrażenie opinii ludności danego regionu w kwestii przynależności państwowej tego regionu. Plebiscyty miały miejsce także na ziemiach polskich: dla przykładu, w 1921 r. odbył się plebiscyt dotyczący tego, jaka powinna być przynależność państwowa Górnego Śląska (mieszkańcy Górnego Śląska wybierali wtedy pomiędzy Polską a Niemcami).

Konsultacje społeczne – spotkania, które służą obywatelom do przekazania swoich poglądów przedstawicielom władzy. Odbywają się przed wydaniem aktu prawnego i służą uzyskaniu jak najliczniejszych opinii na temat jego treści, tak, aby jak najwięcej osób było z niej zadowolonych. Nie ma sztywnych ram dotyczących tego, jakie postulaty mogą być zgłaszane podczas konsultacji. Obowiązuje też duża swoboda w ich prezentowaniu. Nie istnieje żaden minimalny poziom frekwencji, który sprawiałby, że wynik konsultacji będzie wiążący. Z tego powodu konsultacje społeczne są jedynie głosem doradczym społeczeństwa dla rządzących: władza nie ma obowiązku wcielać w życie wszystkich zgłoszonych w ich trakcie postulatów.

4.5. REFERENDA W POLSCE

Polska Konstytucja przewiduje referendum w **trzech wymienionych poniżej sytuacjach**.

1 W przypadku zatwierdzania zmiany Konstytucji (art. 235 Konstytucji)

Art. 235 Konstytucji

6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziała się większość głosujących.

Jeżeli Sejm i Senat przegłosowały zmianę przepisów konstytucyjnych pochodzących z rozdziału I – „Rzeczpospolita” (określającego zasady ustrojowe państwa), rozdziału II – „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” lub rozdziału XII – „Zmiana Konstytucji” (który omawia zmianę trybu uchwalania zmian w Konstytucji), do Marszałka Sejmu może zostać zgłoszony wniosek o referendum ogólnopaństwowe w tej sprawie. Taki wniosek składać można w ciągu 45 dni od uchwalenia przez Senat ustawy o zmianie Konstytucji, a Marszałek Sejmu zarządza referendum w ciągu 60 dni od momentu jego wpłynięcia.

Referendum tego typu jest wiążące dla władz bez względu na frekwencję, pod warunkiem, że jest ono ważne, czyli przeprowadzone zgodnie z prawem. Jeżeli

większość głosujących poprze zmianę Konstytucji, ustawę wprowadzającą ją w życie Prezydent musi podpisać w ciągu 21 dni od dostarczenia mu jej przez Marszałka Sejmu.

② W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125 Konstytucji)

Art. 125 Konstytucji

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.
2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.
4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.

Nie istnieje żadna definicja, która dokładnie określałaby, jakie sprawy mają szczególne znaczenie dla państwa. Decyzję o tym, czy dana kwestia do nich należy, podejmuje organ zarządzający referendum, czyli Sejm lub Prezydent RP. Jeśli jest to Sejm, referendum zostaje zarządzane poprzez uchwałę podjętą bezwzględną większością głosów (ilość głosów za musi być większa od sumy głosów przeciw i głosów wstrzymujących się). W głosowaniu nad nią musi wziąć udział przynajmniej połowa ustawowej liczby posłów (czyli co najmniej 230). Jeżeli referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa zarządza Prezydent RP, musi się to odbyć za zgodą Senatu, który poparcie dla inicjatywy Prezydenta wyraża bezwzględną większością głosów, przy obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

③ W sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację (podpisanie) umowy międzynarodowej (art. 90 Konstytucji)

Art. 90 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizację międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa, wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.

4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Referendum tego rodzaju może zostać zarządzane w celu wyrażenia przez obywateli zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej, zgodnie z którą Polska przekazuje organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.

Decyzję o tym, czy takie referendum się odbędzie, podejmuje Sejm (nie jest to referendum obligatoryjne). Robi to poprzez uchwałę, która musi zostać podjęta bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Jeżeli wynik referendum jest wiążący (frekwencja wyniosła minimum 50%) i za odpowiednią pozytywną opowiedziała się większość głosujących, Prezydent używa swojej władzy do ratyfikacji umowy międzynarodowej, której dotyczyło referendum.

REFERENDUM LOKALNE W POLSCE

Art. 170 Konstytucji

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

Referendum lokalne może odbyć się w Polsce w celu rozstrzygnięcia:

- ♦ wniosku o odwołanie organu stanowiącego (rady gminy, rady powiatu, sejmiku województwa) jednostki samorządu terytorialnego;
- ♦ sposobu rozwiązania sprawy dotyczącej wspólnoty samorządowej, mieszczącej się w zakresie zadań i kompetencji organów danej jednostki samorządu terytorialnego;
- ♦ innych istotnych spraw dotyczących społecznych, gospodarczych lub kulturalnych więzi łączących wspólnotę samorządową.

Dodatkowo, na poziomie gminy mogą odbyć się referenda w sprawie:

- ♦ odwołania wójta, burmistrza lub prezydenta miasta;
- ♦ samoopodatkowania się mieszkańców na cele publiczne mieszczące się w zakresie zadań i kompetencji organów gminy;
- ♦ utworzenia, połączenia, podziału lub zniesienia gminy oraz ustalenia jej granic.

5. Parlament

Opracowanie: Sara Pacholec, Paweł Daroszewski

Polski parlament tworzą Sejm i Senat. Są to organy władzy ustawodawczej, których najważniejszym zadaniem jest stanowienie prawa. Ze względu na szczególną rolę ustrojową Sejmu polski system rządów określa się jako **parlamentarno-gabinetowy** (gabinetem jest tu nazywany rząd). Przepisy dotyczące struktury, kompetencji i sposobu działania obu izb parlamentarnych znajdują się w ich Regulaminach i w Konstytucji.

5.1. STRUKTURA PARLAMENTU

Art. 95 Konstytucji

1. Władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat.
2. Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw.

W demokratycznych państwach istnieją dwa podstawowe modele budowy parlamentu. Pierwszy z nich zakłada istnienie parlamentu jednoizbowego, a w drugim parlament składa się z dwóch izb. W zależności od miejscowego prawa izby te mogą mieć równorzędną pozycję (to tzw. dwuizbowość egalitarna) lub różnić się rangą, jeśli jedna z nich jest uprzywilejowana względem drugiej (tzw. dwuizbowość niepełna czy też ułomna).

W Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje drugi model, co znaczy, że parlament składa się z dwóch izb mających różne kompetencje: Sejmu (izba niższa) i Senatu (izba wyższa, nazywana także izbą refleksji). Ponieważ władzę ustawodawczą sprawuje przede wszystkim Sejm, jest to dwuizbowość niepełna (tzw. bikameralizm niesymetryczny). Liczba parlamentarzystów jest różna dla każdej z izb: Sejm składa się z 460 posłów, a Senat ze 100 senatorów.

Dwuizbowość obowiązuje również w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemczech czy we Włoszech. Z kolei parlamenty jednoizbowe występują w Danii, Szwecji, Litwie czy Ukrainie.

ZGROMADZENIE NARODOWE

Zgromadzenie Narodowe to organ, który składa się z Sejmu i Senatu obradujących wspólnie (a nie, jak zazwyczaj, osobno). Zwoływane jest ono np. w przypadku odbierania przysięgi od nowo wybranego Prezydenta lub wysłuchania orędzia Prezydenta skierowanego do Zgromadzenia Narodowego.

KADENCYJNOŚĆ SEJMU I SENATU

Art. 98 Konstytucji

1. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje. Kadencje Sejmu i Senatu rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji.
[...]
3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednocześnie skrócenie kadencji Senatu. Przepis ust. 5 stosuje się odpowiednio.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w przypadkach określonych w Konstytucji zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu.

Sejm i Senat to organy kadencyjne. Ich kadencje trwają cztery lata, a Konstytucja RP nie przewiduje możliwości przedłużenia ich za sprawą aktu prawnego ani innej procedury. Przedłużenie takie może jednak mieć miejsce w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, ponieważ w trakcie jego trwania i przez 90 dni po nim nie można m.in. przeprowadzać wyborów do Sejmu i Senatu ani skrócić ich kadencji. Na temat skracania kadencji Sejmu i Senatu ustawodawca wypowiada się natomiast w art. 98 ust. 2 i ust 3 Konstytucji RP. Wynika z niego, że obecnie istnieją dwa sposoby skrócenia kadencji obu izb.

Pierwszy z nich opiera się na mechanizmie samorozwiązania. Zgodnie z nim Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Standardowo podczas sejmowych głosowań wymagana większość oblicza się od liczby oddanych głosów; fakt, że w tym wypadku musi to być większość wszystkich posłów (niezależnie od tego, czy byli oni obecni i głosowali), czyli co najmniej 307 głosów, podkreśla wagę uchwały o samorozwiązaniu Sejmu i przeciwdziała jego pochopności czy nadmiernej arbitralności.

Drugim sposobem jest skrócenie kadencji Sejmu przez Prezydenta RP za pomocą postanowienia, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu. Może mieć ono miejsce w dwóch przypadkach określonych w Konstytucji: jeśli Radzie Ministrów nie zostanie udzielone wotum zaufania w tzw. trzeciej procedurze powoływania Rady Ministrów (obligatoryjnie – w takich okolicznościach Prezydent musi skrócić kadencję Sejmu), a także w sytuacji, gdy w ciągu czterech miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie została ona przedstawiona Prezydentowi do podpisu (fakultatywnie – tu skrócenie kadencji jest dopuszczalne, ale nie obowiązkowe). Opinie Marszałków, chociaż konieczne, nie są jednak wiążące: samo postanowienie o skróceniu kadencji Sejmu może wydać wyłącznie Prezydent, i tylko jego podpis jest potrzebny na dokumencie (nie jest konieczne jego potwierdzenie przez Prezesa Rady Ministrów).

Niezależnie od tego, czy kadencje Sejmu i Senatu kończą się w sposób tradycyjny (tj. po czterech latach), czy w sposób nadzwyczajny, obowiązuje zasada ich dyskontynuacji. Polega ona na tym, że prace niezakończone w danej kadencji nie są kontynuowane w kadencji kolejnej – chociażby po to, by nie obciążać nowo wybranych posłów i senatorów kontynuacją spraw, w które dopiero musieliby się oni wdrożyć. Dlatego też np. nierozpatrzone projekty ustaw, żeby zostać uchwalone, powinny być ponownie zgłoszone już po rozpoczęciu kadencji przez nowo wybrane Sejm i Senat. Od zasady tej istnieją jednak wyjątki.

PERMANENCJA PRAC PARLAMENTU

Sejm i Senat obradują na posiedzeniach. Posiedzenia te mogą być zwoływane przez całą kadencję obu izb, co jest wyrazem zasady permanencji (przeciwieństwa zasady sesyjności, która zakłada, że posiedzenia mogą być zwoływane tylko w ściśle wyznaczonych okresach – tj. sesjach).

JAWNOŚĆ POSIEDZEŃ

Posiedzenia Sejmu i Senatu są co do zasady jawne. Jawność ta może jednak być ograniczona, gdy wymaga tego dobro państwa.

ORGANY SEJMU I SENATU

Organami Sejmu i Senatu są odpowiednio: Marszałek Sejmu/Senatu, Prezydium Sejmu/Senatu, Konwent Seniorów i komisje sejmowe/senackie.

Marszałek Sejmu/Senatu	Jednoosobowy organ kierowniczy, wybierany na pierwszym posiedzeniu Sejmu/Senatu przez posłów/senatorów z grona posłów/senatorów. Do jego najważniejszych funkcji należą: zwoływanie posiedzeń Sejmu/Senatu i przewodniczenie ich obradom, stanie na straży praw i godności izby oraz reprezentowanie jej na zewnątrz.
Prezydium Sejmu/Senatu	Organ kolegialny, składający się z Marszałka i wicemarszałków. Do jego funkcji należą m.in. ustalanie planu prac izby czy dokonywanie legalnej wykładni (interpretacji) regulaminów izb.
Konwent Seniorów	Organ kolegialny, który zapewnia współdziałanie klubów parlamentarnych w sprawach związanych z tokiem prac sejmowych. Jest to organ o charakterze przede wszystkim opiniodawczym.
Komisje	Organy kolegialne, których zadaniem jest rozpatrywanie i przygotowywanie spraw stanowiących przedmiot prac Sejmu, a także wyrażanie opinii w sprawach przekazanych pod ich obrady przez izbę, Marszałka lub Prezydium. Wyróżniamy trzy rodzaje komisji: stałe, nadzwyczajne i śledcze.

5.2. STATUS POSŁA I SENATORA

Mandat parlamentarny jest elementem **demokracji pośredniej** i **zasady przedstawicielstwa** – parlamentarzyści stanowią reprezentację Narodu. Mandat określa stosunek pomiędzy przedstawicielem a wyborcami i stanowi pełnomocnictwo do sprawowania władzy państwowej. Pod pojęciem mandatu parlamentarnego rozumiemy także całokształt praw i obowiązków parlamentarzysty.

MODELE MANDATU PARLAMENTARNEGO

Wyróżniamy dwa modele mandatu parlamentarnego: **mandat wolny** i **mandat związany**.

Mandat związany (inaczej imperatywny) silnie wiąże parlamentarzystę z wyborcami. W ramach tej koncepcji mandatu deputowany reprezentuje konkretny okręg lub wyborców (mandat ma charakter **partykularny**). W tym modelu wyborcy zazwyczaj mają prawo odwołać swojego przedstawiciela w trakcie kadencji.

W ramach mandatu wolnego parlamentarzysta jest przedstawicielem całego Narodu (mandat ma charakter **generalny**), a nie swoich wyborców. Osoba deputowana nie podlega instrukcjom wyborców z własnego okręgu i nie może zostać odwołana w trakcie kadencji.

MANDAT WOLNY W POLSCE

Art. 104 Konstytucji

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.

W Polsce przyjęty został model mandatu wolnego: parlamentarzysta reprezentuje więc cały zbiorowy podmiot suwerenności, czyli Naród, a nie tylko swoich własnych wyborców. Konstrukcja mandatu zapewnia swobodę i niezależność w jego sprawowaniu. Obejmuje zakaz wiązania posłów i senatorów instrukcjami wyborców oraz nie przewiduje możliwości odwołania przedstawiciela w referendum przed końcem kadencji.

ZASADA NIEPOŁĄCZALNOŚCI

Zasada *incompatibilitas* (niepołączalności) oznacza zakaz łączenia określonych funkcji i urzędów publicznych. Konstytucja RP zabrania jednoczesnego sprawowania mandatu posła i senatora, a także kandydowania do obu izb parlamentu. Poseł lub senator nie może być jednocześnie m.in. Prezesem NBP, Prezesem NIK, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka, członkiem Rady Polityki Pieniężnej, członkiem Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadorem, sędzią, prokuratorem, urzędnikiem służby cywilnej, żołnierzem w czynnej służbie wojskowej ani funkcjonariuszem policji lub innych służb ochrony państwa. Elementem zasady niepołączalności jest też zakaz prowadzenia działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego oraz nabywania tego majątku.

Art. 107 Konstytucji

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.

5.3. FUNKCJE PARLAMENTU

Istnieje kilka różnych sposobów podziału funkcji Sejmu i Senatu. Najczęściej stosuje się jednak podział wyróżniający cztery główne funkcje: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną (ta przysługuje tylko Sejmowi) i kreacyjną.

Funkcja ustrojodawcza	Przejawia się poprzez stanowienie norm prawnych, które są fundamentalne dla całego porządku prawnego i ustroju państw.
Funkcja ustawodawcza	Przejawia się w stanowieniu ustaw.
Funkcja kreacyjna	Przejawia się w powoływaniu innych organów państwowych. Istnieje kilka wariantów takiego powoływania: kompetencja kreacyjna dotycząca konkretnej instytucji może przysługiwać wyłącznie Sejmowi, być wykonywana przez Sejm przy współudziale Senatu, być wykonywana przez Sejm na wniosek Prezydenta lub być wykonywana osobno przez Sejm i Senat.
Funkcja kontrolna	Dotyczy funkcjonowania rządu, ministrów i podległych im podmiotów. Przejawia się m.in. w możliwości udzielenia im wotum zaufania lub wotum nieufności.

5.4. TRYBY LEGISLACYJNE

Prawo tworzone jest przez władzę ustawodawczą – czyli Sejm i Senat – w ramach odpowiedniej procedury, nazywanej **procesem legislacyjnym**. Wszystkie ustawy uchwalane są przez Sejm, a następnie kierowane do Senatu i podpisywane przez Prezydenta. Poza zwykłym trybem legislacyjnym polska Konstytucja przewiduje także tryby zmodyfikowane, w których przyjmuje się ustawę budżetową, projekty ustaw uznanych przez Radę Ministrów za pilne i projekty ustaw o zmianie Konstytucji.

PROCES LEGISLACYJNY – PRACE W SEJMIE

Art. 118 Konstytucji

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.
2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

Art. 119 Konstytucji

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w trzech czytaniach.
2. Prawo wnoszenia poprawek do projektu ustawy w czasie rozpatrywania go przez Sejm przysługuje wnioskodawcy projektu, posłom i Radzie Ministrów.

Art. 120 Konstytucji

Sejm uchwała ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, chyba że Konstytucja przewiduje inną większość. [...]

Inicjatywa ustawodawcza to prawo do przedstawiania Marszałkowi Sejmu projektów ustaw. Taką możliwość posiadają tylko ściśle określone podmioty. Są nimi:

- ♦ posłowie (grupa co najmniej 15 posłów lub komisja sejmowa),
- ♦ Rada Ministrów,
- ♦ Prezydent,
- ♦ Senat (jako cała izba – projekt przyjmowany jest w formie uchwały Senatu),
- ♦ co najmniej 100 tys. obywateli (w ramach obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej).

Projekty ustaw w Sejmie rozpatrywane są w **trzech etapach, zwanych „czytaniem”**. Proces legislacyjny rozpoczyna się, kiedy Marszałek Sejmu skieruje projekt ustawy do **pierwszego czytania**. Obejmuje ono uzasadnienie projektu przez wnioskodawcę, debatę w sprawie ogólnych zasad projektu oraz pytania posłów i odpowiedzi wnioskodawcy. Pierwsze czytanie może się odbyć zarówno na posiedzeniu plenarnym (na Sali Posiedzeń) Sejmu, jak i w ramach prac komisji sejmowej – decydujące znaczenie ma treść proponowanej ustawy (najistotniejsze projekty powinny być kierowane na posiedzenie Sejmu). Gdy pierwsze czytanie odbywa się na posiedzeniu plenarnym, Sejm może większością głosów odrzucić projekt lub skierować go do rozpatrywania w komisji.

Drugie czytanie odbywa się zawsze na plenarnym posiedzeniu Sejmu. Posłowie rozpatrują wtedy sprawozdania odpowiednich komisji, które pracowały nad projektem ustawy. W trakcie debaty mogą zostać zgłoszone dodatkowe poprawki, wtedy Sejm może ponownie skierować projekt do komisji (która następnie przedstawia dodatkowe sprawozdanie) lub przystąpić do jego trzeciego czytania. Do momentu zakończenia drugiego czytania wnioskodawca może też wycofać projekt ustawy.

Trzecie czytanie również odbywa się na posiedzeniu plenarnym Sejmu. Jego istotą jest przeprowadzenie głosowań decydujących o losie projektu ustawy. Sejm może **większością głosów** odrzucić projekt lub uchwalić ustawę (bez poprawek zaproponowanych w drugim czytaniu albo z przyjęciem wszystkich lub niektórych z nich). W momencie podjęcia ostatecznej decyzji kończy się trzecie czytanie i postępowanie legislacyjne w Sejmie. Jeżeli ustawę uchwalono, Marszałek Sejmu przekazuje ją do procedowania w Senacie.

PROCES LEGISLACYJNY – PRACE W SENACIE

Art. 121 Konstytucji

1. Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.
2. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale Senatu, uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Prace Senatu w celu zajęcia stanowiska wobec uchwalonej w Sejmie ustawy mogą trwać do **30 dni**. W pierwszym etapie nad ustawą pracują odpowiednie komisje senackie. Następnie odbywają się głosowania. Podczas nich Senat może przyjąć ustawę w całości w brzmieniu uchwalonym przez Sejm, co oznacza, że na jej uchwalenie została wyrażona zgoda, a ustawa trafi do podpisu Prezydenta; przyjąć ustawę z poprawkami lub odrzucić ją w całości. W dwóch ostatnich przypadkach ustawa wraca do Sejmu, który zajmuje się nią ponownie. **Niezajęcie stanowiska przez Senat w terminie 30 dni jest równoznaczne z automatycznym przyjęciem ustawy**, co świadczy o mniejszej (od Sejmu) roli Senatu w procesie legislacyjnym.

Jeśli ustawa wraca do Sejmu na skutek decyzji Senatu, Sejm może odrzucić uchwałę o odrzuceniu ustawy lub uchwalić odrzucenie wszystkich bądź niektórych poprawek. Na tym etapie do podjęcia decyzji wymagana jest **większość bezwzględna** (co znaczy, że liczba głosów za odrzuceniem musi być większa niż połowa liczby głosujących posłów) w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Nieodrzućenie wniosku Senatu o odrzucenie ustawy skutkuje zakończeniem procesu legislacyjnego niepowodzeniem (ustawa nie zostaje uchwalona i kończą się prace nad nią), a nieodrzućenie poprawek oznacza, że ustawa zostaje przekazana Prezydentowi w kształcie zaproponowanym przez Senat.

ROLA PREZYDENTA W PROCESIE LEGISLACYJNYM

Art. 122 Konstytucji

1. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przed podpisaniem ustawy Prezydent Rzeczypospolitej może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy z Konstytucją. Prezydent Rzeczypospolitej nie może odmówić podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za zgodną z Konstytucją.

Prezydent podpisuje ustawę w terminie 21 dni od jej otrzymania i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Prezydent ma prawo do **zawetowania ustawy**, czyli odmowy jej podpisania poprzez skierowanie jej do ponownego rozpatrzenia przez Sejm, jeżeli nie zgadza się z jej postanowieniami. Może on również wystąpić z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o **zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją** – jest to prewencyjna forma kontroli.

Zawetowana ustawa jest ponownie rozpatrywana przez Sejm, bez udziału Senatu. Sejm może odrzucić weto Prezydenta i tym samym zobowiązać go do podpisania ustawy, jeżeli opowie się za tym **większość kwalifikowana** (przekraczająca połowę), która w tym wypadku wynosi **3/5 oddanych głosów, w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów**.

Ustawa, którą badał Trybunał Konstytucyjny, musi zostać podpisana przez Prezydenta i ogłoszona w Dzienniku Ustaw, jeżeli nie stwierdzono jej niezgodności z Konstytucją. Gdy natomiast Trybunał Konstytucyjny wyda wyrok o niezgodności ustawy z Konstytucją, proces legislacyjny kończy się niepowodzeniem i ustawa nie może zostać podpisana. Trybunał może również orzec o niekonstytucyjności tylko niektórych przepisów ustawy, które nie są nierozzerwalnie związane z jej treścią. Prezydent może wtedy podpisać ustawę z pominięciem tych przepisów albo, po obowiązkowej konsultacji z Marszałkiem Sejmu, zwrócić ją do Sejmu w celu usunięcia niezgodności.

6. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

Opracowanie: Daria Trzeszczkowska

Art. 10 ust. 2 Konstytucji określa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako organ sprawujący władzę wykonawczą, zaś art. 126 Konstytucji jako najwyższego przedstawiciela Rzeczypospolitej Polskiej. Poniższy rozdział skupia się na charakterystyce pozycji ustrojowej i kompetencjach „głowy państwa”.

6.1. POZYCJA USTROJOWA PREZYDENTA

Zgodnie z art. 126 Konstytucji Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem RP. Pełni on również rolę gwaranta ciągłości władzy państwowej, czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji oraz stoi na straży:

- ♦ suwerenności państwa,
- ♦ jego bezpieczeństwa,
- ♦ nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.

Istotny jest fakt, że Prezydent RP jest wyłaniany w wyborach powszechnych, czyli zgodnie z art. 127 Konstytucji „przez Naród”. Prezydent uzyskuje przez to własną legitymację demokratyczną i może powoływać się na wolę Narodu. Wybory prezydenckie określa się jako czteroprzymiotnikowe, jako że są:

- ❶ powszechne,
- ❷ równe,
- ❸ bezpośrednie,
- ❹ odbywające się w głosowaniu tajnym.

Kadencja Prezydenta RP trwa pięć lat, z możliwością jednej reelekcji.

Kandydować na urząd Prezydenta RP może osoba mająca obywatelstwo polskie, która:

- ♦ najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat,
- ♦ korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu,
- ♦ została zgłoszona przez co najmniej 100 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

Wybrany na urząd Prezydenta zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli jednak żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, 14 dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się głosowanie ponowne, czyli tak zwaną II turę wyborów. W ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze otrzymali największą liczbę głosów. Wybrany zostaje ten z nich, który otrzyma więcej głosów.

6.2. KOMPETENCJE PREZYDENTA RP

Kompetencje Prezydenta RP można pogrupować wyodrębniając omówione poniżej kategorie.

KOMPETENCJE CEREMONIALNO-REPREZENTACYJNE

Związane są z tradycyjnymi kompetencjami głowy państwa. Obecnie możemy wśród nich wyróżnić:

- ◆ prawo łaski,
- ◆ nadawanie obywatelstwa oraz wyrażanie zgody na zrzeczenie się go,
- ◆ nadawanie orderów i odznaczeń.

KOMPETENCJE W STOSUNKU DO RZĄDU, PARLAMENTU I WŁADZY SĄDOWNICZEJ

Wobec rządu

Prezydent przyjmuje dymisję Rady Ministrów, desygnuje premiera i powołuje nowy rząd. Może dokonywać zmian w składzie rządu na wniosek Prezesa RM. W sprawach szczególnej wagi Prezydent może zwołać Radę Gabinetową, w której skład wchodzi on sam i Rada Ministrów. Należy jednak zaznaczyć, że Rada Gabinetowa nie przejmuje kompetencji Rady Ministrów.

Wobec parlamentu

Prezydent zarządza wybory, zwołuje pierwsze posiedzenia Sejmu i Senatu w danej kadencji oraz zarządza referendum (za zgodą Senatu). W procesie legislacyjnym jego istotnymi uprawnieniami są również samodzielna inicjatywa ustawodawcza, weto ustawodawcze i inicjowanie kontroli ustaw przed Trybunałem Konstytucyjnym.

Wobec władzy sądowniczej

Prezydent powołuje sędziów na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa (jest zobowiązany rozpatrywać jej wnioski w tej sprawie). Powołuje on również Prezesa i wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Wybiera ich spośród kandydatów przedstawionych mu przez zgromadzenia ogólne wymienionych sądów i Trybunału.

KOMPETENCJE W ZAKRESIE POLITYKI ZAGRANICZNEJ

W zakresie polityki zagranicznej Prezydent Rzeczypospolitej ma obowiązek współdziałania z Prezesem Rady Ministrów i ministrem spraw zagranicznych. Zgodnie z art. 133 Konstytucji do zadań Prezydenta jako reprezentanta państwa w stosunkach zewnętrznych należą:

- ♦ ratyfikacja* i wypowiedanie umów międzynarodowych (o których zawiadamia on Sejm i Senat),
- ♦ mianowanie i odwoływanie pełnomocnych przedstawicieli RP w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
- ♦ przyjmowanie listów uwierzytelniających i odwoływanie akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.

* **Ratyfikacja** – ostateczne potwierdzenie w imieniu państwa umowy międzynarodowej uprzednio zawartej przez Radę Ministrów.

KOMPETENCJE ZWIĄZANE Z BEZPIECZEŃSTWEM PAŃSTWA

Art. 134 Konstytucji określa Prezydenta RP jako najwyższego zwierzchnika Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. W czasie pokoju Prezydent sprawuje jednak zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi nie bezpośrednio, ale za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.

Do kompetencji głowy państwa należy mianowanie Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i dowódców poszczególnych rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Na czas wojny Prezydent, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych (w tym samym trybie może on go również odwołać). Z kolei na wniosek Ministra Obrony Narodowej Prezydent nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.

Jego istotną kompetencją jest również postanawianie o stanie wojny, ale tylko wtedy, gdy Sejm nie może się zebrać. Art. 136 Konstytucji określa z kolei sytuację,

w której Prezydent w razie bezpośredniego i zewnętrznego zagrożenia państwa zarządza na wniosek Prezesa Rady Ministrów powszechną lub częściową mobilizację oraz użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Rolę doradczego organu Prezydenta w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa pełni Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

7. Rada Ministrów

Opracowanie: Daria Trzeszczkowska

Art. 10 ust. 2 Konstytucji wymienia Radę Ministrów jako drugi organ (obok Prezydenta) sprawujący władzę wykonawczą. Poniższy rozdział poświęcony jest znaczącej roli, jaką odgrywa ona w polskim modelu parlamentarno-gabinetowym.

7.1. CZŁONKOWIE RADY MINISTRÓW

Art. 147 Konstytucji

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.
2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.
3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.

Członkowie obligatoryjni	Członkowie fakultatywni
Prezes Rady Ministrów	Wiceprezesi Rady Ministrów
Ministrowie	Przewodniczący komitetów określonych w ustawach

Choć Rada Ministrów jest organem kolegialnym, jej skład nie jest liczbowo określony. To, ilu członków będzie ona liczyć, zależy m.in. od tego, czy znajdują się w niej Wiceprezesi Rady Ministrów i przewodniczący komitetów określonych w ustawach, którzy mogą, ale nie muszą stanowić część struktury Rady.

7.2. ZADANIA RADY MINISTRÓW

Prowadzenie polityki wewnętrznej i zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej
Trybunał Konstytucyjny w swoim postanowieniu o sygnaturze Kpt 2/08 stwierdził, że Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Rada Ministrów i Prezes Rady Ministrów w wykonywaniu swych konstytucyjnych zadań oraz kompetencji powinni się kierować zasadą współdziałania władz. Jednocześnie Trybunał postanowił, że

to Rada Ministrów ustala stanowisko prezentowane następnie na posiedzeniach Rady Europejskiej przez Prezesa Rady Ministrów, który reprezentuje Rzeczpospolitą Polską na takich posiedzeniach.

Koordynowanie administracji rządowej

Administracja rządowa stanowi system podporządkowany Radzie Ministrów i jej Prezesowi. Rada Ministrów ma zatem kompetencje do koordynowania i kontroli działalności organów tej administracji – nie może ona jednak naruszać ich ustawowo określonych kompetencji.

Kierowanie wykonywaniem budżetu

Rada Ministrów uchwała projekt budżetu państwa oraz kieruje jego wykonaniem, a także uchwała zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu. Do jej zadań należy również ochrona interesów Skarbu Państwa.

Zapewnienie wykonywania ustaw

Oprócz wydawania aktów wykonawczych Rada Ministrów ma również możliwość oddziaływania na legislację parlamentarną. Czyni to poprzez korzystanie z prawa inicjatywy ustawodawczej, prawa nadawania swoim projektom klauzuli pilności czy prawa zgłaszania poprawek do projektów ustaw.

Zapewnienie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa oraz porządku publicznego

Rada Ministrów sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej. Rząd może też samodzielnie wprowadzać stan klęski żywiołowej; stan wojenny czy wyjątkowy mogą natomiast zostać wprowadzone za zgodą Rady Ministrów, ale przez Prezydenta RP.

Sprawowanie ogólnego kierownictwa w dziedzinie stosunków z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi

Rada Ministrów posiada kompetencję zawierania umów międzynarodowych wymagających ratyfikacji, a także zatwierdzania i wypowiedzania innych umów międzynarodowych.

Stanowienie prawa

Rząd może wydawać rozporządzenia, poprzez które zapewnia wykonywanie ustaw. Takie rozporządzenia stanowią akty prawa powszechnie obowiązującego, o randze podustawowej. Jeżeli chodzi o akty prawa wewnętrznego, Rada Ministrów ma kompetencje do stanowienia uchwał, a Prezes Rady Ministrów i ministrowie mogą wydawać zarządzenia. Uchwała i zarządzenie różnią się tym, że

ta pierwsza nie wymaga podstawy ustawowej. Uchwały i zarządzenia nie mają charakteru powszechnie obowiązującego, co znaczy, że nie mogą stanowić podstawy decyzji dotyczących obywateli, ale mogą regulować działalność jednostek organizacyjnie podległych rządowi. Przykład (nieco uproszczony) może stanowić regulamin ministerstwa: regulamin ten nie może być podstawą prawnej decyzji w stosunku do obywatela, który chce w ministerstwie załatwić istotną dla siebie sprawę, natomiast pracownicy ministerstwa muszą respektować jego postanowienia podczas wykonywania obowiązków służbowych.

Istotny mechanizm stanowi również **domniemanie kompetencji na rzecz Rady Ministrów**. Oznacza ono, że Radzie Ministrów przyznaje się prawo decyzji we wszystkich sprawach polityki państwa, które nie są zastrzeżone dla innych organów państwowych. Innymi słowy, jeżeli jakaś sprawa nie została przez przepisy zastrzeżona jako kompetencja innego organu władzy publicznej, to należy ona do Rady Ministrów. Trzeba jednak pamiętać, że takie domniemanie odnosi się tylko do spraw polityki państwa, czyli spraw o charakterze ponadlokalnym, które mieszczą się w zakresie rządzenia.

7.3. PREZES RADY MINISTRÓW

Prezes Rady Ministrów jest również nazywany „szefem rządu”. Wiąże się to z rzeczywistym koordynowaniem przez niego prac rządowych i jego szerokimi kompetencjami w tym zakresie.

Art. 148 Konstytucji określa, że Prezes Rady Ministrów:

- ◆ reprezentuje Radę Ministrów,
- ◆ kieruje pracami Rady Ministrów,
- ◆ wydaje rozporządzenia,
- ◆ zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
- ◆ koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
- ◆ sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach.

7.4. POWOŁYWANIE I POLITYCZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ RADY MINISTRÓW

Zakończenie istnienia Rady Ministrów w każdym przypadku ma postać dymisji.

Dymisja Rady Ministrów to oświadczenie złożone w imieniu rządu przez Prezesa Rady Ministrów, które stwierdza wolę zakończenia urzędowania dotychczasowego rządu, i tym samym otwiera procedurę utworzenia nowego gabinetu.

Prezes Rady Ministrów składa dymisję w czterech przypadkach:

- ♦ ukonstytuowania się nowego Sejmu po wyborach,
- ♦ wyrażenia wotum nieufności Radzie Ministrów,
- ♦ nieuchwalenia wotum zaufania Radzie Ministrów,
- ♦ rezygnacji Prezesa Rady Ministrów.

Ukonstytuowanie się nowego Sejmu po wyborach

Dymisja jest składana na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu. Prezes Rady Ministrów składa ją niezależnie od wyniku wyborów. Do funkcjonowania Rady Ministrów odnosi się zasada kadencyjności, ponieważ powołana po wyborach Rada kończy swoją działalność najpóźniej wraz z końcem kadencji parlamentu. Dymisja w tym przypadku musi zostać przyjęta przez Prezydenta.

Nieuchwalenie wotum zaufania dla Rady Ministrów

O wotum zaufania mówi art. 160 Konstytucji. Polega ono na zainicjowaniu na wniosek Prezesa Rady Ministrów procedury, w której Sejm zwykłą większością głosów wyraża parlamentarne poparcie dla działalności rządu.

W sytuacji, w której nowo utworzona Rada Ministrów nie otrzymuje wotum zaufania, uruchamiana jest druga procedura tworzenia rządu.

W obu sytuacjach Prezydent musi przyjąć dymisję.

Powoływanie rządu

Proces powoływania rządu rozpoczyna **procedura zasadnicza**.

W jej ramach Prezydent nominuje na stanowisko (desygnuje) nowego Prezesa Rady Ministrów po przyjęciu dymisji dawnej Rady Ministrów. Tak wyznaczony Prezes proponuje skład Rady Ministrów. W terminie 14 dni od przyjęcia dymisji rządu Prezydent podejmuje decyzję, czy powołuje proponowany przez desygnowanego Premiera rząd. Jeżeli decyzja jest pozytywna, Prezydent odbiera przysięgę od nowych członków Rady Ministrów. Nie jest to jednak koniec procedury, ponieważ następnie Rada musi uzyskać jeszcze wotum zaufania wyrażone przez Sejm. W tym celu Prezes Rady Ministrów w terminie 14 dni od powołania nowego rządu przedstawia Sejmowi program jego działania (exposé) wraz z wnioskiem o wotum zaufania. Sejm przyjmuje wniosek bezwzględną większością głosów, oddanych w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Jeżeli procedura zasadnicza nie przyniesie oczekiwanego rezultatu, otwiera się **I procedura rezerwowa**.

Grupy liczące co najmniej 46 posłów mogą zgłaszać kandydatury na nowego Prezesa Rady Ministrów. W terminie 14 dni od zamknięcia procedury zasadniczej Sejm wybiera spośród nich Premiera, który to przedstawia na posiedzeniu Sejmu swój program wraz ze składem nowej Rady Ministrów. Po takim wystąpieniu Sejm przeprowadza głosowanie, w którym wyraża swoją aprobatę bezwzględną

większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Jeżeli uda się osiągnąć taką większość, Prezydent ma obowiązek powołać rząd i odebrać przysięgę od jego członków.

Jeżeli jednak i ta procedura zakończy się niepowodzeniem, otwiera się **II procedura rezerwowa**.

Podobnie jak w procedurze zasadniczej, Prezydent w terminie 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek członków Rady Ministrów. W dalszej kolejności odbiera on od nich przysięgę. Do zakończenia procedury wymagane jest uzyskanie od Sejmu wotum zaufania – inaczej jednak niż w przypadku procedury zasadniczej, Sejm uchwała je zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Sankcją za niepowodzenia powołania rządu w tej procedurze jest skrócenie kadencji Sejmu i zarządzenie nowych wyborów przez Prezydenta.

Wyrażenie wotum nieufności Radzie Ministrów

Wotum nieufności to uchwała podjęta przez Sejm w celu zdymisjonowania Rady Ministrów.

Art. 157 Konstytucji

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem solidarną odpowiedzialność za działalność Rady Ministrów.
2. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem również odpowiedzialność indywidualną za sprawy należące do ich kompetencji lub powierzone im przez Prezesa Rady Ministrów.

Art. 157 Konstytucji wskazuje na dwa rodzaje odpowiedzialności politycznej – solidarną i indywidualną. To rozróżnienie przekłada się na dwa tryby udzielania wotum nieufności: całej Radzie Ministrów lub konkretnemu Ministrowi.

	Odpowiedzialność solidarna	Odpowiedzialność indywidualna
Dotyczy	całej Rady Ministrów	konkretnych członków Rady Ministrów
Wniosek o wotum nieufności wobec nich może złożyć	min. 46 posłów	min. 69 posłów
Wniosek o wotum nieufności wcześniej niż po upływie trzech miesięcy od dnia złożenia poprzedniego może złożyć	min. 115 posłów	min. 115 posłów

	Odpowiedzialność solidarna	Odpowiedzialność indywidualna
Wniosek ma charakter	konstruktywny (obejmuje wskazanie z imienia i nazwiska nowego Prezesa Rady Ministrów)	niekonstruktywny
Większość potrzebna do uchwalenia wotum nieufności	min. 231 głosów posłów	min. 231 głosów posłów

Rezygnacja Prezesa Rady Ministrów

Prezes Rady Ministrów może w dowolnym momencie złożyć rezygnację, co pociąga za sobą również dymisję całego rządu. Prezydent może jednak odmówić przyjęcia dymisji Rady Ministrów zainicjowanej w tym trybie.

Dalsze funkcjonowanie Rady Ministrów w dotychczasowym składzie wyklucza także śmierć jej Prezesa. Rada Ministrów musi jednak sprawować swoje obowiązki do czasu ostatecznego powołania nowego rządu. Jest to przejaw gwarancji ciągłości władzy.

8. Sądy i Trybunały

Opracowanie: Karolina Kaliszewska, Paweł Daroszewski

Władza sądownicza, którą w Polsce stanowią **sądy i Trybunały**, jest obok władz ustawodawczej i wykonawczej trzecim elementem konstytucyjnej zasady podziału władzy. Zgodnie z art. 173 Konstytucji jest to władza odrębna i niezależna od innych władz. Oznacza to, że aby spełniać swoją ustrojową rolę, jaką jest zdolność do rzetelnego wymierzania sprawiedliwości, musi ona być odpowiednio zdystansowana od władz politycznych.

Art. 173 Konstytucji

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

8.1. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Mianem „wymiaru sprawiedliwości” określa się jedną ze sfer działalności państwa, polegającą na rozstrzyganiu sporów o prawo między co najmniej dwoma podmiotami. W Polsce wymiar sprawiedliwości sprawują **sądy**. W ramach wymiaru sprawiedliwości realizowane jest konstytucyjne prawo do sądu.

Art. 175 Konstytucji

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
2. Sąd wyjątkowy lub tryb doraźny może być ustanowiony tylko na czas wojny.

SĄDY POWSZECHNE I SZCZEGÓLNE

Sądy w Polsce dzielą się na **sądy powszechne** i **sądy szczególne**. Sądy powszechne rozstrzygają we **wszelkich sprawach z zakresu prawa** oprócz tych zastrzeżonych dla sądów szczególnych. Sądami szczególnymi są sądy **wojskowe** i **administracyjne**.

Sądy wojskowe orzekają m.in. w sprawach o niektóre przestępstwa popełnione przez żołnierzy służby czynnej, pracowników cywilnych wojska i żołnierzy sił zbrojnych państw obcych.

Sądy administracyjne dokonują kontroli działalności administracji publicznej, w ramach której orzekają w sprawach skarg na decyzje administracyjne oraz akty prawa miejscowego (art. 184 Konstytucji).

Sąd Najwyższy nie należy do żadnej z wymienionych wyżej kategorii, lecz sprawuje nadzór nad orzekaniem przez sądy **powszechne i wojskowe**.

8.2. ZASADA INSTANCYJNOŚCI POSTĘPOWANIA

Art. 176 Konstytucji

1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne.

Strukturę polskiego sądownictwa determinuje wyrażona w Konstytucji **zasada instancyjności postępowania**. W myśl art. 176 Konstytucji ustawodawca ma obowiązek takiego ukształtowania postępowania sądowego, które zapewni jego stronom dostęp do drugiej instancji, czyli do ewentualnego rozpatrzenia sprawy także przez sąd wyższego szczebla niż ten, który początkowo ją prowadzi.

STRUKTURA SĄDOWNICTWA

By zapewnić realizację zasady instancyjności, polski ustawodawca podzielił:

- ◆ sądy powszechne na:
 - ◆ **sądy rejonowe**,
 - ◆ **sądy okręgowe**,
 - ◆ **sądy apelacyjne**;
- ◆ sądy wojskowe na:
 - ◆ **wojskowe sądy garnizonowe**,
 - ◆ **wojskowe sądy okręgowe**;
- ◆ sądy administracyjne na:
 - ◆ **wojewódzkie sądy administracyjne**,
 - ◆ **Naczelny Sąd Administracyjny**.

8.3. SĄD NAJWYŻSZY

Art. 183 Konstytucji

1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.
2. Sąd Najwyższy wykonuje także inne czynności określone w Konstytucji i ustawach.
3. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.

SĘDZIOWIE I STRUKTURA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Sędziów Sądu Najwyższego – tak jak sędziów sądów powszechnych i szczególnych – powołuje Prezydent na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Stanowisko sędziego Sądu Najwyższego nie ma charakteru kadencyjnego, co oznacza, że sędzia przestaje orzekać w SN tylko w przypadku wystąpienia szczególnych okoliczności określonych w ustawie, przede wszystkim śmierci lub przejścia w stan spoczynku. Sędziowie SN objęci są immunitetem formalnym i przywilejem nietykalności.

Pracami Sądu Najwyższego kieruje **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego** powoływany przez Prezydenta na 6-letnią kadencję spośród sędziów Sądu Najwyższego. Prezydent wybiera jednego z pięciorga kandydatów przedstawionych przez **Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego**, które tworzą wszyscy czynni sędziowie Sądu Najwyższego. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego z urzędu pełni też funkcje Przewodniczącego Trybunału Stanu i członka Krajowej Rady Sądownictwa.

Sąd Najwyższy podzielony jest na pięć **Izb**, do których należą m.in. Izba Karna, Izba Cywilna, Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Pracami Izb kierują powoływani przez Prezydenta **Prezisi Sądu Najwyższego**.

KOMPETENCJE SĄDU NAJWYŻSZEGO

Sąd Najwyższy jest powołany do:

1. sprawowania nadzoru nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania – jest to tzw. **nadzór judykacyjny**. Do środków służących jego wykonywaniu należą: rozpoznawanie **skarg nadzwyczajnych, kasacji oraz innych środków odwoławczych** i podejmowanie **uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne** (skład siedmiorga sędziów może nadać uchwale moc zasady prawnej, która obowiązuje wtedy wszystkie składy Sądu Najwyższego);

- 2 rozpoznawania **protestów wyborczych i rozstrzygania o ważności wyborów** do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, a także ważności referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego;
- 3 **opiniowania ustaw i innych aktów normatywnych**, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy.

8.4. STATUS SĄDZIEGO

Art. 178 Konstytucji

1. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

Art. 179 Konstytucji

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony.

Art. 180 Konstytucji

1. Sędziowie są nieusuwalni.

POWOŁYWANIE SĄDZIÓW

Konstytucja powierza kompetencję powoływania sędziów **Prezydentowi**. Dokończy on tego na czas **nieoznaczony** (nieokreślony), na **wniosek Krajowej Rady Sądownictwa**. Cechy, które musi posiadać osoba powoływana na stanowisko sędziego, to m.in. nieskazitelność charakteru, ukończenie wyższych studiów prawniczych i ukończenie 29 roku życia.

ZASADA NIEZAWISŁOŚCI

Zasada niezawisłości oznacza, że sędzia musi być niezależny zarówno od stron rozpatrywanego przez siebie sporu, jak i od organów państwa. Obowiązkiem sędziego jest bezstronne rozstrzygnięcie sporu. Sędzia orzeka na podstawie prawa (związany jest Konstytucją i ustawami), w jego ramach kierując się własnym sumieniem i doświadczeniem życiowym. Obowiązki wynikające z zasady niezawisłości ciąży również na innych organach władzy publicznej: z jednej strony

mają one kształtować procedurę sądową tak, by umożliwić realizację tej zasady, a z drugiej powstrzymać się od nacisków na wymiar sprawiedliwości.

Gwarancje niezawisłości sędziego

Nieusuwalność sędziego: sędzia powoływany jest na czas nieoznaczony. Zgodnie z Konstytucją wbrew swojej woli zwolniony z urzędu może być jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w wyjątkowych przypadkach określonych w ustawie.

Nieprzenaszalność sędziego: sędzia nie może zostać wbrew swej woli przeniesiony do innego sądu lub na inne stanowisko. Odstępstwem od tej reguły jest przeniesienie na mocy orzeczenia sądu w sytuacjach wyjątkowych, określonych przez ustawę.

Immunitet sędziowski: sędziemu przysługują immunitet i przywilej nietykalności. Może on ponosić odpowiedzialność karną tylko za zgodą sądu.

Niepołączalność: sędzia może sprawować tylko niektóre urzędy i funkcje państwowe, np. być członkiem Krajowej Rady Sądownictwa. Konstytucja w art. 103 ust. 2 wprowadza zakaz sprawowania mandatu parlamentarnego przez sędziego. Zabronione jest też podejmowanie przez sędziego zajęć, które przeszkadzałyby w pełnieniu obowiązków, mogłyby uchybiać godności sędziego lub zachwiać zaufanie do jego bezstronności.

Apolityczność: Konstytucja ustanawia zakaz należenia sędziów do partii politycznych i związków zawodowych. Sędzia nie może ponadto prowadzić działalności publicznej, ale tylko takiej, która nie daje się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Status materialny i zasady wynagradzania: Konstytucja nakazuje zapewnienie sędziemu warunków pracy i wynagrodzenia odpowiadających godności urzędu oraz zakresowi jego obowiązków.

Związanie Konstytucją i ustawami: sędzia nie jest związany aktami podustawowymi (np. rozporządzeniami) i może przy rozpatrywaniu poszczególnych spraw samodzielnie oceniać zgodność takich aktów z ustawami i Konstytucją. Gdy stwierdzi niezgodność, może odmówić ich zastosowania.

8.5. SĄDOWNICTWO KONSTYTUCYJNE

Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej i jako jedyny jest uprawniony do eliminowania z systemu prawnego norm lub aktów prawnych niezgodnych z Konstytucją. Kontrola stanowionego w państwie prawa jest niezbędna m.in. dla ochrony praw człowieka, dlatego tak ważne jest prawidłowe funkcjonowanie Trybunału. Jego istnienie ma sens tylko wtedy, gdy pozostaje on niezależny od parlamentu i rządu.

Podstawowe informacje o polskim Trybunale Konstytucyjnym

Trybunał Konstytucyjny wydał pierwsze orzeczenie w 1986 r.

Powołanie Trybunału (a także Rzecznika Praw Obywatelskich) przed 1989 r. świadczyło o stopniowej demokratyzacji ustroju państwa.

Orzecznictwo TK odegrało istotną rolę w okresie transformacji ustrojowej: od jego utworzenia do uchwalenia Konstytucji RP w 1997 r. to ono kształtowało w Polsce standardy państwa demokratycznego.

SKŁAD TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów, wybieranych indywidualnie na dziewięć lat. Oznacza to, że nie jest on organem kadencyjnym. Wyboru sędziego Trybunału dokonuje Sejm spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Nie jest dopuszczalny ponowny wybór tej samej osoby. Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego powołuje Prezydent spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

FUNKCJE TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

Art. 188 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

1. zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2. zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3. zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4. zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5. skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 189 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Funkcje Trybunału Konstytucyjnego to:

- ◆ kontrolowanie norm prawnych pod względem zgodności z normami wyższego rzędu,
- ◆ rozpoznawanie skarg konstytucyjnych,

- ♦ rozstrzygnięcie sporów kompetencyjnych,
- ♦ orzeczenie o zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
- ♦ orzeczenie o przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta RP.

Kontrolowanie norm prawnych

Polski system prawny składa się z wielu różnych aktów prawnych, pomiędzy którymi zachodzi szczególna zależność, nazywana hierarchią aktów prawnych. Akty niższego rzędu (znajdujące się niżej w hierarchii) muszą być zgodne z aktami wyższego rzędu (znajdującymi się wyżej w hierarchii). Na szczycie hierarchii znajduje się Konstytucja, która w art. 8 ust. 1 stanowi, że jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej (to postanowienie to zasada nadrzędności Konstytucji). Trybunał Konstytucyjny zajmuje się eliminowaniem norm prawnych niezgodnych z aktami wyższego rzędu, w szczególności z Konstytucją. Jest to jego podstawowa funkcja.

Rozpoznawanie skarg konstytucyjnych

Skarga konstytucyjna służy ochronie praw i wolności jednostki zawartych w Konstytucji. Instytucja ta została omówiona w Rozdziale 2.

Rozstrzygnięcie sporów kompetencyjnych

Spór kompetencyjny polega na tym, że co najmniej dwa centralne i zarazem konstytucyjne organy państwa uznały się za właściwe do rozstrzygnięcia tej samej sprawy lub wydały w tej samej sprawie rozstrzygnięcie, albo przeciwnie: uznały się za niewłaściwe do rozstrzygnięcia danej kwestii. Rozpoznając spór kompetencyjny Trybunał rozstrzyga, czy określony organ posiada taką kompetencję. Organami, które mogą zainicjować postępowanie w sprawie sporu kompetencyjnego, są Prezydent, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Prezes Najwyższej Izby Kontroli. Należy zauważyć, że nie są to wszystkie centralne i konstytucyjne organy państwa, które potencjalnie mogą uczestniczyć w sporze kompetencyjnym (oprócz nich są to np. Rzecznik Praw Obywatelskich, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji czy Prokurator Generalny). Krąg podmiotów uprawnionych do zainicjowania postępowania w sprawie rozstrzygnięcia sporu jest zatem znacznie węższy od kręgu wszystkich centralnych organów konstytucyjnych.

Orzeczenie o zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych

Ograniczanie funkcjonowania partii politycznych i ich likwidowanie wymagają zachowania równowagi między dwiema kwestiami. Z jednej strony w państwie demokratycznym nie mogą istnieć organizacje zagrażające jego demokratycznemu

ustrojowi, ale z drugiej strony nie można dopuścić do naruszenia pluralizmu politycznego i zwalczania opozycji przez rządzących (jest to cecha państw autorytarnych). Dlatego też kompetencje dotyczące ograniczania działania partii politycznych powinny być powierzone władzy sądowniczej jako odrębnej i niezależnej od innych władz. W państwie demokratycznym należy zapewnić wolność tworzenia i działania partii politycznych (art. 11 Konstytucji); wolność ta powinna jednak podlegać pewnym ograniczeniom, aby zapobiec tworzeniu i istnieniu organizacji niedemokratycznych. Konstytucja w art. 13 wskazuje, że zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program albo działalność zakładają lub dopuszczają nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewidują utajnienie struktur lub członkostwa.

Orzekanie o przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta RP

Zgodnie z art. 131 ust. 1, jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może przejściowo sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej. Gdy Prezydent nie jest w stanie tego zrobić, o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu przez niego urzędu rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie jego obowiązków.

Środek prawny inicjujący postępowanie przed TK	Podmioty uprawnione do zainicjowania postępowania	Istota postępowania
Wniosek	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Prezydent Rzeczypospolitej (jako jedyny także w trybie kontroli prewencyjnej – przed podpisaniem ustawy), Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, grupa min. 50 posłów, grupa min. 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich; 	Trybunał dokonuje hierarchicznej kontroli norm prawnych. Bada, czy normy zawarte w aktach niższego rzędu są zgodne z normami zawartymi w aktach wyższego rzędu, czyli czy przedmiot kontroli jest zgodny ze wzorcem kontroli.

Środek prawny inicjujący postępowanie przed TK	Podmioty uprawnione do zainicjowania postępowania	Istota postępowania
Wniosek (c.d.)	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie aktów normatywnych dotyczących niezależności sądów i niezawisłości sędziów; ◆ jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania, także: <ul style="list-style-type: none"> ◆ organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego, ◆ ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych, ◆ kościoły i inne związki wyznaniowe 	
Skarga konstytucyjna	Każda osoba, której konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone ostatecznym orzeczeniem sądu lub organu administracji publicznej	Trybunał może orzec, że ustawa lub inny akt normatywny, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o wolnościach lub prawach albo o obowiązkach skarżącego określonych w Konstytucji, są niezgodne z Konstytucją. Wzorcem kontroli (punktem odniesienia) w postępowaniu zainicjowanym skargą konstytucyjną może być wyłącznie przepis Konstytucji, który ustanawia dane prawo lub wolność.
Pytanie prawne	Każdy sąd, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem	Każdy sąd może zwrócić się z pytaniem do Trybunału, jeżeli ma wątpliwość, czy przepis, na podstawie którego ma orzekać w konkretnej sprawie, jest legalny (zgodny z aktem wyższego rzędu).
Wniosek o rozstrzygnięcie sporu kompetencyjnego	Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli	Spór kompetencyjny może wystąpić pomiędzy organami, które zalicza się jednocześnie do organów centralnych i konstytucyjnych. Może on mieć charakter: <ul style="list-style-type: none"> ◆ pozytywny – co najmniej dwa organy uznają się za właściwe w danej sprawie, ◆ negatywny – żaden z organów będących w sporze nie uznaje się za właściwy do rozstrzygnięcia danej sprawy.

Środek prawny inicjujący postępowanie przed TK	Podmioty uprawnione do zainicjowania postępowania	Istota postępowania
Wniosek o przeprowadzenie kontroli zgodności celów lub działalności partii politycznych z Konstytucją RP	Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, grupa min. 50 posłów, grupa min. 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich	Jest to procedura, która umożliwia delegalizację partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu.
Wniosek o stwierdzenie przejściowej przeszkody w sprawowaniu urzędu Prezydenta RP	Marszałek Sejmu	Trybunał orzeka w tej procedurze, gdy Prezydent nie jest w stanie zawiadomić Marszałka Sejmu o nieumożności sprawowania urzędu. TK może powierzyć Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie obowiązków Prezydenta RP.

8.6. TRYBUNAŁ STANU

Trybunał Stanu to organ władzy sądowniczej, przed którym **odpowiedzialność konstytucyjną** ponoszą osoby sprawujące najważniejsze urzędy państwowe. Trybunał Stanu orzeka w sprawach naruszeń Konstytucji oraz ustaw przez dany podmiot w związku z zajmowanym przez niego stanowiskiem lub w zakresie jego urzędowania (tego rodzaju naruszenie jest określane jako delikt konstytucyjny).

Trybunał Stanu składa się z Przewodniczącego, którym jest z urzędu **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego**, dwóch zastępców Przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów **na czas kadencji Sejmu**. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.

Od odpowiedzialności konstytucyjnej

Art. 198 Konstytucji

1. Za naruszenie Konstytucji lub ustawy, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: **Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem oraz Naczelnym Dowódca Sił Zbrojnych.**

Wyliczenie zawarte w art. 198 ust. 1 Konstytucji ma charakter wyczerpujący: odpowiedzialność konstytucyjną za naruszenie Konstytucji lub ustawy w sposób, który nie jest przestępstwem, ponoszą tylko osoby sprawujące wskazane w nim urzędy lub funkcje. Odpowiedzialność konstytucyjną ponoszą również posłowie i senatorowie, ale tylko w przypadku naruszenia zakazu określonego w art. 107 Konstytucji.

Delikt konstytucyjny ma miejsce, kiedy:

- ♦ czyn zostaje popełniony **w ramach urzędowania danej osoby**, kiedy ta działa **w obrębie swoich kompetencji**, ale z naruszeniem prawa (np. kiedy Prezydent rozwiązuje Sejm mimo braku wymaganych do tego przesłanek);
- ♦ czyn zostaje popełniony **w związku z zajmowanym przez daną osobę stanowiskiem**, kiedy działa ona **poza ramami przysługujących jej kompetencji**, ale jej działania są możliwe z uwagi na zajmowane przez nią stanowisko (np. kiedy Minister Sprawiedliwości wpływa na orzeczenia sądów).

Ponadto Prezydent, Prezes Rady Ministrów i członkowie Rady Ministrów odpowiadają przed Trybunałem Stanu za przestępstwa. W przypadku **Prezydenta** odpowiedzialność ta ma charakter **wyłączny** (Trybunał Stanu jest jedynym sądem, przed którym odpowiada Prezydent) i **zupełny** (dotyczy wszystkich przestępstw pospolicznych i skarbowych). Natomiast **premier i członkowie Rady Ministrów** przed Trybunałem Stanu odpowiadają jedynie za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem (ich odpowiedzialność ma charakter **częściowy**), a ich proces może odbywać się zarówno przed Trybunałem, jak i przed sądem powszechnym (odpowiedzialności ma charakter **konkurencyjny**).

Odpowiedzialność konstytucyjna posłów i senatorów ograniczona jest do sytuacji, w których parlamentarzyści nie przestrzegają zakazu prowadzenia działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego albo nabywają taki majątek.

Art. 107 Konstytucji

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.

Kary wymierzane przez Trybunał Stanu

Do katalogu kar wymierzanych przez Trybunał Stanu należą:

- ♦ utrata biernego i czynnego prawa wyborczego na okres od 2 do 10 lat,
- ♦ zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk na okres od 2 do 10 lat,
- ♦ zakaz pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach państwowych lub organizacjach społecznych na okres od 2 do 10 lat,

- ◆ utrata wszystkich lub niektórych odznaczeń i tytułów honorowych,
- ◆ kary przewidziane przez ustawę karną za popełnione przestępstwa – kiedy czyn dodatkowo wypełnia znamiona przestępstwa,
- ◆ pozbawienie mandatu poselskiego/senatorskiego – w przypadku naruszenia zakazu wyrażonego w art. 107 Konstytucji.

9. Samorząd terytorialny

Opracowanie: Wojciech Firek

Zgodnie z Konstytucją „Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową”. **Samorząd terytorialny to zatem mieszkańcy zamieszkujący określone prawnie terytorium państwa.** Mieszkańcy uczestniczą w sprawowaniu władzy publicznej w sposób bezpośredni lub pośredni, poprzez organy samorządu terytorialnego wybrane w demokratycznych wyborach.

Art. 15 Konstytucji

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16 Konstytucji

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Co to jest samorząd?

Jak już wspomniano, mieszkańcy danego terytorium uczestniczą w sprawowaniu władzy publicznej jako samorząd terytorialny. Mieszkańcy tworzą zatem wspólnotę samorządową, która wykonuje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność **istotną część zadań publicznych**. Zadania te dotyczą zbiorowych potrzeb wspólnoty, jak np. lokalny transport zbiorowy, edukacja publiczna czy ochrona zdrowia. Za ich wykonanie odpowiedzialne są najczęściej **organy samorządu terytorialnego**, które w ich realizacji są samodzielne oraz hierarchicznie niepodległe innym organom państwa. Dlatego samorząd terytorialny to inaczej

zdecentralizowana administracja państwowa, czyli taka, która posiada określoną prawem samodzielność w wykonywaniu zadań publicznych.

Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego przejawia się również w posiadaniu przez nie osobowości prawnej, która sprawia, że przysługują im np. prawo własności oraz inne prawa majątkowe. Dla zapewnienia ochrony swoich praw każda jednostka samorządu terytorialnego może ich dochodzić przed sądem powszechnym.

Samodzielność samorządu terytorialnego polega w szczególności na swobodzie w sposobie realizacji zadań publicznych. Jej przykład stanowi prowadzenie przez samorządy polityki finansowej: samodzielnie decydują one o wysokości lokalnych podatków oraz o sposobie wydatkowania budżetu.

9.1. JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ICH ORGANY

Art. 164 Konstytucji

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.
3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

Art. 165 Konstytucji

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe.
2. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej.

W Polsce funkcjonuje trójstopniowy podział samorządu terytorialnego na jednostki. Są nimi:

- ◆ gmina (może nią być także miasto na prawach powiatu),
- ◆ powiat,
- ◆ województwo.

Jednostki samorządu terytorialnego wykonują zadania publiczne poprzez swoje **organy stanowiące i wykonawcze**. Organy stanowiące składają się z radnych wybranych w powszechnych, równych i bezpośrednich wyborach, które odbywają się w głosowaniu tajnym. Organy wykonawcze mogą natomiast być wybrane w wyborach powszechnych (jak np. wójt) lub powołane przez organ stanowiący (tak wybierany jest np. zarząd województwa). Organy stanowiące są zawsze

kollegialne (składają się z więcej niż jednej osoby) i podejmują decyzje w formie uchwał. Organy wykonawcze z kolei mogą być jednoosobowe (np. wójt) albo kollegialne. Wewnętrzna organizacja organów jednostek samorządu terytorialnego jest uregulowana w statucie danej jednostki. Organy samorządu terytorialnego posiadają zatem pewną (bo ograniczoną ustawą) swobodę w kształtowaniu swojej struktury.

	Organ stanowiący	Organ wykonawczy
Gmina	Rada Gminy / Rada Miasta (wybory powszechne)	Wójt / Burmistrz / Prezydent (wybory powszechne) <i>Organ jednoosobowy</i>
Powiat	Rada Powiatu (wybory powszechne)	Zarząd Powiatu (powoływany przez Radę Powiatu) <i>Przewodniczącym Zarządu Powiatu jest Starosta Powiatu</i>
Województwo	Sejmik Województwa (wybory powszechne)	Zarząd Województwa (powoływany przez Sejmik Województwa) <i>Przewodniczącym Zarządu Województwa jest Marszałek Województwa</i>

Gminy mogą także tworzyć **jednostki pomocnicze** (np. sołectwo, dzielnica, osiedle). Są to fakultatywne (opcjonalne) jednostki administracyjne, których zadaniem jest wykonywanie części zadań gminy. Nie mają one osobowości prawnej i działają w imieniu i na rzecz gminy. Wyjątek stanowi struktura organizacyjna miasta stołecznego Warszawy, w której dzielnice są obligatoryjnymi (koniecznymi) jednostkami pomocniczymi.

W ramach działania organów jednostek samorządu terytorialnego powoływane są również często podmioty o charakterze konsultacyjnym, inicjatywnym lub doradczym. Należą do nich młodzieżowe rady gmin lub powiatów, a także młodzieżowe sejmiki województw.

9.2. ZADANIA I MIENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU

Art. 163 Konstytucji
Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.

Art. 166. Konstytucji

1. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne.
2. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych.
3. Spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej rozstrzygają sądy administracyjne.

Art. 167 Konstytucji

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.
4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

Art. 168 Konstytucji

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

Jak już wspomiano, samorząd terytorialny jako zdecentralizowana administracja państwowa wykonuje istotną część zadań publicznych. Są to:

- ◆ **zadania własne** – określone w ustawie, służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej, finansowane ze środków własnych jednostki samorządu terytorialnego;
- ◆ **zadania zlecone** – określone w ustawie, wynikające z uzasadnionych potrzeb państwa, finansowane przez administrację rządową;
- ◆ **zadania powierzone** – zlecone przez organy administracji rządowej w formie dobrowolnego porozumienia z daną jednostką samorządu terytorialnego.

Najwięcej zadań własnych należy do gminy: z uwagi na swoje domniemanie kompetencyjne wykonuje ona wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla jego innych jednostek. Złożoność zadań publicznych może powodować jednak powstawanie sporów kompetencyjnych (czyli sporów dwóch lub więcej organów państwa dotyczących tego, kto ma wykonać dane zadanie), które są rozstrzygane przez sądy administracyjne.

Żeby móc wykonywać zadania publiczne, każda jednostka samorządu terytorialnego ma zapewniony odpowiedni do nich udział w dochodach publicznych. Ze względu na źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego wyróżnia się:

- ♦ **dochody własne** – np. lokalne podatki i opłaty, których wysokość ustalają jednostki samorządu terytorialnego (w zakresie określonym w ustawie);
- ♦ **subwencje ogólne** – przekazywane jednostkom samorządu terytorialnego przez organy rządowe;
- ♦ **dotacje celowe z budżetu państwa** – przekazywane jednostkom samorządu terytorialnego przez organy rządowe na realizację konkretnego zadania publicznego.

Co istotne, Konstytucja wprowadza zasadę **adekwatności finansowania zadań samorządu**. Zasada ta po pierwsze zapewnia samorządowi odpowiedni udział w dochodach publicznych, a po drugie uzależnia możliwość dokonania zmiany dotyczącej zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego od odpowiedniej zmiany w podziale dochodów publicznych. Jej celem jest uniknięcie sytuacji, w której samorzady otrzymują nowe zadania publiczne bez odpowiedniego wsparcia finansowego.

9.3. NADZÓR NAD JEDNOSTKAMI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Art. 171 Konstytucji

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.
2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.
3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

Organy jednostek samorządu terytorialnego, choć są samodzielne i niepodległe innym organom państwa, mogą być **nadzorowane i kontrolowane**. Kontrola ta może jednak dotyczyć tylko **legalności (zgodności z prawem)** ich działań. Organami kontrolującymi jednostki samorządu terytorialnego są **Prezes Rady Ministrów, Regionalna Izba Obrachunkowa** (w zakresie finansów) oraz **Wojewoda**.

10. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa

Opracowanie: Paweł Daroszewski

W polskiej Konstytucji jeden z rozdziałów (IX) poświęcony jest **organom ochrony prawa i kontroli państwowej**. Są to szczególnego rodzaju instytucje powoływane w państwach demokratycznych w celu prowadzenia stałej i zorganizowanej ochrony porządku prawnego i indywidualnych praw podmiotowych obywateli. W Polsce należą do nich **Rzecznik Praw Obywatelskich, Najwyższa Izba Kontroli** oraz **Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji**.

10.1. NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Art. 202 Konstytucji

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegiałości.

Art. 205 Konstytucji

Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu, na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.

Najwyższa Izba Kontroli jest **naczelnym organem kontroli państwowej**. Jej działalność polega na kontroli rządu, administracji, samorządów i podmiotów gospodarczych przede wszystkim pod względem prawnym i finansowym. Fakt, że NIK jest konstytucyjnym organem państwa, służy ugruntowaniu i zabezpieczeniu podstaw jej funkcjonowania. **Prezes Najwyższej Izby Kontroli** jest powoływany przez **Sejm za zgodą Senatu**. Jego kadencja trwa sześć lat, z możliwością jednej reelekcji.

Polska Najwyższa Izba Kontroli ma długoletnią tradycję, ponieważ jej geneza sięga okresu formowania się II RP. Istnienie takiego organu kontrolnego jest niezbędne dla sprawnego funkcjonowania współczesnego państwa. Kontrole NIK uwidaczniają m.in. błędy w organizacji obowiązujących procedur administracyjnych, dzięki czemu inne organy mogą zapobiegać nieprawidłowościom.

KOMPETENCJE NIK

Konstytucja wskazuje kompetencje NIK w zakresie kontroli różnych podmiotów. Kontrole te przeprowadzane są w oparciu o konkretne kryteria:

- ♦ kryterium legalności – dotyczy sprawdzenia, czy podmiot działa zgodnie z prawem;
- ♦ kryterium gospodarności – sprowadza się do pytania, czy środki, którymi dysponowała kontrolowana jednostka, były wykorzystywane oszczędnie i wydajnie;
- ♦ kryterium rzetelności – polega na ustaleniu, czy działania wykonywano sumiennie i z należytą starannością;
- ♦ kryterium celowości – dotyczy sprawdzenia, czy dane działanie było odpowiednie do realizacji konkretnego zadania.

Podmioty kontrolowane	Kryteria kontroli
organy administracji rządowej, Narodowy Bank Polski, państwowe osoby prawne i inne państwowe jednostki organizacyjne	legalności, gospodarności, celowości i rzetelności
organy samorządu terytorialnego, komunalne osoby prawne i inne komunalne jednostki organizacyjne	legalności, gospodarności i rzetelności
inne jednostki organizacyjne i podmioty gospodarcze w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się ze zobowiązań finansowych na rzecz państwa	legalności i gospodarności

10.2. KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI

Art. 213 Konstytucji

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.
2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

Art. 214 Konstytucji

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

Konstytucja stanowi, że Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży **wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji**. KRRiT zaliczana jest do grupy organów ochrony prawa i kontroli państwowej ze względu na postawione jej cele i brak formalnego podporządkowania organom, które wchodzi w skład trójpodziału władzy.

W skład Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji wchodzi członkowie powoływani przez **Sejm (dwie osoby), Senat (jedna osoba) i Prezydenta Rzeczypospolitej (dwie osoby) na 6-letnią kadencję**. Członek KRRiT nie może należeć do partii politycznej czy związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji. Ze swojego grona Rada wybiera przewodniczącego i jego zastępcę.

KRRiT jest uprawniona do wydawania rozporządzeń, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały. Dzięki tym kompetencjom może ona realizować swoje zadania, do których należą np. określanie warunków działalności nadawców programów radiowych i telewizyjnych, rozpatrywanie wniosków i podejmowanie rozstrzygnięć w sprawach przyznawania koncesji na rozpowszechnianie programów radiowych i telewizyjnych, opiniowanie projektów aktów normatywnych oraz umów międzynarodowych dotyczących radiofonii i telewizji, sprawowanie kontroli nad działalnością nadawców w zakresie określonym ustawą, a także organizowanie badań treści i odbioru programów radiowych i telewizyjnych.

10.3. RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Art. 208 Konstytucji

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.

Art. 209 Konstytucji

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu, na 5 lat.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży przestrzegania wolności i praw człowieka we wszystkich instytucjach państwa. Organ ten jest odpowiednikiem

występującej w wielu państwach demokratycznych instytucji tzw. ombudsmana, która po raz pierwszy pojawiła się w Szwecji. Istotą jego działania jest pełnienie funkcji „pełnomocnika” obywateli. Wyodrębnienie RPO jako **samodzielnego organu konstytucyjnego** służy podkreśleniu jego niezależności od pozostałych władz, mimo jego **związków z parlamentem**. Zadania RPO polegają z jednej strony na reagowaniu na nieprawidłowe postępowanie administracji i sądownictwa w jednostkowych sprawach, a z drugiej na działaniach o znaczeniu systemowym i ustrojowym.

Rzecznik Praw Obywatelskich powoływany jest na **5-letnią kadencję przez Sejm za zgodą Senatu**. Kandydatów zgłasza Marszałek Sejmu lub grupa co najmniej 35 posłów. Sejm podejmuje uchwałę o wyborze Rzecznika **bezwzględna** większością głosów. Konstytucja przesądza, że wybór Sejmu musi zostać potwierdzony w uchwale Senatu. Jeżeli Senat nie przyjmie takiej uchwały w ciągu 30 dni, zakłada się, że tym samym automatycznie zaakceptował wybór Sejmu. Wymóg zgody obu izb parlamentu może przyczynić się do wyboru osoby, która będzie bezstronnie i należycie sprawować funkcje RPO, ale może również znacznie wydłużyć procedurę, jeśli w Sejmie i Senacie większość mają różne obozy polityczne. Rzecznik Praw Obywatelskich podlega ograniczeniom wskazanym w Konstytucji, takim jak zakaz pełnienia innych funkcji publicznych i przynależności do partii politycznych.

Podstawowym zadaniem Rzecznika Praw Obywatelskich jest ochrona praw i wolności jednostki. Jego realizacja następuje w dwóch podstawowych formach: przez wystąpienia i interwencje w **sprawach indywidualnych** oraz przez wystąpienia, inicjatywy i wnioski dotyczące **ogólnych problemów ochrony praw i wolności** obywateli. Rzecznik Praw Obywatelskich bada naruszenia prawa, zasad współżycia społecznego, sprawiedliwości społecznej oraz zasady równego traktowania. Zakres jego działania jest szerszy niż w przypadku sądów, ponieważ może on interweniować również w sytuacjach, w których nie złamano przepisów prawa, a mimo to wyrządzona została krzywda i doszło do niesprawiedliwości.

Wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich

Art. 80 Konstytucji

4. Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Konstytucja w art. 80 przyznaje **każdemu** (a zatem także cudzoziemcom i bezpaństwowcom) prawo do wystąpienia na zasadach określonych w ustawie do

RPO z **wnioskiem o pomoc** w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Zakres spraw, w których można uzyskać pomoc Rzecznika, jest bardzo szeroki, ponieważ obejmuje naruszenia praw wynikających ze wszystkich aktów normatywnych, które mogą dotyczyć funkcjonowania (zarówno podejmowanych działań, jak i zaniechań) każdej instytucji.

Cechą instytucji ombudsmana jest **łatwość dostępu** dla skarżącej się osoby. Służy jej **odformalizowany sposób składania wniosku**: może ono nastąpić w dowolnej formie i jest wolne od opłat. Warunkiem rozpatrzenia wniosku jest zawarcie informacji o wnioskodawcy, sprawie, w której zarzuca się nieprawidłowości, i osobie pokrzywdzonej (ponieważ wniosek można składać w imieniu własnym lub innej osoby). Rzecznik może także podjąć działanie z własnej inicjatywy, co stanowi kolejną różnicę między nim a sądownictwem.

Rzecznik po zapoznaniu się z informacjami może podjąć sprawę, poprzestać na wskazaniu wnioskodawcy przysługujących mu środków działania, przekazać sprawę innej odpowiedniej instytucji lub odmówić jej podjęcia.

W ramach podjętej sprawy RPO samodzielnie prowadzi **postępowanie wyjaśniające** lub zwraca się o zbadanie sprawy lub jej części do właściwych organów (np. prokuratury). Rzecznik może również wystąpić do Sejmu o zlecenie NIK przeprowadzenia kontroli. W ramach postępowania wyjaśniającego Rzecznikowi przysługują następujące uprawnienia: prawo badania – nawet bez uprzedzenia – każdej sprawy na miejscu; prawo żądania składania wyjaśnień; prawo zlecenia ekspertyz i opinii; prawo żądania przedłożenia informacji o stanie sprawy prowadzonej przez sądy lub prokuraturę i inne organy ścigania; a także prawo żądania przedstawienia akt każdej sprawy prowadzonej przez organy administracji rządowej i samorządowej, organizacji społecznych i zawodowych oraz jednostek organizacyjnych mających osobowość prawną.

Po zbadaniu sprawy RPO może wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszeń prawa, lub podjąć **interwencję** w celu jej rozwiązania w formie wystąpienia do organu, organizacji czy instytucji lub zwrócenia się do organu nadzornego z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych w przepisach prawa. Rzecznik Praw Obywatelskich może m.in. przedstawiać opinie co do sposobu załatwienia sprawy, żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych. Adresat stanowiska Rzecznika musi na nie odpowiedzieć w terminie do 30 dni. Rzecznikowi nie przysługują natomiast kompetencje polegające na zmianie, uchyleniu lub zawieszeniu kwestionowanego aktu prawnego i jego skutków. Rzecznik nie może nakazać rozwiązania sprawy w określony sposób, ponieważ RPO nie może zastępować innych instytucji. Pozostałe środki oddziaływania, którymi dysponuje Rzecznik, to m.in. żądanie wszczęcia postępowania przygotowawczego przez uprawnionego oskarżyciela w sprawach o przestępstwo ścigane z urzędu, wnoszenie kasacji, żądanie wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, udział w każdym toczącym się

postępowaniu na prawach przysługujących prokuratorowi oraz wnoszenie skargi do sądu administracyjnego.

Niezależnie od działań podejmowanych w ramach spraw indywidualnych, RPO może przedstawiać wystąpienia, inicjatywy i wnioski dotyczące ogólnych problemów ochrony praw i wolności. Do tego rodzaju aktywności zalicza się m.in. wniosek o inicjatywę ustawodawczą w kwestii dotyczącej praw i wolności, wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności przepisów prawa z Konstytucją, udział w postępowaniach przed TK, a także wystąpienie do Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały rozstrzygającej wątpliwości prawne.

10.4. RZECZNIK PRAW DZIECKA

Na potrzeby ochrony praw dzieci na mocy art. 72 ust. 4 Konstytucji powołany został **Rzecznik Praw Dziecka**. Organ ten stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji, Konwencji o prawach dziecka oraz innych przepisach prawa (z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców). Rzecznik powoływany jest uchwałą Sejmu, która następnie jest zatwierdzana przez Senat. Kandydata na jego stanowisko mogą zgłosić Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, grupa co najmniej 35 posłów lub grupa co najmniej 15 senatorów. Kadencja Rzecznika trwa pięć lat. Obejmuje on urząd w dniu złożenia ślubowania przed Sejmem, a jego kadencja może wygasnąć wcześniej w razie jego śmierci lub odwołania w wypadkach przewidzianych w ustawie. Ta sama osoba nie może być Rzecznikiem dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. Z wyjątkiem zrzeczenia się urzędu ustępujący RPD pełni swoją funkcję do czasu złożenia ślubowania przez jego następcę.

10.5. PROKURATURA

Prokuratura jest organem ochrony prawa o charakterze represyjnym. Inaczej określana jako organ ścigania, wykonuje ona **zadania w zakresie ścigania przestępstw oraz stoi na straży praworządności**. Naczelnym organem prokuratury jest **Prokurator Generalny**, którym obecnie jest **Minister Sprawiedliwości**. Do połączenia tych funkcji doszło w 2016 r. Jest to rozwiązanie ustawowe, które oceniane jest jako niesprzyjające prawidłowemu funkcjonowaniu obu organów i stwarzające szczególnie zagrożenie dla niezależności prokuratury.

Jednostki organizacyjne prokuratury dzielą się na Prokuraturę Krajową oraz prokuratury regionalne, okręgowe i rejonowe. Do najistotniejszych zadań prokuratury należą prowadzenie lub nadzorowanie postępowania przygotowaw-

czego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami.

Istnienie prokuratury służy egzekwowaniu odpowiedzialności karnej oraz zwalczaniu przestępczości. W państwie demokratycznym organy prokuratury powinny być wolne od wpływów politycznych i niezależne od władz krajowych i samorządowych. Przy jej prawidłowym funkcjonowaniu działania prokuratury przyczyniają się do eliminowania zjawisk niebezpiecznych dla demokracji, takich jak np. korupcja, a także do obrony interesu społecznego i praw jednostek.

11. Stany nadzwyczajne

Opracowanie: Paweł Daroszewski

W polskiej Konstytucji przewidziano możliwość wprowadzenia w sytuacjach szczególnych zagrożeń, w których zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, **stanu nadzwyczajnego**. Istnieją trzy rodzaje stanów nadzwyczajnych: **stan klęski żywiołowej**, **stan wyjątkowy** i **stan wojenny**.

11.1. PRZESŁANKI DO WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO

Stan klęski żywiołowej wprowadzany jest w celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej.

Stan wyjątkowy wprowadzany jest w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego.

Stan wojenny wprowadzany jest w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium RP lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko zewnętrznej agresji.

Art. 228 Konstytucji

W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.

Art. 229 Konstytucji

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Art. 230 Konstytucji

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek

- Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.
2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

Art. 232 Konstytucji

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

11.2. TRYB WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO

Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko za pomocą **rozporządzenia** wydanego przez odpowiedni organ na podstawie ustawy. Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu nadzwyczajnego musi zostać podane do informacji publicznej. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony na **części lub całości terytorium państwa**.

	Stan klęski żywiołowej	Stan wyjątkowy	Stan wojenny
Wprowadza go	Rada Ministrów	Prezydent	Prezydent
Wprowadzany na wniosek	wojowody lub z własnej inicjatywy	Rady Ministrów	Rady Ministrów
Wprowadzany na czas	oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni	oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni	nieoznaczony
Przedłużenie	jest możliwe za zgodą Sejmu	jest możliwe tylko raz za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni	nie dotyczy (ponieważ od razu jest wprowadzany na czas nieokreślony)

11.3. ZASADY DOTYCZĄCE STANÓW NADZWYCZAJNYCH

Na podstawie tekstu Konstytucji można wskazać **zasady**, którymi powinno kierować się państwo zarówno wprowadzając stan nadzwyczajny, jak i w czasie jego trwania. Są to:

- ♦ zasada **wyjątkowości** – stan nadzwyczajny powinien być stosowany odpowiednio do rodzaju zagrożenia i tylko w sytuacjach szczególnych, kiedy zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające;

- ♦ zasada **legalności** – stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko w drodze rozporządzenia na podstawie ustawy. Zasady działania organów władzy publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa;
- ♦ zasada **proporcjonalności** – działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia;
- ♦ zasada **celowości** – działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa;
- ♦ zasada **ochrony podstaw ustroju** – Konstytucja przewiduje szczególną ochronę podstaw systemu prawnego podczas stanu nadzwyczajnego, m.in. poprzez zakaz zmiany określonych aktów prawnych.

11.4. ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI KONSTYTUCYJNYCH

W czasie normalnego funkcjonowania państwa (braku stanu nadzwyczajnego) prawa i wolności ograniczane są z poszanowaniem reguł wynikających z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Z uwagi na potrzebę przeciwdziałania zagrożeniom, których wystąpienie jest podstawą do wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, w Konstytucji przewidziano jednak również możliwość złagodzenia zasad określających zakres ograniczania praw i wolności. Wyjątki umożliwiające dalej idącą ingerencję w sferę praw i wolności jednostki zostały wyrażone w art. 228 ust. 5 i art. 233 Konstytucji. Wyrażone w art. 225 ust. 5 Konstytucji zasady proporcjonalności i celowości, zgodnie z którymi ograniczenia praw i wolności muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, łagodzą warunki ingerencji wyrażone w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Treści Konstytucji wskazuje **dwie grupy praw i wolności jednostki**, które podlegają odrębnym standardom ochrony podczas **stanu wojennego i wyjątkowego**: wymienione i niewymienione w art. 233 ust. 1.

Do **grupy pierwszej** należą wolności i prawa określone w art. 30 (**godność człowieka**), art. 34 i art. 36 (**obywatelstwo**), art. 38 (**ochrona życia**), art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4 (**humanitarne traktowanie**), art. 42 (**ponoszenie odpowiedzialności karnej**), art. 45 (**prawo do sądu**), art. 47 (**dobro osobiste**), art. 53 (**sumienie i religia**), art. 63 (**petycje**) oraz art. 48 i art. 72 (**rodzina i dziecko**). Zakaz ich ograniczania należy rozumieć jako uniemożliwienie **naruszania ich istoty** – mogą one jednak podlegać ograniczeniom zgodnie z regułami wynikającymi z art. 31 ust. 3 i 228 ust. 5 Konstytucji. Słabszej ochronie podlegają prawa i wolności z **grupy**

drugiej, czyli niewymienione w art. 233 ust. 1, ponieważ ich ograniczenia mogą dotyczyć ich istoty, a nawet polegać ich na czasowym zawieszeniu.

Konstytucja przewiduje, że w czasie stanu klęski żywiołowej można ograniczać wolności i prawa określone w art. 22 (wolność działalności gospodarczej), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (wolność osobista), art. 50 (nienaruszalność mieszkania), art. 52 ust. 1 (wolność poruszania się i pobytu na terytorium RP), art. 59 ust. 3 (prawo do strajku), art. 64 (prawo własności), art. 65 ust. 1 (wolność pracy), art. 66 ust. 1 (prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy) oraz art. 66 ust. 2 (prawo do wypoczynku). Przepis ten umożliwia złagodzenie ograniczeń wobec ingerencji w prawa i wolności jednostki wynikających z art. 228 ust. 5 Konstytucji, włącznie z tym, że pozwala na ewentualne naruszanie istoty wymienionych praw. Do ograniczania pozostałych praw i wolności stosuje się ogólne zasady wskazane w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W każdym ze stanów nadzwyczajnych niedopuszczalne jest natomiast ograniczanie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu czyjejś rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia albo majątku. Zakaz ten służy **dochowaniu zasady równości wobec prawa** i wyeliminowaniu niebezpieczeństwa ustanawiania ograniczeń o charakterze **dyskryminacyjnym**.

11.5. OCHRONA USTROJU PAŃSTWA

W czasie stanu nadzwyczajnego **nie mogą być zmienione**:

- ◆ Konstytucja;
- ◆ ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego;
- ◆ ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej;
- ◆ ustawy o stanach nadzwyczajnych.

W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu **90 dni** po jego zakończeniu **nie można również**:

- ◆ skracać kadencji Sejmu;
- ◆ przeprowadzać referendum ogólnokrajowego;
- ◆ przeprowadzać wyborów do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego ani na Prezydenta Rzeczypospolitej (**kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu**).

Jeżeli stan nadzwyczajny wprowadzony był tylko na części terytorium kraju, na pozostałym obszarze mogą się odbyć wybory do organów samorządu terytorialnego.

12. Karty pracy

ROZDZIAŁ 1. RZECZPOSPOLITA POLSKA – ZASADY USTROJOWE I OBYWATELSTWO

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Które zasady ustrojowe mają szczególne znaczenie z perspektywy zapewnienia skutecznej ochrony praw człowieka? Dlaczego?
- 2 Przeczytaj tekst preambuły do Konstytucji. O jakich wartościach i zasadach ustrojowych jest w nim mowa?

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Konstytucyjny katalog zasad ustrojowych obejmuje:

- a. zasadę konstytucjonalizmu, zgodnie z którą Konstytucja jest aktem o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa i jako taka jest stosowana wyłącznie przez centralne organy państwa.
- b. zasadę podziału władzy, która opiera się na założeniu ścisłego odseparowania władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej, dokonywanego w celu wzmocnienia ochrony konstytucyjnych wolności i praw jednostki.
- c. zasadę zwierzchnictwa Narodu, która wyraża ideę sprawowania władzy przez obywateli polskich.

Zad. 2. Napisz, jakie zasady ustrojowe (państwa prawnego, samorządności, unitarnej formy rządów) wyrażają poniższe przepisy Konstytucji.

Art. 2 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

.....

Art. 3 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

.....

Art. 16 Konstytucji

2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przy-
sługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd
wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.
-

Zad. 3. Odpowiedz na pytania.

Art. 8 Konstytucji

1. [X] jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Jaki akt prawny [X] ma najwyższą rangę w polskim systemie źródeł prawa?

.....

2. Jaką zasadę wyraża przywołany wyżej przepis?

.....

3. W jaki sposób powinno być stosowane najwyższe prawo Rzeczypospolitej
Polskiej?

.....

Zad. 4. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Zastosowanie zasady prawa krwi jest możliwe tylko wtedy, gdy każde z rodziców posiada obywatelstwo polskie.	P	F
Cudzoziemiec może uzyskać obywatelstwo polskie poprzez uznanie go za obywatela Polski.	P	F
Narodowość należy utożsamiać z obywatelstwem.	P	F
Obywatele polscy należący do mniejszości narodowych i etnicznych mają prawo do rozwoju własnej kultury.	P	F

Zad. 5. Dopasuj podane mniejszości do odpowiedniej kategorii.

Mniejszości: Litwini, Łemkowie, Żydzi, Niemcy, Tatarzy, Ormianie, Karaimi

Mniejszości narodowe:

.....

Mniejszości etniczne:

.....

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

Zasada demokratycznego państwa prawnego:

- oznacza, że wola demokratycznie wybranej większości ma być bezwzględnie realizowana.
- ogranicza się do nakazu bezwzględnego przestrzegania prawa powszechnie obowiązującego.
- wyraża zbiór zasad i wartości, które wyznaczają fundament krajowego porządku prawnego.

Zad. 7. Wskaż poprawną odpowiedź.

Zasada podziału władzy:

- dotyczy wyłącznie relacji między władzą ustawodawczą a wykonawczą.
- służy zagwarantowaniu efektywnej ochrony praw człowieka.
- opiera się na ścisłej separacji każdej z władz.

Zad. 8. Odpowiedz na pytania.

Art. 10 Konstytucji

2. Władzę ustawodawczą sprawują [X], władzę wykonawczą [Y], a władzę sądowniczą [Z].

1. Jaką zasadę ustrojową wyraża powyższy przepis?

.....

2. Jakie organy sprawują w Polsce władzę ustawodawczą?

.....

3. Jakie organy sprawują w Polsce władzę wykonawczą?

.....

4. Jakie organy sprawują w Polsce władzę sądowniczą?

.....

 ROZDZIAŁ 2. PRAWA, WOLNOŚCI I OBOWIĄZKI CZŁOWIEKA I OBYWATELA

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy w Konstytucji zostały wymienione wszystkie prawa i wolności? Czy katalog konstytucyjnych wolności i praw powinien zostać rozbudowany, a jeśli tak, to o jakie prawa?
- 2 Czy prawa wyborcze powinny przysługiwać obywatelom polskim poniżej 18 roku życia? Sprawdź, w jakich państwach można głosować od 16 roku życia.
- 3 Zastanów się, dlaczego sędzia nie może należeć do partii politycznej. Czy nie jest to nadmierne ograniczenie wolności zrzeszania się?

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Godność człowieka:

- a. jest źródłem konstytucyjnych praw i wolności.
- b. może zostać ograniczona.
- c. na terytorium Rzeczypospolitej przysługuje jedynie obywatelom polskim.

Zad. 2. Wskaż poprawną odpowiedź.

Rzecznik Praw Obywatelskich:

- a. chroni wyłącznie prawa osób posiadających obywatelstwo polskie.
- b. jest organem administracji publicznej, który podlega rządowi.
- c. może brać udział w postępowaniach sądowych.

Zad. 3. Uzupełnij brakujące elementy wypowiedzi.

Godność osoby ludzkiej ma charakter [X], co oznacza, że wynika ona z samego faktu bycia człowiekiem. Godność człowieka jest źródłem przysługujących mu wolności i praw, które są chronione w ramach korzystania z praw [Y]. Jednym z nich jest wniosek do [Z].

X:

Y:

Z:

Zad. 4. Wskaż poprawną odpowiedź.

Sformalizowanym zrzeszeniem nie jest:

- a. partia polityczna.
- b. związek zawodowy.
- c. grupa mieszkańców.
- d. stowarzyszenie zwykłe.

Zad. 5. Przeczytaj poniższy fragment Konstytucji RP i wykonaj polecenia.

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny,
odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia
o Jej losie,
my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej,
zarówno wierzący w Boga
będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna,
jak i nie podzielający tej wiary,
a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł,
równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski,

wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną
ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie
Narodu i ogólnoludzkich wartościach,
nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej,
zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad
tysiącletniego dorobku,
złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozszanymi po świecie,
świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej,
pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka
były w naszej Ojczyźnie łamane,
pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji
publicznych zapewnić rzetelność i sprawność,
w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem,
ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej
jako prawa podstawowe dla państwa
oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu
społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli
i ich wspólnot.
Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali,
wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka,
jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi,
a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

A. Jaką nazwę nosi ten fragment Konstytucji RP?

.....

B. Wskaż wymienione w tekście cele ustanowienia Konstytucji RP.

.....

.....

C. Wymień i scharakteryzuj trzy podstawowe zasady ogólne systemu praw człowieka obowiązującego w Polsce, które można odnaleźć w tekście.

1.

.....

2.

.....

.....

3.

.....

.....

Zad. 6. Uzupełnij tabelę.

Fragment Konstytucji RP	Nazwa wolności lub prawa	Kategoria (osobiste, polityczne lub ekonomiczne, socjalne i kulturalne)
1. „Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.”		
2. „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.”		
3. „Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.”		
4. „Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.”		
5. „Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.”		

Zad. 7. Przedstaw zasady ograniczania konstytucyjnych wolności i praw.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Dlaczego w przypadku Konstytucji przewidziano szczególny tryb jej zmiany? Czy nie mogłyby być zmieniana tak samo, jak ustawy zwykłe?
- ❷ Zastanów się, po co ustrojodawca przewidział możliwość wydawania aktów prawa miejscowego?

Zadania

Zad. 1. Przyporządkuj podane akty prawne do odpowiedniej kategorii. ustawa, ratyfikowana umowa międzynarodowa, zarządzenie Prezesa RM, rozporządzenie z mocą ustawy, zarządzenie ministra, konstytucja, uchwała Rady Ministrów, rozporządzenie, akt prawa miejscowego

Źródła prawa powszechnie obowiązującego	Źródła prawa wewnątrznie obowiązującego

Zad. 2. Uzupełnij tekst. Warianty odpowiedzi zostały podane w nawiasach. Katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego został wyliczony (A. w ustawie, B. w Konstytucji RP). Ma on charakter (C. zamknięty, D. otwarty), a także (E. hierarchiczny, F. egalitarny, tj. niehierarchiczny). Przykładem aktu prawnego powszechnie obowiązującego jest (G. akt prawa miejscowego, H. zarządzenie ministra).

Zad. 3. Wymień trzy szczególne cechy Konstytucji RP i krótko scharakteryzuj każdą z nich.
 Nazwa cechy:
 Charakterystyka:

Nazwa cechy:
Charakterystyka:
.....
.....

Nazwa cechy:
Charakterystyka:
.....
.....

Zad. 4. Wskaż, o jakim akcie prawnym mówi zaprezentowany poniżej przepis Konstytucji RP. Swoją odpowiedź uzasadnij.

Art. 92 Konstytucji

1. [X] są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczególnego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania [X] i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania [X] nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Nazwa aktu prawnego:

Uzasadnienie:
.....
.....
.....
.....
.....

Zad. 5. Opisz procedurę zmiany Konstytucji.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy uważasz, że wymogi do posiadania prawa do kandydowania w wyborach parlamentarnych są zbyt wysokie?
- ❷ Czy masz jakieś pomysły, które mogłyby stać się przedmiotem referendum na poziomie ogólnokrajowym lub lokalnym?
- ❸ Który z systemów wyborczych wydaje Ci się najlepszy dla państwa i dlaczego?
- ❹ Czy Twoim zdaniem możliwe jest funkcjonowanie państwa, w którym większość spraw rozstrzyganych jest przez obywateli poprzez formy demokracji bezpośredniej?

Zadania

Zad. 1. Podkreśl przymiotniki wyborcze charakteryzujące wybory do Senatu. wybory powszechne, wybory bezpośrednie, głosowanie tajne, wybory równe, wybory proporcjonalne

Zad. 2. Przyporządkuj pojęcia do ich definicji.

1.	Zgromadzenie ludowe	A.	Specyficzny rodzaj referendum. Jest to wyrażenie opinii ludności danego regionu w kwestii przynależności państwowej tego regionu.
2.	Inicjatywa ludowa	B.	Przyznanie pewnej grupie obywateli prawa do zgłoszenia sprzeciwu wobec planowanego lub uchwalonego aktu prawnego.
3.	Weto ludowe	C.	Przyznanie odpowiednio dużej liczbie obywateli prawa do zgłaszania projektu aktu prawnego, który miałby zostać uchwalony przez parlament.
4.	Referendum	D.	Spotkania ogółu ludności uprawnionej do podejmowania decyzji politycznych na danym terytorium.
5.	Plebiscyt	E.	Spotkania, które służą obywatelom do przekazania swoich poglądów przedstawicielom władzy. Odbywają się przed wydaniem danego aktu prawnego i służą uzyskaniu jak najliczniejszych opinii na temat jego treści, tak, aby jak najwięcej osób było z niej zadowolonych.
6.	Konsultacje społeczne	F.	Wyrażenie stanowiska w danej sprawie przez ogół uprawnionych obywateli w głosowaniu. Jest to najpowszechniejsza forma demokracji bezpośredniej, obecna w zasadzie w każdym demokratycznym państwie.

1.	2	3	4	5	6

Zad. 3. Wymień dwie cechy większościowego systemu wyborczego.

1.
2.

Zad. 4. Wskaż zdania fałszywe.

A.	Referendum w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację (podpisanie) umowy międzynarodowej może zarządzić Prezydent za zgodą Sejmu.	
B.	Referendum zatwierdzające zmianę Konstytucji jest wiążące bez względu na frekwencję.	
C.	Referendum lokalne na poziomie gminy może dotyczyć odwołania burmistrza.	
D.	O ważności referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny.	
E.	Referendum zatwierdzające zmianę Konstytucji zarządza Marszałek Sejmu.	
F.	Referendum w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej jest obligatoryjne.	

Zad. 5. Wskaż, od czego zależy prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych i w referendum w Polsce.

1.
2.
3.
4.
5.

Zad. 6. Wskaż przynajmniej dwie różnice pomiędzy wyborami do Sejmu a wyborami do Senatu.

1.
2.

ROZDZIAŁ 5. PARLAMENT

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy w Polsce potrzebna jest dwuizbowość?
- 2 Jakie są plusy i minusy zasady dyskontynuacji?
- 3 Czy Prezydent powinien mieć większy wpływ na proces uchwalania ustaw?
- 4 Rozważ tezę: Senat nie ma wpływu na kształt prawa w Polsce.
- 5 Jakie są argumenty przeciwko sztywności konstytucji?
- 6 Jak uzasadnić istnienie zasady niepołączalności?

- 7 Rozważ tezę: powinniśmy w Polsce wprowadzić mandat imperatywny.
- 8 Czy znasz sytuację, w której parlamentarzysta uniknął odpowiedzialności dzięki immunitetowi? Oceń zachowanie tej osoby.

Zadania

Zad. 1. Podaj właściwe liczby.

Art. 96 Konstytucji

1. Sejm składa się z [X] posłów.

Art. 97 Konstytucji

1. Senat składa się ze [Y] senatorów.

X:

Y:

Zad. 2. Napisz, jakie organy tworzą Zgromadzenie Narodowe.

.....
.....

Zad. 3. Rozstrzygnij, jakiej funkcji Sejmu dotyczy poniższy przepis Konstytucji.

Art. 199 Konstytucji

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.

- a. Funkcji kontrolnej.
- b. Funkcji ustawodawczej.
- c. Funkcji ustrojodawczej.
- d. Funkcji kreacyjnej.

Zad. 4. Rozstrzygnij, jakiej funkcji Sejmu dotyczy poniższy przepis Konstytucji.

Art. 154 Konstytucji

2. Prezes Rady Ministrów, w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej, przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwała bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

- a. Funkcji kontrolnej.
- b. Funkcji ustawodawczej.
- c. Funkcji ustrojodawczej.
- d. Funkcji kreacyjnej.

Zad. 5. Uzupełnij treść Konstytucji.

Art. 118 Konstytucji

2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie [A] obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

Art. 119 Konstytucji

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w [B] czytaniach.

Art. 121 Konstytucji

1. Ustawę uchwaloną przez Sejm Marszałek Sejmu przekazuje [C].
2. [C] w ciągu [D] dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli [C] w ciągu [D] dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.
3. Uchwałę [C] odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale [C], uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej [E] większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

- A:
- B:
- C:
- D:
- E:

Zad. 6. Odpowiedz na pytania.

Art. 104 Konstytucji

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.

1. Do jakiej formy demokracji odwołuje się powyższy fragment Konstytucji?
.....
2. Co oznacza sformułowanie, że „posłów nie wiążą instrukcje wyborców”?
.....

Zad. 7. Dopasuj modele mandatu parlamentarnego do cech je opisujących.

Mandat wolny:

Mandat imperatywny:

- A. Obywatele mogą odwołać posła w referendum.
- B. Współcześnie dominuje w państwach demokratycznych.
- C. Historycznie wcześniejszy model mandatu parlamentarnego.
- D. Parlamentarzystów nie wiążą instrukcje wyborców.
- E. Poseł reprezentuje wyłącznie wyborców z własnego okręgu, którzy go poparli.
- F. Ma charakter generalny.

ROZDZIAŁ 6. PREZYDENT

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Co sądzisz na temat obowiązku współdziałania Prezydenta RP z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem w zakresie polityki zagranicznej?
- ❷ Jakie znaczenie ma to, że Prezydent jest wybierany w wyborach?

Zadania

Zad. 1. Wymień trzy kompetencje Prezydenta RP odnoszące się do bezpieczeństwa państwa.

- 1.
- 2.
- 3.

Zad. 2. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Wybory na Prezydenta RP są określane jako proporcjonalne.	P	F
Prezydent RP jest gwarantem ciągłości władzy państwowej.	P	F
Prezydent RP jest wybierany przez specjalnie powołany do tego organ.	P	F
Prezydent RP ma kompetencję do skrócenia kadencji Sejmu w określonych przypadkach.	P	F
Rada Gabinetowa przejmuje kompetencje Rady Ministrów.	P	F
Prezydent RP nie ma obowiązku współdziałania z Radą Ministrów w zakresie polityki zagranicznej.	P	F
Prezydent RP zarządza na wniosek Marszałka Sejmu powszechną lub częściową mobilizację.	P	F

Zad. 3. Rozstrzygnij, czy kandydat na Prezydenta RP musi spełnić poniższe wymagania.

Najpóźniej w dniu wyborów ukończyć 40 lat.	TAK	NIE
Być obywatelem polskim.	TAK	NIE
Posiadać wyższe wykształcenie.	TAK	NIE
Korzystać z pełni praw wyborczych do Sejmu.	TAK	NIE
Zostać zgłoszonym przez co najmniej 500 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.	TAK	NIE

Zad. 4. Zaznacz przymiotniki, które opisują wybory prezydenckie.

Powszechne	☐
Proporcjonalne	☐
Równe	☐
Bezpośrednie	☐
Pośrednie	☐

Zad. 5. Opisz sposób wybierania Prezydenta.

.....

.....

.....

.....

.....

ROZDZIAŁ 7. RADA MINISTRÓW

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Co sądzisz o domniemaniu kompetencji na rzecz Rady Ministrów?
- ❷ Czy ministrowie powinni wydawać dekryty o randze ustaw?
- ❸ Rozważ tezę: parlament nie powinien mieć wpływu na skład Rady Ministrów.

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Rada Ministrów zajmuje się tylko prowadzeniem polityki wewnętrznej.	P	F
Prezes Rady Ministrów ma kompetencje do wydawania uchwał.	P	F
Do zadań Rady Ministrów należy uchwalanie projektu budżetu państwa.	P	F
Istnieje domniemanie kompetencji na rzecz Prezesa Rady Ministrów.	P	F
Uchwała wydawana przez Radę Ministrów wymaga podstawy ustawowej.	P	F

Zad. 2. Uzupełnij tekst.

Powołana po wyborach Rada kończy swoją działalność wraz z końcem kadencji parlamentu. Prezydent desygnuje nowego Prezesa Rady Ministrów dymisji dawnej Rady Ministrów. W procedurze zasadniczej Prezes Rady Ministrów w terminie od powołania nowego rządu przedstawia Sejmowi exposé. W II procedurze rezerwowej Sejm uchwała wotum większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby głosów. Rada Ministrów ponosi odpowiedzialność polityczną przed

Zad. 3. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Rząd nie może samodzielnie wprowadzić stanu wyjątkowego.	P	F
Exposé to program działania rządu, który Prezes Rady Ministrów przedstawia Sejmowi.	P	F
Dymisja Rady Ministrów to oświadczenie złożone w imieniu Prezesa Rady Ministrów przez ministrów.	P	F
Wiceprezesa Rady Ministrów to obligatoryjni członkowie Rady Ministrów.	P	F

Zad. 4. Dopasuj podane hasła do odpowiednich procedur.

1.	Większość potrzebna do pociągnięcia do politycznej odpowiedzialności Rady Ministrów	A.	46 posłów
2.	Większość potrzebna do udzielenia wotum zaufania Radzie Ministrów w procedurze zasadniczej	B.	bezwzględna
3.	Liczba posłów, którzy mogą zgłosić kandydaturę na nowego Prezesa Rady Ministrów w I procedurze rezerwowej	C.	69 posłów

4.	Większość potrzebna do udzielenia wotum zaufania Radzie Ministrów w II procedurze rezerwowej	D.	231 posłów
5.	Liczba posłów, którzy mogą złożyć wniosek o pociągnięcie członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Sejmem	E.	zwykła

1.	2.	3.	4.	5.

Zad. 5. Wskaż, które zdania odnoszą się do roli Prezesa Rady Ministrów.

Reprezentuje Skarb Państwa.	
Wydaje uchwały.	
Sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym.	
Dysponuje kompetencją do wprowadzenia stanu wojennego.	
Wydaje rozporządzenia.	

ROZDZIAŁ 8. SĄDY I TRYBUNAŁY

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy sędziów należałoby wybierać w wyborach powszechnych? Jakie są wady i zalety takiego rozwiązania?
- 2 Czy Polacy darzą zaufaniem sędziów? Jak powinien zachowywać się sędzia?

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej.	P	F
Zarzuty sformułowane w skardze konstytucyjnej mogą dotyczyć jedynie naruszenia wolności lub praw jednostki wynikających z Konstytucji RP.	P	F
W skład Trybunału Konstytucyjnego wchodzi 13 sędziów powoływanych przez Sejm na dziewięcioletnią kadencję.	P	F

Zad. 2. Wybierz właściwą odpowiedź.

[X] jest jednym ze środków ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Może on zostać wykorzystany przez każdą osobę, której konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone. Dla jego skuteczności konieczne jest jednak spełnienie

wszystkich wymagań określonych w Konstytucji i ustawach, m.in. wcześniejsze wyczerpanie drogi sądowej.

Wymieniony w tekście środek prawny to:

- a. wniosek,
- b. pytanie prawne,
- c. skarga konstytucyjna,
- d. skarga kasacyjna.

Zad. 3. Uzupełnij zdania.

1. Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga pomiędzy organami państwa.
2. Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na to pytanie zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.
3. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko

Zad. 4. Uzupełnij zdanie.

Trybunał Konstytucyjny składa się z sędziów wybieranych indywidualnie przez na kadencję.

Zad. 5. Wymień trzy gwarancje niezawisłości sędziów.

1.
2.
3.

Zad. 6. Uzupełnij tekst Konstytucji.

Art. 175 Konstytucji

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, [A] oraz sądy wojskowe.

Art. 179 Konstytucji

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek [B], na czas [C].

Art. 199 Konstytucji

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i [D] członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. [...]

- A:
- B:
- C:
- D:

Zad. 7. Dopisz pojęcie do fragmentu definicji.

1. Rozstrzygają we wszelkich sprawach z zakresu prawa.

.....

2. Określa podział spraw i czynności pomiędzy sądami równego rzędu ze względu na ich terytorialny zakres.

.....

3. Jest podzielony na pięć Izb.

.....

ROZDZIAŁ 9. SAMORZĄD TERYTORIALNY

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy województwa w Polsce powinny zyskać więcej kompetencji?
- ❷ Czy potrzebne jest istnienie powiatów?
- ❸ Czy w twojej gminie istnieje młodzieżowa rada gminy? Jeżeli tak, czym się zajmuje i kto wchodzi w jej skład? Jeżeli nie, czy wiesz, w jaki sposób można powołać młodzieżową radę gminy? Czy uważasz, że powoływanie młodzieżowych rad to dobra inicjatywa?

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Gmina jest podstawową jednostką samorządu terytorialnego.	P	F
Samorząd terytorialny to społeczność lokalna zamieszkująca dane terytorium, która uczestniczy w sprawowaniu władzy pośrednio lub bezpośrednio.	P	F
Jednym kryterium nadzoru nad jednostkami samorządu terytorialnego jest sprawność ich działań.	P	F
Samorząd terytorialny jest samodzielny i dlatego wykonuje tylko zadania własne.	P	F

Zad. 2. Przyporządkuj do jednostek samorządu terytorialnego właściwe im organy oraz jednostki pomocnicze.

	Organ stanowiący i kontrolny	Organ wykonawczy
Gmina		
Powiat		
Województwo		

A. Rada, B. Sejmik, D. Wójt, E. Zarząd, F. burmistrz, G. Prezydent Miasta

Zad. 3. Przeczytaj ponownie art. 16 ust. 1 Konstytucji i podaj poniżej nazwy jednostek samorządu terytorialnego.

.....

.....

.....

Zad. 4. Do podanych opisów (1-6) przyporządkuj nazwy odpowiednich źródeł dochodów (a-c) lub zadań (d-f) jednostek samorządu terytorialnego.

1.	Prowadzenie specjalistycznego szpitala w gminie, na podstawie ustawy	a.	Dochody własne
2.	Organizacja transportu zbiorowego przez m. st. Warszawa w innej gminie, na podstawie podpisanej umowy	b.	Subwencje ogólne
3.	Środki finansowe przekazywane gminie z budżetu państwa	c.	Dotacje celowe z budżetu państwa
4.	Wywóz śmieci	d.	Zadania własne
5.	Opłaty za postój samochodu w strefie płatnego parkowania	e.	Zadania zlecone
6.	Środki finansowe przekazywane powiatowi na budowę hali sportowej w ramach organizowania Igrzysk Olimpijskich w Polsce	f.	Zadania powierzone

1.	2.	3.	4.	5.	6.

Zad. 5. Europejska Karta Samorządu Terytorialnego to dokument Rady Europy sporządzony 15 października 1985 r. w Strasburgu, regulujący relację państwa z samorządem terytorialnym. Przeczytaj poniżej art. Karty i zastanów się, do jakiej konstytucyjnej zasady on nawiązuje.

Art. 9 ust. 2 Europejskiej Karty Samorządu Terytorialnego
Wysokość zasobów finansowych społeczności lokalnych powinna być dostosowana do zakresu uprawnień przyznanych im przez Konstytucję lub przez prawo.

.....

ROZDZIAŁ 10. ORGANY OCHRONY PRAWA I KONTROLI PAŃSTWOWEJ

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy Konstytucja powinna zakładać, że organy ochrony prawa i kontroli państwowej powoływane są przez opozycję parlamentarną?
- 2 Przeczytaj wybrany raport Najwyższej Izby Kontroli i przedstaw wnioski, jakie z niego płyną.
- 3 Czy Minister Sprawiedliwości powinien być Prokuratorem Generalnym?

Zadania

Zad. 1. Odpowiedz na pytania.

Art. 203 Konstytucji

1. [X] kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.

1. Kto sprawuje kompetencję, o której mowa w zacytowanym przepisie?

X:

2. Do jakiej grupy organów wymienionych w Konstytucji zaliczamy X?

.....

.....

3. Wyjaśnij znaczenie organu X dla państwa.

.....

.....

.....

.....

Zad. 2. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Prezes NIK jest powoływany przez Prezydenta.	
B.	NIK działa na zasadach kolegialności.	
C.	Członkowie KRRiT są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.	
D.	KRRiT stoi na straży wolności słowa.	

Zad. 3. Dopisz nazwę organu do fragmentu jego definicji.

A. Wykonuje zadania w zakresie ścigania przestępstw.

.....

B. Jest naczelnym organem kontroli państwowej.

.....

Zad. 4. Wskaż zdania prawdziwe.

Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm na 4-letnią kadencję.	
Zadaniem RPO jest uchylanie niezgodnych z prawem wyroków sądów.	
Wniosek o pomoc RPO jest nieodpłatny.	
RPO to odpowiednik instytucji ombudsmana.	

Zad. 5. Wykonaj polecenia.

1. Napisz, co musi zawierać wniosek o pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich.

.....

.....

.....

2. Opisz krótko, jakie działania RPO może podjąć w związku z otrzymanym wnioskiem o pomoc.

.....

.....

.....

.....

Zad. 6. Podaj nazwę organu, który stoi na straży praw dziecka.

.....

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy trzeba wprowadzić do Konstytucji stan zagrożenia cybernetycznego? Z ograniczeniem jakich praw i wolności mogłoby wiązać się przeciwdziałanie krytycznemu atakowi hakerskiemu?
- ❷ Jak państwo powinno zareagować w sytuacji, gdy połowa terytorium Polski zostanie dotknięta powodzią? Rozważ, jakie ograniczenia w korzystaniu z konstytucyjnych praw i wolności powinny zostać zastosowane.
- ❸ Zastanów się, po co ustrojodawca przewidział możliwość wydawania rozporządzeń z mocą ustawy.

Zadania

Zad. 1. Uzupełnij tabelę.

	stan klęski żywiołowej	stan wyjątkowy	
wprowadza		Prezydent	Prezydent
na wniosek	wojewody lub z własnej inicjatywy		Rady Ministrów
na czas		oznaczony nie dłuższy niż 90 dni	

Zad. 2. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Stan wojenny może być przedłużony tylko raz o 90 dni za zgodą Sejmu.	
B.	W czasie stanu wyjątkowego dopuszczalne jest ograniczanie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu majątku konkretnej osoby.	
C.	Rozporządzenie Prezydenta o wprowadzeniu stanu wyjątkowego podlega zatwierdzeniu na najbliższym posiedzeniu Sejmu.	
D.	W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione Konstytucja ani ustawy o stanach nadzwyczajnych.	

Zad. 3. Odpowiedz na pytania.

„Gazeta Lubuska”, 21.07.2021 r.

Z trwogą informujemy o rozprzestrzeniającym się ogniu. Tylko wczorajszej nocy ogień objął kolejne 500 ha lasów w centrum naszego województwa. Sytuacja jest dramatyczna. Pomoc nadciąga z zachodniej granicy, ale akcja gaśnicza potrwa jeszcze długie tygodnie. Straż Pożarna ocenia, że kataklizm, z którym się mierzymy to skutek zmian klimatu.

1. Jaki stan nadzwyczajny powinien zostać wprowadzony w opisanej wyżej sytuacji?

.....

2. Kto może wnioskować o wprowadzenie stanu nadzwyczajnego?

.....

3. Czy wskazany stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko w części terytorium Polski?

.....

.....

Zad. 4. Porównaj stan klęski żywiołowej i stan wojenny.

Opisz, jak wyglądają:

1. zakaz zmieniania ordynacji wyborczych do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego oraz przeprowadzania referendum ogólnokrajowego w trakcie ich trwania

.....

.....

.....

2. możliwość ich przedłużenia

.....

.....

.....

3. ograniczanie konstytucyjnych praw i wolności w trakcie ich trwania

.....

.....

.....

Zad. 5. Wymień dwa akty prawne, które nie mogą być zmienione w trakcie stanu nadzwyczajnego.

1.

2.

Zad. 6. Dokończ zdanie.

Działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i zmierzać do

13. Klucz odpowiedzi

Rozdział 1

Zad. 1. c

Zad. 2.

Art. 2: zasada państwa prawnego

Art. 3: zasada unitarnej formy rządów

Art. 16: zasada samorządności

Zad. 3.

1. Konstytucja, 2. Zasada nadrzędności Konstytucji, 3. Bezpośrednio

Zad. 4. F, P, F, P

Zad. 5.

Mniejszości narodowe: Litwini, Niemcy, Ormianie, Żydzi

Mniejszości etniczne: Łemkowie, Karaimi, Tatarzy

Zad. 6. c

Zad. 7. b

Zad. 8.

1. Zasada podziału władzy, 2. Sejm i Senat, 3. Prezydent RP i Rada Ministrów,
4. sądy i trybunały

Rozdział 2

Zad. 1. a

Zad. 2. c

Zad. 3.

X: przyrodzony, Y: proceduralnych, Z: Rzecznika Praw Obywatelskich

Zad. 4. c

Zad. 5.

A. preambuła

B. zagwarantowanie praw obywatelskich, zapewnienie rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych

C. zasada godności człowieka (poszanowania godności człowieka), zasada wolności, zasada równości (a także: zasada współdziałania władz, zasada pomocniczości)

Zad. 6.

1. prawo do informacji – prawo polityczne

2. prawo do sądu – prawo osobiste
3. wolność zgromadzeń – wolność polityczna
4. wolność od tortur – wolność osobista
5. prawo do nauki – prawo socjalne

Zad. 7.

Znaczna większość wolności i praw konstytucyjnych nie ma charakteru absolutnego, czyli może być ograniczona. Ustawodawca może legalnie dokonywać ograniczania wolności i praw tylko w zgodzie z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Ograniczenia takie muszą zostać ustanowione w ustawie. Forma ustawy (aktu przyjętego przez demokratycznie wybrany parlament) traktowana jest jako gwarancja, że ograniczenia są wynikiem „woli narodu”, a nie tylko „woli rządzących”. Ponadto ograniczenia wolności i praw konstytucyjnych mogą zostać ustanowione tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony wartości wymienionych w art. 31: bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Do sprawdzania, czy dokonane ograniczenie jest zgodne z Konstytucją, służy trzystopniowy test proporcjonalności wypracowany przez Trybunał Konstytucyjny. Składają się na niego weryfikacja ograniczeń pod kątem ich przydatności, konieczności i proporcjonalności. Ograniczenia nie mogą też naruszać istoty wolności i praw, czyli sprawiać, że stają się one „wydrążone” ze swoich podstawowych funkcji i nie jest możliwe korzystanie z nich.

Rozdział 3

Zad. 1.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego: ustawa, ratyfikowana umowa międzynarodowa, rozporządzenie z mocą ustawy, konstytucja, rozporządzenie, akt prawa miejscowego.

Źródła prawa wewnętrznie obowiązującego: zarządzenie Prezesa RM, zarządzenie ministra, uchwała Rady Ministrów.

Zad. 2. B, C, E, G

Zad. 3.

1. szczególna treść – Konstytucja reguluje całokształt kwestii ustrojowych państwa, tj. traktuje o zasadach ustrojowych, aparacie centralnym (wskazuje na czelne organy państwowe, określa ich budowę, kompetencje oraz wzajemne relacje), a także o podstawowych prawach, wolnościach i obowiązkach jednostki
2. szczególna forma – o szczególnej formie Konstytucji świadczą jej nazwa (tylko ten akt prawny określany jest mianem „konstytucji”), a także specyficzny tryb jej zmiany: może być ona zmieniona wyłącznie poprzez uchwalenie specjalnej ustawy o zmianie konstytucji. Ustawę taką uchwała się w odmienny sposób niż ustawy zwykłe, tj. uchwalają ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością

głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów. Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej

3. szczególna moc prawna – Konstytucja ma najwyższe miejsce w systemie prawa. Wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne

Zad. 4.

Nazwa aktu prawnego: rozporządzenie

Uzasadnienie: zaprezentowany przepis Konstytucji RP mówi o rozporządzeniu, ponieważ to właśnie one są wydawane na podstawie szczegółowego upoważnienia ustawowego. Ponadto są to akty wykonawcze. Co więcej, w przepisie wskazano elementy charakterystyczne właśnie dla typu upoważnienia, na podstawie którego wydawane jest rozporządzenie.

Zad. 5.

Konstytucja może być zmieniona wyłącznie poprzez uchwalenie specjalnej ustawy o zmianie konstytucji. Ustawa taka uchwalana jest w odmienny sposób niż ustawy zwykłe, tj. uchwała ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów. Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.

Rozdział 4

Zad. 1. wybory powszechnie, wybory bezpośrednie, głosowanie tajne

Zad. 2.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
D	C	B	F	A	E

Zad. 3. Przykładowe odpowiedzi:

1. W systemie większościowym mandat (mandaty) zdobywa kandydat (kandydaci) z największą liczbą głosów w okręgu wyborczym.
2. Mandaty w tym systemie rozdziela się najczęściej w okręgach jednomandato- wych.
3. Występuje w dwóch odmianach: większości bezwzględnej oraz większości względnej.

Zad. 4. A, D, F

Zad. 5.

1. Posiadanie obywatelstwa polskiego,
2. ukończenie najpóźniej w dniu wyborów 18 lat,
3. niebycie ubezwłasnowolnionym,
4. posiadanie praw publicznych,
5. posiadanie praw wyborczych.

Zad. 6. Przykładowe odpowiedzi:

1. Wybory do Sejmu odbywają się w systemie proporcjonalnym, a wybory do Senatu w systemie większościowym.
2. Wybory do Sejmu charakteryzują się równością, a wybory do Senatu nie.
3. Wiek biernego prawa wyborczego w wyborach do Sejmu wynosi 21 lat, a w wyborach do Senatu 30 lat.
4. W wyborach do Sejmu obsadza się 460 mandatów, a w wyborach do Senatu 100 mandatów.

Rozdział 5

Zad. 1. X: 460, Y: 100

Zad. 2. Sejm i Senat

Zad. 3. d

Zad. 4. a

Zad. 5. A. 100 tys., B. trzech, C. Senat, D. 30, E. bezwzględną

Zad. 6.

1. demokracji pośredniej/reprezentacyjnej
2. posłowie sprawują mandat wolny, działają w imieniu Narodu, nie zawiązują „umowy” z wyborcami

Zad. 7. Mandat wolny: B, D, F; mandat imperatywny: A, C, E

Rozdział 6

Zad. 1.

Np. mianowanie Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony, postanawianie o stanie wojny (ale tylko w sytuacji, gdy Sejm nie może się zebrać), zarządzanie na wniosek Prezesa RM powszechnej lub częściowej mobilizacji oraz użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej

Zad. 2. F, P, F, P, F, F, F

Zad. 3. NIE, TAK, NIE, TAK, NIE

Zad. 4. Powszechne, równe, bezpośrednie

Zad. 5.

Wypowiedź powinna uwzględniać: to, przez kogo jest wybierany Prezydent; wskazanie, z ilu tur mogą składać się wybory; wskazanie wymaganej większości, jaką powinien uzyskać kandydat w I i II turze; to, po jakim czasie przeprowadza się II turę; to, ilu kandydatów bierze udział w II turze

Rozdział 7

Zad. 1. F, F, P, F, F

Zad. 2. najpóźniej, po, 14 dni, zwykłą, Sejmem

Zad. 3. F, P, P, F, F

Zad. 4.

1.	2.	3.	4.	5.
D	B	A	E	C

Zad. 5. Sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym, wydaje rozporządzenia

Rozdział 8

Zad. 1. P, P, F

Zad. 2. c

Zad. 3. 1. spory kompetencyjne, 2. centralnymi konstytucyjnymi, 3. pytanie prawne, 4. Konstytucji

Zad. 4. dziewięciu, Sejm, 9-letnią

Zad. 5. Trzy z:

niesuwalność sędziego, nieprzenaszalność sędziego, immunitet sędziowski, niepołączalność, apolityczność, status materialny i zasady wynagradzania

Zad. 6. A: sądy administracyjne, B: Krajowa Rada Sądownictwa, C: nieoznaczony, D: 16

Zad. 7. 1. sądy powszechne, 2. właściwość miejscowa, 3. Sąd Najwyższy

Rozdział 9

Zad. 1. P, P, F, F

Zad. 2.

	Organ stanowiący i kontrolny	Organ wykonawczy
Gmina	A	D, F, G
Powiat	A	E
Województwo	B	E

Zad. 3. gmina, powiat, województwo

Zad. 4.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
e	f	b	d	a	c

Zad. 5. Zasada adekwatności finansowania zadań samorządu (art. 167 ust. 4 Konstytucji)

Rozdział 10

Zad. 1.

1. X: Najwyższa Izba Kontroli

2. organy ochrony prawa i kontroli państwowej/organy kontroli państwowej

3. np.: NIK identyfikuje problemy w funkcjonowaniu administracji; działania NIK mogą pośrednio doprowadzić do wyegzekwowania odpowiedzialności prawnej; dzięki NIK inne organy mogą wyciągać wnioski z popełnionych błędów

Zad. 2. B, C, D

Zad. 3. A. prokuratura, B. Najwyższa Izba Kontroli

Zad. 4. Wniosek o pomoc RPO jest nieodpłatny, RPO to odpowiednik instytucji ombudsmana

Zad. 5.

1. oznaczenie wnioskodawcy, opis sprawy i zarzucanych naruszeń prawa, informację o pokrzywdzonym

2. RPO może podjąć sprawę, skierować ją do odpowiednich organów lub nie podjąć sprawy. RPO prowadzi postępowanie wyjaśniające, na podstawie którego dokonuje interwencji w postaci określonych wniosków do organu lub organu nadzoru

Zad. 6. Rzecznik Praw Dziecka

Rozdział 11

Zad. 1.

	stan klęski żywiołowej	stan wyjątkowy	stan wojenny
wprowadza	Rada Ministrów	Prezydent	Prezydent
na wniosek	wojowody lub z własnej inicjatywy	Prezydenta	Rady Ministrów
na czas	na czas oznaczony nie dłuższy niż 30 dni	oznaczony nie dłuższy niż 90 dni	nieoznaczony

Zad. 2. D

Zad. 3. 1. stan klęski nadzwyczajnej, 2. wojewoda, 3. tak

Zad. 4.

1. Zakaz dotyczy zarówno stanu klęski żywiołowej, jak i wojennego.

2. Stan klęski żywiołowej może być przedłużony za zgodą Sejmu nieograniczoną liczbę razy, stan wojenny wprowadzany jest na czas nieoznaczony, a więc nie jest przedłużany.

3. Prawa i wolności mogą być mocniej ograniczane w stanie wojennym. Konstytucja zakazuje ograniczania określonych praw i wolności w stanie wojennym, zaś co do stanu nadzwyczajnego przewidziany jest katalog dopuszczalnych ograniczeń. W obu stanach nadzwyczajnych nie można stanowić ograniczeń dyskryminujących.

Zad. 5. Dwa z:

Konstytucja, ordynacje wyborcze do Sejmu i Senatu i organów samorządu terytorialnego, ustawa o wyborze Prezydenta RP, ustawy o stanach nadzwyczajnych

Zad. 6. jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa

ŚCIEŻKA PRAWA KONSTYTUCYJNEGO

POZIOM III. LICEUM, POZIOM ROZSZERZONY

I. Zasady ustrojowe	159
I.1. ZASADA REPUBLIKAŃSKIEJ FORMY RZĄDÓW	159
I.2. ZASADA DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA PRAWA	159
I.3. ZASADA UNITARNEJ FORMY PAŃSTWA	160
I.4. ZASADA ZWIERZCHNICTWA NARODU	161
I.5. ZASADA GWARANCJI PRAW I WOLNOŚCI	161
I.6. ZASADA KONSTYTUCJONALIZMU	162
I.7. ZASADA PODZIAŁU I RÓWNOWAGI WŁADZ	162
I.8. ZASADA PLURALIZMU POLITYCZNEGO	163
I.9. ZASADA DECENTRALIZACJI	163
I.10. ZASADA SAMORZĄDNOŚCI	164
I.11. ZASADA SPOŁECZNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ	164
2. Prawa i wolności konstytucyjne	165
2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA	165
2.2. SPOSOBY POJMOWANIA PRAW CZŁOWIEKA	166
2.3. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA	166
2.4. ZASADY OGÓLNE KONSTYTUCYJNEGO SYSTEMU PRAW I WOLNOŚCI	167
2.5. PRAWA A WOLNOŚCI	171
2.6. ZASADY OGRANICZANIA WOLNOŚCI I PRAW KONSTYTUCYJNYCH	175
2.7. ŚRODKI OCHRONY KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI	176
2.8. ANALIZA WYBRANYCH PRAW I WOLNOŚCI	179
3. Źródła prawa	185
3.1. KONSTYTUCJA	186
3.2. USTAWY	186
3.3. RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE	187
3.4. ROZPORZĄDZENIA	189
3.5. AKTY PRAWA MIEJSCOWEGO	189
3.6. UCHWAŁY RADY MINISTRÓW ORAZ ZARZĄDZENIA PREZESA RADY MINISTRÓW I MINISTRÓW	190
4. Formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej	191
4.1. PRZEDSTAWICIELSTWO I FORMY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ	191
4.2. SYSTEMY WYBORCZE	195
4.3. FORMY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ	200
5. Parlament	207
5.1. STRUKTURA PARLAMENTU	207
5.2. FUNKCJE PARLAMENTU	213
5.3. TRYBY LEGISLACYJNE	214

6. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej	220
6.1. POZYCJA USTROJOWA PREZYDENTA	220
6.2. KOMPETENCJE PREZYDENTA RP	221
7. Rada Ministrów	225
7.1. CZŁONKOWIE RADY MINISTRÓW	225
7.2. ZADANIA RADY MINISTRÓW	225
7.3. PREZES RADY MINISTRÓW	227
7.4. WOJEWODA	230
8. Sądy i Trybunały	232
8.1. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI	232
8.2. ZASADA INSTANCYJNOŚCI POSTĘPOWANIA	233
8.3. STRUKTURA SĄDOWNICTWA	233
8.4. WŁAŚCIWOŚĆ SĄDÓW	233
8.5. SĄD NAJWYŻSZY	234
8.6. KONSTITUCYJNE ZASADY DZIAŁANIA SĄDÓW	235
8.7. STATUS SĘDZIEGO	236
8.8. KRAJOWA RADA SĄDOWNICTWA	238
8.9. SĄDOWNICTWO KONSTITUCYJNE	240
9. Samorząd terytorialny	250
9.1. CHARAKTERYSTYKA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W KONSTITUCJI RP	250
9.2. JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ICH ORGANY	251
9.3. ZADANIA I MIENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU	253
9.4. NADZÓR NAD JEDNOSTKAMI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO	255
10. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	256
10.1. NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI	256
10.2. KRAJOWA RADA RADIOFONII I TELEWIZJI	258
10.3. RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH	259
10.4. RZECZNIK PRAW DZIECKA	262
10.5. PROKURATURA	262
11. Stany nadzwyczajne	263
11.1. PRZESŁANKI DO WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO	263
11.2. TRYB WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO	264
11.3. ZASADY DOTYCZĄCE STANÓW NADZWYCZAJNYCH	264
11.4. ŹRÓDŁA PRAWA W STANIE NADZWYCZAJNYM	265
11.5. ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI KONSTITUCYJNYCH	266
11.6. OCHRONA USTROJU PAŃSTWA	267
12. Systemy rządów	268
12.1. ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO WIELKIEJ BRYTANII I IRLANDII PÓŁNOCNEJ	268
12.2. STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI	272
12.3. V REPUBLIKA FRANCUSKA	275
12.4. REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC	279
12.5. KONFEDERACJA SZWAJCARSKA	283
13. Karty pracy	285
14. Klucz odpowiedzi	321

1. Zasady ustrojowe

Opracowanie: Paulina Jabłońska

W rozdziale I Konstytucji (nazywanej także ustawą zasadniczą) ustrojodawca umieścił katalog **zasad ustrojowych**, tj. **norm i wartości kształtujących podstawy i sposób funkcjonowania państwa**. Zasady ustrojowe wskazują cele oraz idee, które powinny być w owym państwie wprowadzane w życie. W szczególności określają one **sposób sprawowania władzy publicznej**. Do najważniejszych zasad ustrojowych wymienionych w Konstytucji należą **zasada państwa prawnego, zasada podziału władzy oraz zasada nadrzędności Konstytucji**.

1.1. ZASADA REPUBLIKAŃSKIEJ FORMY RZĄDÓW

Art. 1 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli.

Republikańska forma rządów oznacza **ustrój niemonarchiczny**, czyli taki, w którym **głową państwa** jest nie monarcha, lecz inny organ, pochodzący z wyboru – **najczęściej Prezydent**. W republice legitymacja władzy (czyli prawo do jej sprawowania) nie ma związku z pochodzeniem osoby ją sprawującej (piastuna organu), a źródło kompetencji każdego organu władzy publicznej stanowi ustawa. Zasada republikańskiej formy rządów odwołuje się do pojęć sprawy publicznej oraz wspólnoty wszystkich obywateli. Jej konstytucyjnym źródłem jest **zasada dobra wspólnego**. Treść zasady republikańskiej formy rządów obejmuje założenie, zgodnie z którym **obywatele czynnie uczestniczą w życiu wspólnoty, dążąc przy tym do realizacji dobra wspólnego**.

1.2. ZASADA DEMOKRATYCZNEGO PAŃSTWA PRAWA

Art. 2 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

Jedną z najważniejszych zasad ustrojowych sformułowanych w Konstytucji jest **zasada demokratycznego państwa prawnego**. Zgodnie z nazwą stanowi ona połączenie dwóch zasad, tj. **zasady państwa demokratycznego i zasady państwa prawnego (państwa prawa)**. Wzorzec demokratycznego państwa prawnego jest zbiorem wartości dotyczących **stanowienia, stosowania i treści prawa oraz działania państwa**.

Państwo demokratyczne to takie państwo, w którym panują **rządy większości z poszanowaniem praw mniejszości**. Poszanowanie to realizuje się na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, **na skutek zmiany woli politycznej wyborców dotychczasowa mniejszość może stać się większością**, a po drugie, **większość ma obowiązek poszanowania i ochrony konstytucyjnych wolności i praw jednostki**.

Państwo prawa to natomiast **państwo, w którym władza jest ograniczona przez prawo** (w języku prawniczym mówi się, że w takim państwie **organy władzy publicznej są związane prawem, które zostało ustanowione**). W nauce prawa konstytucyjnego wyróżniamy dwa aspekty państwa prawa (tzn. dwa sposoby jego rozumienia). Pierwszy z nich to aspekt formalny, który obejmuje **gwarancje odpowiednich standardów stanowienia i stosowania prawa, w tym niezależność sądownictwa**. W aspekcie formalnym państwo prawa oznacza **państwo praworządne**. Drugi aspekt państwa prawa to natomiast aspekt materialny, który dotyczy treści stanowionego prawa. W tym aspekcie państwo prawa to **państwo, w którym prawo spełnia pewien standard ochrony praw człowieka**. W sumie więc współczesne państwo prawa to **państwo praworządne, w którym stanowione prawo realizuje (spełnia) określone standardy ochrony praw człowieka**.

Podsumowując, demokratyczne państwo prawne to **państwo praworządne, w którym większość sprawuje władzę z poszanowaniem praw mniejszości, w szczególności poprzez stanowienie prawa spełniającego określone standardy ochrony praw człowieka**. Zasada demokratycznego państwa prawnego jako zbiór wartości i wiążących dyrektyw kierowanych do organów stanowiących i stosujących prawo determinuje kształt polskiego systemu prawnego.

1.3. ZASADA UNITARNEJ FORMY PAŃSTWA

Art. 3 Konstytucji
Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

Określana również jako **zasada jednolitej formy państwa**. Zasada ta jest związana z podziałem na państwa unitarne i państwa federalne. Unitarna forma państwa zakłada, że ma ono **jednolitą strukturę organizacyjną, jednolity system prawny i jednolitą strukturę terytorialną**.

1.4. ZASADA ZWIERZCHNICTWA NARODU

Art. 4 Konstytucji

1. Władza zwierzchnia w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu.
2. Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio.

Zasada zwierzchnictwa Narodu **wskazuje, kto jest podmiotem władzy w państwie (czyli do kogo ona należy), oraz określa formy jej sprawowania**. Zgodnie z Konstytucją podmiotem sprawującym władzę zwierzchnią jest **Naród** w znaczeniu politycznym, czyli **ogół wszystkich obywateli**. **Naród sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio**, przy czym współcześnie podstawowa jest forma demokracji przedstawicielskiej, a demokracja bezpośrednia stanowi jedynie formę ją uzupełniającą (jej przykłady to referendum i obywatelska inicjatywa ustawodawcza). Naród jako podmiot władzy zwierzchniej jest **uprawniony do wyłonienia większości, która w jego imieniu będzie sprawować władzę w państwie**.

1.5. ZASADA GWARANCJI PRAW I WOLNOŚCI

Art. 5 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 30 Konstytucji

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Zgodnie z obowiązującą Konstytucją **jednym z celów państwa polskiego jest gwarantowanie praw i wolności jednostek**. Dodatkowo Konstytucja przewiduje, że **na organach władzy publicznej ciąży też obowiązek poszanowania i ochrony praw człowieka**. Obowiązek ten jest ściśle związany z zasadą ochrony godności osoby ludzkiej.

1.6. ZASADA KONSTYTUCJONALIZMU

Art. 8 Konstytucji

1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.
2. Przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej.

Współczesny konstytucjonalizm opiera się na nadrzędności Konstytucji oraz uznaniu jej funkcji prawnej. Oznacza to, że **Konstytucja jako akt o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa** nie jest jedynie deklaracją polityczną, ale **ma charakter wiążący i musi być stosowana**. Postanowienia Konstytucji należy stosować bezpośrednio, chyba że ona sama nakazuje inaczej. Do gwarancji zapewniających przestrzeganie zasady konstytucjonalizmu należą **sądowe mechanizmy rozstrzygania sporów konstytucyjnych**, w tym szczególnie istotne instrumenty związane z funkcjonowaniem **sądownictwa konstytucyjnego**.

1.7. ZASADA PODZIAŁU I RÓWNOWAGI WŁADZ

Art. 10 Konstytucji

1. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej.
2. Władzę ustawodawczą sprawują Sejm i Senat, władzę wykonawczą Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej i Rada Ministrów, a władzę sądowniczą sądy i trybunały.

Art. 173 Konstytucji

Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

Zasada podziału władzy wyraża **ideę podzielenia funkcji, zadań i kompetencji władzy publicznej w celu ograniczenia wpływów poszczególnych instytucji oraz zagwarantowania skutecznej ochrony praw człowieka**. Współczesne rozumienie tej zasady obejmuje **wyodrębnienie trzech władz** – zgodnie z ideą Monteskiusza – **uzupełnione o mechanizmy służące ich wzajemnemu równoważeniu**. Podział władzy ma **aspekty funkcjonalny i organizacyjny**. Podział w aspekcie funkcjonalnym zakłada, że **trzy władze są wyodrębnione ze względu na przedmiot aktywności (działania, zadania) każdej z nich**. Pod tym względem wyróżniamy: **1** **władzę ustawodawczą**, której zadaniem jest stanowienie prawa (tworzenie norm prawnych poprzez uchwalanie ustaw);

- ② **władzę wykonawczą**, której zadaniem jest realizacja aktualnych celów polityki państwa (poprzez wykonywanie ustaw);
- ③ **władzę sądowniczą**, której zadaniem jest wymierzanie sprawiedliwości.

Podział w aspekcie organizacyjnym zakłada natomiast **powierzenie wymienionych władz (które odpowiadają sferom aktywności państwa) trzem odrębnym grupom organów**. I tak zgodnie z Konstytucją władzę ustawodawczą sprawują **Sejm i Senat**, władzę wykonawczą **Prezydent i Rada Ministrów**, a władzę sądowniczą **sądy i trybunały**. Współcześnie tak rozumiany podział jest **uzupełniany przez mechanizmy zapewniające równowagę władz**, które pozwalają im wzajemnie stymulować lub ograniczać swoje działania. **Takie wzajemne oddziaływanie władz co do zasady nie dotyczy jednak władzy sądowniczej**. Ta bowiem, zgodnie z Konstytucją, jest władzą odseparowaną, czyli odrębną i niezależną od pozostałych władz, co przesądza o jej szczególnej pozycji ustrojowej.

1.8. ZASADA PLURALIZMU POLITYCZNEGO

Art. 11 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.

Jedną z podstawowych wartości konstytucyjnych jest **pluralizm polityczny**, czyli polityczna **różnorodność**. Oznacza on, że w **życiu publicznym biorą udział grupy i osoby posiadające oraz wyrażające rozmaite, często odmienne poglądy**. Do istoty pluralizmu politycznego należy **swoboda wyrażania w przestrzeni publicznej różnorodnych, nierzadko przeciwstawnych interesów i dążeń**. Pluralizm zakłada **możliwość formułowania konkurencyjnych poglądów i stanowisk** oraz dążenia do ich realizacji. Polityczna różnorodność jest koniecznym elementem społeczeństwa obywatelskiego i państwa demokratycznego.

1.9. ZASADA DECENTRALIZACJI

Art. 15 Konstytucji

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.

Zasada ta nakazuje **przekazanie części zadań i kompetencji państwa takim organom lokalnym, które nie są hierarchicznie podporządkowane (nie podlegają) organom centralnym**. Decentralizacja zakłada przy tym pewien **stopień samodzielności organów lokalnych**, zapewniany m.in. poprzez przekazywanie im odpowiednich środków finansowych. Dotyczy przede wszystkim podziału w obrębie władzy wykonawczej.

1.10. ZASADA SAMORZĄDNOŚCI

Art. 16 Konstytucji

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przyśługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Zasada ta ustanawia **samodzielność samorządu terytorialnego**. Zgodnie z obowiązującą Konstytucją **samorząd terytorialny wykonuje swoje zadania oraz kompetencje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność**. Posiada on też odrębną organizację i jest strukturą co do zasady niezależną od administracji rządowej. Organy samorządu terytorialnego ponoszą odpowiedzialność polityczną i prawną za sposób, w jaki sprawują władzę.

1.11. ZASADA SPOŁECZNEJ GOSPODARKI RYNKOWEJ

Art. 20 Konstytucji

Spółeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej.

Zasada ta wyznacza podstawę ustroju gospodarczego państwa. Spółeczna gospodarka rynkowa opiera się na połączeniu dwóch założeń: po pierwsze, państwo **gwarantuje poszanowanie wolności i ochronę własności**, a po drugie, **państwo realizuje pewne cele społeczne i dlatego jest uprawnione do ingerowania w gospodarkę**. Filarami tej zasady są: wolność działalności gospodarczej, ochrona własności, solidarność, współpraca partnerów społecznych. Koncepcja społecznej gospodarki rynkowej jest ściśle związana z zasadą sprawiedliwości społecznej.

2. Prawa i wolności konstytucyjne

Opracowanie: Paulina Jabłońska, Karolina Kaliszewska, Wojciech Firek

Obowiązująca w Polsce Konstytucja zawiera obszerną regulację dotyczącą praw człowieka. Został im poświęcony **rozdział II, zatytułowany *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela***. Katalog konstytucyjnych wolności i praw jest rozbudowany i obejmuje **prawa i wolności różnych generacji**. W jednym z podrozdziałów rozdziału II ustrojodawca wymienił również **prawa proceduralne**, czyli środki ochrony wolności i praw jednostki.

2.1. HISTORYCZNY ROZWÓJ PRAW CZŁOWIEKA

Powstała w okresie oświecenia idea praw człowieka została powszechnie zaakceptowana dopiero po II wojnie światowej, podczas której zbrodni dopuściły się władze totalitarne wybrane uprzednio w demokratycznych wyborach. Uświadomiono sobie wtedy, że każda władza powinna być ograniczona, gdyż inaczej może przerodzić się w tyranję. Powrócono też do pojęcia prawa naturalnego, rozumianego jako prawa podstawowe związane z naturą ludzką i przyrodzoną godnością człowieka. Praw tych nie można nikomu odebrać, ponieważ wynikają one z samej istoty człowieczeństwa. Prawo natury reprezentuje wartości uniwersalne i samoistne, przeciwstawiane prawu pozytywnemu, które jest zmienne w czasie i zależy od woli ludzi sprawujących w danym momencie władzę w państwie.

Wyciągając wnioski z doświadczeń II wojny światowej, niemiecki prawnik Gustav Radbruch reprezentujący doktrynę prawa natury przedstawił w 1947 r. koncepcję ustawowego bezprawia i ponadustawowego prawa. Koncepcja ta opiera się na założeniu, że obiektywnie istnieją pewne podstawowe prawa człowieka, w które nie może ingerować nawet władza posiadająca społeczną legitymację do rządzenia – ponadustawowe prawa, ważniejsze od regulacji prawnych uchwalanych przez ludzi. Łamanie takich praw jest zbrodnią nawet wtedy, gdy pozwala na nie prawo stanowione w danym kraju (stąd określenie „ustawowe bezprawie”).

2.2. SPOSOBY POJMOWANIA PRAW CZŁOWIEKA

1 Ujęcie prawnonaturalne

W tym ujęciu przysługują one każdej osobie z powodu samego faktu bycia człowiekiem i nie wymagają żadnych dalszych uzasadnień. Istnieją niezależnie od ich nadania lub uznania przez władze publiczne. Oznacza to, że nawet gdyby przepisy regulujące korzystanie z praw człowieka zostały pozbawione mocy prawnej, np. w wyniku nowelizacji konstytucji lub wypowiedzenia umów międzynarodowych dotyczących tej kwestii, prawa człowieka mimo wszystko nie przestałyby obowiązywać.

2 Ujęcie deliberatywne

W tym ujęciu podstawa obowiązywania praw człowieka ma charakter konsensualny, co oznacza, że istnieją i obowiązują one ze względu na to, że ludzkość się na to zgodziła. Inaczej mówiąc, prawa człowieka wyłoniły się z powszechnej debaty na temat statusu prawnego człowieka i podstawowych zasad rządzących funkcjonowaniem wspólnoty politycznej. Istnieją one tak długo, jak istnieją w prawie stanowionym, a ich istnienie opiera się na ogólnościowym konsensie. Nie ma przeszkód, by katalog praw człowieka powiększał się wraz z rozszerzaniem się porozumienia co do niezbędnego minimum praw, które powinno przysługiwać każdej istocie ludzkiej.

3 Szkoła protestu

Traktuje ona prawa człowieka jako zdobycz polityczną osób i środowisk naznaczonych cierpieniem i wykluczeniem. Jest skłonna uznawać, że prawa te zostały nie tyle uzgodnione, ile wywalczone. Zdradza też pewną nieufność wobec norm prawnych, często wyrażających prawa człowieka w sposób niedoskonały i deformujących ideał, który powinny realizować.

4 Szkoła dyskursywna

Nazywana także nihilistyczną (ang. *human rights nihilism*), szkoła dyskursywna odrzuca wszelkie spójne koncepcje praw człowieka. Ich źródła upatruje w języku i praktykach komunikacyjnych – prawa człowieka to te, o których mówi się, że są prawami człowieka, toteż idea ta jest niczym więcej, jak tylko rozpowszechnionym sposobem formułowania myśli w dyskursie prawniczym.

2.3. GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA

Generacje praw człowieka wyodrębnił Karel Vašák pod koniec lat 70. XX w. Zaproponował on wyróżnienie trzech grup praw człowieka, w nawiązaniu do trzech elementów hasła Rewolucji Francuskiej: wolności, równości i braterstwa.

Zgodnie z aktualnymi tendencjami prawa człowieka są jednak traktowane jako niepodzielne i współzależne, a klasyfikacja oparta na generacjach ma znaczenie historyczne.

Współzależność (integralność) praw człowieka oznacza, że nie jest możliwe zapewnienie ochrony tylko wybranych spośród nich z pominięciem pozostałych, bo związki między nimi są na tyle silne, że takie selektywne podejście wypaczyłoby sens ochrony. W rzeczywistości wszystkie prawa człowieka są blisko ze sobą związane, wzmacniają się nawzajem i sprzyjają pełniejszej realizacji godności ludzkiej.

GENERACJE PRAW CZŁOWIEKA		
I generacja	II generacja	III generacja
<ul style="list-style-type: none"> ◆ wolności osobiste i polityczne ◆ ściśle wiąże się z godnością i wolnością jednostki oraz jej udziałem w życiu publicznym ◆ do tej kategorii zalicza się zwłaszcza prawo do ochrony życia, wolność od tortur i innych form maltretowania, prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, prawo do sądu, wolność myśli, sumienia i religii, wolność wypowiedzi, prawo do prywatności, wolność zrzeszania się, wolność zgromadzeń, prawa wyborcze, prawo do petycji oraz prawo dostępu do służby publicznej 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ prawa ekonomiczne (gospodarcze), socjalne i kulturalne ◆ to np. prawo do ochrony własności i innych praw majątkowych, prawo do ochrony zdrowia, prawo do nauki, różnorodne prawa pracownicze, prawo do zabezpieczenia społecznego, prawo do korzystania z dóbr kultury 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ odnosi się do rozwoju w warunkach zaspokojenia zasadniczych potrzeb ludzkich, których dotyczą dwie poprzednie generacje ◆ to np. prawo do pokoju, prawo do środowiska naturalnego, prawo do zasobów naturalnych, prawo do zrównoważonego rozwoju

2.4. ZASADY OGÓLNE KONSTITUCYJNEGO SYSTEMU PRAW I WOLNOŚCI

Idee przewodnie, które determinują cały system wolności i praw człowieka w Polsce, to:

- a) zasada godności,
- b) zasada wolności,
- c) zasada równości.

ZASADA GODNOŚCI CZŁOWIEKA

Preambuła Konstytucji

Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali, wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi, a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 30 Konstytucji

Przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych.

Pojęcie godności jest często opisywane z odwołaniem do różnych systemów religijnych i filozoficznych. W prawie konstytucyjnym nie tworzy się jednak zamkniętej definicji godności ze względu na pluralizm światopoglądowy. Godność zakłada pewną **autonomię moralną jednostki**. Z godności osobowej wynika **zakaz przedmiotowego traktowania człowieka**: oznacza on, że człowiek nigdy nie może być traktowany instrumentalnie, jako środek do określonego celu.

Charakterystyka godności

Godność jest przyrodzoną i niezbywalną cechą człowieka:

- ♦ przysługuje każdej osobie z powodu samego faktu bycia człowiekiem;
- ♦ żadna władza nie może pozbawić człowieka godności;
- ♦ nie można się jej zrzec.

Godność stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela:

- ♦ podstawowe prawa człowieka nie zależą od woli organów państwowych, ale istnieją obiektywnie i przysługują każdemu niezależnie od prawa ustanowionego przez władze państwowe.

Godność jest nienaruszalna:

- ♦ podstawowe wolności i prawa człowieka wynikają z godności, więc organy władzy publicznej nie mają swobody w ich ograniczaniu.

Obowiązek poszanowania i ochrony godności człowieka spoczywa na władzach publicznych:

- ♦ poszczególne prawa konkretyzujące zasadę godności mogą być ograniczane (np. w przypadku kolizji prawa do prywatności z prawem do informacji), ale istnieją też wolności absolutne, które nie podlegają ograniczaniu (wolność od eksperymentów bez dobrowolnie wyrażonej zgody; wolność od tortur i okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania i karania);
- ♦ możliwość ograniczania poszczególnych praw należy m.in. od tego, jak ściśle są one powiązane z godnością.

Godność w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego

- ♦ „Ustrojodawca nadał godności człowieka znaczenie konstytucyjne czyniąc z niej płaszczyznę odniesienia dla systemu wartości, wokół którego zbudowano Konstytucję a zarazem fundament całego porządku prawnego w Państwie.”
- ♦ „Godność nie może być rozumiana jako cecha czy też zespół praw nadanych przez państwo. Jest ona bowiem w stosunku do państwa pierwotna, w konsekwencji czego zarówno ustawodawca jak i organy stosujące prawo muszą respektować treści zawarte w pojęciu godności, przysługującej każdemu człowiekowi.”
- ♦ „Przesłanką poszanowania tak rozumianej godności człowieka jest między innymi istnienie pewnego minimum materialnego, zapewniającego jednostce możliwość samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie oraz stworzenie każdemu człowiekowi szans na pełny rozwój osobowości w otaczającym go środowisku kulturowym i cywilizacyjnym.”

ZASADA WOLNOŚCI

Preambuła Konstytucji

[...] ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej jako prawa podstawowe dla państwa oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości [...]

Art. 31 Konstytucji

1. Wolność człowieka podlega ochronie prawnej.
2. Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje.
3. Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Charakterystyka zasady wolności

- ♦ Z zasady wolności wynika zakaz zmuszania kogokolwiek do czynienia tego, czego nie nakazuje mu prawo.
- ♦ Zasada wolności gwarantuje poddanie wolności człowieka ochronie prawnej.
- ♦ Zasada wolności zobowiązuje do tego, aby każdy szanował wolności i prawa innych osób.
- ♦ Wolność człowieka może podlegać ograniczeniom zarówno ze względu na nakazy interesu publicznego, jak i na konieczność poszanowania wolności innych ludzi. Należy jednak mieć na uwadze ścisły związek zasady wolności z godnością, której istotą jest pozostawienie jednostce pewnej sfery swobodnego działania (autonomicznego podejmowania decyzji). Zbyt daleko idące ograniczenia wolności są nie do pogodzenia z zasadą godności.

Aspekty zasady wolności:

- ♦ pozytywny – swoboda czynienia wszystkiego, co nie jest przez prawo zakazane (co nie jest zakazane, jest dozwolone);
- ♦ negatywny – nałożenie na jednostkę nakazu podjęcia określonego działania może nastąpić jedynie wtedy, gdy przewiduje to prawo.

ZASADA RÓWNOŚCI

Preambuła Konstytucji

[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, [...] równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski [...]

Art. 32 Konstytucji

1. Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne.
2. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny.

Charakterystyka zasady równości:

- ♦ równość w prawie – nakaz uwzględniania zasady równości przy kształtowaniu treści obowiązującego prawa;
- ♦ równość wobec prawa – nakaz równego traktowania wszystkich podmiotów przez organy władzy publicznej w procesie stosowania prawa.

Znaczenie zasady równości:

- ♦ wynika z niej nakaz jednakowego traktowania podmiotów i sytuacji podobnych i różnego traktowania podmiotów i sytuacji, które nie mają podobnego charakteru, przy czym
 - ♦ miarą podobieństwa podmiotów jest „cecha relewantna”, czyli cecha istotna, której posiadanie przez podmiot ma przesądzić o spełnieniu przez niego warunku podobieństwa,
 - ♦ wszystkie podmioty charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu mają być traktowane równo, tzn. według jednakowej miary, bez faworyzowania lub dyskryminacji którychś z nich;
- ♦ zasada określa, że zakazana jest dyskryminacja w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny – czyli celowe różnicowanie sytuacji podmiotów, które jest prawnie nieuzasadnione. W niektórych sytuacjach prawo może stwarzać jednak pewne przywileje dla grup o słabszej pozycji społecznej, które mają na celu wyrównanie obiektywnie istniejących nierówności (jest to tzw. uprzywilejowanie wyrównawcze) – np. ulgi na przejazd komunikacją publiczną dla osób z niepełnosprawnościami.

Zasada równości w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego:

- ♦ „[...] różne traktowanie przez prawo określonych grup (klas) podmiotów powinno być uzasadnione w tym sensie, że musi być oparte na uznanych kryteriach oceny klasyfikacji różnicującej podmioty prawa. Równość wobec prawa to także zasadność wybrania tego, a nie innego kryterium zróżnicowania podmiotów (adresatów) prawa. Oznacza ono uznanie tej, a nie innej cechy, za istotną, a tym samym uzasadnioną w regulowanej dziedzinie (materii).”

2.5. PRAWA A WOLNOŚCI

W rozdziale II Konstytucji ustrojodawca posługuje się pojęciami „**prawa**” i „**wolności**”. Chociaż w teorii **nie są to synonimy**, w praktyce podział na prawa i wolności nie jest konsekwentnie stosowany. Często używamy tych terminów zamienne: przykład stanowią pojęcia **wolności zgromadzeń** i **prawa do gromadzenia się**.

Art. 47 Konstytucji

Każdy ma **prawo do ochrony** prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym¹.

¹ Wszystkie pogrubienia w cytatach zostały dodane przez autorów opracowania.

Art. 53 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się **wolność sumienia i religii**.
2. Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.
3. Rodzice **mają prawo** do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.

Art. 57 Konstytucji

Każdemu zapewnia się **wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich**. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.

POJĘCIE WOLNOŚCI

Wolność człowieka jest inaczej określana jako **tzw. prawo negatywne**. To **obszar swobody człowieka, sfera jego zachowań zasadniczo wolna od ingerencji** państwa i podmiotów trzecich. Wolność nie zależy od istnienia regulacji prawnych. Wypowiadając się na jej temat, ustrojodawca nie przyznaje wolności (jej źródłem jest godność), lecz jedynie potwierdza jej uznanie przez państwo, deklarując jej ochronę oraz poszanowanie (którym służą odpowiednie zawarte w prawie gwarancje). Stanowiąc prawo, ustawodawca nie wskazuje sposobu korzystania z wolności przez jednostki (jest to sfera wolna od ingerencji), lecz jedynie zakreśla jej granice – przy czym możliwość prawnego ograniczania wolności zawęża fakt, że jest ona ściśle związana z godnością człowieka, która jest nienaruszalna. Im dana wolność jest ściślej związana z godnością, tym mniejsze możliwości jej ograniczania. Proces stosowania prawa generalnie wiąże się z poszukiwaniem przez sąd zakazów prawnych, które wyznaczają granice wolności strony danego postępowania sądowego. Jednostka nie musi przy tym uzasadniać korzystania ze swojej wolności – to władza ma obowiązek wykazać, że w tym konkretnym przypadku wykroczone poza dopuszczalne granice wolności.

POJĘCIE PRAWA

Prawo człowieka jest określane także jako **tzw. prawo pozytywne** lub **prawo sensu stricto**. To **zbiór uprawnień, z którym prawo wiąże katalog obowiązków innych**

podmiotów wobec danej osoby. Prawo pozytywne (m.in. przepisy konstytucyjne i postanowienia wiążących Polskę ratyfikowanych umów międzynarodowych, w szczególności Europejskiej Konwencji Praw Człowieka) zależy od istnienia regulacji prawnej: to prawodawca nadaje mu konkretną treść. Prawo jest związane z godnością luźniej niż wolność (a czasami związek ten bywa w ogóle kwestionowany). Żeby obywatele mogli skorzystać z jakiegoś prawa, jego treść musi zostać dokładnie określona, np. w odpowiedniej ustawie. Ustawa taka gwarantuje też, że z danego uprawnienia rzeczywiście będzie można korzystać – robi to np. poprzez wskazanie procedury, w jakiej można ubiegać się o dane uprawnienie (lub świadczenie). O przyznaniu bądź odmowie przyznania określonego prawa w praktyce decyduje sąd, który sprawdza, czy ktoś spełnia konieczne do tego warunki. Z reguły to osoba domagająca się realizacji jej prawa musi wykazać, że dane prawo jej przysługuje.

PRAWA I WOLNOŚCI – RÓŻNICE

Jak już wspomniano, teoretyczny podział na prawa i wolności nie jest konsekwentnie stosowany w praktyce, także przez ustrojodawcę. Niektóre prawa konstytucyjne posiadają cechy charakterystyczne dla wolności, co utrudnia ich jednoznaczne przyporządkowanie. Mimo to warto pamiętać o rozróżnieniu na prawa i wolności człowieka. Ma ono znacznie zarówno dla organów stanowiących, jak i stosujących prawo. Różnice między prawami i wolnościami dotyczą:

- 1 **charakteru regulacji** – prawa mają charakter regulacji konstytucyjnej (czyli ustanawiają dane prawo – żeby możliwe było korzystanie z niego, konieczne jest prawne określenie sposobu tego korzystania), a wolności regulacji deklaratoryjnej (potwierdzają obiektywne istnienie danej wolności, ale same wolności wynikają z godności człowieka i nie zależą od woli prawodawcy);
- 2 **związku z godnością** – co do zasady prawa mają luźniejszy, a wolności ściślejszy związek z godnością;
- 3 **sposobu regulacji** – regulacja konstytucyjna kształtuje treść prawa, a wyznacza granice wolności;
- 4 **zakresu gwarancji** – prawo stanowione (w tym Konstytucja) gwarantuje realność skorzystania z uprawnień i świadczeń wynikających z praw oraz potwierdza możliwość skorzystania z wolności;
- 5 **procesu stosowania prawa** – w przypadku praw sąd lub organ administracyjny ustalają, komu, na jakich zasadach i w jakich okolicznościach one przysługują, a w przypadku wolności sprawdzają, czy istnieje norma zakazująca korzystania z nich w określonych okolicznościach (jeżeli nie, jednostce nie można odmówić tego korzystania).

KONSTYTUCYJNE PRAWA I WOLNOŚCI

Jedną z grupy znanych i stosunkowo często stosowanych klasyfikacji praw człowieka jest podział poprzez wyodrębnienie **praw i wolności osobistych, politycznych oraz socjalnych (Konstytucja te ostatnie określa jako wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne)**. Do tego podziału nawiązuje wewnętrzna struktura rozdziału II Konstytucji. Ustrojodawca uporządkował w nim katalog konstytucyjnych praw i wolności poprzez wyodrębnienie podrozdziałów dotyczących kolejno praw i wolności osobistych, politycznych oraz ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych.

Wolności i prawa osobiste (art. 38-56)	Wolności i prawa polityczne (art. 57-63)	Wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne (art. 64-76)
<ul style="list-style-type: none">♦ prawo do prawnej ochrony życia♦ nietykalność osobista♦ prawo do rzetelnej procedury sądowej♦ prawo do ochrony prywatności♦ wolność przemieszczania się♦ wolność sumienia i religii♦ wolność wyrażania poglądów i opinii♦ prawo do uzyskania azylu lub statusu uchodźcy	<ul style="list-style-type: none">♦ prawa związane z udziałem w życiu publicznym:<ul style="list-style-type: none">♦ prawo głosowania w wyborach i referendach♦ prawo kandydowania w wyborach♦ prawo inicjatywy ustawodawczej♦ prawo dostępu do służby publicznej♦ prawo do uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne♦ prawo składania petycji, wniosków i skarg zarówno w interesie publicznym, jak i własnym bądź osób trzecich♦ wolność zgromadzeń♦ wolność zrzeszania się	<ul style="list-style-type: none">♦ prawo do ochrony własności♦ swoboda działalności gospodarczej♦ uprawnienia pracownicze♦ prawo do zabezpieczenia społecznego♦ prawo do ochrony zdrowia♦ prawo do nauki♦ prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska

Prawa i wolności osobiste

Obowiązująca w Polsce regulacja konstytucyjna obejmuje obszerny katalog praw i wolności osobistych. Są to **prawa i wolności najściślej związane z godnością człowieka**. Ich realizacja umożliwia jednostce **prawidłowe funkcjonowanie**, a także rozwój osobisty. Mają one możliwie **najszerzy zakres podmiotowy** (czyli zakres tego, kogo dotyczą), ponieważ przysługują każdemu człowiekowi. Tradycyjnie prawa i wolności osobiste są zaliczane do praw I generacji.

Prawa i wolności polityczne

To konstytucyjne prawa i wolności **związane z oddziaływaniem jednostki na sferę publiczną lub jej obecnością w przestrzeni publicznej**. Cechują się **źródnicowanym zakresem podmiotowym** – inaczej niż w przypadku praw osobistych, ustrojodawca

kilkukrotnie dokonał bowiem zawężenia tego zakresu do obywateli polskich (zob. m.in.: prawo dostępu do informacji publicznej, czynne prawo wyborcze). Wspólnie z prawami i wolnościami osobistymi tworzą tzw. I generację praw człowieka.

Prawa i wolności socjalne

Są bezpośrednio **związane z materialną sytuacją jednostki**. Podobnie jak w przypadku praw politycznych, prawa socjalne cechuje przede wszystkim **zróżnicowany zakres podmiotowy** (i tak np. należące do nich prawo do zabezpieczenia społecznego nie przysługuje wszystkim). Są one zaliczane do II generacji praw człowieka. Z uwagi na swój luźniejszy związek z godnością mogą podlegać dalej idącym ograniczeniom niż prawa polityczne i osobiste.

Co ważne, przedstawiony powyżej podział nie ma charakteru rozłącznego. Konstytucyjna regulacja obejmuje **prawa i wolności o charakterze dualistycznym**, tj. takie, które **możemy przyporządkować do grupy zarówno praw osobistych, jak i praw politycznych** (przykład stanowi wolność wypowiedzi).

2.6. ZASADY OGRANICZANIA WOLNOŚCI I PRAW KONSTYTUCYJNYCH

Zagadnienia wstępne

- ◆ Niewiele jest praw i wolności, które nie podlegają ograniczaniu – takimi wolnościami są wolność od tortur i wolność przekonań, czyli wolność sumienia (ale tylko w wymiarze wewnętrznym – swoich przekonań nie można narzucać innym osobom).
- ◆ Często konieczne jest rozstrzygnięcie kolizji wolności i praw różnych podmiotów (np. gdy prawo do prywatności koliduje z prawem do informacji; ochrona czci i dobrego imienia z wolnością wypowiedzi).
- ◆ Wolności i prawa jednostki mogą też kolidować z innymi wartościami związanymi ze sferą publiczną wskazanymi w Konstytucji.
- ◆ Podstawą ograniczania praw i wolności jest art. 31 ust. 3, który wymienia warunki, jakie muszą być spełnione, aby takie ograniczenie było legalne.

W orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego został wypracowany test, który pozwala sprawdzić, czy dokonane przez ustawodawcę ograniczenie wolności lub praw jest w danym przypadku dopuszczalne. Aby było ono legalne, musi zostać spełniony każdy z poniższych warunków:

- ◆ ograniczenie jest wprowadzane w drodze ustawy;
- ◆ ograniczenie jest proporcjonalne (zgodne z zasadą proporcjonalności), przy czym test proporcjonalności ocenia:
 - ◆ **przydatność** – to, czy wprowadzona regulacja ustawodawcza jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez nią skutków,

- ♦ **konieczność** – to, czy zastosowane środki są niezbędne dla ochrony dóbr wskazanych w art. 31 ust. 3 (bezpieczeństwa, porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, moralności publicznej, praw i wolności innych osób) oraz czy spośród środków skutecznie chroniących te wartości zostały wybrane środki najmniej uciążliwe,
- ♦ **proporcjonalność sensu stricto** – to, czy efekty wprowadzanej regulacji są proporcjonalne do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela;
- ♦ ograniczenie praw i wolności nie narusza ich istoty: Trybunał Konstytucyjny wskazuje na „istnienie pewnego nienaruszalnego rdzenia każdego prawa lub wolności, który musi pozostawać wolny od ingerencji prawodawcy, nawet w sytuacji, gdy działa on w celu ochrony wartości z art. 31 ust. 3” (wyrok z 12.01.1999 r., P 2/98).

2.7. ŚRODKI OCHRONY KONSTYTUCYJNYCH PRAW I WOLNOŚCI

Doświadczenia historyczne uczą, że gdy brakuje skutecznych instrumentów ochrony praw człowieka (gwarancji) dochodzi do ich – czasem drastycznych – naruszeń. Sama deklaracja poszanowania i ochrony ze strony państwa nie jest więc wystarczająca: niezbędne są jeszcze gwarancje ochrony. **Jeden z podrozdziałów rozdziału II Konstytucji** został zatytułowany *Środki ochrony wolności i praw*. Ustrojodawca określił w nim **tzw. prawa proceduralne**, czyli instrumenty prawne, które możemy wykorzystać w celu ochrony przysługujących nam praw i wolności. Do takich środków należą: **prawo do odszkodowania, prawo do zaskarżenia orzeczeń i decyzji, skarga konstytucyjna, prawo do sądu oraz wnioszek do Rzecznika Praw Obywatelskich**.

PRAWO DO SĄDU

Art. 45 Konstytucji

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 77 Konstytucji

2. Ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

Prawo do sądu ma **dualistyczny charakter**, ponieważ jest jednocześnie:

- ◆ samodzielnym prawem podmiotowym,
- ◆ środkiem ochrony praw i wolności konstytucyjnych.

Najważniejsza funkcja prawa do sądu to ochrona przed arbitralną ingerencją władzy publicznej w prawa i wolności jednostki.

Elementami składającymi się na prawo do sądu są:

- ❶ **prawo dostępu do sądu** – jednostka ma możliwość wszczęcia postępowania przed sądem (uruchomienia procedury sądowej). Naruszenie prawa do sądu stanowiłoby np. wprowadzenie zbyt wysokich opłat sądowych;
- ❷ **prawo do właściwie ukształtowanej procedury** – podczas postępowania sądowego konieczne jest uwzględnienie jego specyfiki (postępowanie cywilne znacząco różni się od postępowania karnego, w którym obowiązuje zasada domniemania niewinności, a także konieczne jest zagwarantowanie oskarżonemu m.in. prawa do obrony);
- ❸ **prawo do uzyskania wyroku sądowego** – jednostka ma prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd w rozsądnym terminie;
- ❹ **prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy** – oznacza niezależność sądów i niezawisłość sędziów.

👉 PRAWO DO ODSZKODOWANIA ZA NIEZGODNE Z PRAWEM DZIAŁANIE WŁADZY PUBLICZNEJ

Art. 77 Konstytucji

1. Każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Przesłanki wskazujące, że Skarb Państwa ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą za niezgodne z prawem działanie władzy publicznej:

- ❶ wystąpienie szkody,
- ❷ działanie lub zaniechanie organu władzy publicznej,
- ❸ niezgodność z prawem takiego działania lub zaniechania,
- ❹ związek przyczynowy między działaniem lub zaniechaniem a szkodą.

SKARGA KONSTYTUCYJNA

Art. 79 Konstytucji

1. Każdy, czyje konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone, ma prawo, na zasadach określonych w ustawie, wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie zgodności z Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach albo o jego obowiązkach określonych w Konstytucji.

Skarga konstytucyjna stanowi sposób ochrony przed naruszeniem praw i wolności konstytucyjnych poprzez nielegalne działania prawodawcy (czyli na płaszczyźnie stanowienia prawa). Ma ona charakter pomocniczy (subsydiarny), co znaczy, że dopuszcza się jej złożenie wyłącznie wtedy, gdy osoba skarżąca wyczerpie drogę prawną, tzn. uzyska ostateczne rozstrzygnięcie sprawy przez sąd, od którego nie przysługuje odwołanie. Nie musi ona jednak wcześniej wnieść kasacji ani skargi kasacyjnej do Sądu Najwyższego, ponieważ są to środki nadzwyczajne. Przy rozpatrywaniu skargi konstytucyjnej obowiązuje tzw. zasada skargowości: Trybunał Konstytucyjny bada tylko zgodność zaskarżonych przepisów ze wskazanymi wzorcami kontroli, którymi w przypadku skargi konstytucyjnej mogą być wyłącznie przepisy Konstytucji RP ustanawiające prawo lub wolność. Trybunał kontroluje, czy zaskarżone przepisy są zgodne z Konstytucją, ale nie uchyla on orzeczenia sądowego ani decyzji administracyjnej, które naruszyły prawo lub wolność osoby skarżącej. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego wywiera skutki względem wszystkich (łac. *erga omnes*) a nie tylko wobec osoby skarżącej: uchylenie przez Trybunał niekonstytucyjnych przepisów stanowi podstawę do wznowienia postępowania sądowego lub administracyjnego z pominięciem niekonstytucyjnego przepisu (zob. art. 190 ust. 4) i w jego wyniku uchylenia rozstrzygnięcia opartego na niekonstytucyjnej regulacji. Ustrojowa pozycja Trybunału Konstytucyjnego omówiona została w Rozdziale 8.

WNIOSEK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

Art. 80 Konstytucji

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży praw człowieka i obywatela, czyli wszelkich praw i wolności określonych w aktach normatywnych (dokumentach wydanych przez organ władzy publicznej i formułujących normy prawne; są to zarówno akty prawa powszechnie obowiązującego, jak i akty o charakterze wewnętrznym oraz akty wydawane zarówno przez organy centralne, jak i przez organy lokalne). O pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich może zwrócić się:

- ♦ każdy polski obywatel,
- ♦ cudzoziemiec,
- ♦ bezpaństwowiec.

Wniosek do Rzecznika Praw Obywatelskich:

- ♦ jest wolny od opłat;
- ♦ nie wymaga zachowania szczególnej formy, ale powinien zawierać oznaczenie wnioskodawcy oraz osoby, której wolności i praw sprawa dotyczy, a także określać przedmiot sprawy.

2.8. ANALIZA WYBRANYCH PRAW I WOLNOŚCI

WOLNOŚĆ SŁOWA

Art. 54 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.
2. Cenzura prewencyjna środków społecznego przekazu oraz koncesjonowanie prasy są zakazane. Ustawa może wprowadzić obowiązek uprzedniego uzyskania koncesji na prowadzenie stacji radiowej lub telewizyjnej.

Art. 14 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu.

Wolność wypowiedzi ma **charakter dualistyczny**: niezależnie od tego, jak jest określana (przyporządkowana) w Konstytucji, stanowi jednocześnie **przykład wolności osobistej i politycznej**. Wolność wypowiedzi jest warunkiem koniecznym prawidłowej realizacji wszelkich praw, które są związane z wpływem na sprawowanie władzy publicznej (w tym praw wyborczych), a zwłaszcza z jej kontrolą. Konstytucyjną ochronę wolności wypowiedzi wzmacnia **zasada wolności środków społecznego przekazu, tj. prasy i innych mediów**.

Charakterystyka wolności wypowiedzi

Podmiotem wolności wypowiedzi jest każdy, kto znajduje się pod jurysdykcją państwa polskiego. Jej zakres podmiotowy obejmuje osoby fizyczne oraz osoby prawne, a zakres przedmiotowy **wypowiedź** w szerokim ujęciu, tj. **wyrażanie poglądów**. Przedmiotem ochrony jest więc **każde zachowanie przekazujące jakąś informację**, np. wypowiedź podczas manifestacji, opublikowanie posta w mediach społecznościowych, udostępnienie mema. Zgodnie z obowiązującą regulacją konstytucyjną wolność wypowiedzi jest źródłem trzech podstawowych uprawnień: **swobody wyrażania poglądów**, **swobody pozyskiwania informacji** oraz **swobody rozpowszechniania informacji**. Wyrażanie poglądów może mieć miejsce przykładowo w prywatnej rozmowie, natomiast rozpowszechnianie informacji oznacza udostępnianie ich nieokreślonej (nieoznaczonej) liczbie osób (ogółowi). Oba te uprawnienia podlegają ochronie w ramach korzystania z wolności wypowiedzi. Osoba, której przysługuje wolność wypowiedzi, ma prawo żądać od organów władzy publicznej nie tylko nieingerowania w przysługujący jej obszar swobody, ale też instytucjonalizacji ochrony wolności wypowiedzi (m.in. poprzez wprowadzenie do systemu prawa rozwiązań, które będą tej ochronie służyć). Wolność wypowiedzi **nie ma charakteru absolutnego, co oznacza, że może podlegać ograniczeniom**. Dla ustalenia zakresu korzystania z niej istotne są m.in. kontekst rozpowszechnienia informacji, a także ustalenie, czy dana informacja (wypowiedź) ma znaczenie w toczącej się debacie publicznej.

Znaczenie środków masowego przekazu dla wolności słowa

Środki masowego przekazu mają istotne znaczenie dla korzystania z wolności słowa (wypowiedzi), dlatego że ich działalność umożliwia jednostce korzystanie z tej wolności poprzez przyswajanie informacji. Ochrona działalności środków masowego przekazu jest gwarantowana konstytucyjnie, art. 14 Konstytucji wyraża bowiem **zasadę wolności środków społecznego przekazu** (chodzi tu o media, czyli inaczej środki masowego przekazu). Wolność mediów jest konieczną cechą współczesnego państwa demokratycznego. **Prasa, radio, telewizja i internet zasługują na szczególną ochronę**, gdyż ich funkcjonowanie jest istotne z perspektywy możliwości realizacji wolności wypowiedzi jednostki. Podkreślić należy jednak, że ochrona przysługuje **wyłącznie podmiotom należącym do osób prawa prywatnego (prywatnoprawnym)**. Media zakładane przez władze publiczne z niej nie korzystają, ponieważ nie są podmiotem konstytucyjnych wolności i praw. Mają one natomiast określone obowiązki wynikające z Konstytucji i ustaw (m.in. obowiązek realizacji misji społecznej w mediach publicznych).

WOLNOŚĆ ZRZESZANIA SIĘ

Wolność zrzeszania się to zasada ustrojowa oraz podmiotowe prawo każdej osoby do tworzenia i pozostawania w dobrowolnych organizacjach, funkcjonujących dla realizacji wspólnie wytyczonych celów.

Art. 11 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania partii politycznych. Partie polityczne zrzeszają na zasadach dobrowolności i równości obywateli polskich w celu wpływania metodami demokratycznymi na kształtowanie polityki państwa.
2. Finansowanie partii politycznych jest jawne.

Art. 12. Konstytucji

Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych, organizacji społeczno-zawodowych rolników, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji.

Art. 58 Konstytucji

1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się.
2. Zakazane są zrzeszenia, których cel lub działalność są sprzeczne z Konstytucją lub ustawą. O odmowie rejestracji lub zakazie działania takiego zrzeszenia orzeka sąd.
3. Ustawa określa rodzaje zrzeszeń podlegających sądowej rejestracji, tryb tej rejestracji oraz formy nadzoru nad tymi zrzeszeniami.

Charakterystyka wolności zrzeszania się

W demokratycznym państwie prawa wolność zrzeszania się jednostek w pozapaństwowych organizacjach w celu realizacji wspólnie określonych celów stanowi jedną z podstawowych wolności obywatelskich. Wolność ta należy również do podstawowych gwarancji funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jako pozapaństwowej i samorganizowanej sfery działalności obywateli.

Konstytucyjna wolność zrzeszania się została określona zarówno jako zasada ustrojowa (art. 12 Konstytucji), w ramach której państwo zapewnia swobodę tworzenia i działania różnych form zrzeszeń, jak i jako prawo podmiotowe (art. 58 ust. 1 Konstytucji) do tworzenia i pozostawania w dobrowolnych organizacjach, funkcjonujących dla realizacji wytyczonych celów. Warto podkreślić, że choć wolność ta **przysługuje każdemu**, to nie ma charakteru absolutnego i **podlega ograniczeniom** podmiotowym (np. cudzoziemcy niemający miejsca zamieszkania na terytorium Polski nie mogą tworzyć nowych stowarzyszeń, a tylko być

członkami tych już istniejących, jeżeli ich statuty przewidują taką możliwość) oraz przedmiotowym (zakazane są np. zrzeszenia, których cele lub działalność byłyby sprzeczne z Konstytucją lub ustawą). W celu realizacji wolności zrzeszania się, w tym zapewnienia instytucjonalnych podstaw działania zrzeszeń, ustawodawca uregulował niektóre ich formy, pozostawiając przy tym swobodę w kształtowaniu ich struktur, celów czy sposobów działania. Nadzór nad zrzeszeniami sprawują w szczególności sądy, które dokonują ich rejestracji, będącej warunkiem uzyskania przez nie osobowości prawnej. Do najważniejszych form zrzeszeń należą:

- 1 **Partie polityczne** – to dobrowolne zrzeszenia osób fizycznych, których zasadniczym celem jest zdobycie i sprawowanie metodami demokratycznymi władzy publicznej oraz wywieranie wpływu na kształtowanie polityki państwa. Prawo zakładania partii politycznych przysługuje grupie co najmniej trzech pełnoletnich obywateli polskich, którzy uzyskają poparcie społeczne co najmniej 1000 pełnoletnich obywateli polskich. W celu **rejestracji** partii politycznej należy złożyć odpowiedni wniosek do Sądu Okręgowego w Warszawie wraz ze statutem i programem partii oraz wspomnianą już listą poparcia co najmniej 1000 pełnoletnich obywateli polskich. Założyciele partii politycznej tworząc jej **statut** oraz **program** posiadają swobodę w określaniu jej struktur i celów. Prawo wymaga jednak, aby **partia polityczna była organizacją o jawnej i demokratycznej strukturze**, a jej cele były zgodne z Konstytucją. Dlatego niezależnie od sposobu określania wewnętrznej organizacji partii jej organy muszą być powoływane w wyborach, a decyzje zapadać poprzez podejmowanie uchwał większością głosów wszystkich członków partii. Wszystkie te elementy są kontrolowane przez sąd podczas procesu rejestracji partii politycznej. Jeżeli sąd ma wątpliwości, czy cele partii politycznej są zgodne z Konstytucją, powinien wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o zbadanie tej kwestii. Rozstrzygnięcie Trybunału jest wtedy wiążące dla sądu rejestrowego. Partie polityczne finansują swoją działalność z własnych źródeł (np. składek członkowskich), źródeł zewnętrznych (np. darowizn) oraz **subwencji** z budżetu państwa na działalność statutową przysługującej tym z nich, które uzyskały w wyborach do Sejmu co najmniej 3% ważnych głosów w skali kraju (lub 6% głosów w przypadku koalicji). Jednocześnie partie polityczne są zobowiązane sporządzać coroczne sprawozdanie finansowe z pozyskanych środków finansowych, które jest kontrolowane przez Państwową Komisję Wyborczą. Odrzucenie sprawozdania finansowego przez PKW skutkuje utratą prawa do uzyskania subwencji.
- 2 **Stowarzyszenia** – to dobrowolne, samorządne, trwałe zrzeszenia o niezarobkowym charakterze. Stowarzyszenia działają na podstawie i w granicach prawa oraz swoich statutów. **Dobrowolność** należy tutaj rozumieć jako swobodę każdej osoby do bycia w stowarzyszeniu i występowania z niego oraz jako

zakaz wymuszania bezwzględnego posłuszeństwa na jego członkach. Stowarzyszenia są również **samorządne**, a zatem stanowią niezależną od kogokolwiek – w tym od państwa – formę samoorganizacji ich członków, którzy samodzielnie określają ich cele i struktury, tworząc **statut** oraz inne akty wewnątrzorganizacyjne. Należy jednak pamiętać, że samorządność stowarzyszeń podlega prawnym ograniczeniom. Struktury stowarzyszenia muszą być demokratyczne oraz zapewniać każdemu z członków możliwość uczestnictwa w jego działalności. Stowarzyszenia cechują się ponadto **trwałością** – ich celem nie może być jednorazowe działanie – oraz **niezarobkowym charakterem**: są nastawione na działalność pożytku publicznego, a nie na wzbogacenie się ich członków. Warto podkreślić, że stowarzyszenia stanowią **sformalizowaną grupę podmiotów społeczeństwa obywatelskiego**, czym różnią się od obywatelskich grup nieformalnych (np. ruchów obywatelskich). Oznacza to, że są wpisywane do prowadzonego przez sądy Krajowego Rejestru Sądowego, dzięki czemu nabywają osobowość prawną. Uproszczoną formą stowarzyszeń są stowarzyszenia zwykłe, wpisywane do ewidencji stowarzyszeń zwykłych prowadzonej przez odpowiednich dla danego miejsca starostów (lub prezydentów miast na prawach powiatu).

- 3 **Związki zawodowe** – to niezależne, dobrowolne i samorządne organizacje ludzi pracy, powołane do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych. Związek zawodowy reprezentuje zatem wszystkich pracowników danego zakładu pracy oraz interesy poszczególnych członków związku (na ich wniosek). Konstytucja RP gwarantuje związkom zawodowym prawo do organizowania strajków pracowniczych i innych form protestu, prawo do rokowań, w szczególności w celu rozwiązywania sporów zbiorowych, oraz prawo do zawierania układów zbiorowych pracy i innych porozumień (art. 59). Prawo powołania związku zawodowego przysługuje co najmniej dziesięciu pracownikom, którzy uchwalają w tym celu statut związku oraz wybierają komitet założycielski. Związek zawodowy nabywa osobowość prawną z chwilą wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego przez właściwy miejscowo sąd. Warto podkreślić, iż tworzenie związków zawodowych oparte jest na zasadzie pluralizmu, tzn. umożliwia tworzenie kilku związków zawodowych na terenie jednego zakładu pracy. Związki zawodowe dzielą się na ogólnopolskie oraz działające tylko w jednym zakładzie pracy.
- 4 **Organizacje pracodawców** – to dobrowolne i samorządne organizacje zrzeszające pracodawców, których zadaniem jest ochrona praw i reprezentowanie interesów ich członków wobec związków zawodowych oraz instytucji państwowych. Dodatkowe uprawnienia, z zakresu opiniowania projektów aktów prawnych dotyczących interesów pracodawców, przysługują organizacjom o charakterze reprezentatywnym, tzn. zrzeszającym pracodawców, którzy łącznie zatrudniają co najmniej 300 tys. pracowników.

Od wymienionych form zrzeszeń należy odróżnić organizacje, które uzyskały status **organizacji pożytku publicznego (OPP)**. Status ten mogą uzyskać organizacje pozarządowe, które nie mają na celu osiągnięcia zysku i przez okres co najmniej dwóch lat prowadziły działalność pożytku publicznego na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy podmiotów. O nadaniu statusu organizacji pożytku publicznego decyduje właściwy sąd rejestrowy. Posiadanie statusu OPP wiąże się z kilkoma szczególnymi uprawnieniami organizacji, z których szczególnie istotne jest prawo do uzyskiwania środków finansowych pochodzących z 1,5 % podatku dochodowego od osób fizycznych.

3. Źródła prawa

Opracowanie: Sara Pacholec

Pojęcie „źródła prawa” jest jednym z zasadniczych terminów prawoznawstwa. W ujęciu konstytucyjnym można go zdefiniować jako zbiorcze określenie aktów normatywnych pochodzących od władzy publicznej. Problematyka ta jest niezwykle istotna – bowiem to w aktach normatywnych składających się na system źródeł prawa określone są m.in. zasady ustrojowe czy gwarancje praw i wolności jednostki.

Art. 87 Konstytucji

1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.
2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Wagę zagadnienia źródeł prawa podkreśla fakt, że poświęcono mu cały rozdział ustawy zasadniczej. Rozpoczyna go art. 87, który w połączeniu z art. 93 Konstytucji RP stanowi, że źródła prawa dzielą się na dwie kategorie: **powszechnie obowiązujące** i **wewnętrznie obowiązujące**. Podział ten ma charakter **dychotomiczny**, tzn., że dany akt prawny może być albo aktem prawa powszechnie obowiązującego, albo aktem prawa wewnętrznie obowiązującego. Nie ma natomiast aktów prawnych należących do obu tych grup naraz ani takich, które nie są ani powszechnie obowiązujące, ani wewnętrznie obowiązujące. Rozróżnienie to ma znaczenie o tyle, że źródła prawa powszechnie obowiązującego potencjalnie **mogą wiązać wszystkie podmioty w państwie**, zaś źródła prawa wewnętrznie obowiązującego **mogą być kierowane wyłącznie do jednostek organizacyjnie podległych organowi wydającemu dany akt**. Z tego też względu ustrojodawca musiał wyraźnie wskazać, które akt są powszechnie obowiązujące. Uczynił to głównie w art. 87. Zgodnie z nim aktami powszechnie obowiązującymi są:

- ◆ Konstytucja,
- ◆ ustawy,
- ◆ ratyfikowane umowy międzynarodowe,
- ◆ rozporządzenia,
- ◆ akty prawa miejscowego.

Do aktów powszechnie obowiązujących należą także akty prawne wymienione w innych artykułach Konstytucji: rozporządzenia Prezydenta z mocą ustawy (art. 234) oraz przepisy stanowione przez organizacje międzynarodowe (art. 91). Lista ta jest **katalogiem zamkniętym przedmiotowo i podmiotowo**. Oznacza to, że tylko w wyżej wymienionych aktach prawnych mogą być zamieszczane normy o charakterze powszechnie obowiązującym (zamknięcie przedmiotowe) oraz że mogą być one wydawane tylko przez podmioty, które zostały wskazane w ustawie zasadniczej (zamknięcie podmiotowe). Katalog ten jest także **hierarchiczny**: za jego pomocą można wyznaczyć rangę każdego z aktów i jego relację względem innych aktów prawnych.

W art. 93 Konstytucji ustrojodawca wymienił natomiast źródła prawa wewnętrznie obowiązującego. Są to uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów. W odróżnieniu od katalogu źródeł powszechnie obowiązujących jest to **katalog otwarty podmiotowo i przedmiotowo**. Nie ma on też **charakteru hierarchicznego**.

3.1. KONSTYTUCJA

Konstytucja jest **szczególnym aktem prawnym**. O szczególności tej decydują trzy charakterystyczne dla niej cechy:

- 1 **szczególna treść** – Konstytucja reguluje całokształt kwestii ustrojowych państwa, tj. zasady ustrojowe, aparat centralny (wskazuje naczelne organy państwowe, określa ich budowę, kompetencje oraz wzajemne relacje), a także określa podstawowe prawa, wolności i obowiązki jednostki;
- 2 **szczególna forma** – o szczególnej formie Konstytucji świadczą jej nazwa (żaden inny akt prawny nie jest określany mianem „konstytucji”) oraz specyficzny tryb jej zmiany. Może być ona zmieniona wyłącznie poprzez specjalną ustawę o zmianie konstytucji, która uchwalana jest w odmienny sposób niż ustawy zwykłe (uchwalają ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów). Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej;
- 3 **szczególna moc prawna** – Konstytucja ma najwyższe miejsce w systemie prawa. Wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne.

3.2. USTAWY

Ustawa to akt normatywny i podstawowe narzędzie władzy ustawodawczej. Uchwala ją Sejm przy współudziale Senatu, stąd często określa się ją mianem

aktu parlamentu. Zasadniczo ma ona charakter generalno-abstrakcyjny, tzn. nie jest skierowana do indywidualnej osoby, ale do pewnej zbiorowości, a także zakłada wielokrotne stosowanie zawartych w niej norm. Ustawa ma też charakter samoistny, co znaczy, że do jej uchwalenia nie jest potrzebne żadne dodatkowe upoważnienie dla Sejmu – wystarczy przepis Konstytucji normujący taką kompetencję parlamentu. Z tego też względu ustawy mają nieograniczony zakres przedmiotowy: mogą normować dowolne kwestie, tak długo, jak czynią to w sposób zgodny z Konstytucją.

3.3. RATYFIKOWANE UMOWY MIĘDZYNARODOWE

Art. 89 Konstytucji

1. Ratyfikacja przez Rzeczpospolitą Polską umowy międzynarodowej i jej wypowiedzenie wymaga uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jeżeli umowa dotyczy:
 - 1) pokoju, sojuszy, układów politycznych lub układów wojskowych,
 - 2) wolności, praw lub obowiązków obywatelskich określonych w Konstytucji,
 - 3) członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej,
 - 4) znacznego obciążenia państwa pod względem finansowym,
 - 5) spraw uregulowanych w ustawie lub w których Konstytucja wymaga ustawy.
2. O zamiarze przedłożenia Prezydentowi Rzeczypospolitej do ratyfikacji umów międzynarodowych, których ratyfikacja nie wymaga zgody wyrażonej w ustawie, Prezes Rady Ministrów zawiadamia Sejm.

Art. 90 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa, wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 91 Konstytucji

1. Ratyfikowana umowa międzynarodowa, po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy.
2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.
3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowione jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami.

Umowy międzynarodowe można podzielić na dwie kategorie: **umowy międzynarodowe ratyfikowane** (tj. takie, względem których istnieje obowiązek ratyfikacji, czyli wyrażenia ostatecznej zgody na związanie się nimi przez państwo) i na **umowy międzynarodowe nieratyfikowane**. Pamiętać należy jednak, że umowy międzynarodowe są jednakowo wiążące niezależnie od tego, czy są ratyfikowane, czy nie (jeśli tego nie wymagają). Fakt ratyfikacji lub jej braku ma natomiast znaczenie z punktu widzenia zaliczenia umowy do kategorii źródeł prawa powszechnie obowiązujących lub wewnętrznie obowiązujących: zgodnie z art. 87 ust. 1 Konstytucji RP do źródeł prawa powszechnie obowiązujących zaliczane są bowiem tylko ratyfikowane umowy międzynarodowe.

Sama ratyfikacja może przebiegać na trzy sposoby, określane jako tzw. „mała” ratyfikacja, „duża” ratyfikacja, i ratyfikacja w trybie art. 90. To, która z tych procedur będzie miała zastosowanie w danym przypadku, zależy od treści danej umowy międzynarodowej. Podkreślić należy też, że rodzaj ratyfikacji wpływa na pozycję danej umowy w hierarchii źródeł prawa. Zgodnie z art. 91 ust. 2 Konstytucji RP umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie (tj. w przypadku „dużej” ratyfikacji i ratyfikacji w trybie art. 90) ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy nie da się pogodzić z taką umową. Umowy międzynarodowe z „małej” ratyfikacji zajmują natomiast niższą pozycję niż ustawy – są aktami tzw. podustawowymi.

Umowy międzynarodowe		
ratyfikowane	nieratyfikowane	

Ratyfikowane umowy międzynarodowe		
ratyfikacja w trybie art. 90	„duża” ratyfikacja	„mała” ratyfikacja

3.4. ROZPORZĄDZENIA

Art. 92 Konstytucji

1. Rozporządzenia są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczegółowego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania rozporządzenia i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Rozporządzenie to akt wykonawczy do ustawy. Kompetencję do jego wydania mają Prezydent, Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów, ministrowie kierujący działami administracji rządowej, przewodniczący komitetów wchodzących w skład Rady Ministrów, a także Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji. Należy jednak zaznaczyć, że jest to tzw. akt niesamoistny – do jego wydania niezbędne jest istnienie szczegółowego upoważnienia ustawowego, które określa podmiot mający wydać dane rozporządzenie, jego przedmiot oraz wytyczne co do treści. Co ważne, zakazana jest subdelegacja działań, co oznacza, że podmiot upoważniony do wydania rozporządzenia nie może przekazać tego obowiązku na innemu organowi.

3.5. AKTY PRAWA MIEJSCOWEGO

Art. 94 Konstytucji

Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa.

Akty prawa miejscowego wydawane są na szczeblu terenowym: kompetencję do ich uchwalania mają terenowe organy administracji rządowej (np. wojewoda) oraz organy samorządu terytorialnego (np. rada gminy). Podobnie jak rozporządzenia nie są one aktami samoistnymi i muszą być wydawane na podstawie upoważnienia ustawowego.

3.6. UCHWAŁY RADY MINISTRÓW ORAZ ZARZĄDZENIA PREZESA RADY MINISTRÓW I MINISTRÓW

Art. 93 Konstytucji

1. Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów mają charakter wewnętrzny i obowiązują tylko jednostki organizacyjnie podległe organowi wydającemu te akty.
2. Zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. Nie mogą one stanowić podstawy decyzji wobec obywateli, osób prawnych oraz innych podmiotów.
3. Uchwały i zarządzenia podlegają kontroli co do ich zgodności z powszechnie obowiązującym prawem.

Uchwały Rady Ministrów oraz zarządzenia Prezesa Rady Ministrów i ministrów to akty prawa wewnętrznego, dlatego mogą być kierowane wyłącznie do jednostek organizacyjnych podległych organowi wydającemu dany akt. Ponadto (zgodnie z art. 93 ust. 2 Konstytucji RP) zarządzenia są wydawane tylko na podstawie ustawy. W ich przypadku upoważnienie ustawowe nie musi być jednak aż tak szczegółowe, jak dla rozporządzeń. Co ważne, akty prawa wewnętrznego muszą być zgodne ze źródłami prawa powszechnie obowiązującego.

4. Formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej

Opracowanie: Marcin Hamielec

W art. 4 Konstytucji przesądzono, że **władza w Rzeczypospolitej Polskiej należy do Narodu, który sprawuje ją przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio**. Poniżej zaprezentowano, jak w praktyce Naród sprawuje w państwie władzę **bezpośrednio (poprzez referendum) oraz pośrednio, przez swoich przedstawicieli (poprzez wybory)**. Ponieważ problematyka wyborów prezydenckich została omówiona w rozdziale dotyczącym Prezydenta RP, niniejszy rozdział w części dotyczącej przedstawicielstwa opisuje jedynie kwestie związane z wyborami do parlamentu (Sejmu oraz Senatu).

4.1. PRZEDSTAWICIELSTWO I FORMY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ

Demokracja przedstawicielska (pośrednia) to forma sprawowania władzy, w której w sprawach kluczowych dla państwa za obywateli decyzje podejmują ich przedstawiciele wybrani w demokratycznych wyborach. Obywatele delegują swoich przedstawicieli do władz różnego szczebla, od lokalnego i regionalnego (w wyborach samorządowych), przez krajowy (w wyborach parlamentarnych i prezydenckich), po międzynarodowy (w wyborach do Parlamentu Europejskiego). Zasada przedstawicielstwa (reprezentacji) jest uzupełnieniem zasady suwerenności narodu, koniecznym ze względu na niemożność częstego decydowania o sprawach państwowych bezpośrednio przez obywateli w sytuacji, w której państwa mają miliony mieszkańców. Kluczowe znaczenie dla tej formy demokracji mają wolne, równe, powszechne i uczciwe wybory, przeprowadzane według przejrzystych reguł.

PRAWO DO WZIĘCIA UDZIAŁU W REFERENDUM ORAZ WYBORACH

Art. 62 Konstytucji

1. Obywatel polski ma prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta Rzeczypospolitej, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat.

2. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

W art. 62 Konstytucji ustanowiono tzw. **cenzusy wyborcze**. Uzależniają one prawo do głosowania (czynne prawo wyborcze) w referendum oraz wyborach od spełniania kilku kryteriów:

- ♦ posiadania obywatelstwa polskiego,
- ♦ ukończenia najpóźniej w dniu wyborów 18 lat,
- ♦ niebycia ubezwłasnowolnionym (do bycia ubezwłasnowolnionym konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu),
- ♦ posiadania praw publicznych (do pozbawienia praw publicznych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu),
- ♦ posiadania praw wyborczych (do pozbawienia praw wyborczych konieczne jest odpowiednie orzeczenie sądu).

PRAWO DO KANDYDOWANIA W WYBORACH DO PARLAMENTU

Art. 99 Konstytucji

1. Wybrany do Sejmu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 21 lat.
2. Wybrany do Senatu może być obywatel polski mający prawo wybierania, który najpóźniej w dniu wyborów kończy 30 lat.
3. Wybraną do Sejmu lub do Senatu nie może być osoba skazana prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Zgodnie z powyższym zapisem Konstytucji prawo do kandydowania (bierne prawo wyborcze) w wyborach do Sejmu posiadają obywatele polscy, którzy:

- ♦ posiadają prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych,
- ♦ najpóźniej w dniu wyborów ukończyli 21 lat,
- ♦ nie zostali dotychczas skazani prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Prawo do kandydowania (bierne prawo wyborcze) w wyborach do Senatu posiadają natomiast obywatele polscy, którzy:

- ♦ posiadają prawo do głosowania w wyborach parlamentarnych,
- ♦ najpóźniej w dniu wyborów ukończyli 30 lat,

- ◆ nie zostali dotychczas skazani prawomocnym wyrokiem na karę pozbawienia wolności za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego.

Charakterystyka wyborów do Parlamentu

Art. 96 Konstytucji

1. Sejm składa się z 460 posłów.
2. Wybory do Sejmu są **powszechne, równe, bezpośrednie i proporcjonalne** oraz odbywają się w głosowaniu **tajnym**.

Art. 97 Konstytucji

1. Senat składa się ze 100 senatorów.
2. Wybory do Senatu są **powszechne, bezpośrednie** i odbywają się w głosowaniu **tajnym**.

Pogrube przymiotniki to tzw. **przymiotniki wyborcze**, których praktyczne znaczenie przedstawiono poniżej.

Wybory powszechne – możliwość oddania głosu w wyborach powinien mieć każdy pełnoletni obywatel państwa. W Polsce możliwość tę traci osoba pozbawiona praw publicznych lub praw wyborczych oraz osoba ubezwłasnowolniona.

Wybory równe – głos oddany przez każdego obywatela powinien mieć taką samą wagę. Każdemu obywatelowi przysługuje tylko jeden głos.

Głosowanie tajne – podmioty organizujące wybory mają obowiązek zapewnić osobom głosującym anonimowość podczas oddawania głosu. Zarówno w trakcie głosowania, jak i po jego zakończeniu nikt nie może być w stanie rozpoznać, w jaki sposób zagłosował dany wyborca.

Wybory bezpośrednie – obywatel głosuje bezpośrednio na swojego przedstawiciela w wyborach do parlamentu czy na urząd prezydenta (tzn. wybiera się od razu spośród ostatecznych kandydatów na dane stanowisko, a nie – jak w niektórych państwach – najpierw osoby, które to dopiero będą wybierały spośród ostatecznych kandydatów na posła, prezydenta itp.). Zasada bezpośredniości nie oznacza natomiast, że wyborca musi głosować osobiście, dlatego za dopuszczalne uznano głosowanie przez wyborców z niepełnosprawnościami przez pełnomocnika.

Wybory proporcjonalne – podział mandatów (pełnomocnictw do sprawowania urzędu) w parlamencie następuje proporcjonalnie do liczby głosów, jakie padły na daną partię lub listę wyborczą w okręgu wyborczym.

Art. 98 Konstytucji

1. Wybory do Sejmu i Senatu zarządza Prezydent Rzeczypospolitej nie później niż na 90 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu, wyznaczając wybory na dzień wolny od pracy, przypadający w ciągu 30 dni przed upływem 4 lat od rozpoczęcia kadencji Sejmu i Senatu.

Art. 101 Konstytucji

1. Ważność wyborów do Sejmu i Senatu stwierdza Sąd Najwyższy.
2. Wyborcy przysługuje prawo zgłoszenia do Sądu Najwyższego protestu przeciwko ważności wyborów na zasadach określonych w ustawie.

Kolejność działań podczas organizacji wyborów do parlamentu:

- 1 Prezydent RP zarządza wybory przynajmniej 90 dni przed końcem kadencji Sejmu i Senatu (kadencje Sejmu i Senatu się pokrywają). Wybory muszą odbyć się w dniu wolnym od pracy (najczęściej jest to niedziela). Dzień wyborów musi przypadać w ciągu 30 dni przed końcem kadencji Sejmu i Senatu.
- 2 Następuje czas na zgłaszanie kandydatów na posłów i senatorów.
- 3 Wybory odbywają się w wyznaczonym terminie.
- 4 Państwowa Komisja Wyborcza podaje do publicznej wiadomości wyniki wyborów.
- 5 Od dnia ogłoszenia wyników wyborów każdy obywatel ma siedem dni na złożenie protestu przeciwko ważności wyborów.
- 6 Po rozpatrzeniu sprawozdania Państwowej Komisji Wyborczej oraz ewentualnych protestów obywateli Sąd Najwyższy rozstrzyga o ważności wyborów (uchwała musi zostać podjęta przed upływem 90 dni od dnia ich odbycia się).
- 7 Jeżeli wybory zostałyby uznane za nieważne w całości lub w części, Prezydent zarządziłby ponowne wybory na terenie całego kraju lub na danym obszarze.

Dlaczego wybory do Senatu nie są określane jako równe?

Równość wyborów ma dwa aspekty: formalny oraz materialny. Aspekt formalny oznacza, że każdemu wyborcy przysługuje jeden głos. Aspekt materialny wymaga, aby głos każdego wyborcy miał jednakową siłę (jednakowe przełożenie na wynik wyborów). Można to osiągnąć, gdy w każdym okręgu na każdego senatora przypada podobna liczba wyborców. W wyborach do Senatu równość materialna nie jest zachowana, ponieważ między okręgami istnieją znaczne różnice w liczbie osób uprawnionych do głosowania: przykładowo, w okręgu nr 30 zamieszkuje ponad 500 tys., natomiast w okręgu 61 nieco ponad 150 tys. osób uprawnionych do głosowania.

Dlaczego wybory do Senatu nie są określone w Konstytucji ani jako większościowe, ani jako proporcjonalne?

Twórcy Konstytucji nie byli zgodni w kwestii charakteru wyborów do Senatu. Postanowiono więc nie określać z góry systemu wyborczego do izby wyższej parlamentu, pozostawiając tę kwestię do uregulowania w ustawach wyborczych.

4.2. SYSTEMY WYBORCZE

System wyborczy to ogół przepisów dotyczących ustalania końcowych wyników wyborów. Wyróżniamy trzy rodzaje systemów wyborczych.

SYSTEM WYBORCZY PROPORCJONALNY

W systemie tym mandaty są dzielone w sposób proporcjonalny wśród kandydatów lub ugrupowań, które zdobyły największą ilość głosów w danym okręgu (proporcjonalny system wyborczy jest charakterystyczny dla okręgów wielomandatowych). Przeliczanie liczby głosów na liczbę mandatów nie przebiega jednak w sposób prosty – istnieje bardzo wiele metod matematycznych (do stosowanych w Polsce należy metoda D’Hondta), które dążą do uzyskania możliwie największej dokładności przełożenia wyników wyborów na mandaty. System proporcjonalny występuje w dwóch odmianach. W pierwszej (rzadko spotykanej) wyborca głosuje na daną listę partyjną i nie ma możliwości indywidualnego wyboru kandydata. W drugiej (częściej spotykanej) partia decyduje o kolejności osób kandydujących na liście, ale to wyborca może wskazać nazwisko tej z nich, na którą głosuje. Decyzja jest więc w tym przypadku bardziej spersonalizowana. Aby uniknąć zbyt dużej ilości partii jednocześnie sprawujących władzę, w systemie proporcjonalnym wprowadza się **progi wyborcze**. System proporcjonalny z wykorzystaniem formuły D’Hondta obowiązuje w Polsce w wyborach do Sejmu.

Próg wyborczy – to minimalne poparcie, które muszą zdobyć komitety startujące w wyborach, aby uczestniczyć w podziale mandatów w parlamencie. W Polsce próg wyborczy obowiązuje jedynie w przypadku wyborów do Sejmu. Wynosi on 5% dla komitetów partii politycznych i komitetów wyborców oraz 8% dla koalicji wyborczych. Próg nie obowiązuje w przypadku komitetów mniejszości narodowych (wystarczy, że zdobędą one mandat choćby w jednym okręgu).

Formuła D’Hondta w wyborach do Sejmu – to metoda, w której liczba głosów uzyskanych przez poszczególne listy w okręgu jest dzielona przez kolejne liczby całkowite (1, 2, 3, ...), co prowadzi do powstania tabeli ilorazów; mandaty zaś przydziela się poszczególnym listom stosownie do kolejnych największych ilorazów przez nie uzyskanych.

Przykład zastosowania formuły D'Hondta

Partie uzyskały w wyborach następujące wyniki:

Partia A – 10 tys. głosów, Partia B – 8 tys. głosów, Partia C – 6 tys. głosów, Partia D – 5 tys. głosów.

	1	2	3	4	5
Partia A	10 000	5000	3333	2500	2000
Partia B	8000	4000	2667	2000	1600
Partia C	6000	3000	2000	1500	1200
Partia D	5000	2500	1667	1250	1000

Do rozdysponowania jest 8 mandatów. Z tabeli wybieramy więc 8 największych liczb:

	1	2	3	4	5
Partia A	<u>10 000</u>	<u>5000</u>	<u>3333</u>	2500	2000
Partia B	<u>8000</u>	<u>4000</u>	2667	2000	1600
Partia C	<u>6000</u>	<u>3000</u>	2000	1500	1200
Partia D	<u>5000</u>	2500	1667	1250	1000

Następnie należy sprawdzić, do których partii należą największe ilorazy. Ilość podkreślonych ilorazów odpowiada ilości mandatów dla danej partii w okręgu wyborczym. Partie otrzymują więc:

- Partia A – 3 mandaty
- Partia B – 2 mandaty
- Partia C – 2 mandaty
- Partia D – 1 mandat

Inne formuły podziału mandatów używane w systemie proporcjonalnym

Formuła Sainte-Laguë – metoda podobna do metody D'Hondta, z zastrzeżeniem, że liczba głosów oddanych na dany komitet wyborczy dzielona jest przez kolejne liczby nieparzyste. Mandaty przydziela się poszczególnym listom stosownie do kolejnych największych ilorazów przez nie uzyskanych.

Formuła Hare'a-Niemeyera – mandaty przydzielane są według wzoru: liczba głosów oddanych na partię razy liczba mandatów podzielonych przez liczbę wszystkich oddanych głosów. Jest to formuła najbardziej sprzyjająca ugrupowaniom o mniejszym poparciu.

SYSTEM WYBORCZY WIĘKSZOŚCIOWY

W systemie tym mandaty rozdziela się najczęściej w okręgach jednomandatu- wych. Występuje w dwóch odmianach: większości bezwzględnej oraz większości względnej. W systemie większości bezwzględnej do zdobycia mandatu potrzebne jest uzyskanie bezwzględnej liczby (ponad 50%) głosów, w związku z czym czasem do wyłonienia zwycięzcy potrzebna jest druga tura. W systemie większości względnej mandat zdobywa po prostu ta kandydująca osoba, na którą oddano naj- większy procent głosów. Oznacza to, że do zwycięstwa wystarczy większość zwykła. W pewnych sytuacjach mandat można więc uzyskać mając tylko 20-30% oddanych głosów. System większości względnej obowiązuje w Polsce w wyborach do Senatu.

SYSTEM WYBORCZY MIESZANY

System ten łączy w sobie elementy systemów większościowego i proporcjonalnego. W praktyce najczęściej każdy wyborca dysponuje dwoma głosami, które oddaje oddzielnie: po jednym na kogoś spośród posłów wybieranych w systemie jedno- mandatuowych okręgów wyborczych i spośród tych wybieranych w systemie okrę- gów wielomandatuowych. Głosy takie są sumowane (oddzielnie), a następnie za pośrednictwem określonych metod podziału mandatów przeliczane na mandaty, każdy w ramach swojego systemu. Tego typu systemy mają za zadanie przeciwi- działać negatywnym skutkom stosowania ordynacji wyborczej jednego typu.

WADY I ZALETY SYSTEMÓW WYBORCZYCH

Zalety systemu proporcjonalnego:

- ♦ zapewnia reprezentację różnych poglądów w organach przedstawicielskich, dzięki czemu skład tych organów oddaje rzeczywiste preferencje polityczne społeczeństwa;
- ♦ małe lub nowe partie łatwiej mogą uzyskać mandaty w parlamencie i dzięki temu reprezentować interesy różnych grup społecznych (w tym np. mniejszości narodowych czy religijnych);
- ♦ w krajach o ustabilizowanym ustroju demokratycznym powoduje wyższą frekwencję wyborczą, ponieważ wyborcy nie obawiają się tzw. „zmarnowania głosu”;
- ♦ partie koalicyjne reprezentując interesy różnych grup społecznych i zawierając kompromisy lepiej rozpoznają interesy całego społeczeństwa;
- ♦ poważnie zmniejsza ilość głosów oddanych na partie, które nie wejdą do parlamentu (określanych przez niektórych jako „stracone”);

- ◆ w krajach dopiero budujących ustrój demokratyczny, w których system partyjny nie jest jeszcze w pełni ukształtowany, systemy proporcjonalne sprzyjają ewolucyjnym przemianom, wzmacniając zainteresowanie społeczeństwa funkcjonowaniem mechanizmów demokratycznych.

Wady systemu proporcjonalnego:

- ◆ powoduje niebezpieczeństwo rozdrobnienia parlamentu i trudności w utworzeniu rządu (może to nieco ograniczyć odpowiedni próg procentowy, przy którym partie, które nie uzyskają minimalnego poparcia na wskazanym poziomie, nie są reprezentowane w polityce);
- ◆ wprowadza zagrożenie dojścia do władzy ugrupowań skrajnych, np. nawiązujących do nazizmu czy komunizmu;
- ◆ prowadzi do monopolizacji procesu wysuwania kandydatów przez partie polityczne (kandydaci niezależni nie mają szans wejść do parlamentu);
- ◆ w koalicjach charakterystycznych dla systemów proporcjonalnych odpowiedzialność polityków za ich błędy rozmywa się;
- ◆ powoduje brak więzi wyborców z parlamentarzystami, z uwagi na duże okręgi wyborcze i niezajomość osób kandydujących przez większość ich wyborców;
- ◆ umożliwia uzyskiwanie mandatów przez osoby z małym, a często nawet znikomym poparciem wyborców, ale należące do partii politycznych, które osiągnęły dobry wynik w skali kraju, oraz nieobejmowanie mandatów przez osoby, na które oddano dużą liczbę głosów, ale których partia nie przekroczyła progu wyborczego lub uzyskała słaby wynik w skali kraju (dla przykładu, w wyborach parlamentarnych w Polsce w 2015 r. Zbigniew Gryglas otrzymał 1011 głosów, dostając się do Sejmu dzięki dobremu wynikowi swojej partii, podczas gdy Barbara Nowacka, która uzyskała 75 813 głosów, nie dostała się do Sejmu ze względu na nieprzekroczenie progu wyborczego przez jej ugrupowanie);
- ◆ jest nieczytelny dla obywateli.

Zalety systemu większościowego:

- ◆ oznacza głosowanie „na ludzi”, nie „na partie” (wybrany poseł jest silnie związany ze swoim okręgiem i swoimi wyborcami, przed którymi jest odpowiedzialny);
- ◆ rządy mają charakter jednopartyjny, a nie koalicyjny (jednopartyjny rząd jest spójniejszy i w konsekwencji może działać bardziej efektywnie i zdecydowanie niż rząd koalicyjny, nie trwoniąc czasu i środków na ustalenia między koalicjantami);
- ◆ marginalizuje skrajne stanowiska polityczne (obie główne partie reprezentują z reguły umiarkowane stanowiska, zaś partie ekstremistyczne uzyskują niewielkie poparcie wyborcze i jeszcze mniejszą reprezentację parlamentarną);

- ◆ stwarza szanse na mandat dla kandydatów niezależnych, bez wsparcia dużych partii;
- ◆ jest czytelny dla obywateli.

Wady systemu większościowego:

- ◆ narusza zasadę reprezentatywności wyborów (przedstawiciele partii politycznych o średnim poparciu w skali całego kraju, którym jednak trudno wygrać w poszczególnych okręgach z kandydatami największych ugrupowań, mają zazwyczaj niewielką reprezentację w parlamencie, a czasem zdarza się, że w ogóle nie mogą się do niego dostać);
- ◆ mniejszości etniczne i rasowe są o wiele gorzej reprezentowane;
- ◆ wyniki wyborów są uzależnione od wytyczenia granic okręgów wyborczych;
- ◆ istnieje duża grupa wyborców, których głosy (w związku z tym, że zostały oddane nie na zwycięskich kandydatów) się nie liczą;
- ◆ nie sprzyja budowie pluralizmu politycznego i partyjnego w krajach tzw. „młodej demokracji”, ponieważ ogranicza zasięg nowych inicjatyw politycznych.

Zalety systemu mieszanego:

- ◆ zapewnia większą stabilność rządów niż system proporcjonalny;
- ◆ sprawia, że parlament jest bardziej reprezentatywny niż w systemie większościowym;
- ◆ stabilizuje system partyjny w państwie, ale nie zamyka go na nowe ugrupowania;
- ◆ nieco ogranicza liczbę tzw. głosów „zmarowanych”.

Wady systemu mieszanego:

- ◆ jest bardzo nieczytelny dla wyborców;
- ◆ powiększa liczbę parlamentarzystów, zwiększając tym samym koszty dla budżetu państwa;
- ◆ nie sprawdza się w krajach bez ukształtowanej i stabilnej kultury politycznej;
- ◆ istnieje dużo jego odmian, wybór właściwej metody przez rządzących może więc być problemem.

OKRĘGI WYBORCZE W WYBORACH PARLAMENTARNYCH W POLSCE

Wybory do Sejmu odbywają się w systemie proporcjonalnym, co sprawia, że wybory odbywają się w okręgach wielomandatowych (w każdym okręgu jest do obsadzenia pewna liczba mandatów). W przypadku wyborów do Sejmu Polska podzielona jest na 41 okręgów wyborczych.

Wybory do Senatu odbywają się w systemie większościowym w okręgach jednomandatowych. Polska jest podzielona na 100 okręgów wyborczych, a w każdym z nich wybiera się jednego senatora.

Różnice w wyborach do Sejmu i Senatu – podsumowanie		
	Sejm	Senat
System wyborczy	Proporcjonalny (metoda D'Hondta)	Większościowy (większość względna)
Liczba okręgów	41	100
Przymiotniki wyborcze	Powszechne, równe, bezpośrednie, proporcjonalne, w głosowaniu tajnym	Powszechne, bezpośrednie, w głosowaniu tajnym
Wiek uzyskania biernego prawa wyborczego	21 lat	30 lat
Próg wyborczy	5% dla partii, 8 % dla koalicji wyborczych, próg nie obowiązuje w przypadku komitetów mniejszości narodowych (wystarczy, iż zdobędą mandat choćby w jednym okręgu)	Nie istnieje

4.3. FORMY DEMOKRACJI BEZPOŚREDNIEJ

Demokracja bezpośrednia to system sprawowania władzy, w którym decyzje podejmowane są przez ogół uprawnionych do tego obywateli bez pośrednictwa jakichkolwiek organów państwowych. Wywodzi się ze starożytnych Aten, gdzie już w V w. p.n.e. władza była sprawowana przez zgromadzenia ludowe. W czasach nowożytnych idea ta praktykowana była m.in. na terenie kolonii brytyjskich w Ameryce Północnej czy w gminach w Szwajcarii. Obecnie demokracja bezpośrednia stanowi jedynie uzupełnienie demokracji pośredniej (przedstawicielskiej), ponieważ ze względu na wielkość współczesnych państw oraz liczbę kwestii rozstrzyganych w procesie rządzenia nie ma możliwości, żeby w każdej sprawie odwoływać się bezpośrednio do zdania obywateli. Nie znaczy to jednak, że demokracja bezpośrednia jest w dzisiejszym świecie całkowicie bezużyteczna. Korzystanie z niej w odpowiednich sytuacjach pozytywnie wpływa na funkcjonowanie ustroju demokratycznego.

Formami demokracji bezpośredniej są:

- ◆ zgromadzenie ludowe,
- ◆ inicjatywa ludowa,
- ◆ weto ludowe,

- ◆ referendum,
- ◆ plebiscyt,
- ◆ konsultacje społeczne.

Zgromadzenie ludowe – spotkanie ogółu ludności uprawnionej do podejmowania decyzji politycznych na danym terytorium. Występuje na obszarach mało rozległych i słabo zaludnionych. Obecnie można je spotkać m.in. w dwóch kantonach Szwajcarii czy w kilku gminach w Stanach Zjednoczonych.

Inicjatywa ludowa (inicjatywa obywatelska) – przyznanie odpowiednio dużej liczbie obywateli (w Polsce jest to 100 tys.) prawa do zgłaszania projektu aktu prawnego, który miałby zostać uchwalony przez parlament. Zwykle nie może dotyczyć pewnych sfer, jak np. podatki czy sprawy wojskowe. Inicjatywa ludowa może mieć charakter ogólnokrajowy lub lokalny. Może też przyjąć formę gotowego projektu aktu prawnego lub zbioru postulatów. Po raz pierwszy pojawiła się w Szwajcarii w XIX w.

Weto ludowe – przyznanie pewnej grupie obywateli prawa do zgłoszenia sprzeciwu wobec planowanego lub uchwalonego aktu prawnego. Weto ludowe często wiąże się z żądaniem zorganizowania referendum w danej sprawie. Także ta instytucja wywodzi się z XIX-wiecznej Szwajcarii. Obecnie występuje ona właśnie w Szwajcarii oraz w niektórych regionach Włoch i Stanów Zjednoczonych.

Referendum – wyrażenie stanowiska w danej sprawie przez ogół uprawnionych obywateli za pomocą głosowania. Jest to najpowszechniejsza forma demokracji bezpośredniej, obecna w zasadzie w każdym demokratycznym państwie. Referendum może mieć postać ogólnokrajową lub lokalną (jeśli jest przeprowadzane tylko w pewnym regionie).

Plebiscyt – specyficzny rodzaj referendum. Jest to wyrażenie opinii ludności danego regionu w kwestii przynależności państwowej tego regionu. Plebiscyty miały miejsce także na ziemiach polskich: dla przykładu, w 1921 r. odbył się plebiscyt dotyczący przynależności państwowej Górnego Śląska (mieszkańcy Górnego Śląska wybierali wtedy pomiędzy Polską a Niemcami).

Konsultacje społeczne – spotkania, które służą obywatelom od przekazania swoich poglądów przedstawicielom władzy. Odbywają się przed wydaniem aktu prawnego i służą uzyskaniu jak najliczniejszych opinii na temat jego treści, tak, aby jak najwięcej osób było z niej zadowolonych. Nie ma sztywnych ram dotyczących tego, jakie postulaty mogą być zgłaszane podczas konsultacji. Obowiązuje też duża swoboda w ich prezentowaniu. Nie istnieje żaden minimalny poziom frekwencji, który sprawiałby, że wynik konsultacji będzie wiążący. Z tego powodu konsultacje społeczne są jedynie głosem doradczym społeczeństwa dla rządzących. Władza nie ma obowiązku wcielać w życie wszystkich zgłoszonych w ich trakcie postulatów.

Polska Konstytucja przewiduje referendum w trzech wymienionych poniżej sytuacjach.

1. W przypadku zatwierdzania zmiany Konstytucji (art. 235 Konstytucji)

Art. 235 Konstytucji

6. Jeżeli ustawa o zmianie Konstytucji dotyczy przepisów rozdziału I, II lub XII, podmioty określone w ust. 1 mogą zażądać, w terminie 45 dni od dnia uchwalenia ustawy przez Senat, przeprowadzenia referendum zatwierdzającego. Z wnioskiem w tej sprawie podmioty te zwracają się do Marszałka Sejmu, który zarządza niezwłocznie przeprowadzenie referendum w ciągu 60 dni od dnia złożenia wniosku. Zmiana Konstytucji zostaje przyjęta, jeżeli za tą zmianą opowiedziała się większość głosujących.

Jeżeli Sejm i Senat przegłosowały zmianę przepisów konstytucyjnych pochodzących z rozdziału I – „Rzeczpospolita” (określającego zasady ustrojowe państwa), rozdziału II – „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” lub rozdziału XII – „Zmiana Konstytucji” (który omawia zmianę trybu uchwalania zmian w Konstytucji), do Marszałka Sejmu może zostać zgłoszony wniosek o referendum ogólnopaństwowe w tej sprawie. Wniosek taki mogą złożyć:

- 1 grupa posłów, która liczy co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów (czyli co najmniej 92 z 460 posłów);
- 2 Senat RP (jako cała izba parlamentu);
- 3 Prezydent RP.

Wniosek ten składać można w ciągu 45 dni od uchwalenia przez Senat ustawy o zmianie Konstytucji, a Marszałek Sejmu zarządza referendum w ciągu 60 dni od momentu jego wpłynięcia.

Ustawa o referendum ogólnokrajowym następująco określa, jak powinno wyglądać pytanie, które zobaczą biorący udział w referendum: „Czy jesteś za przyjęciem zmiany Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., dokonanej ustawą z dnia ... (tytuł ustawy)?”.

Referendum tego typu jest wiążące dla władz bez względu na frekwencję, pod warunkiem, że jest ono ważne, czyli przeprowadzone zgodnie z prawem. Jeżeli większość głosujących poprze zmianę Konstytucji, ustawę wprowadzającą ją w życie Prezydent musi podpisać w ciągu 21 dni od dostarczenia mu jej przez Marszałka Sejmu.

2. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa (art. 125 Konstytucji)

Art. 125 Konstytucji

1. W sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może być przeprowadzone referendum ogólnokrajowe.
2. Referendum ogólnokrajowe ma prawo zarządzić Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub Prezydent Rzeczypospolitej za zgodą Senatu wyrażoną bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Jeżeli w referendum ogólnokrajowym wzięło udział więcej niż połowa uprawnionych do głosowania, wynik referendum jest wiążący.
4. Ważność referendum ogólnokrajowego oraz referendum, o którym mowa w art. 235 ust. 6, stwierdza Sąd Najwyższy.
5. Zasady i tryb przeprowadzania referendum określa ustawa.

Nie istnieje żadna definicja, która dokładnie określałaby, jakie sprawy mają szczególne znaczenie dla państwa. Decyzję o tym, czy dana kwestia do nich należy, podejmuje organ zarządzający referendum, czyli Sejm lub Prezydent RP. Jeśli jest to Sejm, referendum zostaje zarządzane poprzez uchwałę podjętą bezwzględną większością głosów (ilość głosów za musi być większa od sumy głosów przeciw i głosów wstrzymujących się). W głosowaniu musi wziąć udział przynajmniej połowa ustawowej liczby posłów (czyli co najmniej 230). Wniosek o podjęcie takiej uchwały mogą złożyć:

- 1 Prezydium Sejmu;
- 2 komisja sejmowa;
- 3 grupa co najmniej 69 posłów;
- 4 Rada Ministrów;
- 5 Senat;
- 6 grupa co najmniej 500 tys. obywateli mających prawo udziału w referendum.

Wniosek skierowany do Sejmu przez wymienione podmioty nie ma charakteru bezwzględnie wiążącego: oznacza to, że decyzja, czy referendum zostanie zorganizowane, zależy od Sejmu. Co ważne, jeśli wniosek o zarządzanie referendum kierowany jest przez grupę 500 tys. obywateli, referendum nie może dotyczyć spraw z zakresu:

- 1 wydatków i dochodów państwa, a w szczególności podatków oraz innych danin publicznych;
- 2 obronności państwa;
- 3 amnestii.

Referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może też zarządzić Prezydent RP. Wtedy musi się ono jednak odbyć za zgodą Senatu, który poparcie dla inicjatywy Prezydenta wyraża bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.

3. W sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację (podpisanie) umowy międzynarodowej (art. 90 Konstytucji)

Art. 90 Konstytucji

1. Rzeczpospolita Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.
2. Ustawa, wyrażająca zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, o której mowa w ust. 1, jest uchwalana przez Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz przez Senat większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów.
3. Wyrażenie zgody na ratyfikację takiej umowy może być uchwalone w referendum ogólnokrajowym zgodnie z przepisem art. 125.
4. Uchwałę w sprawie wyboru trybu wyrażenia zgody na ratyfikację podejmuje Sejm bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Referendum tego rodzaju może zostać zarządzone w celu wyrażenia przez obywateli zgody na ratyfikację umowy międzynarodowej, zgodnie z którą Polska przekazuje organizacji międzynarodowej lub organowi międzynarodowemu kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach.

Decyzję o tym, czy takie referendum się odbędzie, podejmuje Sejm (nie jest to referendum obligatoryjne). Robi to poprzez uchwałę, którą musi zostać podjęta bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Wniosek o zarządzenie takiego referendum mogą złożyć:

- ❶ Prezydium Sejmu;
- ❷ komisja sejmowa;
- ❸ grupa co najmniej 69 posłów.

Jeżeli wynik referendum jest wiążący (frekwencja wyniosła minimum 50%) i za odpowiedzią pozytywną opowiedziała się większość głosujących, Prezydent uzyskuje zgodę na ratyfikację umowy międzynarodowej, której dotyczyło referendum.

Art. 170 Konstytucji

Członkowie wspólnoty samorządowej mogą decydować, w drodze referendum, o sprawach dotyczących tej wspólnoty, w tym o odwołaniu pochodzącego z wyborów bezpośrednich organu samorządu terytorialnego. Zasady i tryb przeprowadzania referendum lokalnego określa ustawa.

Referendum lokalne może odbyć się w Polsce w celu rozstrzygnięcia:

- ◆ wniosku o odwołanie organu stanowiącego (rady gminy, rady powiatu, sejmiku województwa) jednostki samorządu terytorialnego;
- ◆ sposobu rozwiązania sprawy dotyczącej wspólnoty samorządowej, mieszczącej się w zakresie zadań i kompetencji organów danej jednostki samorządu terytorialnego;
- ◆ innych istotnych spraw dotyczących społecznych, gospodarczych lub kulturowych więzi łączących wspólnotę samorządową.

Dodatkowo, na poziomie gminy mogą odbyć się referenda w sprawie:

- ◆ odwołania wójta, burmistrza lub prezydenta miasta;
- ◆ samoopodatkowania się mieszkańców na cele publiczne mieszczące się w zakresie zadań i kompetencji organów gminy;
- ◆ utworzenia, połączenia, podziału lub zniesienia gminy oraz ustalenia jej granic.

Referendum przeprowadza się na wniosek organu stanowiącego (rady gminy, rady powiatu, sejmiku województwa) danej jednostki samorządu terytorialnego lub grupy mieszkańców. Jeżeli referendum odbywa się na wniosek mieszkańców, wniosek musi poprzeć co najmniej:

- ◆ 10% uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy albo powiatu,
- ◆ 5% uprawnionych do głosowania mieszkańców województwa.

Wyjątek stanowi referendum dotyczące odwołania organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego, które odbywa się jedynie na wniosek grupy mieszkańców.

Referendum lokalne jest ważne i wiążące, gdy wzięło w nim udział co najmniej 30% osób uprawnionych do głosowania.

Wyjątek to referendum w sprawie odwołania organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego lub wójta, burmistrza albo prezydenta miasta, które jest ważne i wiążące, gdy udział w nim wzięło przynajmniej 3/5 liczby osób biorących udział w wyborach, w wyniku których został wybrany ten konkretny organ.

Przykładowo, jeżeli w wyborach w gminie wybrano wójta, a frekwencja wynosiła 50%, to w referendum w sprawie jego odwołania musi wziąć udział przynajmniej 30% osób uprawnionych do głosowania.

Wynik referendum jest rozstrzygający, jeżeli za jednym z rozwiązań w sprawie poddanej pod głosowanie oddano więcej niż połowę ważnych głosów. Tylko wynik referendum gminnego w sprawie samoopodatkowania się mieszkańców na cele publiczne jest rozstrzygający jedynie wtedy, gdy za samoopodatkowaniem oddano co najmniej $\frac{2}{3}$ ważnych głosów.

W terminie siedmiu dni od dnia podania wyników referendum do wiadomości publicznej każdy uprawniony do wzięcia w nim udziału mieszkaniec danej jednostki samorządu terytorialnego może wnieść protest, jeżeli dopuszczono się naruszenia przepisów ustawy o referendum lokalnym, a naruszenie to mogło wyrzec istotny wpływ na wynik referendum. Protest wnosi się do właściwego Sądu Okręgowego, który rozpatruje go w ciągu 14 dni.

5. Parlament

Opracowanie: Sara Pacholec, Paweł Daroszewski

Polski parlament tworzą Sejm i Senat. Są to organy władzy ustawodawczej, których najważniejszym zadaniem jest stanowienie prawa. Ze względu na szczególną rolę ustrojową Sejmu polski system rządów określa się mianem **parlamentarno-gabinetowego** (gabinetem jest tu nazywany rząd). Przepisy dotyczące struktury, kompetencji i sposobu działania obu izb parlamentarnych znajdują się w ich Regulaminach i w Konstytucji.

5.1. STRUKTURA PARLAMENTU

Art. 95 Konstytucji

1. Władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat.
2. Sejm sprawuje kontrolę nad działalnością Rady Ministrów w zakresie określonym przepisami Konstytucji i ustaw.

W demokratycznych państwach istnieją dwa podstawowe modele budowy parlamentu. Pierwszy z nich zakłada istnienie parlamentu jednoizbowego, a drugi dwuizbowego. W zależności od miejscowego prawa izby te mogą mieć równorzędną pozycję (dwiuizbowość egalitarna) lub różnić się rangą, jeśli jedna z nich jest uprzywilejowana względem drugiej (dwiuizbowość niepełna czy też ułomna).

W Rzeczypospolitej Polskiej obowiązuje drugi model, co znaczy, że parlament składa się z dwóch izb mających różne kompetencje: Sejmu (izba niższa) i Senatu (izba wyższa, nazywana także izbą refleksji). Ponieważ władzę ustawodawczą sprawuje przede wszystkim Sejm, jest to dwuizbowość niepełna (tzw. bikameralizm niesymetryczny). Liczba parlamentarzystów jest różna dla każdej z izb: Sejm składa się z 460 posłów, a Senat ze 100 senatorów.

Dwiuizbowość obowiązuje również w Stanach Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Niemczech czy we Włoszech. Z kolei parlamenty jednoizbowe występują w Danii, Szwecji, Litwie czy Ukrainie.

ZGROMADZENIE NARODOWE

Zgromadzenie Narodowe to organ, który składa się z Sejmu i Senatu obradujących wspólnie. Zwoływane jest ono w następujących przypadkach:

- ♦ by odebrać przysięgę od nowowybranego Prezydenta,
- ♦ by stwierdzić trwałą niezdolność Prezydenta do sprawowania urzędu ze względu na stan zdrowia,
- ♦ by postawić Prezydenta w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu,
- ♦ by wysłuchać orędzia Prezydenta skierowanego do Zgromadzenia Narodowego,
- ♦ by uchwalić regulamin Zgromadzenia Narodowego.

KADENCYJNOŚĆ SEJMU I SENATU

Art. 98 Konstytucji

1. Sejm i Senat są wybierane na czteroletnie kadencje. Kadencje Sejmu i Senatu rozpoczynają się z dniem zebrania się Sejmu na pierwsze posiedzenie i trwają do dnia poprzedzającego dzień zebrania się Sejmu następnej kadencji.
[...]
3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Skrócenie kadencji Sejmu oznacza jednocześnie skrócenie kadencji Senatu. Przepis ust. 5 stosuje się odpowiednio.
4. Prezydent Rzeczypospolitej, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu, może w przypadkach określonych w Konstytucji zarządzić skrócenie kadencji Sejmu. Wraz ze skróceniem kadencji Sejmu skrócona zostaje również kadencja Senatu.

Konstytucjonalista Wiesław Skrzydło wskazywał, że kadencja to „okres, na jaki wyborcy udzielają organowi wybieralnemu pełnomocnictw i w jakim realizuje on swe zadania, funkcjonując w chwilowym składzie pochodzącym z jednych wyborów”. Przywołanie tej definicji jest tu kluczowe o tyle, że Sejm i Senat to właśnie organy kadencyjne.

Ich kadencje trwają cztery lata, a Konstytucja RP nie przewiduje możliwości przedłużenia ich za sprawą aktu prawnego ani innej procedury. Przedłużenie takie może jednak mieć miejsce w przypadku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, ponieważ w trakcie jego trwania i przez 90 dni po nim nie można m.in. przeprowadzać wyborów do Sejmu i Senatu ani skrócić ich kadencji. Na temat skracania kadencji Sejmu i Senatu ustawodawca wypowiada się natomiast w art. 98 ust. 2 i ust 3 Konstytucji RP. Wynika z niego, że obecnie istnieją dwa sposoby skrócenia kadencji obu izb.

Pierwszy z nich opiera się na mechanizmie samorozwiązania. Zgodnie z nim Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej 2/3 głosów ustawowej liczby posłów. Standardowo podczas sejmowych głosowań wymaganą większość oblicza się od liczby oddanych głosów; fakt, że w tym wypadku musi to być większość ustawowej liczby posłów, czyli co najmniej 307 głosów, podkreśla wagę uchwały o samorozwiązaniu Sejmu i przeciwdziała jego pochopności czy nadmiernej arbitralności.

Drugim sposobem jest skrócenie kadencji Sejmu przez Prezydenta RP na mocy postanowienia, po zasięgnięciu opinii Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu. Może mieć ono miejsce w dwóch przypadkach określonych w Konstytucji: jeśli Radzie Ministrów nie zostanie udzielone wotum zaufania w tzw. trzeciej procedurze powoływania Rady Ministrów (obligatoryjnie – w takich okolicznościach Prezydent musi skrócić kadencję Sejmu), a także w sytuacji, gdy w ciągu czterech miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi do podpisu (fakultatywnie – tu skrócenie kadencji jest dopuszczalne, ale nie obowiązkowe). Opinie Marszałków, chociaż konieczne, nie są jednak wiążące: samo postanowienie o skróceniu kadencji Sejmu może wydać wyłącznie Prezydent (bez konieczności uzyskania kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów).

Niezależnie od tego, czy kadencje Sejmu i Senatu kończą się w sposób tradycyjny (tj. po czterech latach), czy w sposób nadzwyczajny, obowiązuje zasada ich dyskontynuacji. Polega ona na tym, że prace niezakończone w danej kadencji nie są kontynuowane w kadencji kolejnej – chociażby po to, by nie obciążać nowo wybranych posłów i senatorów kontynuacją spraw, w które dopiero musieliby się oni wdrożyć. Dlatego też np. nierozpatrzone projekty ustaw, żeby zostać uchwalone, powinny być ponownie zgłoszone już po rozpoczęciu kadencji przez nowo wybrane Sejm i Senat. Od zasady tej istnieją jednak wyjątki.

PERMANENCJA PRAC PARLAMENTU

Sejm i Senat obradują na posiedzeniach. Posiedzenia te mogą być zwoływane przez całą kadencję obu izb, co jest wyrazem zasady permanencji (przeciwieństwa zasady sesyjności, która zakłada, że posiedzenia mogą być zwoływane tylko w ściśle wyznaczonych okresach – tj. sesjach).

JAWNOŚĆ POSIEDZEŃ

Posiedzenia Sejmu i Senatu są co do zasady jawne. Jawność ta może jednak być ograniczona, gdy wymaga tego dobro państwa.

ORGANY SEJMU I SENATU

Organami Sejmu i Senatu są odpowiednio: Marszałek Sejmu/Senatu, Prezydium Sejmu/Senatu, Konwent Seniorów i komisje sejmowe/senackie.

Marszałek Sejmu/Senatu	Jednoosobowy organ kierowniczy, wybierany na pierwszym posiedzeniu Sejmu/Senatu przez posłów/senatorów z grona posłów/senatorów. Do jego najważniejszych funkcji należą zwoływanie posiedzeń Sejmu/Senatu i przewodniczenie ich obradom, stanie na straży praw i godności izby oraz reprezentowanie jej na zewnątrz.
Prezydium Sejmu/Senatu	Organ kolegialny, składający się z Marszałka i wicemarszałków. Do jego funkcji należą m.in. ustalanie planu prac izby czy dokonywanie legalnej wykładni jej regulaminu.
Konwent Seniorów	Organ kolegialny, który zapewnia współdziałanie klubów parlamentarnych w sprawach związanych z tokiem prac sejmowych. Jest to organ o charakterze przede wszystkim opiniodawczym.
Komisje	Organy kolegialne, których zadaniem jest rozpatrywanie i przygotowywanie spraw stanowiących przedmiot prac Sejmu, a także wyrażanie opinii w sprawach przekazanych pod ich obrady przez izbę, Marszałka lub Prezydium. Wyróżniamy trzy rodzaje komisji: stałe, nadzwyczajne i śledcze.

STATUS POSŁA I SENATORA

Mandat parlamentarny jest elementem **demokracji pośredniej** i **zasady przedstawicielstwa** – parlamentarzyści stanowią reprezentację Narodu. Mandat określa stosunek pomiędzy przedstawicielem a wyborcami i stanowi pełnomocnictwo do sprawowania władzy państwowej. Pod pojęciem mandatu parlamentarnego rozumie się także całokształt praw i obowiązków parlamentarzysty.

MODELE MANDATU PARLAMENTARNEGO

Wyróżniamy dwa modele mandatu parlamentarnego: **mandat wolny** i **mandat związany**.

Mandat związany (inaczej imperatywny) silnie wiąże parlamentarzystę z wyborcami. W ramach tej koncepcji mandatu deputowany reprezentuje konkretny okręg lub wyborców (mandat ma charakter **partykularny**). W tym modelu wyborcy zazwyczaj mają prawo odwołać swojego przedstawiciela w trakcie kadencji.

W ramach mandatu wolnego parlamentarzysta jest przedstawicielem całego Narodu (mandat ma charakter **generalny**), a nie swoich wyborców. Osoba deputowana nie podlega instrukcjom wyborców z własnego okręgu i nie może zostać odwołana w trakcie kadencji.

MANDAT WOLNY W POLSCE

Art. 104 Konstytucji

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.

W Polsce przyjęty został model mandatu wolnego: parlamentarzysta reprezentuje więc cały zbiorowy podmiot suwerenności, czyli Naród, a nie tylko swoich własnych wyborców. Konstrukcja mandatu zapewnia swobodę i niezależność w jego sprawowaniu. Obejmuje zakaz wiązania posłów i senatorów instrukcjami wyborców oraz nie przewiduje możliwości odwołania przedstawiciela w referendum przed końcem kadencji.

ZASADA NIEPOŁĄCZALNOŚCI

Zasada *incompatibilitas* (niepołączalności) oznacza zakaz łączenia określonych funkcji i urzędów publicznych. Konstytucja RP zabrania jednoczesnego sprawowania mandatu posła i senatora, a także kandydowania do obu izb parlamentu. Poseł lub senator nie może być jednocześnie m.in.: Prezesem NBP, Prezesem NIK, Rzecznikiem Praw Obywatelskich, Rzecznikiem Praw Dziecka, członkiem Rady Polityki Pieniężnej, członkiem Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, ambasadorem, sędzią, prokuratorem, urzędnikiem służby cywilnej, żołnierzem w czynnej służbie wojskowej ani funkcjonariuszem policji oraz innych służb ochrony państwa. Elementem zasady niepołączalności jest też zakaz prowadzenia działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego oraz nabywania tego majątku.

Art. 107 Konstytucji

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiąganiem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.

IMMUNITET PARLAMENTARNY

Immunitet parlamentarny to występująca w ustrojach demokratycznych instytucja mająca chronić swobodę w sprawowaniu mandatu parlamentarnego. Instytucja immunitetu jest ściśle powiązana z parlamentaryzmem (np. angielska *Bill of Rights* z 1689 r. gwarantowała m.in. bezwzględność słowa w trakcie debaty parlamentarnej).

Formy immunitetu

Art. 105 Konstytucji

1. Poseł nie może być pociągnięty do odpowiedzialności za swoją działalność wchodzącą w zakres sprawowania mandatu poselskiego ani w czasie jego trwania, ani po jego wygaśnięciu. Za taką działalność poseł odpowiada wyłącznie przed Sejmem, a w przypadku naruszenia praw osób trzecich może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zgodą Sejmu.
2. Od dnia ogłoszenia wyników wyborów do dnia wygaśnięcia mandatu poseł nie może być pociągnięty bez zgody Sejmu do odpowiedzialności karnej. [...]
5. Poseł nie może być zatrzymany lub aresztowany bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się Marszałka Sejmu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Immunitet materialny wyłącza odpowiedzialność za działania związane z wykonywaniem mandatu, jak np. wystąpienia na forum parlamentu, prace w komisjach czy składanie wniosków. Gwarantuje wolność wykonywania mandatu, która jest istotą demokracji. Za swoje działania parlamentarzysta może odpowiadać jedynie przed organami parlamentu (odpowiedzialność regulaminowa). Immunitet materialny ma charakter **trwały**, co oznacza, że nie wygasa po zakończeniu kadencji (za czyny związane z wykonywaniem mandatu nie odpowiada się także po utracie mandatu). Immunitet materialny określa się jako **bezwzględny**, ponieważ nie można go uchylić ani się go zrzec.

Immunitet formalny ogranicza możliwość pociągnięcia parlamentarzysty do odpowiedzialności za przestępstwa. Dotyczy działalności niepolegającej na wykonywaniu mandatu parlamentarnego. W Polsce przejawia się zakazem pociągania do odpowiedzialności karnej posła lub senatora bez zgody odpowiedniej izby parlamentu oraz możliwością wnioskowania przez posła lub senatora o zawieszenie postępowań karnych, które zostały wszczęte wobec niego przed nabyciem mandatu (za zgodą odpowiedniej izby). Ma charakter **nietrwały**, co oznacza, że obejmuje tylko okres posiadania mandatu parlamentarnego (ochrona z jego tytułu wygasa wraz z utratą mandatu). W przeciwieństwie do immunitetu materialnego ma też charakter **względny**, co skutkuje możliwością uchylenia go przez odpowiednią izbę parlamentu. Posłowie i senatorowie mogą zrzec się immunitetu formalnego.

Od immunitetu materialnego i formalnego odróżnić trzeba jeszcze instytucję **nietykalności osobistej**, która gwarantuje ochronę przed zatrzymaniem lub aresztowaniem posłów i senatorów bez zgody uprawnionego organu. Wyjątkiem jest zatrzymanie na tzw. gorącym uczynku, które jest niezbędne do zapewnienia

prawidłowego toku postępowania – w takiej sytuacji należy niezwłocznie poinformować Marszałka odpowiedniej izby, który może nakazać wypuszczenie parlamentarzysty.

Ocena instytucji immunitetu

Zalety:

- ♦ immunitet to podstawowa gwarancja ochrony parlamentarzystów przed nie- dozwolonymi naciskami władz państwowych;
- ♦ immunitet materialny pozwala na prowadzenie swobodnej debaty parlamen- tarnej, która jest istotą demokracji;
- ♦ immunitet formalny uniemożliwia instrumentalne wykorzystywanie organów ścigania do rywalizacji politycznej.

Wady:

- ♦ parlamentarzyści mogą niewłaściwie wykorzystywać swój immunitet do po- pełniania przestępstw, uważając, że są bezkarni;
- ♦ utrudnione jest pociąganie ich do odpowiedzialności za drobne przestęp- stwa i wykroczenia (np. dopiero od niedawna przyjęcie mandatu za łama- nie przepisów drogowych traktowane jest jako zgoda na pociągnięcie do odpowiedzialności).

5.2. FUNKCJE PARLAMENTU

Istnieje kilka różnych sposobów podziału funkcji Sejmu i Senatu. Najczęściej stosuje się jednak podział wyróżniający cztery główne funkcje: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną (ta przysługuje tylko Sejmowi) i kreacyjną.

Funkcja ustrojodawcza	Przejawia się poprzez stanowienie norm prawnych, które są fundamentalne dla całego porządku prawnego i ustroju państw.
Funkcja ustawodawcza	Przejawia się w stanowieniu ustaw.
Funkcja kreacyjna	Przejawia się w powoływaniu innych organów państwowych. Istnieje kilka wariantów takiego powoływania: kompetencja kreacyjna dotycząca konkretnej instytucji może przysługiwać wyłącznie Sejmowi, być wykonywana przez Sejm przy współdziałaniu Senatu, być wykonywana przez Sejm na wniosek Prezydenta lub być wykonywana osobno przez Sejm i Senat.
Funkcja kontrolna	Dotyczy funkcjonowania rządu, ministrów i podległych im podmiotów. Przejawia się m.in. w możliwości udzielenia wotum zaufania lub wotum nieufności.

5.3. TRYBY LEGISLACYJNE

Prawo tworzone jest przez władzę ustawodawczą – czyli Sejm i Senat – w ramach odpowiedniej procedury, nazywanej **procesem legislacyjnym**. Wszystkie ustawy uchwalane są przez Sejm, a następnie kierowane do Senatu i podpisywane przez Prezydenta. Poza zwykłym trybem legislacyjnym polska Konstytucja przewiduje także tryby zmodyfikowane, w których przyjmuje się ustawę budżetową, projekty ustaw uznanych przez Radę Ministrów za pilne oraz projekty ustaw o zmianie Konstytucji.

PROCES LEGISLACYJNY – PRACE W SEJMIE

Art. 118 Konstytucji

1. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje posłom, Senatowi, Prezydentowi Rzeczypospolitej i Radzie Ministrów.
2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie co najmniej 100 000 obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

Art. 119 Konstytucji

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w trzech czytaniach.
2. Prawo wnoszenia poprawek do projektu ustawy w czasie rozpatrywania go przez Sejm przysługuje wnioskodawcy projektu, posłom i Radzie Ministrów.

Art. 120 Konstytucji

Sejm uchwała ustawy zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, chyba że Konstytucja przewiduje inną większość. [...]

Inicjatywa ustawodawcza – to prawo do przedstawiania Marszałkowi Sejmu projektów ustaw. Taką możliwość posiadają tylko ściśle określone podmioty. Są nimi:

- ♦ posłowie (grupa co najmniej 15 posłów lub komisja sejmowa);
- ♦ Rada Ministrów;
- ♦ Prezydent;
- ♦ Senat (jako cała izba – projekt przyjmowany jest w formie uchwały Senatu);
- ♦ co najmniej 100 tys. obywateli (w ramach obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej).

Projekty ustaw w Sejmie rozpatrywane są w **trzech etapach**, zwanych „**czytaniem**”. Proces legislacyjny rozpoczyna się, kiedy Marszałek Sejmu skieruje projekt ustawy do **pierwszego czytania**. Obejmuje ono uzasadnienie projektu przez wnioskodawcę, debatę w sprawie ogólnych zasad projektu oraz pytania posłów i odpowiedzi wnioskodawcy. Pierwsze czytanie może się odbyć zarówno na posiedzeniu plenarnym Sejmu, jak i w ramach prac komisji sejmowej – decydujące znaczenie ma treść proponowanej ustawy, ponieważ najistotniejsze projekty ustaw (dotyczące zmiany konstytucji, kodeksów, praw i wolności człowieka, praw wyborczych, ustawy budżetowej, podatków, ustroju państwa i właściwość władz publicznych) powinny być kierowane na posiedzenie Sejmu. Na posiedzeniu plenarnym Sejm może odrzucić projekt lub skierować go do dalszych prac w komisji. Pierwsze czytanie kończy przyjęcie przez odpowiednią komisję sprawozdania dotyczącego projektu ustawy. Komisja w sprawozdaniu wyraża wniosek o odrzucenie, przyjęcie lub przyjęcie z poprawkami procedowanego projektu.

Drugie czytanie odbywa się zawsze na plenarnym posiedzeniu Sejmu. Posłowie rozpatrują wtedy sprawozdania odpowiednich komisji, które pracowały nad projektem ustawy. Następnie przeprowadzana jest debata, a wnioskodawca, Komisja do Spraw Petycji, grupa co najmniej 15 posłów, przedstawiciele klubów lub kół sejmowych oraz Rada Ministrów mają prawo do zgłaszania poprawek. Sejm może ponownie skierować projekt do komisji lub przystąpić do jego trzeciego czytania. Do momentu zakończenia drugiego czytania wnioskodawca może też wycofać projekt ustawy.

Trzecie czytanie również odbywa się na posiedzeniu plenarnym Sejmu, nie wcześniej niż siódmego dnia od doręczenia posłom sprawozdania komisji, chyba że Sejm postanowi inaczej. Podczas niego poseł sprawozdawca (czyli wybrana w tym celu osoba reprezentująca komisję sejmową) przedstawia poprawki i wnioski zgłoszone podczas drugiego czytania. Jeżeli wcześniej projekt został skierowany do ponownego rozpatrzenia w komisji, przedstawiane jest również dodatkowe sprawozdanie tej ostatniej. Następnie przeprowadzane są głosowania. Sejm może **większością głosów** odrzucić projekt lub uchwalić ustawę (bez poprawek zaproponowanych w drugim czytaniu albo z przyjęciem wszystkich lub niektórych z nich). W momencie podjęcia ostatecznej decyzji co do losu projektu kończy się trzecie czytanie i postępowanie legislacyjne w Sejmie. Jeżeli ustawę uchwalono, Marszałek Sejmu przekazuje ją do procedowania w Senacie.

PROCES LEGISLACYJNY – PRACE W SENACIE

Art. 121 Konstytucji

2. Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat w ciągu 30 dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.
3. Uchwałę Senatu odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale Senatu, uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Prace Senatu w celu zajęcia stanowiska wobec uchwalonej w Sejmie ustawy mogą trwać do **30 dni**. W pierwszym etapie nad ustawą pracują odpowiednie komisje senackie (sprawozdania z ich prac prezentowane są na posiedzeniu plenarnym). Następnie odbywają się głosowania. Podczas nich Senat może przyjąć ustawę w całości w brzmieniu uchwalonym przez Sejm, co oznacza, że na jej uchwalenie została wyrażona zgoda, a ustawa trafi do podpisu Prezydenta; przyjąć ustawę z poprawkami lub ją odrzucić w całości. W dwóch ostatnich przypadkach ustawa wraca do Sejmu, który zajmuje się nią ponownie. **Niezajęcie stanowiska przez Senat w terminie 30 dni jest równoznaczne z automatycznym przyjęciem ustawy**, co świadczy o mniejszej od Sejmu roli Senatu w procesie legislacyjnym.

Jeśli ustawa wraca do Sejmu na skutek decyzji Senatu, Sejm może odrzucić uchwałę o odrzuceniu ustawy lub uchwalić odrzucenie wszystkich bądź niektórych poprawek. Na tym etapie wymagana jest **większość bezwzględna** (liczba głosów za odrzuceniem musi być większa niż połowa liczby głosujących posłów) w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Nieodrzućenie wniosku Senatu o odrzucenie ustawy skutkuje zakończeniem procesu legislacyjnego niepowodzeniem (ustawa nie zostaje uchwalona i kończą się prace nad nią), a nieodrzućenie poprawek oznacza, że ustawa zostaje przekazana Prezydentowi w kształcie zaproponowanym przez Senat.

ROLA PREZYDENTA W PROCESIE LEGISLACYJNYM

Art. 122 Konstytucji

2. Prezydent Rzeczypospolitej podpisuje ustawę w ciągu 21 dni od dnia przedstawienia i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej.
3. Przed podpisaniem ustawy Prezydent Rzeczypospolitej może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności ustawy

z Konstytucją. Prezydent Rzeczypospolitej nie może odmówić podpisania ustawy, którą Trybunał Konstytucyjny uznał za zgodną z Konstytucją.

Prezydent podpisuje ustawę w terminie 21 dni od jej otrzymania i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Prezydent ma prawo do **zawetowania ustawy**, czyli odmowy jej podpisania poprzez skierowanie jej do ponownego rozpatrzenia przez Sejm, jeżeli nie zgadza się z jej postanowieniami. Może on również wystąpić z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o **zbadanie zgodności ustawy z Konstytucją** – jest to prewencyjna forma kontroli.

Zawetowana ustawa jest ponownie rozpatrywana przez Sejm, bez udziału Senatu. Sejm może odrzucić weto Prezydenta i tym samym zobowiązać go do podpisania ustawy, jeżeli opowie się za tym **większość kwalifikowana**, która w tym wypadku wynosi **3/5 oddanych głosów, w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów**.

Ustawa, którą badał Trybunał Konstytucyjny, musi zostać podpisana przez Prezydenta i ogłoszona w Dzienniku Ustaw, jeżeli nie stwierdzono jej niezgodności z Konstytucją. Gdy natomiast Trybunał Konstytucyjny wyda wyrok o niezgodności ustawy z Konstytucją, proces legislacyjny kończy się niepowodzeniem i ustawa nie może zostać podpisana. Trybunał może również orzec o niekonstytucyjności tylko niektórych przepisów ustawy, które nie są nierozzerwalnie związane z jej treścią. Prezydent może wtedy podpisać ustawę z pominięciem tych przepisów albo, po obowiązkowej konsultacji z Marszałkiem Sejmu, zwrócić ją do Sejmu w celu usunięcia niezgodności.

TRYB PILNY

Art. 123 Konstytucji

1. Rada Ministrów może uznać uchwalony przez siebie projekt ustawy za pilny, z wyjątkiem projektów ustaw podatkowych, ustaw dotyczących wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej, Sejmu, Senatu oraz organów samorządu terytorialnego, ustaw regulujących ustrój i właściwość władz publicznych, a także kodeksów.

Rada Ministrów może uznać uchwalony przez siebie projekt ustawy za **pilny**, co skutkuje skróconym trybem procedowania go w parlamencie. Uprawnienie to służy efektywności realizowania polityki państwa. Konstytucja wyłącza jednak możliwość nakładania klauzuli pilności dla ustaw podatkowych, ustaw dotyczących wyboru Prezydenta, Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego oraz ustaw

regulujących ustrój i właściwość władz publicznych i kodeksów. Prace w Sejmie toczą się szybciej, ponieważ Marszałek Sejmu może zdecydować o rozpoczęciu pierwszego czytania przed upływem siedmiu dni od doręczenia posłom tekstu ustawy, a komisje mają wyznaczony termin (nie dłuższy niż 30 dni) na przedstawienie sprawozdania. Do istotnych zmian względem zwykłej ścieżki legislacyjnej należy również skrócenie okresu przeznaczonego **na prace w Senacie z 21 do 14 dni i do siedmiu dni na podpisanie ustawy przez Prezydenta**. Wreszcie, ewentualne **weto Prezydenta musi być rozpatrzone w Sejmie w terminie siedmiu dni**, podczas gdy w przypadku ustaw zwykłych termin ten nie jest wyznaczony.

USTAWA BUDŻETOWA

Art. 219 Konstytucji

1. Sejm uchwała budżet państwa na rok budżetowy w formie ustawy budżetowej.

Ustawa budżetowa określa podstawy gospodarki finansowej państwa na dany rok budżetowy. Tryb jej przyjmowania różni się od zwykłego procesu legislacyjnego. Tylko **Rada Ministrów** może przedłożyć jej projekt i, co więcej, musi to uczynić najpóźniej na **trzy miesiące** przed rozpoczęciem roku budżetowego. Postępowanie w Sejmie składa się z trzech czytań, a najistotniejszą rolę merytoryczną odgrywa w nim komisja odpowiedzialna za finanse państwa. Nie może ona jednak wnioskować o odrzucenie projektu. Senat musi zająć swoje stanowisko w terminie **20 dni**, przy czym **nie może podjąć uchwały o odrzuceniu ustawy**. Czas na podpisanie ustawy budżetowej przez Prezydenta jest skrócony z 21 do **7 dni**, a głowa państwa **nie może jej zawetować**. Prezydent może zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego o dokonanie kontroli jej zgodności z Konstytucją, jednak orzeczenie musi zapaść w terminie **dwóch miesięcy**. Jeżeli w ciągu czterech miesięcy od dnia przedłożenia Sejmowi projektu ustawy budżetowej nie zostanie ona przedstawiona Prezydentowi do podpisu, ten może w ciągu 14 dni zarządzić **skrócenie kadencji Sejmu**.

USTAWA O ZMIANIE KONSTYTUCJI

Art. 235 Konstytucji

1. Projekt ustawy o zmianie Konstytucji może przedłożyć co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów, Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.

2. Zmiana Konstytucji następuje w drodze ustawy uchwalonej w jednakowym brzmieniu przez Sejm i następnie w terminie nie dłuższym niż 60 dni przez Senat.

Tryb, w którym dokonuje się zmiany konstytucji, nazywa się procedurą ustrojodawczą, ponieważ normy konstytucyjne dotyczą kwestii najważniejszych i podstawowych dla danego systemu prawa i ustroju państwa. Polska Konstytucja z 1997 r. ma charakter **sztywny**: tryb jej zmiany obwarowany jest szczególnymi ograniczeniami, które mają utrudniać modyfikacje podstawowych norm ustrojowych i gwarantować szeroką, ponadpartyjną zgodę co do zmian w ustawie zasadniczej. Podmiotami uprawnionymi do składania takich projektów ustaw są **Prezydent, Senat oraz grupa co najmniej 1/5 ustawowej liczby posłów** (czyli 92 posłów). Pierwsze czytanie w Sejmie nie może odbyć się wcześniej niż 30 dnia od dnia przedłożenia projektu. Ustawa o zmianie Konstytucji musi zostać przyjęta w jednakowym brzmieniu przez Sejm i Senat (Senat nie może składać poprawek) większością kwalifikowaną co najmniej **2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów** w Sejmie i **większością bezwzględną w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów** w Senacie. Uchwalenie przez Sejm ustawy zmieniającej przepisy rozdziałów I, II lub XII Konstytucji może odbyć się nie wcześniej niż 60 dnia po pierwszym czytaniu projektu tej ustawy. Czas przeznaczony na prace Senatu został wydłużony do maksymalnie **60 dni**. Prezydent ma **21 dni** na podpisanie ustawy i nie może jej zawetować ani skierować do kontroli prewencyjnej przez Trybunał Konstytucyjny (przyjmuje się natomiast, że dopuszczalny byłby jego wniosek dotyczący zachowania wymagań proceduralnych). W przypadku zmiany przepisów dotyczących rozdziałów I, II lub XII podmioty uprawnione do inicjatywy mogą zażądać w terminie 45 dni od uchwalenia ustawy **referendum zatwierdzającego** – w tym celu kierują wnioski do Marszałka Sejmu, który obligatoryjnie i niezwłocznie zarządza referendum. Odbywa się ono w ciągu 60 dni od złożenia wniosku. Wynik referendum jest wiążący niezależnie od frekwencji.

6. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej

Opracowanie: Daria Trzeszczkowska

Art. 10 ust. 2 Konstytucji określa Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako organ sprawujący władzę wykonawczą, zaś art. 126 Konstytucji jako najwyższego przedstawiciela Rzeczypospolitej Polskiej. Poniższy rozdział skupia się na charakterystyce pozycji ustrojowej i kompetencjach „głowy państwa”.

6.1. POZYCJA USTROJOWA PREZYDENTA

Zgodnie z art. 126 Konstytucji Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem RP. Pełni on również rolę gwaranta ciągłości władzy państwowej, czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji oraz stoi na straży:

- ♦ suwerenności państwa,
- ♦ jego bezpieczeństwa,
- ♦ nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium.

Istotny jest fakt, że Prezydent RP jest wyłaniany w wyborach powszechnych, czyli zgodnie z art. 127 Konstytucji „przez Naród”. Prezydent uzyskuje przez to własną legitymację demokratyczną i może powoływać się na wolę Narodu. Wybory prezydenckie określa się jako czteroprzymiotnikowe, jako że są:

- ❶ powszechne,
- ❷ równe,
- ❸ bezpośrednie,
- ❹ odbywające się w głosowaniu tajnym.

Kadencja Prezydenta RP trwa 5 lat, z możliwością jednej reelekcji.

Kandydować na urząd Prezydenta RP może osoba mająca obywatelstwo polskie, która:

- ♦ najpóźniej w dniu wyborów kończy 35 lat,
- ♦ korzysta z pełni praw wyborczych do Sejmu,
- ♦ została zgłoszona przez co najmniej 100 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.

Wybrany na urząd Prezydenta zostaje kandydat, który otrzymał więcej niż połowę ważnie oddanych głosów. Jeżeli jednak żaden z kandydatów nie uzyska wymaganej większości, 14 dnia po pierwszym głosowaniu przeprowadza się głosowanie ponowne, czyli tak zwaną II turę wyborów. W ponownym głosowaniu wyboru dokonuje się spośród dwóch kandydatów, którzy w pierwszej turze otrzymali największą liczbę głosów. Wybrany zostaje ten z nich, który otrzyma więcej głosów.

6.2. KOMPETENCJE PREZYDENTA RP

Kompetencje Prezydenta RP można pogrupować wyodrębniając omówione poniżej kategorie.

KOMPETENCJE CEREMONIALNO-REPREZENTACYJNE

Związane są z tradycyjnymi kompetencjami głowy państwa. Obecnie możemy wśród nich wyróżnić:

- ◆ prawo łaski,
- ◆ nadawanie obywatelstwa oraz wyrażanie zgody na zrzeczenie się go,
- ◆ nadawanie orderów i odznaczeń.

KOMPETENCJE W STOSUNKU DO RZĄDU, PARLAMENTU I WŁADZY SĄDOWNICZEJ

Wobec rządu

Prezydent RP przyjmuje dymisję Rady Ministrów, desygnuje premiera i powołuje nowy rząd. Może dokonywać zmian w składzie rządu na wniosek Prezesa Rady Ministrów.

W sprawach szczególnej wagi Prezydent może zwołać Radę Gabinetową, w której skład wchodzi on sam i Rada Ministrów. Należy jednak zaznaczyć, że Rada Gabinetowa nie przejmuje kompetencji Rady Ministrów.

Wobec parlamentu

Prezydent zarządza wybory, zwołuje pierwsze posiedzenia Sejmu i Senatu w danej kadencji oraz zarządza referendum (za zgodą Senatu). W procesie legislacyjnym jego istotnymi uprawnieniami są również samodzielna inicjatywa ustawodawcza, weto ustawodawcze i inicjowanie kontroli ustaw przed Trybunałem Konstytucyjnym.

Wobec władzy sądowniczej

Prezydent powołuje sędziów na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa (jest zobowiązany rozpatrywać jej wnioski w tej sprawie). Powołuje on również Prezesa i wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego oraz Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Wybiera ich spośród kandydatów przedstawionych mu przez zgromadzenia ogólne wymienionych sądów i Trybunału.

KOMPETENCJE W ZAKRESIE POLITYKI ZAGRANICZNEJ

Prezydent Rzeczypospolitej W zakresie polityki zagranicznej Prezydent Rzeczypospolitej ma obowiązek współdziałania z Prezesem Rady Ministrów i ministrem spraw zagranicznych. Zgodnie z art. 133 Konstytucji do zadań Prezydenta jako reprezentanta państwa w stosunkach zewnętrznych należą:

- ♦ ratyfikacja* i wypowiedanie umów międzynarodowych (o których zawiadamia on Sejm i Senat),
- ♦ mianowanie i odwoływanie pełnomocnych przedstawicieli RP w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych,
- ♦ przyjmowanie listów uwierzytelniających i odwoływanie akredytowanych przy nim przedstawicieli dyplomatycznych innych państw i organizacji międzynarodowych.

***Ratyfikacja** – ostateczne potwierdzenie w imieniu państwa umowy międzynarodowej uprzednio zawartej przez Radę Ministrów.

KOMPETENCJE ZWIĄZANE Z BEZPIECZEŃSTWEM PAŃSTWA

Art. 134 Konstytucji określa Prezydenta RP jako najwyższego zwierzchnika Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej. W czasie pokoju Prezydent sprawuje jednak zwierzchnictwo nad Siłami Zbrojnymi nie bezpośrednio, ale za pośrednictwem Ministra Obrony Narodowej.

Do kompetencji głowy państwa należy mianowanie Szefa Sztabu Generalnego Wojska Polskiego i dowódców poszczególnych rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony. Na czas wojny Prezydent, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, mianuje Naczelnego Dowódcę Sił Zbrojnych (w tym samym trybie może on go również odwołać). Z kolei na wniosek Ministra Obrony Narodowej Prezydent nadaje określone w ustawach stopnie wojskowe.

Jego istotną kompetencją jest również postanawianie o stanie wojny, ale tylko wtedy, gdy Sejm nie może się zebrać. Art. 136 Konstytucji określa z kolei sytuację,

w której Prezydent w razie bezpośredniego i zewnętrznego zagrożenia państwa zarządza na wniosek Prezesa Rady Ministrów powszechną lub częściową mobilizację oraz użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej.

Role doradczego organu Prezydenta w zakresie wewnętrznego i zewnętrznego bezpieczeństwa państwa pełni Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

Kontrasygnata – drugi podpis niezbędny do ważności aktów podejmowanych przez głowę państwa. W polskim systemie kontrasygnaty aktom prezydenckim udziela Prezes Rady Ministrów.

Prerogatywy – akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej, których ważność nie wymaga podpisu Prezesa Rady Ministrów. Takie kompetencje są wyliczone (w **katalogu zamkniętym**) w art. 144 ust. 3 Konstytucji RP.

Wydawanie aktów urzędowych niewymienionych w art. 144 ust. 3, dzięki którym Prezydent może korzystać ze swoich konstytucyjnych i ustawowych kompetencji, wymaga **kontrasygnaty** Prezesa Rady Ministrów. Tym samym Prezes RM ponosi za taki akt odpowiedzialność przed Sejmem. Należy pamiętać, że uzyskanie kontrasygnaty dla ważności aktów urzędowych Prezydenta stanowi **zasadę**, a art. 144 ust. 3 określa wyjątki od niej.

Art. 144 ust. 3 Konstytucji RP wymienia:

- ❶ zarządzanie wyborów do Sejmu i Senatu;
- ❷ zwoływanie pierwszego posiedzenia nowo wybranych Sejmu i Senatu;
- ❸ skracania kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji;
- ❹ inicjatywę ustawodawczą;
- ❺ zarządzanie referendum ogólnokrajowego;
- ❻ podpisywanie albo odmowę podpisania ustawy;
- ❼ zarządzanie ogłoszenia ustawy oraz umowy międzynarodowej w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej;
- ❽ zwracanie się z orędyem do Sejmu, do Senatu lub do Zgromadzenia Narodowego;
- ❾ wniosek do Trybunału Konstytucyjnego;
- ❿ wniosek o przeprowadzenie kontroli przez Najwyższą Izbę Kontroli;
- ⓫ desygnowanie i powoływanie Prezesa Rady Ministrów;
- ⓬ przyjmowanie dymisji Rady Ministrów i powierzanie jej tymczasowego pełnienia obowiązków;
- ⓭ wniosek do Sejmu o pociągnięcie członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Trybunałem Stanu;
- ⓮ odwoływanie ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności;
- ⓯ zwoływanie Rady Gabinetowej;
- ⓰ nadawanie orderów i odznaczeń;
- ⓱ powoływanie sędziów;
- ⓲ stosowanie prawa łaski;

- 19 nadawanie obywatelstwa polskiego i wyrażanie zgody na zrzeczenie się go;
- 20 powoływanie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego;
- 21 powoływanie Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego;
- 22 powoływanie Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego;
- 23 powoływanie prezesów Sądu Najwyższego oraz wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego;
- 24 wniosek do Sejmu o powołanie Prezesa Narodowego Banku Polskiego;
- 25 powoływanie członków Rady Polityki Pieniężnej;
- 26 powoływanie i odwoływanie członków Rady Bezpieczeństwa Narodowego;
- 27 powoływanie członków Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji;
- 28 nadawanie statutu Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej oraz powoływanie i odwoływanie Szefa Kancelarii;
- 29 wydawanie zarządzeń na zasadach określonych w art. 93;
- 30 zrzeczenie się urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej.

7. Rada Ministrów

Opracowanie: Daria Trzeszczkowska

Art. 10 ust. 2 Konstytucji wymienia Radę Ministrów jako drugi organ (obok Prezydenta) sprawujący władzę wykonawczą. Poniższy rozdział poświęcony jest znaczącej roli, jaką odgrywa ona w polskim modelu parlamentarno-gabinetowym.

7.1. CZŁONKOWIE RADY MINISTRÓW

Art. 147 Konstytucji

1. Rada Ministrów składa się z Prezesa Rady Ministrów i ministrów.
2. W skład Rady Ministrów mogą być powoływani wiceprezesi Rady Ministrów.
3. Prezes i wiceprezes Rady Ministrów mogą pełnić także funkcję ministra.

Członkowie obligatoryjni	Członkowie fakultatywni
Prezes Rady Ministrów	Wiceprezesi Rady Ministrów
Ministrowie	Przewodniczący komitetów określonych w ustawach

Choć Rada Ministrów jest organem kolegialnym, jej skład nie jest liczbowo określony. To, ilu członków będzie ona liczyć, zależy m.in. od tego, czy znajdują się w niej Wiceprezesi Rady Ministrów i przewodniczący komitetów określonych w ustawach, którzy mogą, ale nie muszą stanowić część struktury Rady.

7.2. ZADANIA RADY MINISTRÓW

PROWADZENIE POLITYKI WEWNĘTRZNEJ I ZAGRANICZNEJ RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Trybunał Konstytucyjny w swoim postanowieniu o sygnaturze Kpt 2/08, stwierdził, że

„Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, Rada Ministrów i Prezes Rady Ministrów w wykonywaniu swych konstytucyjnych zadań oraz kompetencji powinni się kierować zasadą współdziałania władz”.

Jednocześnie Trybunał postanowił, że to Rada Ministrów ustala stanowisko na posiedzeniach Rady Europejskiej, a Prezes Rady Ministrów reprezentuje Rzeczpospolitą Polską na takich posiedzeniach i przedstawia określone wcześniej stanowisko.

KOORDYNOWANIE ADMINISTRACJI RZĄDOWEJ

Administracja rządowa stanowi system podporządkowany Radzie Ministrów i jej Prezesowi. Rada Ministrów ma zatem kompetencje do koordynowania i kontroli działalności organów tej administracji – nie może ona jednak naruszać ich ustawowo określonych kompetencji.

KIEROWANIE WYKONYWANIEM BUDŻETU

Rada Ministrów uchwała projekt budżetu państwa oraz kieruje jego wykonaniem, a także uchwała zamknięcie rachunków państwowych i sprawozdanie z wykonania budżetu. Do jej zadań należy również ochrona interesów Skarbu Państwa.

ZAPEWNIENIE WYKONYWANIA USTAW

Oprócz wydawania aktów wykonawczych Rada Ministrów ma również możliwość oddziaływania na legislację parlamentarną. Czyni to poprzez korzystanie z prawa inicjatywy ustawodawczej, prawa nadawania swoim projektom klauzuli pilności czy prawa zgłaszania poprawek do projektów ustaw.

ZAPEWNIENIE WEWNĘTRZNEGO I ZEWNĘTRZNEGO BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA ORAZ PORZĄDKU PUBLICZNEGO

Rada Ministrów sprawuje ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności kraju oraz określa corocznie liczbę obywateli powoływanych do czynnej służby wojskowej. Rząd może też samodzielnie wprowadzać stan klęski żywiołowej; stan wojenny czy wyjątkowy mogą natomiast zostać wprowadzone za zgodą Rady Ministrów, ale przez Prezydenta RP.

SPRAWOWANIE OGÓLNEGO KIEROWNICTWA W DZIEDZINIE STOSUNKÓW Z INNYMI PAŃSTWAMI I ORGANIZACJAMI MIĘDZYNARODOWYMI

Rada Ministrów posiada kompetencję zawierania umów międzynarodowych wymagających ratyfikacji, a także zatwierdzania i wypowiedzania innych umów międzynarodowych.

STANOWIENIE PRAWA

Rząd może wydawać rozporządzenia, poprzez które zapewnia wykonywanie ustaw. Takie rozporządzenia stanowią akty prawa powszechnie obowiązującego, o randze podustawowej. Jeżeli chodzi o akty prawa wewnętrznego, Rada Ministrów ma kompetencje do stanowienia uchwał, a Prezes Rady Ministrów i ministrowie mogą wydawać zarządzenia. Uchwała i zarządzenie różnią się tym, że ta pierwsza nie wymaga podstawy ustawowej. Uchwały i zarządzenia nie mają charakteru powszechnie obowiązującego, co znaczy, że nie mogą stanowić podstawy decyzji dotyczących obywateli, ale mogą regulować działalność jednostek organizacyjnie podległych rządowi. Przykład (nieco uproszczony) może stanowić regulamin ministerstwa: regulamin ten nie może być podstawą prawną decyzji w stosunku do obywatela, który chce w ministerstwie załatwić istotną dla siebie sprawę, natomiast pracownicy ministerstwa muszą respektować postanowienia regulaminu podczas wykonywania obowiązków służbowych.

Istotny mechanizm stanowi również **domniemanie kompetencji na rzecz Rady Ministrów**. Oznacza ono, że Radzie Ministrów przyznaje się prawo decyzji we wszystkich sprawach polityki państwa, które nie są zastrzeżone dla innych organów państwowych. Innymi słowy, jeżeli jakaś sprawa nie została przez przepisy zastrzeżona jako kompetencja innego organu władzy publicznej, to należy ona do Rady Ministrów. Trzeba jednak pamiętać, że takie domniemanie odnosi się tylko do spraw polityki państwa, czyli spraw o charakterze ponadlokalnym, które mieszczą się w zakresie rządzenia.

Dział – to zespół jednostek organizacyjnych, którymi kieruje właściwy minister do spraw oznaczonych nazwą danego działu.

Podstawowe działy administracji rządowej (wymienione w ustawie o działach administracji rządowej) to:

- ◆ finanse publiczne,
- ◆ gospodarka,
- ◆ obrona narodowa,
- ◆ oświata i wychowanie,
- ◆ sprawiedliwość,
- ◆ sprawy zagraniczne.

7.3. PREZES RADY MINISTRÓW

Prezes Rady Ministrów jest również nazywany „szefem rządu”. Wiąże się to z rzeczywistym koordynowaniem przez niego prac rządowych i jego szerokimi kompetencjami w tym zakresie.

Art. 148 Konstytucji określa, że Prezes Rady Ministrów:

- ◆ reprezentuje Radę Ministrów,
- ◆ kieruje pracami Rady Ministrów,
- ◆ wydaje rozporządzenia,
- ◆ zapewnia wykonywanie polityki Rady Ministrów i określa sposoby jej wykonywania,
- ◆ koordynuje i kontroluje pracę członków Rady Ministrów,
- ◆ sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym w granicach i formach określonych w Konstytucji i ustawach.

POWOŁYWANIE I POLITYCZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ RADY MINISTRÓW

Zakończenie istnienia Rady Ministrów w każdym przypadku ma postać dymisji.

Dymisja Rady Ministrów to oświadczenie złożone w imieniu rządu przez Prezesa Rady Ministrów, które stwierdza wolę zakończenia urzędowania dotychczasowego rządu i tym samym otwiera procedurę utworzenia nowego gabinetu.

Prezes Rady Ministrów składa dymisję w czterech przypadkach:

- ◆ ukonstytuowania się nowego Sejmu po wyborach,
- ◆ wyrażenia wotum nieufności Radzie Ministrów,
- ◆ nieuchwalenia wotum zaufania Radzie Ministrów,
- ◆ rezygnacji Prezesa Rady Ministrów.

Ukonstytuowanie się nowego Sejmu po wyborach

Dymisja jest składana na pierwszym posiedzeniu nowo wybranego Sejmu. Prezes Rady Ministrów składa ją niezależnie od wyniku wyborów. Do funkcjonowania Rady Ministrów odnosi się zasada kadencyjności, ponieważ powołana po wyborach Rada kończy swoją działalność najpóźniej wraz z końcem kadencji parlamentu. Dymisja w tym przypadku musi zostać przyjęta przez Prezydenta.

Nieuchwalenie wotum zaufania dla Rady Ministrów

O wotum zaufania mówi art. 160 Konstytucji. Polega ono na zainicjowaniu na wniosek Prezesa Rady Ministrów procedury, w której Sejm zwykłą większością głosów wyraża parlamentarne poparcie dla działalności rządu.

W sytuacji, w której nowo utworzona Rada Ministrów nie otrzymuje wotum zaufania, uruchamiana jest druga procedura tworzenia rządu.

W obu sytuacjach Prezydent musi przyjąć dymisję.

Powoływanie rządu

Proces powoływania rządu rozpoczyna **procedura zasadnicza**.

W jej ramach Prezydent desygnuje (nominuje na stanowisko) nowego Prezesa Rady Ministrów po przyjęciu dymisji dawnej Rady Ministrów. Tak wyznaczony Prezes proponuje skład Rady Ministrów. W terminie 14 dni od przyjęcia dymisji rządu Prezydent podejmuje decyzję, czy powołuje proponowany przez desygnowanego Premiera rząd. Jeżeli decyzja jest pozytywna, Prezydent odbiera przysięgę od nowych członków Rady Ministrów. Nie jest to jednak koniec procedury, ponieważ następnie Rada musi uzyskać jeszcze wotum zaufania wyrażone przez Sejm. W tym celu Prezes Rady Ministrów w terminie 14 dni od powołania nowego rządu przedstawia Sejmowi program jego działania (exposé) wraz z wnioskiem o wotum zaufania. Sejm przyjmuje wniosek bezwzględną większością głosów, oddanych w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Jeżeli procedura zasadnicza nie przyniesie oczekiwanego rezultatu, otwiera się **I procedura rezerwowa**.

Grupy liczące co najmniej 46 posłów mogą zgłaszać kandydatury na nowego Prezesa Rady Ministrów. W terminie 14 dni od zamknięcia procedury zasadniczej Sejm wybiera spośród nich Premiera, który to przedstawia na posiedzeniu Sejmu swój program wraz ze składem nowej Rady Ministrów. Po takim wystąpieniu Sejm przeprowadza głosowanie, w którym wyraża swoją aprobatę bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Jeżeli uda się osiągnąć taką większość, Prezydent ma obowiązek powołać rząd i odebrać przysięgę od jego członków.

Jeżeli jednak i ta procedura zakończy się niepowodzeniem, otwiera się **II procedura rezerwowa**.

Podobnie jak w procedurze zasadniczej, Prezydent w terminie 14 dni powołuje Prezesa Rady Ministrów i na jego wniosek członków Rady Ministrów. W dalszej kolejności odbiera on od nich przysięgę. Do zakończenia procedury wymagane jest uzyskanie od Sejmu wotum zaufania – inaczej jednak niż w przypadku procedury zasadniczej, Sejm uchwała je zwykłą większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Sankcją za niepowodzenie powołania rządu w tej procedurze jest skrócenie kadencji Sejmu i zarządzenie nowych wyborów przez Prezydenta.

Wyrażenie wotum nieufności Radzie Ministrów

Wotum nieufności to uchwała podjęta przez Sejm w celu zdymisjonowania Rady Ministrów.

Art. 157 Konstytucji

1. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem solidarną odpowiedzialność za działalność Rady Ministrów.

2. Członkowie Rady Ministrów ponoszą przed Sejmem również odpowiedzialność indywidualną za sprawy należące do ich kompetencji lub powierzone im przez Prezesa Rady Ministrów.

Art. 157 Konstytucji wskazuje na dwa rodzaje odpowiedzialności politycznej – solidarną i indywidualną. To rozróżnienie przekłada się na dwa tryby udzielania wotum nieufności – całej Radzie Ministrów lub konkretnemu Ministrowi.

	Odpowiedzialność solidarna	Odpowiedzialność indywidualna
Dotyczy	całej Rady Ministrów	konkretnych członków Rady Ministrów
Wniosek o wotum nieufności wobec nich może złożyć	min. 46 posłów	min. 69 posłów
Wniosek o wotum nieufności składany wcześniej niż po upływie trzech miesięcy od dnia złożenia poprzedniego	min. 115 posłów	min. 115 posłów
Wniosek ma charakter	konstruktywny (obejmuje wskazanie z imienia i nazwiska nowego Prezesa Rady Ministrów)	niekonstruktywny
Większość potrzebna do uchwalenia wotum	min. 231 głosów posłów	min. 231 głosów posłów

Rezygnacja Prezesa Rady Ministrów

Prezes Rady Ministrów może w dowolnym momencie złożyć rezygnację, co pociąga za sobą również dymisję całego rządu. Prezydent może jednak odmówić przyjęcia dymisji Rady Ministrów zainicjowanej w tym trybie.

Dalsze funkcjonowanie Rady Ministrów w dotychczasowym składzie wyklucza także śmierć jej Prezesa. Rada Ministrów musi jednak sprawować swoje obowiązki do czasu ostatecznego powołania nowego rządu. Jest to przejaw gwarancji ciągłości władzy.

7.4. WOJEWODA

Art. 152 Konstytucji

1. Przedstawicielem Rady Ministrów w województwie jest wojewoda.
2. Tryb powoływania i odwoływania oraz zakres działania wojewodów określa ustawa.

Wojewoda jest przedstawicielem Rady Ministrów w województwie. Do jego kompetencji należą wszystkie sprawy z zakresu administracji rządowej w województwie niezastrzeżone dla innych organów tej administracji. Wojewoda pełni funkcje:

- ◆ zwierzchnika rządowej administracji zespolonej w województwie,
- ◆ organu rządowej administracji zespolonej w województwie.

Zadania wojewody:

- ◆ nadzór nad legalnością działalności jednostek samorządu terytorialnego i ich związków;
- ◆ kontrolowanie wykonywania przez organy samorządu terytorialnego zadań z zakresu administracji rządowej realizowanych przez nie na podstawie ustawy lub porozumienia z organami administracji rządowej pod względem ich legalności, gospodarności i rzetelności;
- ◆ reprezentowanie Skarbu Państwa;
- ◆ sprawowanie funkcji organu wyższego stopnia w postępowaniu administracyjnym;
- ◆ stanowienie aktów prawa miejscowego obowiązujących na terenie województwa lub jego części.

8. Sądy i Trybunały

Opracowanie: Karolina Kaliszewska, Paweł Daroszewski

Władza sądownicza (judykatywa), którą w Polsce stanowią **sądy i Trybunały**, jest obok władz ustawodawczej (legislatywy) i wykonawczej (egzekutywy) trzecim elementem konstytucyjnej zasady podziału władzy. Zgodnie z art. 173 Konstytucji jest to władza odrębna i niezależna od innych władz. Oznacza to, że aby spełniać swoją ustrojową rolę, jaką jest zdolność do rzetelnego wymierzania sprawiedliwości, musi ona być odpowiednio zdystansowana od władz politycznych.

Art. 173 Konstytucji
Sądy i Trybunały są władzą odrębną i niezależną od innych władz.

8.1. WYMIAR SPRAWIEDLIWOŚCI

Mianem „wymiaru sprawiedliwości” określa się jedną ze sfer działalności państwa, polegającą na rozstrzygnięciu sporów o prawo między co najmniej dwoma podmiotami. W Polsce wymiar sprawiedliwości sprawują **sądy**. W ramach wymiaru sprawiedliwości realizowane jest konstytucyjne prawo do sądu.

Art. 175 Konstytucji
1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe.
2. Sąd wyjątkowy lub tryb doraźny może być ustanowiony tylko na czas wojny.

SĄDY POWSZECHNE I SZCZEGÓLNE

Sądy w Polsce dzielą się na **sądy powszechne** i **sądy szczególne**. Sądy powszechne rozstrzygają we **wszelkich sprawach z zakresu prawa** z wyłączeniem tych zastrzeżonych do sądów szczególnych. Sądami szczególnymi są sądy **wojskowe** i **administracyjne**.

Sądy wojskowe orzekają m.in. w sprawach o niektóre przestępstwa popełnione przez żołnierzy służby czynnej, pracowników cywilnych wojska i żołnierzy sił zbrojnych państw obcych.

Sądy administracyjne dokonują kontroli działalności administracji publicznej, w ramach której orzekają w sprawach skarg na decyzje administracyjne oraz akty prawa miejscowego (art. 184 Konstytucji).

Sąd Najwyższy nie należy do żadnej z wymienionych wyżej kategorii, lecz sprawuje nadzór nad orzekaniem przez sądy **powszechne i wojskowe**.

8.2. ZASADA INSTANCYJNOŚCI POSTĘPOWANIA

Art. 176 Konstytucji

1. Postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne.

Strukturę polskiego sądownictwa determinuje wyrażona w Konstytucji **zasada instancyjności postępowania**. W myśl art. 176 Konstytucji ustawodawca ma obowiązek takiego ukształtowania postępowania sądowego, które zapewni jego stronom dostęp do drugiej instancji, czyli do ewentualnego rozpatrzenia sprawy także przez sąd wyższego szczebla niż ten, który początkowo ją prowadzi.

8.3. STRUKTURA SĄDOWNICTWA

By zapewnić realizację zasady instancyjności, polski ustawodawca podzielił:

- ◆ sądy powszechne na:
 - ◆ sądy rejonowe,
 - ◆ sądy okręgowe,
 - ◆ sądy apelacyjne;
- ◆ sądy wojskowe na:
 - ◆ wojskowe sądy garnizonowe,
 - ◆ wojskowe sądy okręgowe;
- ◆ sądy administracyjne na:
 - ◆ wojewódzkie sądy administracyjne,
 - ◆ Naczelny Sąd Administracyjny.

8.4. WŁAŚCIWOŚĆ SĄDÓW

Właściwość sądu to zakres spraw przekazanych mu do rozpoznania i rozstrzygnięcia. Pojęcie to służy do ustalania, przed którym sądem powinno toczyć się dane postępowanie. Wyróżniamy trzy podstawowe rodzaje właściwości:

- ♦ właściwość miejscową,
- ♦ właściwość rzeczową,
- ♦ właściwość funkcjonalną.

Właściwość miejscowa określa podział spraw i czynności pomiędzy sądami równego rzędu ze względu na ich terytorialny zakres. Przykład: sprawy karne rozpoznawane są przez sądy, które swym zakresem terytorialnym obejmują miejsce popełnienia przestępstwa.

Właściwość rzeczowa określa podział spraw pomiędzy sądy różnego rodzaju rozpoznające sprawy w I instancji ze względu na ich materię. Przykład: sprawy o występki, czyli drobniejsze przestępstwa, rozpatrywać w I instancji będzie sąd rejonowy, a sprawy o zbrodnie zagrożone surowszą karą – sąd okręgowy.

Właściwość funkcjonalna (instancyjna) określa podział funkcji lub czynności procesowych pomiędzy sądami równorzędnymi albo sądami różnych instancji. Przykład: apelację od wyroku sądu rejonowego, który zapadł w I instancji, rozpatruje sąd okręgowy, a gdy właściwym rzeczowo do rozpoznania sprawy w I instancji był sąd okręgowy – środek odwoławczy rozpoznaje sąd apelacyjny.

8.5. SĄD NAJWYŻSZY

Art. 183 Konstytucji

1. Sąd Najwyższy sprawuje nadzór nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania.
2. Sąd Najwyższy wykonuje także inne czynności określone w Konstytucji i ustawach.
3. Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego powołuje Prezydent Rzeczypospolitej na sześcioletnią kadencję spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego.

Sędziowie i struktura Sądu Najwyższego

Sędziów Sądu Najwyższego – tak jak sędziów sądów powszechnych i szczególnych – powołuje Prezydent na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa. Stanowisko sędziego Sądu Najwyższego nie ma charakteru kadencyjnego, co oznacza, że sędzia przestaje orzekać w SN tylko w przypadku wystąpienia szczególnych okoliczności określonych w ustawie, przede wszystkim śmierci lub przejścia w stan spoczynku. Sędziowie SN objęci są immunitetem formalnym i przywilejem nietykalności.

Pracami Sądu Najwyższego kieruje **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego** powoływany przez Prezydenta na 6-letnią kadencję spośród sędziów Sądu Najwyższego. Prezydent wybiera jednego z pięciorga kandydatów przedstawionych przez **Zgromadzenie Ogólne Sędziów Sądu Najwyższego**, które tworzą wszy-

szy czynni sędziowie Sądu Najwyższego. Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego z urzędu pełni też funkcje Przewodniczącego Trybunału Stanu i członka Krajowej Rady Sądownictwa.

Sąd Najwyższy podzielony jest na pięć **Izb**, do których należą m.in. Izba Karno, Izba Cywilna, Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych. Pracami Izb kierują powoływani przez Prezydenta **Prezesi Sądu Najwyższego**.

Kompetencje Sądu Najwyższego

Sąd Najwyższy jest powołany do:

- ❶ sprawowania nadzoru nad działalnością sądów powszechnych i wojskowych w zakresie orzekania – jest to tzw. **nadzór judykacyjny**. Do środków służących jego wykonywaniu należą: rozpoznawanie **skarg nadzwyczajnych, kasacji oraz innych środków odwoławczych** i podejmowanie **uchwał rozstrzygających zagadnienia prawne** (skład siedmiorga sędziów może nadać uchwałę moc zasady prawnej, która obowiązuje wtedy wszystkie składy Sądu Najwyższego);
- ❷ rozpoznawania **protestów wyborczych i rozstrzygnięcia o ważności wyborów** do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej oraz na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, a także ważności referendum ogólnokrajowego i referendum konstytucyjnego;
- ❸ **opiniowania ustaw i innych aktów normatywnych**, na podstawie których orzekają i funkcjonują sądy.

👉 8.6. KONSTYTUCYJNE ZASADY DZIAŁANIA SĄDÓW

Na ustrój organizacyjny polskiego sądownictwa i obowiązującą w państwie procedurę sądową (czyli zespół norm prawnych określających przebieg postępowania sądowego) wpływ mają następujące zasady konstytucyjne:

- ❶ **w sferze organizacji sądownictwa:**
 - a) **zasada dwuinstancyjności** – stanowi, że w każdej sprawie sądowej musi istnieć procedura umożliwiająca zwrócenie się do sądu wyższej instancji z wnioskiem o zbadanie prawidłowości orzeczenia wydanego w I instancji. Jej realizacji służą **zwyczajne środki odwoławcze: apelacja** (wnoszona na merytoryczne rozstrzygnięcie sprawy w postaci wyroku lub postanowienia sądu) i **zażalenie** (składane na niemerytoryczne postanowienie sądu). W Polsce postępowanie sądowe może mieć charakter trójinstancyjny, gdy wniesiony zostanie **nadzwyczajny środek odwoławczy** do Sądu Najwyższego: **skarga kasacyjna** (w sprawach cywilnych) lub **kasacja** (w sprawach karnych), jednak istnienie tego etapu procedury nie jest wymogiem konstytucyjnym;
 - b) **zasada udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości** – polska Konstytucja nie przesądza o formie tego udziału, pozostawiając

decyzję ustawodawcy. W polskim systemie funkcjonuje instytucja **ławników**, którymi są obywatele wybierani przez rady gmin (a w przypadku ławników Sądu Najwyższego – przez Senat) z obszaru działania danego sądu. Udział ławników w postępowaniu sądowym jest ograniczony do postępowania w I instancji. Sąd taki działa w sposób jednolity, tzn. wszystkie kwestie rozstrzygają sędzia wraz z ławnikami. W systemach prawnych innych państw znana jest również instytucja **ławy przysięgłych**, czyli odrębnego od sądu ciała orzekającego złożonego z wybranych losowo obywateli, które rozstrzyga przewidziane w ustawie kwestie, głównie takie, jak wina oskarżonego;

- c) **zasada jawności rozprawy** – zasada ta ma gwarantować dostęp do sali sądowej i obserwowania rozprawy publiczności, w tym przedstawicielom mediów. Jawność rozprawy może być jednak ograniczana ze względu na ochronę moralności, bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego lub życia prywatnego stron postępowania;
- 2 w sferze praw i wolności konstytucyjnych:
- a) **prawo do sądu** – jest jednym ze środków ochrony konstytucyjnych praw i wolności. Prawo do sądu urzeczywistnić może się tylko w sytuacji, w której sąd można określić mianem właściwego, niezależnego, bezstronnego i niezawisłego. Istotnym elementem prawa do sądu jest prawo do odpowiedniego (sprawiedliwego) ukształtowania procedury sądowej, takiego, by każdy mógł w rzeczywistości dochodzić swych praw. Wiąże się z tym m.in. sprawa wysokości kosztów sądowych, które nie mogą stanowić bariery uniemożliwiającej skuteczne wniesienie sprawy do sądu;
 - b) **prawo do obrony** – jest to prawo ze sfery postępowania karnego. Na jego mocy osoba oskarżona ma prawo do ochrony własnych interesów, a także prawo do korzystania z obrońcy – według swojego wyboru, lub, jeśli to nie jest możliwe (zwłaszcza ze względu na sytuację materialną danej osoby) – z urzędu.

8.7. STATUS SĘDZIEGO

Art. 178 Konstytucji

1. Sędziowie w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko Konstytucji oraz ustawom.

Art. 179 Konstytucji

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony.

Powoływanie sędziów

Konstytucja powierza kompetencję powoływania sędziów **Prezydentowi**. Dokonuje on tego na czas **nieoznaczony** (nieokreślony), na **wniosek Krajowej Rady Sądownictwa**. Cechy, które musi posiadać osoba powoływana na stanowisko sędziego, to m.in.: nieskazitelność charakteru, ukończenie wyższych studiów prawniczych i ukończenie 29 roku życia.

ZASADA NIEZAWISŁOŚCI

Zasada niezawisłości oznacza, że sędzia musi być niezależny zarówno od stron rozpatrywanego przez siebie sporu, jak i od organów państwa. Obowiązkiem sędziego jest bezstronne rozstrzygnięcie sporu. Sędzia orzeka na podstawie prawa (związany jest Konstytucją i ustawami), w jego ramach własnym sumieniem i doświadczeniem życiowym. Obowiązki wynikające z zasady niezawisłości ciąży również na innych organach władzy publicznej: z jednej strony mają one kształtować procedurę sądową tak, by umożliwić realizację tej zasady, a z drugiej powstrzymać się od nacisków na wymiar sprawiedliwości.

Gwarancje niezawisłości sędziego

Nieusuwalność sędziego: sędzia jest powoływany na czas nieoznaczony. Zgodnie z Konstytucją wbrew swojej woli zwolniony z urzędu może być jedynie na mocy orzeczenia sądu i tylko w przypadkach określonych w ustawie.

Nieprzenaszalność sędziego: sędzia nie może zostać wbrew swej woli przeniesiony do innego sądu lub na inne stanowisko. Odstępstwem od tej zasady jest przeniesienie na mocy orzeczenia sądu w wyjątkowych przypadkach określonych w ustawie.

Immunitet sędziowski: sędziemu przysługują immunitet i przywilej nietykalności. Może on ponosić odpowiedzialność karną tylko za zgodą sądu.

Niepołączalność: sędzia może sprawować tylko niektóre urzędy i funkcje państwowe, np. być członkiem Krajowej Rady Sądownictwa. Konstytucja w art. 103 ust. 2 wprowadza zakaz sprawowania mandatu parlamentarnego przez sędziego. Zabronione jest też podejmowanie przez sędziego zajęć, które przeszkadzałyby w pełnieniu obowiązków, mogłyby uchybiać godności sędziego lub zachwiać zaufaniem do jego bezstronności.

Apolityczność: Konstytucja ustanawia zakaz należenia sędziów do partii politycznych i związków zawodowych. Sędzia nie może ponadto prowadzić

działalności publicznej, ale tylko takiej, która nie daje się pogodzić z zasadami niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Status materialny i zasady wynagradzania: Konstytucja nakazuje zapewnienie sędziemu warunków pracy i wynagrodzenia odpowiadających godności urzędu oraz zakresowi jego obowiązków.

Związanie Konstytucją i ustawami: sędzia nie jest związany aktami podstawowymi (np. rozporządzeniami) i może przy rozpatrywaniu poszczególnych spraw samodzielnie oceniać zgodność takich aktów z ustawami i Konstytucją. Gdy stwierdzi niezgodność, może odmówić ich zastosowania.

8.8. KRAJOWA RADA SĄDOWNICTWA

Krajowa Rada Sądownictwa jest organem konstytucyjnym o charakterze kolegiальnym (wieloosobowym). W jej skład wchodzi przedstawiciele wszystkich trzech władz: ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Taki sposób ukształtowania Rady z założenia ma umożliwiać współpracę między władzami w sprawach z zakresu sądownictwa.

RYS HISTORYCZNY

Utworzenie Krajowej Rady Sądownictwa w końcu 1989 r. było rezultatem reform przeprowadzonych w trakcie transformacji ustrojowej. KRS miała zagwarantować poszanowanie zasad niezależności sądów i niezawisłości sędziów, których nie przestrzegano w okresie istnienia PRL.

POZYCJA USTROJOWA

Art. 186 Konstytucji

1. Krajowa Rada Sądownictwa stoi na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.
2. Krajowa Rada Sądownictwa może wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem w sprawie zgodności z Konstytucją aktów normatywnych w zakresie, w jakim dotyczą one niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

Konstytucja z 1997 r. ukształtowała Krajową Radę Sądownictwa jako organ kolegiальный, który można określić jako samodzielny, centralny organ państwa. Funkcje KRS powiązane są z władzą sądowniczą, przy czym jako instytucję wyróżnia

ją usytuowanie pomiędzy trzema władzami. KRS jest instytucją o charakterze gwarancyjnym, której celem jest stanienie na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.

KOMPETENCJE KRAJOWEJ RADY SĄDOWNICTWA

Art. 191 Konstytucji

1. Z wnioskiem w sprawach, o których mowa w art. 188, do Trybunału Konstytucyjnego wystąpić mogą:

[...]

2) Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie, o którym mowa w art. 186 ust. 2 [...]

Wskazane w Konstytucji	Wynikające z ustaw
<ul style="list-style-type: none"> ◆ przedstawianie Prezydentowi wniosków w sprawie powoływania sędziów (kandydatów na stanowiska sędziowskie) ◆ występowanie z wnioskami do Trybunału Konstytucyjnego w sprawie kontroli zgodności z Konstytucją aktów normatywnych dotyczących niezależności sądów i niezawisłości sędziów 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ przedstawianie Prezydentowi wniosków w sprawie powołania asesorów sądowych oraz w sprawie przenoszenia sędziów w stan spoczynku ◆ opiniowanie projektów aktów prawnych z zakresu władzy sądowniczej (niezasięgnięcie opinii KRS stanowi istotną wadę proceduralną i jest podstawą do stwierdzenia niekonstytucyjności ustawy przez Trybunał Konstytucyjny) ◆ uchwalanie zbioru zasad etyki zawodowej sędziów

SKŁAD KRAJOWEJ RADY SĄDOWNICTWA

Art. 187 Konstytucji

1. Krajowa Rada Sądownictwa składa się z:

- 1) Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Ministra Sprawiedliwości, Prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego i osoby powołanej przez Prezydenta Rzeczypospolitej,
- 2) piętnastu członków wybranych spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych,
- 3) czterech członków wybranych przez Sejm spośród posłów oraz dwóch członków wybranych przez Senat spośród senatorów.

2. Krajowa Rada Sądownictwa wybiera spośród swoich członków przewodniczącego i dwóch wiceprzewodniczących.

3. Kadencja wybranych członków Krajowej Rady Sądownictwa trwa cztery lata.

4. Ustrój, zakres działania i tryb pracy Krajowej Rady Sądownictwa oraz sposób wyboru jej członków określa ustawa.

Art. 179 Konstytucji
Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa, na czas nieoznaczony.

Przedstawiciele władzy sądowniczej (judykatywy)	Przedstawiciele władzy wykonawczej (egzekutywy)	Przedstawiciele władzy ustawodawczej (legislatywy)
<ul style="list-style-type: none"> ◆ Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego ◆ Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego ◆ 15 członków wybranych spośród sędziów Sądu Najwyższego, sądów powszechnych, sądów administracyjnych i sądów wojskowych 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Minister Sprawiedliwości ◆ osoba powołana przez Prezydenta Rzeczypospolitej 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ czworo członków wybranych przez Sejm spośród posłów ◆ dwoje członków wybranych przez Senat spośród senatorów

W skład Krajowej Rady Sądownictwa wchodzi przedstawiciele wszystkich trzech władz. Władza ustawodawcza i wykonawcza nie mogą jednak dominować ani w kształtowaniu jej składu, ani w procesie podejmowania przez nią decyzji. Niezależność od władz politycznych (legislatywy i egzekutywy) jest bowiem koniecznym warunkiem właściwego wykonywania najważniejszego zadania KRS, jakim jest stanie na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów. Dlatego też większość członków Rady stanowią sędziowie. Jak wskazuje się w literaturze, „[...] sensem włączenia KRS w proces powoływania sędziów jest wyeliminowanie dyskrecjonalnej swobody czynnika politycznego w podejmowaniu tej decyzji. Za całkowicie kolidujący z tą ideą uznać więc należy model, w którym czynnik polityczny (administracyjny) uzyskuje decydujący wpływ na skład i funkcjonowanie samej KRS” (Bogumił Naleziński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, red. P. Tuleja, LEX/el. 2021, art. 179).

8.9. SĄDOWNICTWO KONSTYTUCYJNE

Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej i jako jedyny jest uprawniony do eliminowania z systemu prawnego norm lub aktów prawnych niezgodnych z Konstytucją. Kontrola stanowionego w państwie prawa jest niezbędna m.in. dla ochrony praw człowieka, dlatego tak ważne jest prawidłowe funkcjonowanie Trybunału. Jego istnienie ma sens tylko wtedy, gdy jest on niezależny od parlamentu i rządu.

MODELE KONTROLI KONSTITUCYJNOŚCI PRAWA

	Model zdekoncentrowany (rozproszony, amerykański)	Model skoncentrowany (skupiony, europejski)
Kompetencja do orzekania	Sądy powszechne	Szczególny organ: trybunał konstytucyjny, sąd konstytucyjny
Historia	Ukształtował się w XIX w. Jego początkiem jest orzeczenie <i>Marbury v. Madison</i> z 1803 r. (wyprowadzenie kompetencji do badania konstytucyjności z amerykańskiej konstytucji z 1787 r.)	Ukształtował się w XX w. Pierwsze trybunały konstytucyjne powstały w Austrii i Czechosłowacji w latach 20., a rozwój sądownictwa konstytucyjnego nastąpił po II wojnie światowej
Charakter kontroli	Konkretny – konieczność rozstrzygnięcia sprawy toczącej się przed sądem	Abstrakcyjny – w oderwaniu od konkretnej sprawy. Uzupełniająco również kontrola konkretna (skarga konstytucyjna, pytanie prawne)
	Następczy – badanie przepisów po zakończeniu procedury ich stanowienia	Następczy lub uprzedni (prewencyjny)
Skutki orzeczenia	Skutki <i>inter partes</i> : w stosunku do stron rozstrzygnięcia. Brak derogacji przepisu. Wyrok może jednak stać się podstawą rozstrzygnięcia w innej sprawie (system precedensowy)	Skutki <i>erga omnes</i> : derogacja przepisu (usunięcie go z systemu prawnego)

PODSTAWOWE INFORMACJE O POLSKIM TRYBUNALE KONSTITUCYJNYM

Trybunał Konstytucyjny wydał pierwsze orzeczenie w 1986 r.

Powołanie Trybunału (a także Rzecznika Praw Obywatelskich) przed 1989 r. świadczyło o stopniowej demokratyzacji ustroju państwa.

Orzecznictwo TK odegrało istotną rolę w okresie transformacji ustrojowej: od jego utworzenia do uchwalenia Konstytucji RP w 1997 r. to ono kształtowało w Polsce standardy państwa demokratycznego.

Trybunał Konstytucyjny bywa nazywany „negatywnym ustawodawcą”, ponieważ jego najważniejszym zadaniem jest usuwanie z systemu prawnego aktów prawnych niezgodnych z aktami wyższego rzędu.

SKŁAD TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

Trybunał Konstytucyjny składa się z 15 sędziów, wybieranych indywidualnie na dziewięć lat. Oznacza to, że nie jest on organem kadencyjnym. Wyboru sędziego Trybunału dokonuje Sejm spośród osób wyróżniających się wiedzą prawniczą. Nie jest dopuszczalny ponowny wybór tej samej osoby. Prezesa i Wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego powołuje Prezydent spośród kandydatów przedstawionych przez Zgromadzenie Ogólne Sędziów Trybunału Konstytucyjnego.

FUNKCJE TRYBUNAŁU KONSTYTUCYJNEGO

Art. 188 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach:

1. zgodności ustaw i umów międzynarodowych z Konstytucją,
2. zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie,
3. zgodności przepisów prawa, wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami,
4. zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
5. skargi konstytucyjnej, o której mowa w art. 79 ust. 1.

Art. 189 Konstytucji

Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga spory kompetencyjne pomiędzy centralnymi konstytucyjnymi organami państwa.

Funkcje Trybunału Konstytucyjnego to:

- ◆ kontrolowanie norm prawnych pod względem zgodności z normami wyższego rzędu,
- ◆ rozpoznawanie skarg konstytucyjnych,
- ◆ rozstrzyganie sporów kompetencyjnych,
- ◆ orzekanie o zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych,
- ◆ orzekanie o przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta RP.

Kontrolowanie norm prawnych

Polski system prawny składa się z wielu różnych aktów prawnych, pomiędzy którymi zachodzi szczególna zależność, nazywana hierarchią aktów prawnych. Akty niższego rzędu (znajdujące się niżej w hierarchii) muszą być zgodne z aktami

wyższego rzędu (znajdującymi się wyżej w hierarchii). Na szczycie hierarchii znajduje się Konstytucja, która w art. 8 ust. 1 stanowi, że jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej (to postanowienie wyraża zasadę nadrzędności Konstytucji). Trybunał Konstytucyjny zajmuje się eliminowaniem norm prawnych niezgodnych z aktami wyższego rzędu, w szczególności z Konstytucją. Jest to jego podstawowa funkcja.

Rozpoznawanie skarg konstytucyjnych

Skarga konstytucyjna służy ochronie praw i wolności jednostki zawartych w Konstytucji. Instytucja ta została omówiona w Rozdziale 2.

Rozstrzyganie sporów kompetencyjnych

Spór kompetencyjny polega na tym, że co najmniej dwa centralne i zarazem konstytucyjne organy państwa uznały się za właściwe do rozstrzygnięcia tej samej sprawy lub wydały w tej samej sprawie rozstrzygnięcie, albo przeciwnie: uznały się za niewłaściwe do rozstrzygnięcia danej kwestii. Rozpoznając spór kompetencyjny Trybunał rozstrzyga, czy określony organ posiada taką kompetencję. Organami, które mogą zainicjować postępowanie w sprawie sporu kompetencyjnego, są Prezydent, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Prezes Najwyższej Izby Kontroli. Należy zauważyć, że nie są to wszystkie centralne i konstytucyjne organy państwa, które potencjalnie mogą uczestniczyć w sporze kompetencyjnym (oprócz nich są to np. Rzecznik Praw Obywatelskich, Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji czy Prokurator Generalny). Krąg podmiotów uprawnionych do zainicjowania postępowania w sprawie rozstrzygnięcia sporu jest zatem znacznie węższy od kręgu wszystkich centralnych konstytucyjnych organów.

Orzekanie o zgodności z Konstytucją celów lub działalności partii politycznych

Ograniczanie funkcjonowania partii politycznych i ich likwidowanie wymagają zachowania równowagi między dwiema kwestiami. Z jednej strony w państwie demokratycznym nie mogą istnieć organizacje zagrażające jego demokratycznemu ustrojowi, ale z drugiej strony nie można dopuścić do naruszenia pluralizmu politycznego i zwalczania opozycji przez rządzących (jest to cecha państw autorytarnych). Dlatego też kompetencje w zakresie ograniczania działania partii politycznych powinny być powierzone władzy sądowniczej jako odrębnej i niezależnej od innych władz. W państwie demokratycznym należy zapewnić wolność tworzenia i działania partii politycznych (art. 11 Konstytucji); wolność ta powinna jednak podlegać pewnym ograniczeniom, aby zapobiec tworzeniu i istnieniu organizacji niedemokratycznych. Konstytucja w art. 13 wskazuje, że

zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakładają lub dopuszczają nienawiść rasową i narodowościową, stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewidują utajnienie struktur lub członkostwa.

Orzekanie o przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta RP

Zgodnie z art. 131 ust. 1, jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej przejściowo nie może sprawować urzędu, zawiadamia o tym Marszałka Sejmu, który tymczasowo przejmuje obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej. Gdy Prezydent nie jest w stanie tego zrobić, o stwierdzeniu przeszkody w sprawowaniu przez niego urzędu rozstrzyga Trybunał Konstytucyjny na wniosek Marszałka Sejmu. W razie uznania przejściowej niemożności sprawowania urzędu przez Prezydenta Rzeczypospolitej Trybunał Konstytucyjny powierza Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywanie jego obowiązków.

ORZEKANIE PRZEZ TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY

Art. 190 Konstytucji

1. Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego mają moc powszechnie obowiązującą i są ostateczne.

Kontrola konstytucyjności ma zasadniczo charakter represyjny (następczy), tzn. możliwa jest dopiero po ustanowieniu danego aktu prawnego. Wyjątek stanowi możliwość orzekania przez Trybunał przed zakończeniem procedury stanowienia danego aktu prawnego, czyli kontrola prewencyjna (uprzednia), na wniosek Prezydenta o zbadanie konstytucyjności ustaw przed ich podpisaniem lub umów międzynarodowych przed ich ratyfikowaniem.

Postępowanie przed TK uruchamiane jest z inicjatywy uprawnionego podmiotu, ponieważ Trybunał Konstytucyjny nie działa z urzędu. W zależności od podmiotu inicjującego postępowanie odpowiednim środkiem prawnym do jego uruchomienia może być wniosek, skarga lub pytanie prawne.

Środek prawny inicjujący postępowanie przed TK	Podmioty uprawnione do zainicjowania postępowania	Istota postępowania
Wniosek	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Prezydent Rzeczypospolitej (jako jedyny także w trybie kontroli prewencyjnej: przed podpisaniem ustawy), Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, min. 50 posłów, min. 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich; ◆ Krajowa Rada Sądownictwa w zakresie aktów normatywnych dotyczących niezależności sądów i niezawisłości sędziów; ◆ jeżeli akt normatywny dotyczy spraw objętych ich zakresem działania, także: <ul style="list-style-type: none"> ◆ organy stanowiące jednostek samorządu terytorialnego, ◆ ogólnokrajowe organy związków zawodowych oraz ogólnokrajowe władze organizacji pracodawców i organizacji zawodowych, ◆ kościoły i inne związki wyznaniowe 	Trybunał dokonuje hierarchicznej kontroli norm prawnych. Bada, czy normy zawarte w aktach niższego rzędu są zgodne z normami zawartymi w aktach wyższego rzędu, czyli czy przedmiot kontroli jest zgodny ze wzorcem kontroli.
Skarga konstytucyjna	Każda osoba, której konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone ostatecznym orzeczeniem sądu lub organu administracji publicznej	Trybunał może orzec, że ustawa albo inny akt normatywny, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o wolnościach lub prawach albo o obowiązkach skarżącego określonych w Konstytucji, są niezgodne z Konstytucją. Wzorcem kontroli (punktem odniesienia) w postępowaniu zainicjowanym skargą konstytucyjną może być wyłącznie przepis Konstytucji wyrażający dane prawo lub wolność.

Środek prawny inicjujący postępowanie przed TK	Podmioty uprawnione do zainicjowania postępowania	Istota postępowania
Pytanie prawne	Każdy sąd, jeżeli od odpowiedzi na pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem	Każdy sąd może zwrócić się z pytaniem do Trybunału, jeżeli ma wątpliwość, czy przepis, na podstawie którego ma orzekać w konkretnej sprawie, jest legalny (zgodny z aktem wyższego rzędu).
Wniosek o rozstrzygnięcie sporu kompetencyjnego	Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli	Spór kompetencyjny może wystąpić pomiędzy organami, które zalicza się jednocześnie do organów centralnych i konstytucyjnych. Może mieć charakter: <ul style="list-style-type: none"> ◆ pozytywny – co najmniej dwa organy uznają się za właściwe w danej sprawie, ◆ negatywny – żaden z organów będących w sporze nie uznaje się za właściwy do rozstrzygnięcia danej sprawy.
Wniosek o przeprowadzenie kontroli zgodności celów lub działalności partii politycznych z Konstytucją RP	Prezydent Rzeczypospolitej, Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu, Prezes Rady Ministrów, min. 50 posłów, min. 30 senatorów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, Prokurator Generalny, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, Rzecznik Praw Obywatelskich	Jest to procedura, która umożliwia tzw. delegalizację partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu.
Wniosek o stwierdzenie przejściowej przeszkody w sprawowaniu urzędu Prezydenta RP	Marszałek Sejmu	Trybunał orzeka w tej procedurze, gdy Prezydent nie jest w stanie zawiadomić Marszałka Sejmu o niemożności sprawowania urzędu. TK może powierzyć Marszałkowi Sejmu tymczasowe wykonywania obowiązków Prezydenta RP.

TRYBUNAŁ STANU

Trybunał Stanu to organ władzy sądowniczej, przed którym **odpowiedzialność konstytucyjną** ponoszą osoby sprawujące najważniejsze urzędy państwowe. Trybunał Stanu orzeka w sprawach naruszeń Konstytucji oraz ustaw przez dany

podmiot w związku z zajmowanym przez niego stanowiskiem lub zakresie jego urzędowania (tego rodzaju naruszenie jest określane jako delikt konstytucyjny).

Trybunał Stanu składa się z Przewodniczącego, którym jest z urzędu **Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego**, dwóch zastępców Przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów **na czas kadencji Sejmu**. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego. Członkowie Trybunału Stanu objęci są immunitetem formalnym oraz przywilejem nietykalności.

Art. 200 Konstytucji

Członek Trybunału Stanu nie może być bez uprzedniej zgody Trybunału Stanu, pociągnięty do odpowiedzialności karnej ani pozbawiony wolności. Członek Trybunału Stanu nie może być zatrzymany lub aresztowany, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa, jeżeli jego zatrzymanie jest niezbędne do zapewnienia prawidłowego toku postępowania. O zatrzymaniu niezwłocznie powiadamia się przewodniczącego Trybunału Stanu, który może nakazać natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego.

Odpowiedzialność konstytucyjna

Art. 198 Konstytucji

1. Za naruszenie Konstytucji lub ustawy, w związku z zajmowanym stanowiskiem lub w zakresie swojego urzędowania, odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą: **Prezydent Rzeczypospolitej, Prezes Rady Ministrów oraz członkowie Rady Ministrów, Prezes Narodowego Banku Polskiego, Prezes Najwyższej Izby Kontroli, członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, osoby, którym Prezes Rady Ministrów powierzył kierowanie ministerstwem oraz Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych.**
2. Odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu ponoszą również posłowie i senatorowie w zakresie określonym w art. 107.

Wyliczenie zawarte w art. 198 ust. 1 Konstytucji ma charakter wyczerpujący: odpowiedzialność konstytucyjną za naruszenie Konstytucji lub ustawy w sposób, który nie jest przestępstwem, ponoszą tylko osoby sprawujące wskazane w nim urzędy lub funkcje. Odpowiedzialność konstytucyjną ponoszą również posłowie i senatorowie, ale tylko w przypadku naruszenia zakazu określonego w art. 107 Konstytucji.

Delikt konstytucyjny ma miejsce, kiedy:

- ♦ czyn zostaje popełniony **w ramach urzędowania danej osoby**, kiedy ta działa **w obrębie swoich kompetencji**, ale z naruszeniem prawa (np. kiedy Prezydent rozwiązuje Sejm mimo braku wymaganych do tego przesłanek);

- ♦ czyn zostaje popełniony w związku z zajmowanym przez daną osobę stanowiskiem, kiedy działa ona poza ramami przysługujących jej kompetencji, ale jej działania są możliwe z uwagi na zajmowane stanowisko (np. kiedy Minister Sprawiedliwości wpływa na orzeczenia sądów).

Ponadto Prezydent, Prezes Rady Ministrów i członkowie Rady Ministrów odpowiadają przed Trybunałem Stanu za przestępstwa. W przypadku **Prezydenta** odpowiedzialność ta ma charakter **wyłączny** (Trybunał Stanu jest jedynym sądem, przed którym odpowiada Prezydent) i **zupełny** (dotyczy wszystkich przestępstw pospolicznych i skarbowych). Natomiast **premier i członkowie Rady Ministrów** przed Trybunałem Stanu odpowiadają jedynie za przestępstwa popełnione w związku z zajmowanym stanowiskiem (ich odpowiedzialność ma charakter **częściowy**), a ich proces może odbywać się zarówno przed Trybunałem, jak i przed sądem powszechnym (odpowiedzialności ma charakter **konkurencyjny**).

Odpowiedzialność konstytucyjna posłów i senatorów ograniczona jest do sytuacji, w których parlamentarzyści nie przestrzegają zakazu prowadzenia działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego albo nabywają taki majątek.

Art. 107 Konstytucji

1. W zakresie określonym ustawą poseł nie może prowadzić działalności gospodarczej z osiągnięciem korzyści z majątku Skarbu Państwa lub samorządu terytorialnego ani nabywać tego majątku.

Postawienie w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu

Podmiot odpowiedzialny	Wniosek składa	Wniosek rozpatruje i przyjmuje
Prezydent RP	co najmniej 1/4 członków Zgromadzenia Narodowego	Zgromadzenie Narodowe, podejmując uchwałę większością co najmniej 2/3 ustawowej liczby członków
Prezes Rady Ministrów, Członkowie Rady Ministrów	Prezydent lub co najmniej 1/4 liczby posłów	Sejm, podejmując uchwałę większością co najmniej 3/5 ustawowej liczby posłów
Osoby, którym Prezes RM powierzył kierowanie ministerstwem, Prezes NBP, Prezes NIK, członkowie KRRIT, Naczelnny Dowódca Sił Zbrojnych	Prezydent, co najmniej 1/4 liczby posłów lub komisja śledcza	Sejm, podejmując uchwałę bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów

Podmiot odpowiedzialny	Wniosek składa	Wniosek rozpatruje i przyjmuje
Posłowie i senatorowie	Marszałek Sejmu/Senatu	Sejm lub Senat, podejmując uchwałę bezwzględną większością w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów lub senatorów

Kary wymierzane przez Trybunał Stanu

Do katalogu kar wymierzanych przez Trybunał Stanu należą:

- ◆ utrata biernego i czynnego prawa wyborczego na okres od 2 do 10 lat,
- ◆ zakaz zajmowania kierowniczych stanowisk na okres od 2 do 10 lat,
- ◆ zakaz pełnienia funkcji związanych ze szczególną odpowiedzialnością w organach państwowych lub organizacjach społecznych na okres od 2 do 10 lat,
- ◆ utrata wszystkich lub niektórych odznaczeń i tytułów honorowych,
- ◆ kary przewidziane przez ustawę karną za popełnione przestępstwa – kiedy czyn dodatkowo wypełnia znamiona przestępstwa,
- ◆ pozbawienie mandatu poselskiego lub senatorskiego – w przypadku naruszenia zakazu wyrażonego w art. 107 Konstytucji.

9. Samorząd terytorialny

Opracowanie: Wojciech Firek

Zgodnie z Konstytucją „Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową”. Samorząd terytorialny to zatem mieszkańcy zamieszkujący określone prawnie terytorium państwa. Mieszkańcy uczestniczą w sprawowaniu władzy publicznej w sposób bezpośredni lub pośredni, poprzez organy samorządu terytorialnego wybrane w demokratycznych wyborach.

9.1. CHARAKTERYSTYKA SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO W KONSTYTUCJI RP

Art. 15 Konstytucji

1. Ustrój terytorialny Rzeczypospolitej Polskiej zapewnia decentralizację władzy publicznej.
2. Zasadniczy podział terytorialny państwa uwzględniający więzi społeczne, gospodarcze lub kulturowe i zapewniający jednostkom terytorialnym zdolność wykonywania zadań publicznych określa ustawa.

Art. 16 Konstytucji

1. Ogół mieszkańców jednostek zasadniczego podziału terytorialnego stanowi z mocy prawa wspólnotę samorządową.
2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.

Co to jest samorząd?

Jak już wspomniano, mieszkańcy danego terytorium uczestniczą w sprawowaniu władzy publicznej jako samorząd terytorialny. Mieszkańcy tworzą zatem wspólnotę samorządową, która wykonuje we własnym imieniu i na własną odpowiedzialność **istotną część zadań publicznych**. Zadania te dotyczą zbiorowych potrzeb wspólnoty, jak np. lokalny transport zbiorowy, edukacja publiczna czy ochrona zdrowia. Za ich wykonanie odpowiedzialne są najczęściej **organy**

samorządu terytorialnego, które w ich realizacji są samodzielne oraz hierarchicznie niepodległe innym organom państwa. Dlatego samorząd terytorialny to inaczej **zdecentralizowana administracja państwowa**, czyli taka, która posiada określoną prawem samodzielność w wykonywaniu zadań publicznych. Jakakolwiek ingerencja w jego samodzielność przez inny organ może odbywać się wyłącznie na podstawie ustawy, a jej jedynym kryterium może być **legalność** (zgodność z prawem) jego działań organów.

Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego przejawia się również w posiadaniu przez nie osobowości prawnej, która sprawia, że przysługują im np. prawo własności oraz inne prawa majątkowe. Dlatego jednostki samorządu terytorialnego mogą występować w podwójnej roli: jako organ państwa lub jako podmiot w stosunku cywilno-prawnym. Dla zapewnienia ochrony swoich praw każda jednostka samorządu terytorialnego może ich dochodzić przed sądem powszechnym.

Samodzielność samorządu terytorialnego polega w szczególności na swobodzie w sposobie realizacji zadań publicznych. Jej przykład stanowi prowadzenie przez samorzady polityki finansowej: samodzielnie decydują one o wysokości lokalnych podatków oraz o sposobie wydatkowania budżetu.

9.2. JEDNOSTKI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO I ICH ORGANY

Art. 164 Konstytucji

1. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina.
2. Inne jednostki samorządu regionalnego albo lokalnego i regionalnego określa ustawa.
3. Gmina wykonuje wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla innych jednostek samorządu terytorialnego.

Art. 165 Konstytucji

1. Jednostki samorządu terytorialnego mają osobowość prawną. Przysługują im prawo własności i inne prawa majątkowe.
2. Samodzielność jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej.

Art. 169. Konstytucji

1. Jednostki samorządu terytorialnego wykonują swoje zadania za pośrednictwem organów stanowiących i wykonawczych.
2. Wybory do organów stanowiących są powszechne, równe, bezpośrednie i odbywają się w głosowaniu tajnym. Zasady i tryb zgłaszania kandydatów i przeprowadzania wyborów oraz warunki ważności wyborów określa ustawa.

3. Zasady i tryb wyborów oraz odwoływania organów wykonawczych jednostek samorządu terytorialnego określa ustawa.
4. Ustrój wewnętrzny jednostek samorządu terytorialnego określają, w granicach ustaw, ich organy stanowiące.

W Polsce funkcjonuje trójstopniowy podział samorządu terytorialnego na jednostki. Są nimi:

- ◆ gmina (może nią być także miasto na prawach powiatu),
- ◆ powiat,
- ◆ województwo.

Jednostki samorządu terytorialnego wykonują zadania publiczne poprzez swoje **organy stanowiące i wykonawcze**. Organy stanowiące składają się z radnych wybranych w powszechnych, równych i bezpośrednich wyborach, które odbywają się w głosowaniu tajnym. Organy wykonawcze mogą natomiast być wybrane w wyborach powszechnych (jak np. wójt) lub powołane przez organ stanowiący (tak wybierany jest np. zarząd województwa). Organy stanowiące są zawsze kolegialne (składają się z więcej niż jednej osoby) i podejmują decyzje w formie uchwał. Organy wykonawcze z kolei mogą być jednoosobowe (np. wójt) albo kolegialne. Wewnętrzna organizacja organów jednostek samorządu terytorialnego jest uregulowana w statucie danej jednostki. Organy samorządu terytorialnego posiadają zatem pewną (ograniczona ustawą) swobodę w kształtowaniu swojej struktury.

	Organ stanowiący	Organ wykonawczy
Gmina	Rada Gminy / Rada Miasta (wybory powszechne)	Wójt / Burmistrz / Prezydent (wybory powszechne) <i>Organ jednoosobowy</i>
Powiat	Rada Powiatu (wybory powszechne)	Zarząd Powiatu (powoływany przez Radę Powiatu) <i>Przewodniczącym Zarządu Powiatu jest Starosta Powiatu</i>
Województwo	Sejmik Województwa (wybory powszechne)	Zarząd Województwa (powoływany przez Sejmik Województwa) <i>Przewodniczącym Zarządu Województwa jest Marszałek Województwa</i>

Gminy mogą także tworzyć **jednostki pomocnicze** (np. sołectwo, dzielnica, osiedle). Są to fakultatywne jednostki administracyjne, których zadaniem jest wykonywanie części zadań gminy. Nie mają one osobowości prawnej i działają w imieniu i na rzecz gminy. Wyjątek stanowi struktura organizacyjna miasta stołecznego Warszawy, w której dzielnice są obligatoryjnymi jednostkami pomocniczymi.

W ramach działania organów jednostek samorządu terytorialnego powoływane są również często podmioty o charakterze konsultacyjnym, inicjatywnym lub doradczym. Należą do nich młodzieżowe rady gmin lub powiatów, a także młodzieżowe sejmiki województw.

9.3. ZADANIA I MIENIE JEDNOSTEK SAMORZĄDU

Art. 163 Konstytucji

Samorząd terytorialny wykonuje zadania publiczne nie zastrzeżone przez Konstytucję lub ustawy dla organów innych władz publicznych.

Art. 166. Konstytucji

1. Zadania publiczne służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej są wykonywane przez jednostkę samorządu terytorialnego jako zadania własne.
2. Jeżeli wynika to z uzasadnionych potrzeb państwa, ustawa może zlecić jednostkom samorządu terytorialnego wykonywanie innych zadań publicznych. Ustawa określa tryb przekazywania i sposób wykonywania zadań zleconych.
3. Spory kompetencyjne między organami samorządu terytorialnego i administracji rządowej rozstrzygają sądy administracyjne.

Art. 167 Konstytucji

1. Jednostkom samorządu terytorialnego zapewnia się udział w dochodach publicznych odpowiednio do przypadających im zadań.
2. Dochodami jednostek samorządu terytorialnego są ich dochody własne oraz subwencje ogólne i dotacje celowe z budżetu państwa.
3. Źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego są określone w ustawie.
4. Zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego następują wraz z odpowiednimi zmianami w podziale dochodów publicznych.

Art. 168 Konstytucji

Jednostki samorządu terytorialnego mają prawo ustalania wysokości podatków i opłat lokalnych w zakresie określonym w ustawie.

Jak już wspomiano, samorząd terytorialny jako zdecentralizowana administracja państwowa wykonuje istotną część zadań publicznych. Są to:

- ♦ **zadania własne** – określone w ustawie, służące zaspokajaniu potrzeb wspólnoty samorządowej, finansowane ze środków własnych jednostki samorządu terytorialnego;
- ♦ **zadania zlecone** – określone w ustawie, wynikające z uzasadnionych potrzeb państwa, finansowane przez administrację rządową;
- ♦ **zadania powierzone** – zlecone przez administrację rządową w formie dobrowolnego porozumienia z daną jednostką samorządu terytorialnego.

Najwięcej zadań własnych należy do gminy: z uwagi na swoje domniemanie kompetencyjne wykonuje ona wszystkie zadania samorządu terytorialnego nie zastrzeżone dla jego innych jednostek. Złożoność zadań publicznych może powodować jednak powstawanie sporów kompetencyjnych (czyli sporów dwóch lub więcej organów państwa dotyczących tego, kto ma wykonać dane zadanie), które są rozstrzygane przez sądy administracyjne.

Żeby móc wykonywać zadania publiczne, każda jednostka samorządu terytorialnego ma zapewniony odpowiedni do nich udział w dochodach publicznych. Ze względu na źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego wyróżnia się:

- ♦ **dochody własne** – to np. lokalne podatki i opłaty, których wysokość ustalają jednostki samorządu terytorialnego (w zakresie określonym w ustawie);
- ♦ **subwencje ogólne** – przekazywane jednostkom samorządu terytorialnego przez organy rządowe;
- ♦ **dotacje celowe z budżetu państwa** – przekazywane jednostkom samorządu terytorialnego przez organy rządowe na realizację konkretnego zadania publicznego.

Co istotne, Konstytucja wprowadza zasadę **adekwatności finansowania zadań samorządu**. Zasada ta po pierwsze zapewnia samorządowi odpowiedni udział w dochodach publicznych, po drugie uzależnia możliwość dokonania zmiany w zakresie zadań i kompetencji jednostek samorządu terytorialnego od odpowiedniej zmiany w podziale dochodów publicznych. Jej celem jest uniknięcie sytuacji, w której samorzady otrzymują nowe zadania publiczne bez odpowiedniego wsparcia finansowego.

9.4. NADZÓR NAD JEDNOSTKAMI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Art. 171 Konstytucji

1. Działalność samorządu terytorialnego podlega nadzorowi z punktu widzenia legalności.
2. Organami nadzoru nad działalnością jednostek samorządu terytorialnego są Prezes Rady Ministrów i wojewodowie, a w zakresie spraw finansowych regionalne izby obrachunkowe.
3. Sejm, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, może rozwiązać organ stanowiący samorządu terytorialnego, jeżeli organ ten rażąco narusza Konstytucję lub ustawy.

Organy jednostek samorządu terytorialnego, choć są samodzielne i niepodległe innym organom państwa, mogą być **nadzorowane i kontrolowane**. Kontrola ta może jednak dotyczyć tylko **legalności (zgodności z prawem)** ich działań. Organami kontrolującymi jednostki samorządu terytorialnego są **Prezes Rady Ministrów, Regionalna Izba Obrachunkowa** (w zakresie finansów) oraz **Wojewoda**. Jedną z najważniejszych kompetencji nadzorczych Wojewody jest przy tym prawo do unieważniania aktów prawa miejscowego, które sprawia, że w sytuacji podjęcia przez organ samorządowy uchwały lub zarządzenia niezgodnego z prawem Wojewoda może uchylić taki akt w formie **rozstrzygnięcia nadzorczego** (które jest z kolei zaskarżalne do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego).

10. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa

Opracowanie: Paweł Daroszewski

W polskiej Konstytucji jeden z rozdziałów (IX) poświęcony jest **organom ochrony prawa i kontroli państwowej**. Są to szczególnego rodzaju instytucje powoływane w państwach demokratycznych w celu prowadzenia stałej i zorganizowanej ochrony porządku prawnego i indywidualnych praw podmiotowych obywateli. W Polsce należą do nich **Rzecznik Praw Obywatelskich, Najwyższa Izba Kontroli oraz Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji**.

10.1. NAJWYŻSZA IZBA KONTROLI

Art. 202 Konstytucji

1. Najwyższa Izba Kontroli jest naczelnym organem kontroli państwowej.
2. Najwyższa Izba Kontroli podlega Sejmowi.
3. Najwyższa Izba Kontroli działa na zasadach kolegiałości.

Art. 205 Konstytucji

1. Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu, na 6 lat i może być ponownie powołany tylko raz.

Najwyższa Izba Kontroli jest **naczelnym organem kontroli państwowej**. Jej działalność polega na kontroli rządu, administracji, samorządów i podmiotów gospodarczych przede wszystkim pod względem prawnym i finansowym. Fakt, że NIK jest konstytucyjnym organem państwa, służy ugruntowaniu i zabezpieczeniu podstaw jej funkcjonowania. **Prezes Najwyższej Izby Kontroli** jest powoływany przez **Sejm za zgodą Senatu**. Jego kadencja trwa **sześć lat**, z możliwością jednej reelekcji.

Polska Najwyższa Izba Kontroli ma długoletnią tradycję, ponieważ jej geneza sięga okresu formowania się II RP. Istnienie takiego organu kontrolnego jest niezbędne dla sprawnego funkcjonowania współczesnego państwa. Kontrole

NIK uwidaczniają m.in. błędy w organizacji obowiązujących procedur administracyjnych, dzięki czemu inne organy mogą zapobiegać nieprawidłowościom. Same raporty NIK bywają z kolei powodami pociągnięcia do odpowiedzialności osób, które dopuszczają się naruszeń prawa. Biorąc pod uwagę istotę funkcjonowania NIK, niezwykle ważne jest, by działała ona w sposób niezależny i rzetelny.

KOMPETENCJE NIK

Konstytucja wskazuje kompetencje NIK w zakresie kontroli różnych podmiotów. Kontrole przeprowadzane są w oparciu o konkretne kryteria:

- ◆ kryterium legalności – dotyczy sprawdzenia, czy podmiot działa zgodnie z prawem;
- ◆ kryterium gospodarności – sprowadza się do pytania, czy środki, którymi dysponowała kontrolowana jednostka, były wykorzystywane oszczędnie i wydajnie;
- ◆ kryterium rzetelności – polega na ustaleniu, czy działania wykonywano sumiennie i z należytą starannością;
- ◆ kryterium celowości – dotyczy sprawdzenia, czy dane działanie było odpowiednie do realizacji konkretnego zadania.

Podmioty kontrolowane	Kryteria kontroli
organy administracji rządowej, Narodowy Bank Polski, państwowe osoby prawne i inne państwowe jednostki organizacyjne	legalności, gospodarności, celowości i rzetelności
organy samorządu terytorialnego, komunalne osoby prawne i inne komunalne jednostki organizacyjne	legalności, gospodarności i rzetelności
inne jednostki organizacyjne i podmioty gospodarcze w zakresie, w jakim wykorzystują one majątek lub środki państwowe lub komunalne oraz wywiązują się ze zobowiązań finansowych na rzecz państwa	legalności i gospodarności

Podległość Najwyższej Izba Kontroli wobec Sejmu należy rozumieć jako więź ustrojowo-prawną, która polega na ich wzajemnej współpracy w sferze kontroli państwowej. Jej przejawem jest obowiązek przedstawiania przez NIK Sejmowi:

- a) analizy wykonania budżetu państwa i założeń polityki pieniężnej;
- b) opinii w przedmiocie absolutorium dla Rady Ministrów;
- c) informacji o wynikach kontroli, wniosków i wystąpień określonych w ustawie;
- d) corocznego sprawozdania ze swojej działalności.

Art. 213 Konstytucji

1. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji.
2. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji wydaje rozporządzenia, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały.

Art. 214 Konstytucji

1. Członkowie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.
2. Członek Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji.

Konstytucja stanowi, że Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji stoi na straży **wolności słowa, prawa do informacji oraz interesu publicznego w radiofonii i telewizji**. KRRiT zaliczana jest do grupy organów ochrony prawa i kontroli państwowej ze względu na postawione jej cele i brak formalnego podporządkowania organom, które wchodzi w skład trójpodziału władzy.

W skład Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji wchodzi członkowie powoływani przez **Sejm (dwie osoby), Senat (jedna osoba) i Prezydenta Rzeczypospolitej (dwie osoby) na 6-letnią kadencję**. Członek KRRiT nie może należeć do partii politycznej czy związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością pełnionej funkcji. Ze swojego grona Rada wybiera przewodniczącego i jego zastępcę.

KRRiT jest uprawniona do wydawania rozporządzeń, a w sprawach indywidualnych podejmuje uchwały. Dzięki tym kompetencjom może ona realizować swoje zadania, do których należą np. określanie warunków działalności nadawców programów radiowych i telewizyjnych, rozpatrywanie wniosków i podejmowanie rozstrzygnięć w sprawach przyznawania koncesji na rozpowszechnianie programów radiowych i telewizyjnych, opiniowanie projektów aktów normatywnych oraz umów międzynarodowych dotyczących radiofonii i telewizji, sprawowanie kontroli nad działalnością nadawców w zakresie określonym ustawą, a także organizowanie badań treści i odbioru programów radiowych i telewizyjnych. Ponadto Rada ustala stawki kwotowe opłat abonamentowych.

Art. 208 Konstytucji

1. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji oraz w innych aktach normatywnych.

Art. 209 Konstytucji

1. Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm za zgodą Senatu, na 5 lat.
2. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może zajmować innego stanowiska, z wyjątkiem stanowiska profesora szkoły wyższej ani wykonywać innych zajęć zawodowych.
3. Rzecznik Praw Obywatelskich nie może należeć do partii politycznej, związku zawodowego ani prowadzić działalności publicznej nie dającej się pogodzić z godnością jego urzędu.

Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży przestrzegania wolności i praw Człowieka. Organ ten jest odpowiednikiem występującej w wielu państwach demokratycznych instytucji tzw. ombudsmana, która po raz pierwszy pojawiła się w Szwecji. Istotą jego działania jest pełnienie funkcji „pełnomocnika” obywateli. Wyodrębnienie RPO jako **samodzielnego organu konstytucyjnego** służy podkreśleniu jego niezależności od pozostałych władz, mimo jego **związków z parlamentem**. Zadania RPO polegają z jednej strony na reagowaniu na nieprawidłowe postępowanie administracji i sądownictwa w jednostkowych sprawach, z drugiej na działaniach o znaczeniu systemowym i ustrojowym.

Rzecznik Praw Obywatelskich powoływany jest na **5-letnią kadencję przez Sejm za zgodą Senatu**. Kandydatów zgłasza Marszałek Sejmu lub grupa co najmniej 35 posłów. Sejm podejmuje uchwałę o wyborze Rzecznika **bezwzględna** większością głosów. Konstytucja przesądza, że wybór Sejmu musi zostać potwierdzony w uchwale Senatu. Jeżeli Senat nie przyjmie takiej uchwały w ciągu 30 dni, przyjmuje się, że tym samym automatycznie zaakceptował wybór Sejmu. Wymóg zgody obu izb parlamentu może przyczynić się do wyboru osoby, która będzie bezstronnie i należycie sprawować funkcje RPO, ale może również znacznie wydłużyć procedurę, jeśli w Sejmie i w Senacie większość mają różne obozy polityczne. Rzecznik Praw Obywatelskich podlega ograniczeniom wskazanym w Konstytucji, takim jak zakaz pełnienia innych funkcji publicznych i przynależności do partii politycznych. Rzecznikowi Praw Obywatelskich przysługują **immunitet i nietykalność**, które mogą być uchylone przez Sejm. **Odwołanie** RPO może nastąpić tylko w szczególnych sytuacjach wskazanych w ustawie, takich jak zrzeczenie się przez niego funkcji, jego trwała niezdolność do pełnienia

obowiązków na skutek choroby, ułomności lub upadku sił lub sprzeniewierzenie się złożonemu ślubowaniu. O odwołaniu decyduje Sejm, podejmując uchwałę kwalifikowaną większością 3/5 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Podstawowym zadaniem Rzecznika Praw Obywatelskich jest ochrona praw i wolności jednostki. Jego realizacja następuje w dwóch podstawowych formach: przez wystąpienia i interwencje w **sprawach indywidualnych** oraz przez wystąpienia, inicjatywy i wnioski dotyczące **ogólnych problemów ochrony praw i wolności** obywateli. Rzecznik Praw Obywatelskich bada naruszenia prawa, zasad współżycia społecznego, sprawiedliwości społecznej oraz zasady równego traktowania. Zakres jego działania jest szerszy niż w przypadku sądów, ponieważ może on interweniować również w sytuacjach, w których nie złamano przepisów prawa, a mimo to wyrządzona została krzywda i doszło do niesprawiedliwości.

Rzecznik wykonuje swoje zadania z pomocą Biura Rzecznika Praw Obywatelskich. Choć jest organem jednoosobowym, ustawa umożliwia mu powołanie do trzech zastępców oraz – za zgodą Sejmu – pełnomocników terenowych.

WNIOSK DO RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH

Art. 80 Konstytucji

Każdy ma prawo wystąpienia, na zasadach określonych w ustawie, do Rzecznika Praw Obywatelskich z wnioskiem o pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej.

Konstytucja w art. 80 przyznaje **każdemu** (a zatem także cudzoziemcom i bezpaństwowcom) prawo do wystąpienia na zasadach określonych w ustawie do RPO z **wnioskiem o pomoc** w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej. Zakres spraw, w których można uzyskać pomoc Rzecznika, jest bardzo szeroki, ponieważ obejmuje naruszenia praw wynikających ze wszystkich aktów normatywnych, które mogą dotyczyć funkcjonowania (zarówno podejmowanych działań, jak i zaniechań) każdej instytucji.

Cechą instytucji ombudsmana jest **łatwość dostępu** dla skarżącej się osoby. Służy jej **odformalizowany sposób składania wniosku**: może ono nastąpić w dowolnej formie i jest wolne od opłat. Warunkiem rozpatrzenia wniosku jest zawarcie informacji o wnioskodawcy, sprawie, w której zarzuca się nieprawidłowości, i osobie pokrzywdzonej (ponieważ wniosek można składać w imieniu własnym lub innej osoby). Rzecznik może także podjąć działanie z własnej inicjatywy, co stanowi kolejną różnicę między nim a sądownictwem.

Rzecznik po zapoznaniu się z informacjami może podjąć sprawę, poprzestać na wskazaniu wnioskodawcy przysługujących mu środków działania, przekazać sprawę innej odpowiedniej instytucji lub odmówić jej podjęcia.

W ramach podjętej sprawy RPO samodzielnie prowadzi **postępowanie wyjaśniające** lub zwraca się o zbadanie sprawy lub jej części do właściwych organów (np. prokuratury). Rzecznik może również wystąpić do Sejmu o zlecenie NIK przeprowadzenia kontroli. W ramach postępowania wyjaśniającego Rzecznikowi przysługują następujące uprawnienia: prawo badania – nawet bez uprzedzenia – każdej sprawy na miejscu; prawo żądania składania wyjaśnień; prawo zlecenia ekspertyz i opinii; prawo żądania przedłożenia informacji o stanie sprawy prowadzonej przez sądy lub prokuraturę i inne organy ścigania; a także prawo żądania przedstawienia akt każdej sprawy prowadzonej przez organy administracji rządowej i samorządowej, organizacji społecznych i zawodowych oraz jednostek organizacyjnych mających osobowość prawną.

Po zbadaniu sprawy RPO może wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszeń prawa, lub podjąć **interwencję** w celu jej rozwiązania w formie wystąpienia do organu, organizacji czy instytucji lub zwrócenia się do organu nadrzędnego z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych w przepisach prawa. Rzecznik Praw Obywatelskich może m.in. przedstawiać opinie co do sposobu załatwienia sprawy, żądać wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub zastosowania sankcji służbowych. Adresat stanowiska Rzecznika musi na nie odpowiedzieć w terminie do 30 dni. Rzecznikowi nie przysługują natomiast kompetencje polegające na zmianie, uchyleniu lub zawieszeniu kwestionowanego aktu prawnego i jego skutków ani na nakazaniu rozwiązania sprawy w określony sposób, ponieważ RPO nie może zastępować innych instytucji. Pozostałe środki oddziaływania, którymi dysponuje Rzecznik, to m.in. żądanie wszczęcia postępowania przygotowawczego przez uprawnionego oskarżyciela w sprawach o przestępstwo ścigane z urzędu, wnoszenie kasacji, żądanie wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, udział w każdym toczącym się postępowaniu na prawach przysługujących prokuratorowi oraz wnoszenie skargi do sądu administracyjnego.

Niezależnie od działań podejmowanych w ramach spraw indywidualnych, RPO może przedstawiać wystąpienia, inicjatywy i wnioski dotyczące ogólnych problemów ochrony praw i wolności. Do tego rodzaju aktywności zalicza się m.in. wniosek o inicjatywę ustawodawczą w materii dotyczącej praw i wolności, wniosek do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności przepisów prawa z Konstytucją, udział w postępowaniach przed TK, a także wystąpienie do Sądu Najwyższego o podjęcie uchwały rozstrzygającej wątpliwości prawne.

10.4. RZECZNIK PRAW DZIECKA

Na potrzeby ochrony praw dzieci na mocy art. 72 ust. 4 Konstytucji powołany został **Rzecznik Praw Dziecka**. Organ ten stoi na straży praw dziecka określonych w Konstytucji, Konwencji o prawach dziecka oraz w innych przepisach prawa (z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców). Rzecznik powoływany jest uchwałą Sejmu, która następnie jest zatwierdzana przez Senat. Kandydata na jego stanowisko mogą zgłosić Marszałek Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałek Senatu Rzeczypospolitej Polskiej, grupa co najmniej 35 posłów lub grupa co najmniej 15 senatorów. Kadencja Rzecznika trwa pięć lat. Obejmuje on urząd w dniu złożenia ślubowania przed Sejmem, a jego kadencja może wygasnąć wcześniej w razie jego śmierci lub odwołania w wypadkach przewidzianych w ustawie. Ta sama osoba nie może być Rzecznikiem dłużej niż przez dwie kolejne kadencje. Z wyjątkiem zrzeczenia się urzędu ustępujący RPD pełni swoją funkcję do czasu złożenia ślubowania przez jego następcę.

10.5. PROKURATURA

Prokuratura jest organem ochrony prawa o charakterze represyjnym. Inaczej określana jako organ ścigania, wykonuje ona **zadania w zakresie ścigania przestępstw oraz stoi na straży praworządności**. Naczelnym organem prokuratury jest **Prokurator Generalny**, którym obecnie jest **Minister Sprawiedliwości**. Do połączenia tych funkcji doszło w 2016 r. Jest to rozwiązanie ustawowe, które oceniane jest jako niesprzyjające prawidłowemu funkcjonowaniu obu organów i stwarzające szczególne zagrożenie dla niezależności prokuratury.

Jednostki organizacyjne prokuratury dzielą się na Prokuraturę Krajową oraz prokuratury regionalne, okręgowe i rejonowe. Do najistotniejszych zadań prokuratury należą prowadzenie lub nadzorowanie postępowania przygotowawczego w sprawach karnych oraz sprawowanie funkcji oskarżyciela publicznego przed sądami.

Istnienie prokuratury służy egzekwowaniu odpowiedzialności karnej oraz zwalczaniu przestępczości. W państwie demokratycznym organy prokuratury powinny być wolne od wpływów politycznych i niezależne od władz krajowych i samorządowych. Przy jej prawidłowym funkcjonowaniu działania prokuratury przyczyniają się do eliminowania zjawisk niebezpiecznych dla demokracji, takich jak np. korupcja, a także do obrony interesu społecznego i praw jednostek.

11. Stany nadzwyczajne

Opracowanie: Paweł Daroszewski

W polskiej Konstytucji przewidziano możliwość wprowadzenia w sytuacjach szczególnych zagrożeń, w których zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, **stanu nadzwyczajnego**. Istnieją trzy rodzaje stanów nadzwyczajnych: stan klęski żywiołowej, stan wyjątkowy i stan wojenny.

11.1. PRZESŁANKI DO WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO

Stan klęski żywiołowej wprowadzany jest w celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej.

Stan wyjątkowy wprowadzany jest w razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego.

Stan wojenny wprowadzany jest w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium RP lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko zewnętrznej agresji.

Art. 228 Konstytucji

1. W sytuacjach szczególnych zagrożeń, jeżeli zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające, może zostać wprowadzony odpowiedni stan nadzwyczajny: stan wojenny, stan wyjątkowy lub stan klęski żywiołowej.

Art. 229 Konstytucji

W razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić stan wojenny na części albo na całym terytorium państwa.

Art. 230 Konstytucji

1. W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.

2. Przedłużenie stanu wyjątkowego może nastąpić tylko raz, za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni.

Art. 232 Konstytucji

W celu zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz w celu ich usunięcia Rada Ministrów może wprowadzić na czas oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni, stan klęski żywiołowej na części albo na całym terytorium państwa. Przedłużenie tego stanu może nastąpić za zgodą Sejmu.

11.2. TRYB WPROWADZENIA STANU NADZWYCZAJNEGO

Stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko w drodze **rozporządzenia** wydanego przez odpowiedni organ na podstawie ustawy. Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu nadzwyczajnego musi zostać podane do informacji publicznej. Stan nadzwyczajny może być wprowadzony na **części lub całości terytorium państwa**.

	Stan klęski żywiołowej	Stan wyjątkowy	Stan wojenny
Wprowadza go	Rada Ministrów	Prezydent	Prezydent
Wprowadzany na wniosek	wojewody lub z własnej inicjatywy	Rady Ministrów	Rady Ministrów
Wprowadzany na czas	oznaczony, nie dłuższy niż 30 dni	oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni	nieoznaczony
Przedłużenie	jest możliwe za zgodą Sejmu	jest możliwe tylko raz za zgodą Sejmu i na czas nie dłuższy niż 60 dni	nie dotyczy (ponieważ od razu jest wprowadzany na czas nieokreślony)

11.3. ZASADY DOTYCZĄCE STANÓW NADZWYCZAJNYCH

Na podstawie tekstu Konstytucji można wskazać **zasady**, którymi powinno kierować się państwo, zarówno wprowadzając stan nadzwyczajny, jak i w czasie jego trwania. Są to:

- ♦ zasada **wyjątkowości** – stan nadzwyczajny powinien być stosowany odpowiednio do rodzaju zagrożenia i tylko w sytuacjach szczególnych, kiedy zwykłe środki konstytucyjne są niewystarczające;
- ♦ zasada **legalności** – stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko w drodze rozporządzenia na podstawie ustawy. Zasady działania organów władzy

publicznej oraz zakres, w jakim mogą zostać ograniczone wolności i prawa człowieka i obywatela w czasie poszczególnych stanów nadzwyczajnych, określa ustawa;

- ♦ zasada **proporcjonalności** – działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia;
- ♦ zasada **celowości** – działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa;
- ♦ zasada **ochrony podstaw ustroju** – Konstytucja przewiduje szczególną ochronę podstaw systemu prawnego i organów przedstawicielskich poprzez zakazy m.in. zmiany określonych aktów prawnych i przeprowadzania wyborów podczas trwania stanu nadzwyczajnego.

11.4. ŹRÓDŁA PRAWA W STANIE NADZWYCZAJNYM

Art. 231 Konstytucji

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu **wojennego** lub **wyjatkowego** Prezydent Rzeczypospolitej przedstawia **Sejmowi w ciągu 48 godzin** od podpisania rozporządzenia. Sejm niezwłocznie rozpatruje rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej. Sejm może je **uchylić bezwzględną** większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

Art. 231 ustanawia tryb kontroli rozporządzenia Prezydenta, które wprowadza stan wojenny lub wyjątkowy, oraz kompetencję Sejmu do uchylenia takiego rozporządzenia. Przyjmuje się, że Sejm powinien zbadać legalność i zasadność ustanowienia stanu nadzwyczajnego. Analogicznej kontroli nie podlega natomiast rozporządzenie Rady Ministrów o wprowadzeniu stanu klęski żywiołowej.

Rozporządzenie o wprowadzeniu stanu nadzwyczajnego trzeba odróżnić od **rozporządzenia z mocą ustawy** wydawanego przez **Prezydenta, jeżeli Sejm w czasie stanu wojennego nie może zebrać się na posiedzenie.**

Art. 234 Konstytucji

1. Jeżeli w czasie stanu wojennego Sejm nie może zebrać się na posiedzenie, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów wydaje rozporządzenia z mocą ustawy w zakresie i w granicach określonych w art. 228 ust. 3-5. Rozporządzenia te podlegają zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu.
2. Rozporządzenia, o których mowa w ust. 1, mają charakter źródeł powszechnie obowiązującego prawa.

Rozporządzenia z mocą ustawy są źródłem prawa powszechnie obowiązującego, dlatego mogą ustanawiać prawa i obowiązki obywateli. W hierarchii aktów prawa znajdują się one na poziomie ustawy.

11.5. ZASADY OGRANICZANIA PRAW I WOLNOŚCI KONSTYTUCYJNYCH

W czasie normalnego funkcjonowania państwa (braku stanu nadzwyczajnego) prawa i wolności ograniczane są z poszanowaniem reguł wynikających z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Z uwagi na potrzebę przeciwdziałania zagrożeniom, których wystąpienie jest podstawą do wprowadzenia stanu nadzwyczajnego, w Konstytucji przewidziano jednak również możliwość złagodzenia zasad określających zakres ograniczania praw i wolności. Wyjątki umożliwiające dalej idącą ingerencję w sferę praw i wolności jednostki zostały wyrażone w art. 228 ust. 5 i 233 Konstytucji. Wyrażone w art. 225 ust. 5 Konstytucji zasady proporcjonalności i celowości, zgodnie z którymi ograniczenia praw i wolności muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa, łagodzą warunki ingerencji wyrażone w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

Treść Konstytucji wskazuje **dwie grupy praw i wolności jednostki**, które podlegają odrębnym standardom ochrony podczas **stanu wojennego i wyjątkowego**: wymienione i niewymienione w art. 233 ust. 1.

Do **grupy pierwszej** należą wolności i prawa określone w art. 30 (**godność człowieka**), art. 34 i art. 36 (**obywatelstwo**), art. 38 (**ochrona życia**), art. 39, art. 40, art. 41 ust. 4 (**humanitarne traktowanie**), art. 42 (**ponoszenie odpowiedzialności karnej**), art. 45 (**prawo do sądu**), art. 47 (**dobro osobiste**), art. 53 (**sumienie i religia**), art. 63 (**petycje**) oraz art. 48 i art. 72 (**rodzina i dziecko**). Zakaz ich ograniczania należy rozumieć jako uniemożliwienie **naruszania ich istoty** – mogą one jednak podlegać ograniczeniom zgodnie z regułami wynikającymi z art. 31 ust. 3 i 228 ust. 5 Konstytucji. Słabszej ochronie podlegają prawa i wolności z **grupy drugiej**, czyli niewymienione w art. 233 ust. 1, ponieważ ich ograniczenia mogą dotyczyć ich istoty, a nawet polegać na ich czasowym zawieszeniu.

Konstytucja przewiduje, że **w czasie stanu klęski żywiołowej można ograniczać wolności i prawa** określone w art. 22 (**wolność działalności gospodarczej**), art. 41 ust. 1, 3 i 5 (**wolność osobista**), art. 50 (**nienaruszalność mieszkania**), art. 52 ust. 1 (**wolność poruszania się i pobytu na terytorium RP**), art. 59 ust. 3 (**prawo do strajku**), art. 64 (**prawo własności**), art. 65 ust. 1 (**wolność pracy**), art. 66 ust. 1 (**prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy**) oraz art. 66 ust. 2 (**prawo do wypoczynku**). Przepis ten umożliwia złagodzenie ograniczeń wobec ingerencji w prawa i wolności jednostki wynikających z art. 228 ust. 5 Konstytucji,

włącznie z tym, że pozwala na ewentualne naruszeniem istoty wymienionych praw. Do ograniczania pozostałych praw i wolności stosuje się ogólne zasady wskazane w art. 31 ust. 3 Konstytucji.

W każdym ze stanów nadzwyczajnych niedopuszczalne jest natomiast ograniczanie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu czyjejś rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia albo majątku. Zakaz służy **dochowaniu zasady równości wobec prawa** i wyeliminowaniu niebezpieczeństwa ustanawiania ograniczeń o charakterze **dyskryminacyjnym**.

Ustawa może określić podstawy, zakres i tryb **wyrównywania strat majątkowych** wynikających z ograniczenia w czasie stanu nadzwyczajnego wolności i praw człowieka i obywatela.

11.6. OCHRONA USTROJU PAŃSTWA

W czasie stanu nadzwyczajnego **nie mogą być zmienione**:

- ◆ Konstytucja;
- ◆ ordynacje wyborcze do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego;
- ◆ ustawa o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej;
- ◆ ustawy o stanach nadzwyczajnych.

W czasie stanu nadzwyczajnego oraz w ciągu **90 dni** po jego zakończeniu **nie można** również:

- ◆ skracać kadencji Sejmu;
- ◆ przeprowadzać referendum ogólnokrajowego;
- ◆ przeprowadzać wyborów do Sejmu, Senatu, organów samorządu terytorialnego ani na Prezydenta Rzeczypospolitej (**kadencje tych organów ulegają odpowiedniemu przedłużeniu**).

Jeżeli stan nadzwyczajny wprowadzony był tylko na części terytorium kraju, na pozostałym obszarze mogą się odbyć wybory do organów samorządu terytorialnego.

12. Systemy rządów

Opracowanie: Kinga Liszka

„Ale kiedy jest się młodym, trzeba zobaczyć różne rzeczy, zbierać doświadczenia, myśli; poszerzać horyzonty.”

– Joseph Conrad, *Jądro ciemności* (przekład Magdalena Heydel)

Niniejszy rozdział poszerza przedstawioną wcześniej wiedzę dotyczącą ustroju Rzeczypospolitej Polskiej o informacje na temat ustrojów innych państw demokratycznych. Systemy rządów są swoistymi relacjami między organami państwowymi, ich organizacjami i partiami politycznymi. Ze względu na strukturę i sposób organizacji instytucji wyróżnia się system parlamentarny, system parlamentarno-gabinetowy, system parlamentarno-komitetowy, system kanclerski, system prezydencki oraz system semiprezydencki.

12.1. ZJEDNOCZONE KRÓLESTWO WIELKIEJ BRYTANII I IRLANDII PÓŁNOCNEJ

STRUKTURA

Historyczna:

- ♦ Od X w. do 1536 r. – jednostka państwowa o nazwie Anglia
- ♦ 1536 r. – inkorporacja Walii; od tamtej pory Królestwo Anglii i Walii
- ♦ 1707-1800 – Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii, powstałe w 1707 r. na mocy aktu unii w wyniku porozumienia między Królestwem Anglii i Walii oraz Królestwem Szkocji
- ♦ od 01.01.1801 r. – Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii, powstałe na drodze unii realnej łączącej Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii z Królestwem Irlandii
- ♦ 1922 r. – powstanie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (przyczyną były podział Irlandii w 1920 r. na Irlandię Północną i Południową i późniejsze utworzenie Wolnego Państwa Irlandzkiego na mocy traktatu angielsko-irlandzkiego podpisanego w 1922 r.)

Obecna:

Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (dalej określane jako Wielka Brytania lub Zjednoczone Królestwo) jest państwem unitarnym, w skład którego wchodzi Anglia, Walia, Szkocja i Irlandia Północna.

ŹRÓDŁA PRAWA

Zjednoczone Królestwo nie posiada pisanej konstytucji. Do źródeł prawa należą w nim:

- ♦ prawo stanowione (m.in. ustawy parlamentu brytyjskiego);
- ♦ prawo zwyczajowe (m.in. orzeczenia sądowe i niespisane prawo powszechnie);
- ♦ konwenanse konstytucyjne, tj. powstałe zwykle na drodze precedensów reguły postępowania rządu o nieformalnym charakterze (brytyjski prawnik konstytucjonalista Albert Venn Dicey definiował je jako „maksymy lub praktyki, które choć regulują postępowanie Korony, ministrów i innych osób podlegających konstytucji, nie są ściśle rzecz biorąc prawem”);
- ♦ zasady ustrojowe (tj. zasada suwerenności parlamentu, zasada rządów prawa, zasada podziału władz), które stanowią fundament brytyjskiego ustroju;
- ♦ dzieła brytyjskich konstytucjonalistów.

SYSTEM POLITYCZNY

W skład brytyjskiego parlamentu wchodzi **Monarcha, Izba Gmin oraz Izba Lordów**.

Monarcha sprawuje władzę na zasadzie dziedziczości: korona Zjednoczonego Królestwa przypada kolejnym członkom dynastii Windsorskiej. Porządek dziedziczenia reguluje *Ustawa o następstwie tronu (Act of Settlement 1701)*. Monarcha nie ponosi odpowiedzialności politycznej ani konstytucyjnej. Posiada uprawnienia głównie reprezentacyjne i symboliczne, w myśl łacińskiej maksymy *rex regnat, sed non gubernat* – „król panuje, ale nie rządzi”. Wśród prerogatyw królewskich znajdują się m.in. sankcja królewska (udzielanie sankcji ustawom), organizacja marynarki wojennej i sił powietrznych, prawo do wypowiedzania wojny i zawierania pokoju, prawo łaski, zawieranie traktatów i ich wypowiedzanie, mianowanie oficerów wojskowych, wydawanie paszportów. Kompletnie wyczerpanie prerogatyw królewskich jest jednak trudne z uwagi na brak ustawy konstytucyjnej regulującej uprawnienia monarchy.

Izbę niższą brytyjskiego parlamentu stanowi **Izba Gmin**, składająca się z 650 członków (deputowanych) wybieranych w jednomandatowych okręgach wyborczych. Podział mandatów uzależniony jest od liczby ludności w kraju, a ich liczba rozkłada się następująco: Anglia – 533, Szkocja – 59, Walia – 40,

Irlandia Północna – 18. Czynne i bierne prawo wyborcze posiadają obywatele Zjednoczonego Królestwa, Wspólnoty Narodów lub Irlandii, którzy mają ukończone 18 lat. Mandatu członka Izby Gmin nie mogą posiadać sędziowie, wojskowi, policjanci, urzędnicy służby cywilnej ani, do 31 stycznia 2020 roku, kiedy to Zjednoczone Królestwo opuściło Unię Europejską, deputowani wybrani do Parlamentu Europejskiego. Aby zgłosić swoją kandydaturę, należy uzyskać poparcie 10 wyborców z okręgu, z którego będzie się kandydować, oraz wpłacić kaucję w wysokości 500 funtów (bezzwrotną w przypadku uzyskania mniej niż 5% głosów w okręgu). W Izbie Gmin obowiązuje system wyborczy większości względnej charakteryzujący się brakiem wymogu uzyskania minimalnej liczby głosów. Kadencja trwa pięć lat, a wybory odbywają się w pierwszy czwartek maja. Ich przeprowadzenie zarządza monarcha na wniosek premiera. Istnieje też możliwość zorganizowania wyborów przedterminowych lub wyborów uzupełniających. Wybory przedterminowe mogą zostać przeprowadzone w następujących przypadkach:

- ♦ gdy co najmniej 2/3 liczby posłów Izby Gmin (tj. 434 deputowanych) podejmie uchwałę o rozpisaniu wcześniejszych wyborów;
- ♦ gdy Izba Gmin uchwali wotum nieufności dla rządu, chyba że w ciągu 14 dni powstanie nowy rząd, który uzyska wotum zaufania.

Wybory uzupełniające mogą mieć miejsce w trakcie trwania kadencji parlamentu w przypadku śmierci polityka (ale nie w przypadku jego rezygnacji). Ważność wszystkich wyborów stwierdza Izba Gmin.

Spiker Izby Gmin jest wybierany przez Izbę Gmin w drodze aklamacji na pierwszym posiedzeniu po wyborach. Posiada on kompetencje w zakresie sterowania przebiegiem obrad. Musi cechować się apolitycznością i bezstronnością.

Lider Izby Gmin jest powoływany przez członków Izby Gmin na wniosek premiera. Posiada kompetencje w zakresie ustalania spraw poruszanych na posiedzeniach. W przeciwieństwie do spikera Izby Gmin nie musi odznaczać się apolitycznością ani bezstronnością.

Izbą wyższą parlamentu brytyjskiego jest **Izba Lordów**, składająca się z 800 **parów** duchownych i świeckich powoływanych przez monarchę za radą premiera (zdarza się też, że jej członkowie niewchodzący w skład żadnej partii dostają rekomendację od niezależnego organu, jakim jest Komisja ds. Nominacji Izby Lordów). Na parów składają się **lordowie duchowni** (jest ich 26) oraz **lordowie świeccy**, w tym 86 parów dziedzicznych i 688 parów niedziedzicznych (inaczej: mianowanych; dożywotnich), czyli w sumie 774 lordów świeckich. Lordowie duchowni są najwyższymi hierarchami Kościoła anglikańskiego, którzy zasiadają w Izbie Lordów na czas zajmowania urzędu kościelnego. 86 parów dziedzicznych jest wyłanianych na podstawie *House of Lords Act 1999*. Wśród nich zasiada dwóch lordów piastujących dziedziczne urzędy królewskie związane

z funkcjonowaniem parlamentu brytyjskiego, tj. Lord Wielki Szambelan, będący reprezentantem suwerena w Izbie Lordów, oraz Lord Marszałek, odpowiedzialny głównie za ceremonie (np. koronację). 688 parów niedziedzicznych jest powoływanych przez monarchę na wniosek premiera w procedurze określonej w *Life Peerages Act 1958*.

Spiker Izby Lordów jest wybierany przez członków Izby Lordów na 5-letnią kadencję z możliwością jednokrotnej reelekcji. Do jego kompetencji należy między innymi określanie programu prac izby. Tak jak spiker Izby Gmin musi on odznaczać się apolitycznością i bezstronnością.

Lider Izby Lordów jest wybierany przez członków Izby Lordów i spośród nich, a powoływany przez premiera.

Whips to określenie posłów lub członków Izby Lordów czuwających nad zapewnieniem większości podczas głosowania. Mianowani są przez każdą partię zasiadającą w parlamencie. Razem z Liderem Izby Gmin odpowiedzialni są za porządkowanie spraw w brytyjskim parlamencie.

Rząd i Gabinet razem tworzą system parlamentarno-gabinetowy. Nazwa „**rząd**” obejmuje ogół ministrów powoływanych przez premiera lub monarchę. Do jego powoływania formalnie uprawniony jest monarcha, w praktyce nie posiada on jednak żadnych instrumentów do kierowania działalnością rządu, dlatego misję jego sformowania powierza liderowi zwycięskiej partii politycznej (co stanowi dowód udziału monarchy w powoływaniu rządu). Rząd jest następnie tworzony przez parlament, w którym większość uzyskała jedna z dwóch partii politycznych. Członków rządu mianuje monarcha na wniosek premiera (lub sam premier). Członkowie rządu muszą być jednocześnie członkami jednej z izb parlamentu. Rząd ponosi przed parlamentem solidarną odpowiedzialność polityczną. Nie występuje natomiast indywidualna odpowiedzialność ministrów.

Organem kolegialnym władzy wykonawczej, w skład którego wchodzi premier i najważniejsi ministrowie, jest **gabinet**. Doktryna przyjmuje, że jest to samodzielny organ egzekutywy. Do jego funkcji należy m.in. wykonywanie najwyższej kontroli organów wykonawczych zgodnie z polityką określaną przez parlament. Członkowie gabinetu muszą sprawować jednocześnie mandat poselski lub być członkami Izby Lordów. Zebraniom gabinetu przewodniczy premier. Kreacja własnego alternatywnego rządu przez członków partii opozycyjnej, której celem jest stworzenie zastępczej opcji w razie nieudolności rządu faktycznego, to tzw. **gabinet cieni**.

Premier mianowany jest przez monarchę. Może nim zostać tylko osoba zasiadająca w Izbie Gmin. Do jego zadań należy ustalanie liczby ministerstw i zakresu ich obowiązków. Pełni funkcję szefa Służby Cywilnej, co daje mu kompetencję do mianowania wszystkich kierowniczych stanowisk w urzędach publicznych. Premier ponosi odpowiedzialność wyłącznie za działalność rządu.

SYSTEM PARTYJNY

Brytyjski system partyjny jest systemem **dwupartyjnym**. Oznacza to, że dwie dominujące partie tworzą rząd i sprawują władzę. W Zjednoczonym Królestwie na scenie politycznej przodują **Partia Pracy** i **Partia Konserwatywna**. W parlamencie działają także frakcje, z których najważniejsze to: **frakcja partii rządzącej**, która obejmuje członków rządu i premiera, oraz **frakcja partii opozycyjnej**, która obejmuje Lidera Opozycji Jej Królewskiej Mości oraz jego współpracowników, tworzących wspomniany już gabinet cieni.

12.2. STANY ZJEDNOCZONE AMERYKI

STRUKTURA

Stany Zjednoczone Ameryki (USA) są **państwem federacyjnym o prezydenckim systemie rządów**. Składają się z 50 stanów oraz Dystryktu Kolumbia (nazywanego potocznie Waszyngtonem lub DC), który stanowi odrębną jednostkę administracyjną o specjalnym statusie. Na jego obszarze znajduje się stolica USA, Waszyngton, założona 16 lipca 1790 r.

ŹRÓDŁA PRAWA

W skład źródeł prawa w USA wchodzi przede wszystkim konstytucja federalna, będąca najstarszą spisaną konstytucją na świecie (uchwalono ją 17 września 1787 r.). Składa się ona ze wstępu, z którego wywodzi się zasada suwerenności narodu, siedmiu artykułów, a także poprawek, których aktualnie jest 27 (pierwsze 10 z nich tworzy tzw. Deklarację Praw [*Bill of Rights 1791*]). Oprócz niej w państwie obowiązują: ustawy federalne; traktaty międzynarodowe, których stroną jest USA; konstytucje i ustawy stanowe (odrębne w każdym stanie); stanowe akty wykonawcze oraz akty prawa lokalnego.

SYSTEM POLITYCZNY

Amerykański parlament tworzą Kongres Stanów Zjednoczonych, Izba Reprezentantów i Senat.

Najwyższym organem przedstawicielskim i zasadniczym organem władzy ustawodawczej USA, tworzącym dwuizbowy parlament, jest **Kongres Stanów Zjednoczonych**. Składa się on z Izby Reprezentantów i Senatu, pomiędzy

którymi panuje równowaga kompetencyjna (tzw. bikameralizm zrównoważony). Kadencja Kongresu jako całości jest równa kadencji Izby Reprezentantów i wynosi dwa lata. Rozpoczyna się z początkiem stycznia roku następującego po wyborach i trwa do początku stycznia po upływie dwóch lat (nie funkcjonują instytucje skrócenia kadencji, rozwiązania parlamentu ani wyborów przedterminowych). W ciągu roku organizowana jest co najmniej jedna sesja Kongresu. Do kompetencji Kongresu należą tzw. **kompetencje delegowane**, wśród których wyróżnia się m.in. nakładanie i ściąganie podatków, zaciąganie pożyczek państwowych, regulowanie obrotu handlowego z obcymi państwami, bicie monet oraz ustalanie ich wartości, zakładanie urzędów pocztowych i sieci dróg pocztowych, tworzenie sądów niższej instancji, wypowiedanie wojny oraz utrzymywanie wojska (wszystkie one zostały wymienione w art. I sekcji 8 Konstytucji). Kongres posiada również **kompetencje pochodne** (interpretowane w drodze orzecznictwa Sądu Najwyższego) oraz **kompetencje immanentne** (wynikające z zadań federacji).

Izbę niższą parlamentu stanowi **Izba Reprezentantów**, która reprezentuje całość i jednolitość ludności amerykańskiej. Składa się ona z 435 członków wybieranych na 2-letnią kadencję w wyborach powszechnych w okręgach jednomandatowych przez mieszkańców poszczególnych stanów. Wybory do Izby mają charakter bezpośredni. Czynne prawo wyborcze posiadają obywatele USA mający ukończone 18 lat. Bierne prawo wyborcze przysługuje natomiast osobom mającym obywatelstwo USA przez co najmniej siedem lat, ukończone 25 lat oraz zamieszkującym w stanie, w którym kandydują. Izba Reprezentantów dysponuje wyłączną władzą stosowania **impeachmentu** funkcjonariuszy publicznych, czyli postawienia ich w stan oskarżenia.

Izba Reprezentantów wybiera **Spikera**. Zwykle zostaje nim przedstawiciel większości politycznej w Izbie. Do jego kompetencji należą m.in. kierowanie pracami Izby, decydowanie o planach jej działania i kierowanie jej obradami oraz mianowanie większości członków komisji regulaminowej.

Izbą wyższą parlamentu jest **Senat**. Jego główną rolą jest reprezentacja części składowych Federacji. Wybory do niego, tak jak w przypadku Izby Reprezentantów, mają charakter bezpośredni. Senat składa się ze 100 senatorów wybieranych po dwóch z każdego stanu przez legislaturę stanową. Jest organem bezkadencyjnym. Kadencję – wynoszącą sześć lat – posiadają jedynie poszczególni senatorowie. Co dwa lata zmienia się jednak skład 1/3 Senatu. Wówczas, wraz z wyborami do Izby Reprezentantów, następuje zapełnienie wolnych mandatów senatorskich. Bierne prawo wyborcze posiadają osoby dysponujące obywatelstwem USA przez co najmniej dziewięć lat, mające ukończone 30 lat oraz zamieszkujące w stanie, w którym kandydują.

Władzę wykonawczą sprawuje **prezydent Stanów Zjednoczonych**, wybierany w wyborach pośrednich przez Kolegium Elektorskie Stanów Zjednoczonych,

w skład którego wchodzi 538 **elektorów**. Podczas etapu poprzedzającego wybory pośrednie obywatele każdego stanu wybierają w wyborach powszechnych określoną liczbę elektorów, która jest równa liczbie Senatorów i Reprezentantów z danego stanu. Wybrani elektorzy spotykają się w pierwszy poniedziałek po drugiej środzie grudnia i w głosowaniu tajnym oddają głosy na kandydatów. Kandydat, który uzyskał w danym stanie najwięcej głosów, przejmuje wszystkie głosy elektorskie z danego stanu w myśl zasady „zwycięzca bierze wszystko” (wyjątek stanowią stany Maine i Nebraska). Następnie na połączonym posiedzeniu obu izb Kongresu przewodniczący Senatu ogłasza wyniki wyborów. Prezydentem USA zostaje kandydat, który uzyskał ponad połowę ogólnej liczby głosów elektorów. W przypadku jej niezyskania odbywa się ponowne głosowanie, w którym przedstawiciele każdego stanu mają łącznie po jednym głosie (taką możliwość przewidziano w XII poprawce do Konstytucji). Dla skutecznego wyboru należy uzyskać ponad połowę głosów wszystkich stanów (kworum stanowi $\frac{2}{3}$ ogólnej liczby stanów). Kadencja Prezydenta trwa cztery lata z możliwością maksymalnie dwukrotnej reelekcji. Czynne prawo wyborcze posiadają mieszkańcy wszystkich stanów mający ukończone 18 lat. Aby móc kandydować na urząd Prezydenta, należy posiadać obywatelstwo amerykańskie od urodzenia (kandydat nie może być obywatelem naturalizowanym), mieć ukończone 35 lat oraz obowiązkowo zamieszkiwać na terenie USA od co najmniej 14 lat. Do kompetencji Prezydenta należą m.in.: prawo weta; prawo łaski; współpraca z członkami Kongresu; powoływanie ambasadorów, konsulów i innych przedstawicieli dyplomatycznych USA; zawieranie umów międzynarodowych; powoływanie sędziów Sądu Najwyższego i innych sądów federalnych oraz wysokich rangą urzędników federalnych; prawo zwołania nadzwyczajnej sesji połączonych izb oraz każdej izby z osobna; a także dowodzenie siłami zbrojnymi.

Odpowiedzialność konstytucyjna Prezydenta USA

Procedura **impeachmentu** polega na postawieniu w stan oskarżenia prezydenta, wiceprezydenta lub innych funkcjonariuszy służby cywilnej. Wyłączną władzę jej stosowania ma Izba Reprezentantów, natomiast władzę sądenia wszystkich spraw należących do tego trybu posiada Senat, który uznaje oskarżoną osobę za winną, jeśli zostanie osiągnięta wymagana większość $\frac{2}{3}$ głosów. Izba Reprezentantów powinna zainicjować procedurę impeachmentu w przypadku skazania Prezydenta za „zradę stanu, łapówkarstwo lub inne poważne zbrodnie i wykroczenia”. Inicjatywa w tym kierunku może być podjęta na wniosek członka Izby Reprezentantów, komisji Izby Reprezentantów lub Prezydenta. Wśród możliwych kar kończących postępowanie znajdują się usunięcie z urzędu oraz zakaz piastowania urzędu publicznego w przyszłości.

SYSTEM PARTYJNY

Amerykański system partyjny jest systemem **dwupartyjnym**, w którym dominują Partia Demokratyczna, będąca partią liberalną, i Partia Republikańska – konserwatywna. Konstytucja amerykańska nie precyzuje kwestii prawnych dotyczących partii politycznych. Członkostwo w partiach regulowane jest przez ustawodawstwo stanowe, a częsty sposób określenia przynależności do jednej z nich stanowi udział w prawyborach. Prawyборы poprzedzają wybory właściwe. Organizowane są przez władze stanowe w każdym stanie, a ich celem jest wyłonienie kandydata, który w przyszłości będzie ubiegać się o stanowisko lub funkcję publiczną.

12.3. V REPUBLIKA FRANCUSKA

STRUKTURA

Francja jest demokratycznym państwem unitarnym, w którym znaczącą rolę odgrywa prezydent (republika semiprezyncka). Od 2016 r. jej podział obejmuje 13 regionów, w tym 96 departamentów i około 36 300 gmin. Wyróżnia się również należące do niej departamenty i terytoria zamorskie oraz zamorskie zbiorowości terytorialne.

Samorząd terytorialny

Tradycyjnie Francja była państwem utrzymującym rozwiązania centralistyczne; po II wojnie światowej zaczęto jednak obserwować na jej obszarze wzrost tendencji decentralistycznych. Kluczowe znaczenie miała tu Ustawa z 1982 roku „o prawach i wolnościach gmin, departamentów i regionów”, w myśl której wprowadzono podział terytorium Francji na gminy, departamenty i regiony. Proces ten dodatkowo przypieczętowała zaś nowelizacja Konstytucji z 2003 r., w której wprost wskazano decentralistyczną organizację Republiki.

Najniższą jednostką administracyjną Francji stanowi **gmina**. Jej organem uchwałodawczym jest rada gminy, a organem wykonawczym burmistrz. Do zadań burmistrza należą m.in. przygotowywanie i wykonywanie uchwał rady gminy oraz przewodniczenie jej radom, przeprowadzanie i organizacja wyborów, utrzymywanie dróg gminnych, zapewnienie pomocy socjalnej, a także utrzymywanie porządku publicznego.

Zespół kilku gmin tworzy **departament**. Organem uchwałodawczym departamentu jest rada departamentu, a organem wykonawczym przewodniczący rady departamentu (od 1982 r. – wcześniej funkcję tę pełnił prefekt). Do kompetencji przewodniczącego należą m.in. przygotowywanie i wykonywanie

uchwał rady, przedstawianie radzie sprawozdań z wykonania budżetu departamentu oraz dotyczących ogólnej sytuacji w departamencie, zwoływanie rady na sesje i ustalanie porządku jej obrad oraz reprezentowanie departamentu na zewnątrz. Funkcję kontrolną nad działalnością departamentu sprawuje prefekt, któremu przewodniczący rady departamentu rokrocznie składa sprawozdania z głównych kierunków działalności departamentu. Prefekt jest również upoważniony do uczestniczenia w sesjach rady oraz do udziału w głosowaniu. Do zadań departamentu należą m.in. tworzenie planów zagospodarowania przestrzennego, szkół średnich oraz miejsc kultury, wypłacanie zasiłków socjalnych, nadzór nad rozwojem szkolnictwa czy zarządzanie drogami międzygminnymi.

Najwyższą jednostką administracyjną Francji jest **region**. Organem ustawodawczym regionu jest rada regionalna, a organem doradczym regionalna rada ekonomiczna i społeczna, w skład której wchodzi wszystkie najważniejsze grupy społeczne działające w regionie. Organem wykonawczym regionu jest przewodniczący rady regionalnej. Posiada on silną pozycję polityczną, a jego głównym zadaniem jest składanie każdego roku sprawozdania z sytuacji w regionie radzie regionalnej. Kontrolę nad regionem sprawuje prefekt regionu, który zobowiązany jest raz w roku składać sprawozdanie z działalności służb państwowych w regionie radzie regionalnej. Ponadto odpowiada on między innymi za terminowe uchwalenie budżetu przez radę regionu.

ŹRÓDŁA PRAWA

Koncepcja bloku konstytucyjnego

Aktem prawnym o najwyższej randze we francuskim systemie prawnym jest **Konstytucja V Republiki Francuskiej z 4 października 1958 r.** Tworzy ją 89 artykułów podzielonych na 17 rozdziałów poprzedzonych preambułą.

W skład „bloku konstytucyjnego” będącym swoistym zbiorem praw stanowiących źródło francuskiego prawa konstytucyjnego wchodzi:

- ◆ Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r.,
- ◆ Wstęp do poprzedniej Konstytucji Francuskiej z 1949 r.,
- ◆ Podstawowe zasady uznawane przez ustawy Republiki,
- ◆ Cele działalności państwa o randze Konstytucyjnej,
- ◆ Karta Środowiskowa z 2004 r. (aktualnie koncepcja ta jest głównym czynnikiem przesądzającym o interpretacji Konstytucji).

Na system semiprezydencyjny składają się trzy ośrodki władzy: **Parlament, Rząd i Prezydent**.

Parlament ma charakter dwuizbowy (bikameralny), co oznacza, że składa się z dwóch izb: niższej, jaką jest Zgromadzenie Narodowe, oraz wyższej, o mocniejszej pozycji, czyli Senatu. Izby te obradują oddzielnie, ale w przypadku zmiany Konstytucji lub w sprawach dotyczących orędzia Prezydenta przeprowadza się ich wspólne posiedzenie, noszące nazwę Kongresu Parlamentu Francuskiego lub Wysokiego Trybunału. Każda z izb spotyka się na jednej sesji w roku, która trwa od pierwszego roboczego dnia października do ostatniego roboczego dnia czerwca, co daje łącznie około dziewięciu miesięcy. Posiedzenia odbywają się trzy razy w tygodniu, z alternatywą przedłużenia ich na dzień kolejny. Dni posiedzeń są ustanawiane przez regulaminy obu izb. Na wniosek premiera lub większości członków Zgromadzenia Narodowego Prezydent może też zwołać sesję nadzwyczajną. Nadrzędną funkcję parlamentu stanowi funkcja ustawodawcza. Postępowanie ustawodawcze może zostać wszczęte w każdej z izb. Samą ustawę w myśl art. VI Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela uważa się za „wyraz woli powszechnej, która powinna być taka sama dla wszystkich”.

Izbą niższą Parlamentu jest wspomniane już **Zgromadzenie Narodowe**. W jego skład wchodzi 577 deputowanych: 555 z nich reprezentuje mieszkańców Francji, a 22 obywateli terytoriów zamorskich (łącznie grupy te reprezentują naród jako całość). Członkowie Zgromadzenia wybierani są na 5-letnią kadencję w jednomandatowych okręgach wyborczych w wyborach bezpośrednich, powszechnych, większościowych, równych i odbywających się w głosowaniu tajnym. Wybory składają się z dwóch tur. Aby uzyskać mandat w pierwszej z nich, należy zdobyć bezwzględną większość głosów oddanych ważnie przez co najmniej 25% osób uprawnionych do głosowania. W przypadku niezyskania wymaganej liczby głosów po upływie tygodnia przeprowadza się drugą turę wyborów, w której udział biorą tylko ci kandydaci, którzy uzyskali co najmniej 12,5% ważnie oddanych głosów. Czynne prawo wyborcze posiadają osoby mające ukończone 18 lat, a bierne prawo wyborcze obywatele Francji mający ukończone 23 lata oraz korzystający z pełni praw publicznych. Do kompetencji Zgromadzenia Narodowego należą m.in. prawo podejmowania na wniosek rządu ostatecznych decyzji ustawodawczych, decydowanie o wyborze rządu i udzielanie mu wotum nieufności, a także wyłączne prawo pociągnięcia rządu do odpowiedzialności politycznej. Zgromadzenie Narodowe jest izbą bardziej znaczącą politycznie. Na jego czele stoi przewodniczący kierujący obradami izby, wybierany przez nią na okres całej kadencji.

Izbą wyższą Parlamentu, która w myśl art. 24 Konstytucji „stanowi reprezentację jednostek terytorialnych Republiki”, jest **Senat**, składający się aktualnie

z 348 senatorów. Spełnia on głównie funkcję ustawodawczą. Do jego konstytucyjnych zadań należy przede wszystkim sprawowanie kontroli nad rządem. Senat jest organem bezkadencyjnym: tylko poszczególni senatorowie wybierani są na 6-letnią kadencję. Co trzy lata zmienia się jednak skład 1/2 Senatu [*Uwaga: w USA co dwa lata zmienia się 1/3 składu ogólnej liczby senatorów*]. Senatorowie wybierani są w wyborach pośrednich w sposób większościowy lub proporcjonalny (w zależności od liczby wybieranych senatorów) przez ok. 150 tys. elektorów, w skład których wchodzi głównie przedstawiciele władz lokalnych tworzących departamentalne kolegia wyborcze. Czynne prawo wyborcze do Senatu posiadają osoby mające ukończone 18 lat, a prawo bierne obywatele Francji mający ukończone 24 lata oraz korzystający z pełni praw publicznych. Na czele Senatu stoi przewodniczący kierujący obradami izby, wybierany przez izbę po każdym odnowieniu składu Senatu (czyli co trzy lata). Gdy urząd prezydenta zostanie opróżniony, przewodniczący Senatu pełni jego funkcję. Do kompetencji przewodniczącego Senatu należą szczególnie uprawnienia kontrolne wobec rządu, przy czym Senat nie ma prawa pociągnięcia rządu do odpowiedzialności politycznej. W przeciwieństwie do Zgromadzenia Narodowego nie może on też żądać zwołania sesji nadzwyczajnej parlamentu.

Organem kolegialnym, który składa się z **premiera** (Pierwszego Ministra) i **ministrów**, jest **rząd**. Wśród ministrów wyróżnia się ministrów stanu, ministrów resortowych, ministrów delegowanych przy premierze (są to zastępcy premiera przy kierowanym przez niego resorcie) oraz sekretarzy stanu. W procesie tworzenia rządu premier jest wyznaczany przez Prezydenta, któremu kolejno przedstawia politykę rządową i skład rządu swojej kadencji. Członkowie rządu otrzymują wówczas od Prezydenta dekrety nominacyjne i dekrety kompetencyjne. Ostatnim krokiem jest przedstawienie przez premiera programu polityki rządu Zgromadzeniu Narodowemu i uzyskanie wotum zaufania.

Prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych i bezpośrednich na 5-letnią kadencję z możliwością jednokrotnej reelekcji. Wybory przeprowadza się najpóźniej 20, a najwcześniej 35 dnia przed upływem kadencji urzędującego Prezydenta. Ich wyniki są ogłaszane przez Radę Konstytucyjną, która stwierdza jednocześnie ich ważność.

Do głównych kompetencji Prezydenta należą: możliwość wydania weta zawierającego; podpisywanie i promulgowanie (ogłaszanie) ustaw; rozwiązywanie Zgromadzenia Narodowego (prerogatywa); powoływanie premiera (prerogatywa) i członków rządu (przy wymaganej kontrasygnacie premiera); przewodniczenie posiedzeniom rządu; negocjowanie i ratyfikowanie umów międzynarodowych; stosowanie prawa łaski (przy wymaganej kontrasygnacie premiera) i powoływanie na stanowiska sędziowskie (przy wymaganej kontrasygnacie Ministra Sprawiedliwości).

Koabitacja

Koabitacją nazywa się sytuację, w której w jednym okresie rządzenia prezydent i rząd pochodzą z przeciwnych ugrupowań politycznych. Wiąże się ona ze zwiększonym udziałem partii politycznych w procesie formowania rządu. Rząd jest wówczas „rządem premiera”, ale jednocześnie prezydent formalnie nadal ma możliwość odmowy powołania określonej osoby w skład Rady Ministrów. Zjawisko to miało miejsce trzykrotnie od momentu wejścia w życie francuskiej Konstytucji.

SYSTEM PARTYJNY

Charakterystyczny dla Francji system wielopartyjny blokowy ma swoje źródło w historii tego kraju; obecnie jednak funkcjonują tylko dwa bloki partii politycznych. Pierwszy z nich, tzw. **pluralistyczna lewica**, jest tworzony przez Partię Socjalistyczną, Francuską Partię Komunistyczną i Lewicową Partię Radykalną. Na drugi blok, tzw. **demokratyczną prawicę**, składają się Republikanie, Nowe Centrum oraz Zgromadzenie na rzecz Republiki.

12.4. REPUBLIKA FEDERALNA NIEMIEC

STRUKTURA

Republika Federalna Niemiec jest państwem federalnym składającym się z 16 krajów związkowych (zwanymi landami), które charakteryzuje duża autonomia. Kraje związkowe posiadają własne konstytucje, porządek prawny, odrębne parlamenty i rządy. **Federalizm** stanowi formę decentralizacji władzy państwowej, która jest podzielona między organami lokalnymi na szczeblu krajowym, a organami centralnymi na poziomie federalnym.

ŹRÓDŁA PRAWA

Głównym źródłem pisanego prawa niemieckiego jest Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec uchwalona w 1949 r. Składa się ona ze 146 artykułów podzielonych na 11 rozdziałów poprzedzonych preambułą. Prócz tego wyróżnia się również: ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy i akty prawa miejscowego. Do niepisanych źródeł prawa zalicza się natomiast zasady wynikające z prawa międzynarodowego i prawa zwyczajowego.

Zasada podziału władz

Ustrój RFN opiera się na podziale władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowej. Władza ustawodawcza należy do dwuizbowego parlamentu składającego się z Bundestagu i Bundesratu oraz Landtagów w poszczególnych landach, zaś władza wykonawcza sprawowana jest przez Prezydenta Federalnego, Kanclerza Federalnego, ministrów Rządu Federalnego oraz ich odpowiedników na szczeblu krajowym. Władzę sądowniczą wykonują federalne oraz krajowe organy sądowe.

SYSTEM POLITYCZNY

W skład **władzy ustawodawczej** RFN wchodzi wspomniane wyżej Bundestag i Bundesrat.

Bundestag tworzy Parlament Federalny, który jest najważniejszym państwowym organem przedstawicielskim, składającym się z 709 deputowanych powoływanych na 4-letnią kadencję. Kadencja ta zaczyna się z chwilą zebrania się Parlamentu na pierwsze posiedzenie po wyborach; nie wyróżnia się okresu międzykadencyjnego ani sesyjnego trybu prac parlamentu. Bundestag stanowi izbę niższą Parlamentu oraz jest jedynym organem pochodzącym z wyborów powszechnych i bezpośrednich. Czynne prawo wyborcze do niego posiadają osoby mające ukończone 18 lat, przebywające na terytorium RFN od co najmniej trzech miesięcy oraz dysponujące prawami wyborczymi. Osoby mające ukończone 18 lat oraz posiadające czynne prawo wyborcze dysponują również biernym prawem wyborczym. Bundestag pełni głównie funkcje ustawodawcze i kontrolne, które realizuje m.in. poprzez możliwość pociągnięcia Kanclerza Federalnego do odpowiedzialności politycznej drogą uchwalenia konstruktywnego wotum nieufności czy prawo żądania informacji o działaniach rządu i ministrów.

Bundesrat tworzy Radę Federalną, która reprezentuje rządy z poszczególnych krajów związkowych. Stanowi izbę wyższą, jest organem bezkadencyjnym i składa się z 69 członków pochodzących z rządów krajów związkowych. Jego skład osobowy kształtowany jest przez organy władzy wykonawczej. To za pośrednictwem Bundesratu kraje związkowe współdziałają w ustawodawstwie federalnym oraz sprawach związanych z Unią Europejską. Jego posiedzenia są zwoływane przez przewodniczącego izby z własnej inicjatywy albo na wniosek przedstawicieli co najmniej dwóch krajów związkowych lub Rządu Federalnego. Uchwały podejmowane są bezwzględną większością głosów.

Prezydent Federalny formalnie jest głową państwa, jednak w praktyce oprócz posiadania pełni władzy nad systemem sądowniczym pełni on głównie funkcję reprezentacyjną. Wybierany jest przez Zgromadzenie Federalne: specjalny organ konstytucyjny, którego jedyne zadanie stanowi przeprowadzanie wyborów głowy państwa (składa się on z członków Bundestagu oraz członków wybranych przez

parlamenty krajów związkowych w wyborach proporcjonalnych). Kadencja Prezydenta trwa pięć lat z możliwością jednokrotnego ponownego wyboru. Bierne prawo wyborcze w wyborach prezydenckich posiadają obywatele Niemiec mający ukończone 40 lat oraz dysponujący czynnym prawem wyborczym do Bundestagu. Większość aktów głowy państwa wymaga kontrasygnaty Kanclerza Federalnego lub właściwego ministra, jednakże w myśl art. 58 Ustawy Zasadniczej zasada ta nie obejmuje trzech prerogatyw: mianowania Kanclerza Federalnego oraz jego odwołania po upływie kadencji; rozwiązania Bundestagu, gdy nie zdoła on powołać Kanclerza Federalnego bezwzględną większością głosów; oraz powierzenia Kanclerzowi Federalnemu dalszego pełnienia obowiązków do czasu wybrania nowego szefa rządu. Prezydent nie posiada weta ustawodawczego, ale ma możliwość niepodpisania ustawy z powodu jej sprzeczności z Ustawą Zasadniczą. Do jego uprawnień należą między innymi reprezentowanie państwa w stosunkach międzynarodowych, zawieranie umów międzynarodowych, nadawanie orderów, stosowanie prawa łaski, mianowanie ambasadorów i podpisywanie ustaw. Należy pamiętać, że prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, ale ponosi odpowiedzialność konstytucyjną.

Rząd Federalny jest tworzony przez Kanclerza Federalnego i ministrów federalnych.

Kanclerz Federalny odgrywa istotną rolę w państwie z uwagi na kształtowanie struktury i składu rządu oraz przeprowadzanie w nim koniecznych zmian. Do jego kompetencji należą w szczególności kierowanie pracami Rządu Federalnego, zwoływanie jego posiedzeń i przewodniczenie im, a także określanie kierunków polityki rządu. Kanclerz ma prawo rezygnacji z pełnienia swoich obowiązków przed upływem kadencji, co pociąga za sobą dymisję całego rządu.

Wyróżnia się dwa etapy **procedury tworzenia rządu**. Pierwszy z nich obejmuje powoływanie Kanclerza Federalnego, a drugi powoływanie ministrów.

❶ **Etap pierwszy:**

Kanclerz Federalny powoływany jest w co najwyżej trzech turach. Jeśli jedna tura okaże się bezskuteczna, przechodzi się do kolejnej.

W **pierwszej turze** kandydat na Kanclerza Federalnego jest wskazywany przez Prezydenta Federalnego po wcześniejszej konsultacji z poszczególnymi frakcjami parlamentarnymi. Wniosek Prezydenta przedkładany jest Bundestagowi. W przypadku nieudzielenia wotum zaufania Kanclerzowi przechodzi się do drugiej tury. W **drugiej turze** co najmniej 1/4 składu Bundestagu przystępuje do wyboru Kanclerza z własnej inicjatywy w terminie 14 dni. Wymagane jest uzyskanie bezwzględnej większości głosów – w przypadku jego braku Bundestag w **trzeciej turze** przystępuje niezwłocznie do wyboru Kanclerza zwykłą większością głosów. Proces ten nosi nazwę wyboru tzw. kanclerza mniejszościowego. Ostateczna decyzja należy jednak do Prezydenta, który

może albo powołać wybranego kanclerza mniejszościowego, albo rozwiązać parlament i zarządzić przedterminowe wybory do Bundestagu.

2 Etap drugi:

Powoływanie ministrów rozpoczyna się od dokonania aktu mianowania na stanowisko Kanclerza Federalnego przez Prezydenta Federalnego. Następnie zgodnie z art. 64 ust. 1 Ustawy Zasadniczej ministrowie federalni powoływani są przez Kanclerza Federalnego, a ich kadencja (a także kadencja Kanclerza Federalnego) trwa tyle, co kadencja Bundestagu, czyli cztery lata. Należy pamiętać, że Bundestag jest wyłączony z procedury powoływania ministrów.

Wyróżnia się dwa piętra odpowiedzialności rządu RFN, składające się na tzw. odpowiedzialność piętrową: **pierwsze**, na którym odpowiedzialność polityczną przed Bundestagiem ponosi Kanclerz Federalny za działania zarówno swoje, jak i całego rządu, oraz **drugie**, które obejmuje odpowiedzialność ministrów przed Kanclerzem Federalnym za realizację polityki rządu. Odpowiedzialność piętrowa cechuje się brakiem indywidualnej odpowiedzialności politycznej ministrów przed parlamentem oraz brakiem odpowiedzialności konstytucyjnej i karnej członków rządu. Bundestag może jednak wdrożyć procedurę tzw. **konstruktywnego wotum nieufności** wyrażonego Kanclerzowi Federalnemu, która skutkuje jego odwołaniem i oznacza wybór nowego szefa rządu [*Uwaga: Bundestag nie może poprzez wotum nieufności odwoływać ministrów*]. Obok niej wyróżnia się również podejmowaną z inicjatywy Kanclerza Federalnego procedurę tzw. **wotum zaufania**, którego nieuchwalenie nie powoduje ustąpienia rządu. Wymaga ona bezwzględnej większości głosów.

SYSTEM KANCLERSKI

Należy pamiętać, że system ten nie stanowi nowego modelu ustrojowego, ale jest rodzajem systemu parlamentarnego. Charakteryzuje się on ograniczoną rolą Prezydenta Federalnego, ograniczoną możliwością rozwiązania parlamentu przez egzekutywę przed upływem jego kadencji, silną pozycją ustrojową Kanclerza Federalnego, brakiem indywidualnej odpowiedzialności politycznej ministrów przed parlamentem oraz kształtowaniem Bundesratu przez organy władzy wykonawczej.

SYSTEM PARTYJNY

Charakterystyczny dla RFN system **wielopartyjny** uważany jest za jeden z najbardziej stabilnych systemów partyjnych w Europie. Obecnie tzw. Wielką Koalicję będącą koalicją rządzącą tworzą Unia Chrześcijańsko-Demokratyczna (CDU) i Unia Chrześcijańsko-Społeczna (CSU) oraz wyrażająca przeciwne do nich

poglądy Socjaldemokratyczna Partia Niemiec (SPD). W RFN istnieje wolność tworzenia partii politycznych, ale warunkiem zdobycia przez nie reprezentacji w Bundestagu jest osiągnięcie pięcioprocentowego progu wyborczego.

12.5. KONFEDERACJA SZWAJCARSKA

STRUKTURA

Konfederacja Szwajcarska jest składającym się z 26 kantonów i około 2200 gmin państwem federalnym o parlamentarno-komitetowym systemie rządów, charakteryzującym się szczególnie silną pozycją parlamentu i władz kantonalnych.

Szwajcarski samorząd terytorialny jest tworzony przez **kantony** oraz **gminy**. Kantony stanowią podstawową jednostkę administracyjną Konfederacji Szwajcarskiej. Większość z nich posiada własny jednoizbowy parlament składający się z 60-200 posłów (proporcjonalnie do liczby mieszkańców). Wyróżnia się kilka rodzajów gmin: gminy mieszkańców, w skład których wchodzi osoby stale zamieszkujące na określonym terytorium; gminy obywatelskie, tworzone przez osoby posiadające gminne prawa obywatelskie; gminy kościelne, zrzeszające osoby wyznające określoną religię; a także gminy szkolne, zajmujące się szkolnictwem podstawowym i ponadpodstawowym. Drugi funkcjonujący podział gmin rozróżnia między gminami opartymi na modelu zwyczajnym (charakterystycznym dla gmin obejmujących poniżej 10 tys. mieszkańców) oraz gminami opartymi na modelu nadzwyczajnym (charakterystycznym dla gmin obejmujących powyżej 10 tys. mieszkańców).

ŹRÓDŁA PRAWA

Najważniejsze źródło szwajcarskiego prawa stanowi Konstytucja Konfederacji Szwajcarskiej, która obowiązuje od 1 stycznia 2000 r. Jedną z jej podstawowych zasad jest domniemanie, że wszystkie kompetencje, które nie zostały uregulowane na szczeblu federalnym, należą do kantonów. Wśród nich wyróżnia się m.in. kwestie dotyczące administracji, porządku publicznego, kultury i opieki społecznej. Każdy kanton posiada też własną konstytucję.

SYSTEM POLITYCZNY

Władzę ustawodawczą w Konfederacji Szwajcarskiej stanowi Parlament, który tworzony jest przez dwuizbowy organ zwany Zgromadzeniem Narodowym.

Składa się on z **Rady Narodowej** i **Rady Kantonów**. Rada Narodowa reprezentuje naród jako całość, a w jej skład wchodzi 200 tzw. „deputowanych Narodu” (liczba ta jest proporcjonalna do liczby mieszkańców państwa). Każdy kanton wybiera co najmniej jednego deputowanego. Wybory mają charakter proporcjonalny, z wyjątkiem kantonów, które wybierają tylko jednego deputowanego – tam odbywają się one w systemie większościowym z wymogiem zwykłej większości głosów. Rada Kantonów reprezentuje 26 kantonów i składa się z 46 „deputowanych kantonów”, wybieranych po dwóch w 20 kantonach i po jednym w sześciu kantonach. W Radzie Kantonów panuje system wyborów większościowych, przy czym w pierwszej turze wymagana jest większość bezwzględna, a w drugiej zwykła. Pamiętać należy, że każda decyzja państwowa musi być podjęta jednogłośnie przez obie izby. Kadencja ich obu wynosi cztery lata, a wybory do nich odbywają się w tym samym czasie. Zgodnie z zasadą dwuizbowości izby obradują jednak odrębnie. Zgromadzenie Narodowe pełni natomiast głównie funkcje ustawodawczą, kierowniczą (wobec rządu), kontrolną (która objawia się nadzorem nad rządem) oraz sądową (poprzez rozstrzygnięcie sporów kompetencyjnych).

W Konfederacji Szwajcarskiej organami egzekutywy są **Rząd (Rada Federalna)** oraz **Prezydent**. Rząd składa się z siedmiu osób wybieranych przez Zgromadzenie Narodowe „po każdym całkowitym odnowieniu Rady Narodu”. Konstytucja wymaga, by jego członkami były osoby pochodzące z różnych kantonów. Na każde z siedmiu stanowisk rządowych wyboru dokonuje się osobno, a osoba kandydująca musi zdobyć ponad połowę oddanych głosów. Nie przewiduje się możliwości odwołania już wybranego ministra. **Prezydenta** i **Wiceprezydenta** wybiera się spośród członków Rady Federalnej na roczną kadencję. Zgodnie z tradycją, urząd Prezydenta Federalnego sprawują kolejni członkowie Rady Federalnej. Prezydentem zostaje zwykle osoba, która w poprzednim roku pełniła urząd Wiceprezydenta. Prezydent przewodniczy Radzie Federalnej, prowadzi jej obrady i podpisuje uchwały.

13. Karty pracy

ROZDZIAŁ 1. ZASADY USTROJOWE

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Które zasady ustrojowe mają szczególne znaczenie z perspektywy zapewnienia skutecznej ochrony praw człowieka? Dlaczego?
- ❷ Przeczytaj tekst preambuły do Konstytucji. O jakich wartościach i zasadach ustrojowych jest w nim mowa?

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Konstytucyjny katalog zasad ustrojowych obejmuje:

- a. zasadę konstytucjonalizmu, zgodnie z którą Konstytucja jest aktem o najwyższej pozycji w systemie źródeł prawa i jako taka jest stosowana wyłącznie przez centralne organy państwa.
- b. zasadę podziału władzy, która opiera się na założeniu ścisłego odseparowania władzy ustawodawczej i władzy wykonawczej, dokonywanego w celu wzmocnienia ochrony konstytucyjnych wolności i praw jednostki.
- c. zasadę zwierzchnictwa Narodu, która wyraża ideę sprawowania władzy przez obywateli polskich.

Zad. 2. Napisz, jakie zasady ustrojowe (państwa prawnego, samorządności, unitarnej formy rządów) wyrażają poniższe przepisy Konstytucji.

Art. 2 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.

.....

Art. 3 Konstytucji

Rzeczpospolita Polska jest państwem jednolitym.

.....

Art. 16 Konstytucji

2. Samorząd terytorialny uczestniczy w sprawowaniu władzy publicznej. Przy-
sługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd
wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność.
-

Zad. 3. Odpowiedz na pytania.

Art. 8 Konstytucji

1. [X] jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

1. Jaki akt prawny [X] ma najwyższą rangę w polskim systemie źródeł prawa?

.....

2. Jaką zasadę wyraża przywołany wyżej przepis?

.....

3. W jaki sposób powinno być stosowane najwyższe prawo Rzeczypospolitej
Polskiej?

.....

Zad. 4. Wskaż poprawną odpowiedź.

Zasada demokratycznego państwa prawnego:

- a. opiera się na założeniu bezwzględnej realizacji woli demokratycznie wybra-
nej większości.
- b. ogranicza się do dyrektywy bezwzględnego przestrzegania prawa powszech-
nie obowiązującego.
- c. wyraża zbiór zasad i wartości, które wyznaczają fundament krajowego po-
rządku prawnego.

Zad. 5. Wymień trzy cechy Konstytucji.

1.
2.
3.

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

Demokracja przedstawicielska oznacza, że:

- a. obywatel może załatwić swoją sprawę urzędową przez wybranego przedsta-
wiciela.
- b. za obywateli decyzje w sprawach państwowych podejmują ich przedstawiciele
wybrani w demokratycznych wyborach.
- c. za obywateli decyzje w sprawach państwowych podejmują ich dożywotnio
wybrani przedstawiciele.
- d. przedstawiciele innych państw sprawują władzę w Polsce.

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy w Konstytucji zostały wymienione wszystkie prawa i wolności? Czy katalog konstytucyjnych wolności i praw powinien zostać rozbudowany, a jeśli tak, to o jakie prawa?
- ❷ Czy prawa wyborcze powinny przysługiwać obywatelom polskim poniżej 18 roku życia lub cudzoziemcom? Porównaj rozwiązania przyjęte w wybranych państwach europejskich.
- ❸ Czy rynek mediów w Polsce powinien zostać poszerzony? Jakie może to mieć znaczenie dla ochrony praw człowieka?
- ❹ Dlaczego niektóre prawa i wolności jednostki mają charakter absolutny? Jaki ma to związek z godnością człowieka?
- ❺ Zastanów się, dlaczego sędzia nie może należeć do partii politycznej? Czy nie jest to nadmierne ograniczenie wolności zrzeszania się?

Zadania

Zad. 1. Wskaż poprawną odpowiedź.

Godność człowieka:

- a. jest źródłem konstytucyjnych praw i wolności.
- b. może zostać ograniczona.
- c. na terytorium Rzeczypospolitej przysługuje jedynie obywatelom polskim.

Zad. 2. Wskaż poprawną odpowiedź.

Rzecznik Praw Obywatelskich:

- a. chroni wyłącznie prawa osób posiadających obywatelstwo polskie.
- b. jest organem administracji publicznej, który podlega rządowi.
- c. może brać udział w postępowaniach sądowych.

Zad. 3. Uzupełnij brakujące elementy wypowiedzi.

Godność osoby ludzkiej ma charakter [X], co oznacza, że wynika ona z samego faktu bycia człowiekiem. Godność człowieka jest źródłem przysługujących mu wolności i praw, które są chronione w ramach korzystania z praw [Y]. Jednym z nich jest wniosek do [Z].

X:

Y:

Z:

Zad. 4. Wskaż poprawną odpowiedź.

Sformalizowanym zrzeszeniem nie jest:

- a. partia polityczna.
- b. związek zawodowy.
- c. grupa mieszkańców.
- d. stowarzyszenie zwykłe.

Zad. 5. Wskaż poprawną odpowiedź.

Konstytucyjna zasada dobrowolności:

- a. polega na swobodzie w przystępowaniu do zrzeszeń i członkostwa w nich.
- b. jest charakterystyczna dla związków pracodawców.
- c. polega na zakazie zmuszania kogokolwiek do członkostwa w partii politycznej.
- d. dotyczy wyłącznie obywateli polskich.

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

Wolność zrzeszania się:

- a. należy do podstawowych i absolutnych wolności jednostki.
- b. jest gwarancją funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.
- c. przysługuje wyłącznie obywatelom polskim.
- d. dotyczy określonego katalogu zrzeszeń.

Zad. 7. Przeczytaj poniższy fragment Konstytucji RP i wykonaj polecenia.

W trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny,
odzyskawszy w 1989 roku możliwość suwerennego i demokratycznego
stanowienia o Jej losie,
my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej,
zarówno wierzący w Boga
będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna,
jak i nie podzielający tej wiary,
a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł,
równi w prawach i w powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski,
wdzięczni naszym przodkom za ich pracę, za walkę o niepodległość okupioną
ogromnymi ofiarami, za kulturę zakorzenioną w chrześcijańskim dziedzictwie
Narodu i ogólnoludzkich wartościach,
nawiązując do najlepszych tradycji Pierwszej i Drugiej Rzeczypospolitej,
zobowiązani, by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne
z ponad tysiącletniego dorobku,
złączeni więzami wspólnoty z naszymi rodakami rozsianymi po świecie,
świadomi potrzeby współpracy ze wszystkimi krajami dla dobra Rodziny Ludzkiej,
pomni gorzkich doświadczeń z czasów, gdy podstawowe wolności i prawa człowieka

były w naszej Ojczyźnie łamane,
pragnąc na zawsze zagwarantować prawa obywatelskie, a działaniu instytucji
publicznych zapewnić rzetelność i sprawność,
w poczuciu odpowiedzialności przed Bogiem lub przed własnym sumieniem,
ustanawiamy Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej
jako prawa podstawowe dla państwa
oparte na poszanowaniu wolności i sprawiedliwości, współdziałaniu władz, dialogu
społecznym oraz na zasadzie pomocniczości umacniającej uprawnienia obywateli
i ich wspólnot.
Wszystkich, którzy dla dobra Trzeciej Rzeczypospolitej tę Konstytucję będą stosowali,
wzywamy, aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka,
jego prawa do wolności i obowiązku solidarności z innymi,
a poszanowanie tych zasad mieli za niewzruszoną podstawę Rzeczypospolitej Polskiej.

A. Jaką nazwę nosi ten fragment Konstytucji RP?

.....

B. Wskaż wymienione w tekście cele ustanowienia Konstytucji RP.

.....

.....

.....

C. Wymień i scharakteryzuj trzy podstawowe zasady ogólne systemu praw człowieka obowiązującego w Polsce, które można odnaleźć w tekście.

1.

.....

.....

2.

.....

.....

3.

.....

.....

Zad. 8. Uzupełnij tabelę.

	Fragment Konstytucji RP	Nazwa wolności lub prawa	Kategoria (osobiste, polityczne lub ekonomiczne, socjalne i kulturalne)
1.	„Obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje również uzyskiwanie informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego, a także innych osób oraz jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.”		
2.	„Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.”		
3.	„Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich. Ograniczenie tej wolności może określać ustawa.”		
4.	„Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych.”		
5.	„Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa. Sposób wykonywania obowiązku szkolnego określa ustawa.”		

Zad. 9. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Nikt nie może być poddany eksperymentom naukowym (w tym medycznym), chyba że dobrowolnie wyrazi na to zgodę.	P	F
Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się, a wolność ta nie podlega żadnym ograniczeniom.	P	F
Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.	P	F

Zad. 10. Przedstaw zasady ograniczania konstytucyjnych wolności i praw.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Zad. 11. Napisz, jakie znaczenie Konstytucja RP nadaje godności człowieka. Odpowiedz odwołując się do odpowiednich fragmentów Konstytucji.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

ROZDZIAŁ 3. ŹRÓDŁA PRAW

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Dlaczego ustawodawca nie zdecydował się na otwarcie katalogu źródeł prawa powszechnie obowiązującego?
- ❷ Dlaczego w przypadku Konstytucji przewidziano szczególny tryb jej zmiany? Czy nie mogłaby być zmieniana tak samo, jak ustawy zwykłe?
- ❸ Dlaczego ustawy mają charakter generalno-abstrakcyjny? Czy nie mogłyby istnieć ustawy konkretno-indywidualne?
- ❹ Zastanów się, po co ustrojodawca przewidział możliwość wydawania aktów prawa miejscowego?

Zadania

Zad. 1. Przyporządkuj podane akty prawne do odpowiedniej kategorii. ustawa, ratyfikowana umowa międzynarodowa, zarządzenie Prezesa RM, rozporządzenie z mocą ustawy, zarządzenie ministra, konstytucja, uchwała Rady Ministrów, rozporządzenie, akt prawa miejscowego

Źródła prawa powszechnie obowiązującego	Źródła prawa wewnętrznie obowiązującego

Zad. 2. Uzupełnij tekst. Warianty odpowiedzi zostały podane w nawiasach.

Katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego został wyliczony
 (A. w ustawie, B. w Konstytucji RP). Ma on charakter (C. zamknięty,
 D. otwarty), a także (E. hierarchiczny, F. egalitarny, tj. niehierar-
 chiczny). Przykładem aktu prawnego powszechnie obowiązującego jest
 (G. akt prawa miejscowego, H. zarządzenie ministra).

Zad. 3. Wymień trzy szczególne cechy Konstytucji RP i krótko scharakteryzuj każdą z nich.

Nazwa cechy:

Charakterystyka:

.....

Nazwa cechy:

Charakterystyka:

.....

Nazwa cechy:

Charakterystyka:

.....

Zad. 4. Wskaż, o jakim akcie prawnym mówi zaprezentowany poniżej przepis Konstytucji RP. Swoją odpowiedź uzasadnij.

Art. 92 Konstytucji

1. [X] są wydawane przez organy wskazane w Konstytucji, na podstawie szczególnego upoważnienia zawartego w ustawie i w celu jej wykonania. Upoważnienie powinno określać organ właściwy do wydania [X] i zakres spraw przekazanych do uregulowania oraz wytyczne dotyczące treści aktu.
2. Organ upoważniony do wydania [X] nie może przekazać swoich kompetencji, o których mowa w ust. 1, innemu organowi.

Nazwa aktu prawnego:

Uzasadnienie:

Zad. 5. Opisz procedurę zmiany Konstytucji.

ROZDZIAŁ 4. FORMY DEMOKRACJI POŚREDNIEJ I BEZPOŚREDNIEJ

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy uważasz, że należy zmodyfikować listę cenzusów wyborczych obowiązujących w Polsce?
- 2 Czy masz jakieś pomysły, które mogłyby stać się przedmiotem referendum na poziomie ogólnokrajowym lub lokalnym?
- 3 Czy Twoim zdaniem obie izby polskiego parlamentu powinny być wybierane w jednakowych systemach wyborczych?
- 4 Czy słyszał_ś o posłach reprezentujących mniejszości narodowe w Sejmie RP? Czy Twoim zdaniem próg wyborczy słusznie nie obowiązuje w przypadku komitetów mniejszości narodowych?

Zadania

Zad. 1. Wypełnij tabelkę, wpisując TAK lub NIE w pola z określeniami wyborów do danej izby.

	Sejm RP	Senat RP
Wybory powszechne		
Wybory bezpośrednie		
Głosowanie tajne		

	Sejm RP	Senat RP
Wybory równe		
Wybory proporcjonalne		
Wybory większościowe		

Zad. 2. Wskaż błędy w postępowaniu opisanym w poniższym tekście dotyczącym referendum.

Grupa 100 tys. obywateli wniosła do Sejmu wniosek o zarządzenie referendum ogólnokrajowego dotyczącego zwiększenia nakładów na Wojska Obrony Terytorialnej w związku z niepewną sytuacją polityczną. Sejm zaakceptował ten wniosek w głosowaniu: za jego przyjęciem zagłosowało 220 posłów, 210 było przeciw, a 12 wstrzymało się od głosu. Referendum odbyło się; ponieważ jednak frekwencja wyniosła jedynie 40%, zostało ono uznane za niewiążące. Kilka dni później premier rządu postanowił dokonać poprawy sytuacji militarnej kraju inną drogą. Postanowił, aby Polska dołączyła do Środkowoeuropejskiego Paktu Militarnego, oddając w ten sposób kompetencje do zarządzania Wojskiem Polskim władzom Paktu. Senat złożył do Sejmu wniosek, aby ten fakt przekazania kompetencji organizacji międzynarodowej został poddany pod referendum ogólnokrajowe. Wniosek ten nie zyskał większości w Sejmie, natomiast jeszcze tego samego dnia z podobnym wystąpił Prezydent. Głosowanie nad jego wnioskiem w tej sprawie w Sejmie przebiegło następująco: 112 posłów zagłosowało za, 98 było przeciw, a 8 wstrzymało się od głosu. W związku z nieuzyskaniem odpowiedniej większości referendum ostatecznie nie odbyło się.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 3. Oceń, który z systemów wyborczych najbardziej służy małym partiom i dlaczego.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 4. Zdecyduj, czy w opisanym scenariuszu wszystko odbyło się zgodnie z prawem, wiedząc, że gmina Ostrów liczy 9800 obywateli uprawnionych do głosowania, zaś w ostatnich wyborach na wójta wzięło udział 3100 osób.

Mieszkańcy gminy Ostrów byli niezadowoleni z działań obecnego wójta. Postanowili złożyć wniosek o odwołanie go w referendum lokalnym. Pod wnioskiem tym zebrali 930 podpisów. Referendum udało się zorganizować i wzięło w nim udział 2150 osób. Większość głosujących opowiedziała się za odwołaniem wójta, co spowodowało koniec jego urzędowania.

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 5. Przeanalizuj, ile mandatów otrzymałaby każda partia, gdyby rozdzielano je przy użyciu formuły Sainte-Laguë oraz formuły D’Hondta.

W okręgu, w którym jest do zdobycia 8 mandatów, Partia A otrzymała 8000 głosów, Partia B 4000 głosów, zaś Partia C 3000 głosów.

Formuła Sainte-Laguë:

.....

Formuła D’Hondta:

.....

Zad. 6. Wskaż zdania fałszywe.

A.	Referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu dla państwa może zarządzić Prezydent za zgodą Sejmu.	
B.	Niezależni kandydaci mają największe szanse na wejście do parlamentu w systemie proporcjonalnym.	
C.	Referendum zatwierdzające zmianę Konstytucji jest wiążące bez względu na frekwencję.	
D.	System mieszany uchodzi za najbardziej czytelny system wyborczy dla obywateli.	
E.	System większościowy zapewnia największą stabilność rządów.	
F.	Referendum lokalne może dotyczyć zmiany granic gminy.	
G.	Próg wyborczy w wyborach do Sejmu dla koalicji wyborczych wynosi 8%.	
H.	Wybory do Sejmu oraz Senatu charakteryzują się równością, natomiast tylko wybory do Sejmu charakteryzują się powszechnością.	
I.	O ważności referendum ogólnokrajowego rozstrzyga wybrany Sąd Okręgowy.	
J.	Prawo udziału w referendum nie przysługuje osobom pozbawionym praw publicznych.	

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy w Polsce potrzebna jest dwuizbowość?
- ❷ Jakie są plusy i minusy zasady dyskontynuacji?
- ❸ Czy Prezydent powinien mieć większy wpływ na proces uchwalania ustaw?
- ❹ Rozważ tezę: Senat nie ma wpływu na kształt prawa w Polsce.
- ❺ Jakie są argumenty przeciwko sztywności konstytucji?
- ❻ Jak można uzasadnić istnienie zasady niepołączalności?
- ❼ Rozważ tezę: powinniśmy wprowadzić w Polsce mandat imperatywny.
- ❽ Czy znasz sytuację, w której parlamentarzysta uniknął odpowiedzialności dzięki immunitetowi? Oceń zachowanie tej osoby.

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Artykuł I §1.

Wszelka niniejszym przyznana władza ustawodawcza przysługuje Kongresowi Stanów Zjednoczonych, który składa się z Senatu i z Izby Reprezentantów.

W Stanach Zjednoczonych występuje bikameralizm.	P	F
W Rzeczypospolitej Polskiej obie izby parlamentu mają równorzędną pozycję.	P	F
W modelach dwuizbowych poszczególne izby zawsze mają równorzędną pozycję.	P	F

Zad. 2. Podaj właściwe liczby.

Art. 96 Konstytucji

1. Sejm składa się z [X] posłów.

Art. 97 Konstytucji

1. Senat składa się ze [Y] senatorów.

X:

Y:

Zad. 3. Wskaż poprawną odpowiedź.

Jednym z organów Sejmu jest:

- a. Marszałek Senatu.
- b. Konwent Starszych.
- c. Prezydium Sejmu.
- d. Wicemarszałek Sejmu.

Zad. 4. Przeczytaj fragment Konstytucji i wykonaj polecenie.

Art. 130 Konstytucji

Prezydent Rzeczypospolitej obejmuje urząd po złożeniu wobec [X] następującej przysięgi:

„Obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomnie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem”.
Przysięga może być złożona z dodaniem zdania „Tak mi dopomóż Bóg”.

Podaj nazwę organu, wobec którego składa jest przysięga.

.....

Zad. 5. Napisz, jakie organy tworzą Zgromadzenie Narodowe.

.....

Zad. 6. Rozstrzygnij, jakiej funkcji Sejmu dotyczy poniższy przepis Konstytucji.

Art. 199 Konstytucji

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i 16 członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. Zastępcy przewodniczącego Trybunału oraz co najmniej połowa członków Trybunału Stanu powinni mieć kwalifikacje wymagane do zajmowania stanowiska sędziego.

- a. Funkcji kontrolnej.
- b. Funkcji ustawodawczej.
- c. Funkcji ustrojodawczej.
- d. Funkcji kreacyjnej.

Zad. 7. Rozstrzygnij, jakiej funkcji Sejmu dotyczy poniższy przepis Konstytucji.

Art. 154 Konstytucji

2. Prezes Rady Ministrów, w ciągu 14 dni od dnia powołania przez Prezydenta Rzeczypospolitej, przedstawia Sejmowi program działania Rady Ministrów z wnioskiem o udzielenie jej wotum zaufania. Wotum zaufania Sejm uchwała bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

- a. Funkcji kontrolnej.
- b. Funkcji ustawodawczej.
- c. Funkcji ustrojodawczej.
- d. Funkcji kreacyjnej.

Zad. 8. Rozstrzygnij, czy w poniższym scenariuszu doszło do skrócenia kadencji Sejmu.

Art. 98 Konstytucji

3. Sejm może skrócić swoją kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej $\frac{2}{3}$ głosów ustawowej liczby posłów. [...]

GŁOSOWANIE NR 1	
GŁOSOWAŁO	400
ZA	267
PRZECIW	133
WSTRZYMAŁO SIĘ	0

Rozstrzygnięcie:

Uzasadnienie:

.....
.....
.....

Zad. 9. Rozstrzygnij, czy w poniższym głosowaniu doszłoby do wyboru Marszałka Sejmu. Odpowiedź uzasadnij.

Art. 10a Regulaminu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej

2. Sejm odwołuje i wybiera Marszałka Sejmu bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów, w jednym głosowaniu.

GŁOSOWANIE NR 1	
GŁOSOWAŁO	427
ZA	196
PRZECIW	194
WSTRZYMAŁO SIĘ	37

Rozstrzygnięcie:

Uzasadnienie:

.....
.....
.....

Zad. 10. Uzupełnij treść Konstytucji.

Art. 118 Konstytucji

2. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje również grupie [A] obywateli mających prawo wybierania do Sejmu. Tryb postępowania w tej sprawie określa ustawa.

Art. 119 Konstytucji

1. Sejm rozpatruje projekt ustawy w [B] czytaniach.

Art. 121 Konstytucji

1. Ustawę uchwaloną przez Sejm Marszałek Sejmu przekazuje [C].
2. [C] w ciągu [D] dni od dnia przekazania ustawy może ją przyjąć bez zmian, uchwalić poprawki albo uchwalić odrzucenie jej w całości. Jeżeli Senat [C] w ciągu [D] dni od dnia przekazania ustawy nie podejmie stosownej uchwały, ustawę uznaje się za uchwaloną w brzmieniu przyjętym przez Sejm.
3. Uchwałę Senatu [C] odrzucającą ustawę albo poprawkę zaproponowaną w uchwale [C] Senatu, uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej [E] większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

- A:
- B:
- C:
- D:
- E:

Zad. 11. Zdecyduj, czy w opisanych sytuacjach ustawa została uchwalona, czy proces legislacyjny zakończył się niepowodzeniem.

1. Sejm odrzucił wniosek Senatu o odrzucenie ustawy.
2. 220 na 340 głosujących posłów zagłosowało za odrzuceniem ustawy w pierwszym czytaniu.
3. 260 na 300 głosujących posłów opowiedziało się za odrzuceniem weta prezydenta.
4. 199 na 228 głosujących posłów zagłosowało za odrzuceniem uchwały Senatu o odrzuceniu ustawy.

1.
2.
3.
4.

Zad. 12. Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Informacja prasowa

Prezydent Adam Nowy dnia 9 marca 2022 roku zawetował ustawę o lasach państwowych. Zdaniem Prezydenta ustawa prowadziła do niekontrolowanej

prywatyzacji lasów i nadawała zbyt szeroki zakres uprawnień leśniczym. „Takie rozwiązania godzą w interes Polski” powiedział Prezydent.

1. Co oznacza użyte w powyższym tekście wyrażenie „zawetował”? Przedstaw działania, jakie muszą zostać podjęte, by ustawa o lasach państwowych jednak weszła w życie.

.....
.....
.....

2. Scharakteryzuj dwa inne działania, jakie mógł podjąć Prezydent wobec uchwalonej ustawy.

.....
.....
.....

Zad. 13. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Prezydent, Rada Ministrów i grupa co najmniej 15 posłów przedkładając Marszałkowi Sejmu projekt ustawy mogą uznać go za pilny, co wpływa na sposób jego procedowania.	
B.	Projekt ustawy może być odrzucony większością głosów w ramach pierwszego czytania na posiedzeniu Sejmu, co oznacza, że nie będzie on już procedowany.	
C.	Senat w terminie 30 dni może odrzucić ustawę budżetową.	
D.	Polska Konstytucja przewiduje możliwość pominięcia drugiego czytania w przypadku procedowania ustawy w trybie pilnym.	

Zad. 14. Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Felieton Sejmowy

Plany rządu zakończą się niepowodzeniem. To oczywiste! W warunkach tak ostrego sporu politycznego z opozycją nie uda się doprowadzić do zmiany Konstytucji... Tego projektu na pewno nie poprze [X] posłów!

1. Wskaż minimalną liczbę posłów, którzy muszą zagłosować za projektem ustawy o zmianie Konstytucji, by został on przyjęty przez Sejm.

X:

2. Wymień trzy inne (oprócz potrzebnej liczby głosów) różnice między trybami uchwalania ustawy o zmianie konstytucji a zwykłym procesem legislacyjnym.

- 1:
- 2:
- 3:

Zad. 15. Uzupełnij tabelę. W ostatnim wierszu zaproponuj kryterium zróżnicowania i uzupełnij informacje odpowiednio do niego.

	Ustawa – zwykły tryb legislacyjny	Ustawa	Ustawa	Ustawa uznana za pilną
Czas na podpisanie ustawy przez Prezydenta	21 dni		21 dni	
Inicjatywa ustawodawcza posłowie obywatelska inicjatywa ustawodawcza	Rada Ministrów		Rada Ministrów może uznać przedłożoną przez siebie ustawę za pilną

Zad. 16. Odpowiedz na pytania.

Art. 104 Konstytucji.

1. Posłowie są przedstawicielami Narodu. Nie wiążą ich instrukcje wyborców.

1. Do jakiej formy demokracji odwołuje się powyższy fragment Konstytucji?

2. Co oznacza sformułowanie, że „posłów nie wiążą instrukcje wyborców”?

Zad. 17. Dopasuj modele mandatu parlamentarnego do cech je opisujących.

Mandat wolny:

Mandat imperatywny:

- A. Obywatele mogą odwołać posła w referendum.
- B. Współcześnie dominuje w państwach demokratycznych.
- C. Historycznie wcześniejszy model mandatu parlamentarnego.
- D. Parlamentarzystów nie wiążą instrukcje wyborców.
- E. Poseł reprezentuje wyłącznie wyborców z własnego okręgu, którzy go poparli.
- F. Ma charakter generalny.

Zad. 18. Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

„Gazeta Małopolska”, 17.1.2019 r.

Sensacja! W sobotnią noc krakowska policja zatrzymała nietrzeźwego posła Sławomira D., kiedy ten próbował okraść dom przy ul. Uczciwych Polaków. Policjanci niezwłocznie poinformowali Marszałka Sejmu o zatrzymaniu i wskutek żądania Marszałka poseł jeszcze w nocy wrócił wolny do domu. W najbliższych tygodniach odbyć się ma głosowanie w Sejmie nad pociągnięciem Sławomira D. do odpowiedzialności karnej, ponieważ ten nie chce zrzec się przysługującej mu ochrony.

1. Jaka forma immunitetu ma zastosowanie w stosunku do posła Sławomira D. w opisanej sprawie?

.....

2. Wskaż dwie cechy tej formy immunitetu.

.....

.....

3. Przedstaw argumenty za i przeciw instytucji immunitetu parlamentarnego.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 19. Dopisz pojęcie do fragmentu jego charakterystyki.

1. Nie wygasa po zakończeniu kadencji.

.....

2. Stanowi pełnomocnictwo do sprawowania władzy państwowej.

.....

3. Posiadający go parlamentarzysta jest przedstawicielem całego Narodu.

.....

4. Stanowi, że poseł lub senator nie może być jednocześnie np. Prezesem NBP.
.....
5. Gwarantuje ochronę przed zatrzymaniem lub aresztowaniem posłów i senatorów bez zgody uprawnionego organu.
.....
6. Może zostać uchylony przez parlament i można się go zrzec.
.....

ROZDZIAŁ 6. PREZYDENT

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Co sądzisz na temat obowiązku współdziałania Prezydenta RP z Prezesem Rady Ministrów i właściwym ministrem w zakresie polityki zagranicznej?
- ❷ Jakie znaczenie ma to, że Prezydent jest wybierany w wyborach?

Zadania

Zad. 1. Wymień trzy kompetencje Prezydenta RP odnoszące się do bezpieczeństwa państwa.

1.
2.
3.

Zad. 2. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Wybory na Prezydenta RP są określane jako proporcjonalne.	P	F
Prezydent RP jest gwarantem ciągłości władzy państwowej.	P	F
Prezydent RP jest wybierany przez specjalnie powołany do tego organ.	P	F
Prezydent RP ma kompetencję do skrócenia kadencji Sejmu w określonych przypadkach.	P	F
Rada Gabinetowa przejmuje kompetencje Rady Ministrów.	P	F
Prezydent RP nie ma obowiązku współdziałania z Radą Ministrów w zakresie polityki zagranicznej.	P	F
Prezydent RP zarządza na wniosek Marszałka Sejmu powszechną lub częściową mobilizację.	P	F

Zad. 3. Rozstrzygnij, czy kandydat na Prezydenta RP musi spełnić poniższe wymagania.

Najpóźniej w dniu wyborów ukończyć 40 lat.	TAK	NIE
Być obywatelem polskim.	TAK	NIE
Posiadać wyższe wykształcenie.	TAK	NIE
Korzystać z pełni praw wyborczych do Sejmu.	TAK	NIE
Zostać zgłoszony przez co najmniej 500 tys. obywateli mających prawo wybierania do Sejmu.	TAK	NIE

Zad. 4. Wskaż, który akt urzędowy jest prerogatywą, a który uprawnieniem Prezydenta RP.

Wskazanie jednego członka Krajowej Rady Sądownictwa.	P	U
Wydawanie zarządzeń.	P	U
Zarządzanie referendum ogólnokrajowego.	P	U
Wydawanie rozporządzeń z mocą ustawy.	P	U
Stosowanie prawa łaski.	P	U
Powoływanie sędziów.	P	U
Skrócenie kadencji Sejmu w przypadkach określonych w Konstytucji.	P	U

Zad. 5. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Co do zasady akty urzędowe Prezydenta nie wymagają kontrasygnaty, a wyjątki w tym zakresie określa Konstytucja.	P	F
W polskim systemie kontrasygnaty aktem prezydenckim udziela właściwy minister.	P	F
Odwoływanie ministra, któremu Sejm wyraził wotum nieufności, to jedna z prerogatyw Prezydenta RP.	P	F
Poprzez udzielenie kontrasygnaty Prezes Rady Ministrów ponosi odpowiedzialność przed Senatem.	P	F
Art. 144 ust. 3 Konstytucji wymienia przykładowe kompetencje Prezydenta RP, których ważność nie wymaga podpisu Prezesa Rady Ministrów, w katalogu otwartym.	P	F

Zad. 6. Opisz, czym są prerogatywy Prezydenta RP, i wskaż kilka z nich.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ROZDZIAŁ 7. RADA MINISTRÓW

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Co sądzisz o domniemaniu kompetencji na rzecz Rady Ministrów?
- 2 Czy ministrowie powinni wydawać dekrety o randze ustaw?
- 3 Rozważ tezę: parlament nie powinien mieć wpływu na skład Rady Ministrów.

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Rada Ministrów zajmuje się tylko prowadzeniem polityki wewnętrznej.	P	F
Prezes Rady Ministrów ma kompetencje do wydawania uchwał.	P	F
Do zadań Rady Ministrów należy uchwalanie projektu budżetu państwa.	P	F
Istnieje domniemanie kompetencji na rzecz Prezesa Rady Ministrów.	P	F
Uchwała wydawana przez Radę Ministrów wymaga podstawy ustawowej.	P	F

Zad. 2. Uzupełnij tekst.

Powołana po wyborach Rada kończy swoją działalność wraz z końcem kadencji parlamentu. Prezydent desygnuje nowego Prezesa Rady Ministrów dymisji dawnej Rady Ministrów. W procedurze zasadniczej Prezes Rady Ministrów w terminie od powołania nowego rządu przedstawia Sejmowi exposé. W II procedurze rezerwowej Sejm uchwała wotum większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby głosów. Rada Ministrów ponosi odpowiedzialność polityczną przed

Zad. 3. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Wojewoda jest zwierzchnikiem rządowej administracji niespolonej w województwie.	P	F
Rząd nie może samodzielnie wprowadzić stanu wyjątkowego.	P	F
Exposé to program działania rządu, który Prezes Rady Ministrów przedstawia Sejmowi.	P	F
Dymisja Rady Ministrów to oświadczenie złożone w imieniu Prezesa Rady Ministrów przez ministrów.	P	F
Wiceprezesa Rady Ministrów to obligatoryjni członkowie Rady Ministrów.	P	F

Zad. 4. Dopasuj podane hasła do odpowiednich procedur.

1.	Większość potrzebna do pociągnięcia do politycznej odpowiedzialności Rady Ministrów	A.	46 posłów
2.	Większość potrzebna do udzielenia wotum zaufania Radzie Ministrów w procedurze zasadniczej	B.	bezwzględna
3.	Liczba posłów, którzy mogą zgłosić kandydaturę na nowego Prezesa Rady Ministrów w I procedurze rezerwowej	C.	69 posłów
4.	Większość potrzebna do udzielenia wotum zaufania Radzie Ministrów w II procedurze rezerwowej	D.	231 posłów
5.	Liczba posłów, którzy mogą złożyć wniosek do pociągnięcia członka Rady Ministrów do odpowiedzialności przed Sejmem	E.	zwykła

1.	2.	3.	4.	5.

Zad. 5. Wskaż, które stwierdzenia odnoszą się do roli Prezesa Rady Ministrów.

A.	Reprezentuje Skarb Państwa.	
B.	Wydaje uchwały.	
C.	Sprawuje nadzór nad samorządem terytorialnym.	
D.	Dysponuje kompetencją do wprowadzenia stanu wojennego.	
E.	Wydaje rozporządzenia.	

Zad. 6. Wskaż, które stwierdzenia odnoszą się do roli Wojewody.

A.	Sprawuje funkcje organu wyższego stopnia w postępowaniu administracyjnym.	
B.	Może stanowić akty prawa miejscowego.	
C.	Sprawuje nadzór na działalnością jednostek samorządu terytorialnego i ich związków pod względem celowości.	
D.	Jest organem rządowej administracji zespolonej w województwie.	

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy sędziów należałoby wybierać w wyborach powszechnych? Jakie są wady i zalety takiego rozwiązania?
- ❷ Jakie są wady i zalety skoncentrowanego modelu kontroli konstytucyjności prawa?
- ❸ Czy sędziowie w Polsce cieszą się dostatecznymi gwarancjami niezawisłości?

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

W skład Krajowej Rady Sądownictwa wchodzi wyłącznie przedstawiciele władzy sądowniczej.	P	F
Najważniejszym zadaniem Krajowej Rady Sądownictwa jest stanie na straży niezależności sądów i niezawisłości sędziów.	P	F
Krajowa Rada Sądownictwa bierze udział w procedurze powoływania sędziów.	P	F

Zad. 2. Wskaż poprawną odpowiedź.

Do kompetencji Krajowej Rady Sądownictwa należy:

- a. występowanie z wnioskiem do Trybunału Konstytucyjnego o zbadanie zgodności z Konstytucją przepisu ustawy w dowolnej sprawie.
- b. powoływanie sędziów.
- c. przedstawianie Prezydentowi wniosków w sprawie powołania sędziów.
- d. orzekanie o zgodności ustaw z Konstytucją.

Zad. 3. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Trybunał Konstytucyjny jest organem władzy sądowniczej.	P	F
Zarzuty sformułowane w skardze konstytucyjnej mogą dotyczyć jedynie naruszenia wolności lub praw jednostki wynikających z Konstytucji RP.	P	F
W skład Trybunału Konstytucyjnego wchodzi 13 sędziów powoływanych przez Sejm na 9-letnią kadencję.	P	F

Zad. 4. Wybierz właściwą odpowiedź.

[X] jest jednym ze środków ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Może on zostać wykorzystany przez każdą osobę, której konstytucyjne wolności lub prawa zostały naruszone. Dla jego skuteczności konieczne jest jednak spełnienie wszystkich wymagań określonych w Konstytucji i ustawach, m.in. wcześniejsze wyczerpanie drogi sądowej.

Wymieniony w tekście środek prawny to:

- a. wniosek.
- b. pytanie prawne.
- c. skarga konstytucyjna.
- d. skarga kasacyjna.

Zad. 5. Uzupełnij zdania.

1. Trybunał Konstytucyjny rozstrzyga pomiędzy organami państwa.

2. Każdy sąd może przedstawić Trybunałowi Konstytucyjnemu co do zgodności aktu normatywnego z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi lub ustawą, jeżeli od odpowiedzi na to pytanie prawne zależy rozstrzygnięcie sprawy toczącej się przed sądem.

3. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli i podlegają tylko

Zad. 6. Uzupełnij zdania.

Trybunał Konstytucyjny składa się z sędziów wybieranych indywidualnie przez na kadencję.

Zad. 7. Wskaż zdania fałszywe.

A.	Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego wybiera Sejm bezwzględną większością głosów.	
B.	Naczelny Sąd Administracyjny sprawuje nadzór judykacyjny nad sądami powszechnymi i wojskowymi.	
C.	Przewodniczącym Trybunału Stanu jest Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego.	
D.	Sąd Najwyższy orzeka o ważności wyborów do Sejmu i Senatu.	

Zad. 8. Wymień trzy gwarancje niezawisłości sędziów.

- 1.
- 2.
- 3.

Zad. 9. Wyjaśnij, co oznacza zasada dwuinstancyjności.

.....
.....
.....
.....

Zad. 10. Uzupełnij tekst Konstytucji.

Art. 175 Konstytucji

1. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sąd Najwyższy, sądy powszechne, [A] oraz sądy wojskowe.

Art. 179 Konstytucji

Sędziowie są powoływani przez Prezydenta Rzeczypospolitej, na wniosek [B], na czas [C].

Art. 199 Konstytucji

1. Trybunał Stanu składa się z przewodniczącego, 2 zastępców przewodniczącego i [D] członków wybieranych przez Sejm spoza grona posłów i senatorów na czas kadencji Sejmu. [...]

A:

B:

C:

D:

Zad. 11. Dopisz pojęcie do fragmentu definicji.

1. Rozstrzygają we wszelkich sprawach z zakresu prawa.

.....

2. Określa podział spraw i czynności pomiędzy sądami równego rzędu ze względu na ich terytorialny zakres.

.....

3. Jest podzielony na pięć Izb.

.....

4. To środek odwoławczy wnoszony na merytoryczny wyrok sądu.

.....

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Czy województwa w Polsce powinny zyskać więcej kompetencji?
- ❷ Czy potrzebne jest istnienie powiatów?
- ❸ Czy w twojej gminie istnieje młodzieżowa rada gminy? Jeżeli tak, czym się zajmuje i kto wchodzi w jej skład? Jeżeli nie, czy wiesz, w jaki sposób można powołać młodzieżową radę gminy? Czy uważasz, że powoływanie młodzieżowych rad to dobra inicjatywa?

Zadania

Zad. 1. Wskaż, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Województwa to podstawowe jednostki podziału terytorialnego w Polsce.	P	F
Samodzielność gminy polega w szczególności na braku podległości innym organom państwa oraz braku możliwości kontrolowania jej działań.	P	F
Jednym kryterium nadzoru nad jednostkami samorządu terytorialnego jest legalność ich działań.	P	F
W sytuacji sporu dwóch powiatów co do ich kompetencji w budowie drogi biegnącej częściowo w obrębie ich granic właściwym organem do rozstrzygnięcia sporu będzie Wojewódzki Sąd Administracyjny.	P	F
Jedynym organem wykonawczym w samorządzie terytorialnym wybieranym w wyborach powszechnych jest wójt.	P	F

Zad. 2. Przyporządkuj do jednostek samorządu terytorialnego właściwe im organy oraz jednostki pomocnicze.

A. sołectwo, B. Rada, C. Sejmik, D. Wójt, E. Zarząd, F. starosta, G. marszałek, H. dzielnica, I. burmistrz, J. Prezydent Miasta

	Organ stanowiący i kontrolny	Organ wykonawczy	Jednostka pomocnicza
Gmina			
Powiat			
Województwo			

Zad. 3. Napisz, o jakich rodzajach zadań publicznych mowa jest w art. 163 Konstytucji.

.....

.....

Zad. 5. Przeczytaj tekst i wskaż rodzaj źródła dochodu jednostki samorządu terytorialnego, który opisuje w nim Trybunał.

Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 czerwca 2014 r., sygn. akt K 13/12

Dla jednostek samorządu terytorialnego stanowi szczególny rodzaj [X], będącego bezzwrotną i nieodpłatną formą pomocy na finansowanie lub dofinansowanie konkretnego zadania. Konsekwencją [X] jest obowiązek wydania środków tylko na wskazany cel i rozliczenia uzyskanych kwot. Nieprawidłowe wydatkowanie środków finansowych [X] wiąże się z koniecznością ich zwrotu.

X:

Zad. 6. Do podanych opisów (1–6) przyporządkuj nazwy odpowiednich źródeł dochodów (a–c) lub zadań (d–f) jednostek samorządu terytorialnego.

1.	Prowadzenie specjalistycznego szpitala w gminie, na podstawie ustawy	a.	Dochody własne
2.	Organizacja transportu zbiorowego przez m. st. Warszawa w innej gminie, na podstawie podpisanej umowy	b.	Subwencje ogólne
3.	Środki finansowe przekazywane gminie z budżetu państwa	c.	Dotacje celowe z budżetu państwa
4.	Wywóz śmieci	d.	Zadania własne
5.	Opłaty za postój samochodu w strefie płatnego parkowania	e.	Zadania zlecone
6.	Środki finansowe przekazywane powiatowi na budowę hali sportowej w ramach organizowania Igrzysk Olimpijskich w Polsce	f.	Zadania powierzone

Zad. 7. Przeczytaj fragment poniższego artykułu naukowego i zastanów się, która z przedstawionych trzech koncepcji powstania samorządu terytorialnego jest bliższa polskim rozwiązaniom. Swoją odpowiedź uzasadnij.

Piotr Zyzański, *Samorząd terytorialny? Definicja dogmatyczna i normatywna*, konstytucyjny.pl

„Wraz z rozwojem »instytucji samorządu« pojawiły się także pierwsze filozoficzne modele uzasadniające jego istnienie. Pierwszym z nich jest **koncepcja naturalistyczna**, która wskazuje, że »samorząd« wywodzi się z prawa natury,

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- 1 Czy Konstytucja powinna zakładać, że organy ochrony prawa i kontroli państwowej powoływane są przez opozycję parlamentarną?
- 2 Czy Rzecznik Praw Obywatelskich powinien móc zmieniać decyzje administracyjne i wyroki sądowe?
- 3 Przeczytaj wybrany raport Najwyższej Izby Kontroli i przedstaw wnioski, jakie z niego płyną.
- 4 Czy Minister Sprawiedliwości powinien być Prokuratorem Generalnym? Porównaj rozwiązania przyjęte w różnych państwach europejskich.

Zadania

Zad. 1. Odpowiedz na pytania.

Art. 203 Konstytucji

1. [X] kontroluje działalność organów administracji rządowej, Narodowego Banku Polskiego, państwowych osób prawnych i innych państwowych jednostek organizacyjnych z punktu widzenia legalności, gospodarności, celowości i rzetelności.

1. Kto sprawuje kompetencję, o której mowa w zacytowanym przepisie?

X:

2. Do jakiej grupy organów wymienionych w Konstytucji zaliczamy X?

.....

3. Wyjaśnij znaczenie organu X dla państwa.

.....

.....

Zad. 2. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Prezes NIK jest powoływany przez Prezydenta.	
B.	NIK działa na zasadach kolegalności.	
C.	Członkowie KRRiT są powoływani przez Sejm, Senat i Prezydenta Rzeczypospolitej.	
D.	KRRiT stoi na straży wolności słowa.	

Zad. 3. Dopisz nazwę organu do fragmentu jego definicji.

A. Wykonuje zadania w zakresie ścigania przestępstw.

.....

B. Ma charakter organu reglamentacyjno-zarządczego w sferze mediów.

.....

C. Jest naczelnym organem kontroli państwowej.

.....

Zad. 4. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Rzecznik Praw Obywatelskich jest powoływany przez Sejm na 4-letnią kadencję.	
B.	Zadaniem RPO jest uchylanie niezgodnych z prawem wyroków sądów.	
C.	Wniosek o pomoc RPO jest nieodpłatny.	
D.	RPO to odpowiednik instytucji ombudsmana.	

Zad. 5. Wykonaj polecenia.

1. Napisz, co musi zawierać wniosek o pomoc do Rzecznika Praw Obywatelskich.

.....

.....

.....

.....

2. Opisz krótko, jakie działania RPO może podjąć w związku z otrzymanym wnioskiem o pomoc.

.....

.....

.....

.....

Zad. 6. Wskaż różnice między działaniem Najwyższej Izby Kontroli a Rzecznika Praw Obywatelskich.

.....

.....

.....

.....

.....

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

1. Czy trzeba wprowadzić do Konstytucji stan zagrożenia cybernetycznego? Z ograniczeniem jakich praw i wolności mogłoby wiązać się przeciwdziałanie krytycznemu atakowi hakerskiemu?
2. Jak państwo powinno zareagować w sytuacji, gdy połowa terytorium Polski zostanie dotknięta powodzią? Rozważ, jakie ograniczenia w korzystaniu z konstytucyjnych praw i wolności powinny zostać zastosowane.
3. Zastanów się, po co ustrojodawca przewidział możliwość wydawania rozporządzeń z mocą ustawy.

Zadania

Zad. 1. Uzupełnij tabelę.

	stan klęski żywiołowej	stan wyjątkowy	
wprowadza		Prezydent	Prezydent
na wniosek	wojewody lub z własnej inicjatywy		Rady Ministrów
na czas		oznaczony nie dłuższy niż 90 dni	

Zad. 2. Wskaż zdania prawdziwe.

A.	Stan wojenny może być przedłużony tylko raz o 90 dni za zgodą Sejmu.	
B.	W czasie stanu wyjątkowego dopuszczalne jest ograniczanie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu majątku konkretnej osoby.	
C.	Rozporządzenie Prezydenta o wprowadzeniu stanu wyjątkowego podlega zatwierdzeniu na najbliższym posiedzeniu Sejmu.	
D.	W czasie stanu nadzwyczajnego nie mogą być zmienione Konstytucja ani ustawy o stanach nadzwyczajnych.	

Zad. 3. Odpowiedz na pytania.

„Gazeta Lubuska”, 21.07.2021 r.

Z trwogą informujemy o rozprzestrzeniającym się ogniu. Tylko wczorajszej nocy ogień objął kolejne 500 ha lasów w centrum naszego województwa. Sytuacja jest dramatyczna. Pomoc nadciąga zza zachodniej granicy, ale akcja gaśnicza potrwa jeszcze długie tygodnie. Straż Pożarna ocenia, że kataklizm, z którym się mierzymy to skutek zmian klimatu.

1. Jaki stan nadzwyczajny powinien zostać wprowadzony w opisanej wyżej sytuacji?

.....
.....

2. Kto może wnioskować o wprowadzenie stanu nadzwyczajnego?

.....
.....

3. Czy wskazany stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko w części terytorium Polski?

.....
.....

Zad. 4. Wykreśl niewłaściwe opcje.

Rozporządzenie z mocą ustawy wydaje Prezydent/Prezes Rady Ministrów na wniosek Rady Ministrów, jeżeli Sejm/Senat nie może zebrać się na posiedzenie. Jest to akt prawa wewnątrznie/powszechnie obowiązującego.

Zad. 5. Porównaj stan klęski żywiołowej i stan wojenny.

Opisz, jak wyglądają:

1. zakaz zmieniania ordynacji wyborczych do Sejmu, Senatu i organów samorządu terytorialnego oraz przeprowadzania referendum ogólnokrajowego w trakcie ich trwania

.....
.....
.....

2. możliwość ich przedłużenia

.....
.....
.....

3. ograniczania konstytucyjnych praw i wolności w trakcie ich trwania

.....
.....
.....

Zad. 6. Wskaż poprawną odpowiedź.

W czasie stanu nadzwyczajnego nie może być zmieniona/y:

- a. ustawa o wyborze Prezydenta RP.
- b. ustawa o samorządzie gminnym.
- c. ustawa o powszechnym obowiązku obrony.
- d. Regulamin Sejmu.

Zagadnienia do wspólnej dyskusji

- ❶ Podaj wady i zalety systemu wyborczego w wyborach prezydenckich i parlamentarnych, odwołując się do poznanych ustrojów.
- ❷ Wymień czynniki, które mogłyby wpłynąć pozytywnie na ustrój demokratyczny, oraz takie, które mogłyby go osłabić. Czy byłyby one inne w odmiennych formach tego ustroju przyjętych w różnych państwach?
- ❸ Jak zmieniłaby się rola głowy państwa w systemie parlamentarnym, gdyby w kraju o tym ustroju zaczął funkcjonować system kanclerski? Odwołaj się do poznanych ustrojów.

Zadania

Zad. 1. Porównaj właściwości głowy państwa w poszczególnych krajach.

	V Republika Francuska	Stany Zjednoczone Ameryki	Republika Federalna Niemiec
Bierne prawo wyborcze			
Kadencja			
Inicjatywa ustawodawcza			
Prawo weta			

Zad. 2. Wskaż, które zdania są prawdziwe, a które fałszywe.

Prezydent Federalny Republiki Federalnej Niemiec jest wybierany przez Bundestag, izbę niższą Parlamentu Federalnego.	P	F
Do źródeł prawa Zjednoczonego Królestwa nie należą konwenanse konstytucyjne.	P	F
Stany Zjednoczone Ameryki są państwem federacyjnym o prezydenckim systemie rządów.	P	F
Podstawową jednostką administracyjną w Konfederacji Szwajcarskiej jest gmina.	P	F
Wybory do Parlamentu Republiki Federalnej Niemiec są powszechne, równe, bezpośrednie, wolne i odbywają się w głosowaniu tajnym.	P	F

Zad. 3. Ustal, jaki organ opisuje poniższy fragment konstytucji jednego z państw demokratycznych. Odpowiedź uzasadnij podając dwie inne cechy charakterystyczne dla tego organu.

Art. 39

- (1) [X] z zastrzeżeniem dalszych przepisów, wybierany jest na 4 lata. Kadencja kończy się wraz z zebraniem się nowego [X]. Nowe wybory odbywają się nie wcześniej niż czterdzieści sześć miesięcy i nie później niż czterdzieści osiem miesięcy od rozpoczęcia kadencji. W przypadku rozwiązania [X] nowe wybory odbywają się w ciągu sześćdziesięciu dni.
- (2) [X] zbiera się najpóźniej w trzydziestym dniu po wyborach.
- (3) [X] ustala terminy zamknięcia i wznowienia swoich posiedzeń. Przewodniczący może go zwołać wcześniej. Jest on do tego zobowiązany na żądanie jednej trzeciej deputowanych, Prezydenta Federalnego lub Kanclerza Federalnego.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 4. Ustal, jaką instytucję opisuje poniższy fragment konstytucji. Odpowiedź uzasadnij.

„Prezydent, wiceprezydent i każdy funkcjonariusz cywilny [X] zostaje usunięty z urzędu w razie postawienia [Y] w stan oskarżenia i skazania za zdradę, przekupstwo lub inne ciężkie przestępstwa albo przewinienia.”

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 5. Porównaj źródła prawa powszechnie obowiązującego w Konfederacji Szwajcarskiej i Republice Federalnej Niemiec.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zad. 6. Rozstrzygnij, jakiego organu dotyczy przedstawiony fragment tekstu. Odpowiedź uzasadnij.

Paweł Sarnecki, *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, Warszawa 2012, s. 191.
„[X] działa w systemie permanencji, nie występują więc tu sesje parlamentarne ani okresy międzysesyjne, nie ma pojęcia sesji zwyczajnych i nadzwyczajnych, zaś przede wszystkim nie występuje kompetencja jakiegokolwiek czynnika pozaparlamentarnego (w szczególności: Prezydenta za kontrasygnatą rządową) do zwoływania obrad izby. Cała czteroletnia kadencja [...] stanowi jednolity pod względem prawnym okres, w ciągu którego może on obradować na kolejnych posiedzeniach, uzależniony jedynie od własnych (plenum lub swych organów) decyzji w tym zakresie.”

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14. Klucz odpowiedzi

Rozdział 1

Zad. 1. c

Zad. 2.

Art. 2: zasada państwa prawnego

Art. 3: zasada unitarnej formy rządów

Art. 16: zasada samorządności

Zad. 3.

1. Konstytucja, 2. zasada nadrzędności Konstytucji, 3. bezpośrednio

Zad. 4. c

Zad. 5. szczególna forma, szczególna treść, szczególna moc

Zad. 6. b

Rozdział 2

Zad. 1. a

Zad. 2. b

Zad. 3.

X: przyrodzony, Y: proceduralnych, Z: Rzecznika Praw Obywatelskich

Zad. 4. c

Zad. 5. a, b, c

Zad. 6. b

Zad. 7.

A. preambuła

B. zagwarantowanie praw obywatelskich, zapewnienie rzetelności i sprawności działania instytucji publicznych

C. zasada godności człowieka (poszanowania godności człowieka), zasada wolności, zasada równości (a także: zasada współdziałania władz, zasada pomocniczości)

Zad. 8.

1. prawo do informacji – prawo polityczne

2. prawo do sądu – prawo osobiste

3. wolność zgromadzeń – wolność polityczna

4. wolność od tortur – wolność osobista

5. prawo do nauki – prawo socjalne

Zad. 9. P, F, P

Zad. 10.

Znaczna większość wolności i praw konstytucyjnych nie ma charakteru absolutnego, czyli może być ograniczona. Ustawodawca może legalnie dokonywać ograniczania wolności i praw tylko w zgodzie z art. 31 ust. 3 Konstytucji. Ograniczenia takie muszą zostać ustanowione w ustawie. Forma ustawy (aktu przyjętego przez demokratycznie wybrany parlament) traktowana jest jako gwarancja, że ograniczenia są wynikiem „woli narodu”, a nie tylko „woli rządzących”. Ponadto ograniczenia wolności i praw konstytucyjnych mogą zostać ustanowione tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla ochrony wartości wymienionych w art. 31: bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Do sprawdzania, czy dokonane ograniczenie jest zgodne z Konstytucją, służy trzystopniowy test proporcjonalności wypracowany przez Trybunał Konstytucyjny. Składa się na niego weryfikacja ograniczeń pod kątem ich przydatności, konieczności i proporcjonalności. Ograniczenia nie mogą też naruszać istoty wolności i praw, czyli sprawiać, że stają się one „wydrążone” ze swoich podstawowych funkcji i nie jest możliwe korzystanie z nich.

Zad. 11. Preambuła, art. 30, art. 233 ust. 1

Godność jest centralną wartością konstytucyjną. Godność człowieka jest przyrodzona i niezbywalna, jest ona nienaruszalna, a jej poszanowanie i ochrona są obowiązkiem władz publicznych. Godność stanowi źródło wolności i praw człowieka i obywatela. Oznacza to, że fundamentalne wolności i prawa człowieka wskazane w Konstytucji RP wynikają z godności ludzkiej, a nie są nadawane przez państwo (istniałyby nawet wtedy, gdyby nie zostały w Konstytucji wymienione). Ustawodawca jedynie potwierdza ich istnienie oraz gwarantuje ich ochronę.

Rozdział 3

Zad. 1.

Źródła prawa powszechnie obowiązującego: ustawa, ratyfikowana umowa międzynarodowa, rozporządzenie z mocą ustawy, konstytucja, rozporządzenie, akt prawa miejscowego

Źródła prawa wewnątrznie obowiązującego: zarządzenie Prezesa RM, zarządzenie ministra, uchwała Rady Ministrów

Zad. 2. B, C, E, G

Zad. 3.

1. szczególna treść – Konstytucja reguluje całokształt kwestii ustrojowych państwa, tj. traktuje o zasadach ustrojowych, aparacie centralnym (wskazuje naczelne organy państwowe, określa ich budowę, kompetencje oraz wzajemne relacje), a także o podstawowych prawach, wolnościach i obowiązkach jednostki

2. szczególna forma – o szczególnej formie Konstytucji świadczą jej nazwa (tylko ten akt prawny określany jest mianem „konstytucji”), a także specyficzny tryb jej zmiany: może być ona zmieniona wyłącznie poprzez uchwalenie specjalnej ustawy o zmianie konstytucji. Ustawę taką uchwała się w odmienny sposób niż ustawy zwykłe, tj. uchwalają ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów. Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej

3. szczególna moc prawna – Konstytucja ma najwyższe miejsce w systemie prawa. Wszystkie inne akty prawne muszą być z nią zgodne

Zad. 4.

Nazwa aktu prawnego: rozporządzenie

Uzasadnienie: zaprezentowany przepis Konstytucji RP mówi o rozporządzeniu, ponieważ to właśnie one są wydawane na podstawie szczegółowego upoważnienia ustawowego. Ponadto są to akty wykonawcze. Co więcej, w przepisie wskazano elementy charakterystyczne właśnie dla typu upoważnienia, na podstawie którego wydawane jest rozporządzenie.

Zad. 5.

Konstytucja może być zmieniona wyłącznie poprzez uchwalenie specjalnej ustawy o zmianie konstytucji. Ustawa taka uchwalana jest w odmienny sposób niż ustawy zwykłe, tj. uchwalają ją Sejm większością 2/3 głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów oraz Senat bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby senatorów. Projekt takiej ustawy mogą przedłożyć posłowie (w liczbie co najmniej 1/5 ustawowego składu ich izby), Senat lub Prezydent Rzeczypospolitej.

Rozdział 4

Zad. 1.

	Sejm RP	Senat RP
Wybory powszechne	TAK	TAK
Wybory bezpośrednie	TAK	TAK
Głosowanie tajne	TAK	TAK
Wybory równe	TAK	NIE
Wybory proporcjonalne	TAK	NIE
Wybory większościowe	NIE	TAK

Zad. 2. Błędy w postępowaniu:

1. Wniosek o zarządzenie referendum może wnieść grupa licząca co najmniej 500 tys. obywateli.
2. Referendum z wniosku obywateli nie może dotyczyć spraw z zakresu obronności.
3. Aby referendum się odbyło, Sejm musiał wyrazić zgodę bezwzględną większością głosów, zaś w opisanej historii zgoda została wyrażona jedynie zwykłą większością głosów. W związku z tym referendum nie powinno mieć miejsca.
4. Senat nie ma prawa do samodzielnego zgłoszenia wniosku o zarządzenie referendum w sprawie przekazania kompetencji organów władzy państwowej organizacji międzynarodowej.
5. Prezydent także nie ma prawa do samodzielnego zgłoszenia wniosku o zarządzenie referendum w sprawie przekazania kompetencji organów władzy państwowej organizacji międzynarodowej. Taki wniosek może zgłosić Prezydent wyłącznie za zgodą Senatu.
6. W głosowaniu nie wzięło udział wymaganych 230 posłów (było ich jedynie 218), przez co referendum nie mogło się odbyć. Przeszkodą nie był w tym przypadku brak wymaganej większości, ponieważ przeprowadzenie referendum poparła bezwzględna większość posłów.

Zad. 3. Małym partiom najbardziej służy system proporcjonalny, ponieważ:

- ◆ mają one wówczas większą reprezentację w parlamencie,
 - ◆ częściej wchodzi w skład koalicji rządowej,
 - ◆ istnieje mniejsze ryzyko, że głosy na nie oddane będą uznawane za „zmarowane”.
- Spośród systemów proporcjonalnych małym partiom najbardziej służy formuła Hare’a-Niemeyera.

Zad. 4. Obywatele mieli prawo złożyć wniosek o odwołanie wójta w referendum lokalnym. Nie zebrali jednak wystarczającej liczby podpisów – potrzebnych było minimum 980 podpisów (10% liczby uprawnionych do głosowania obywateli w gminie). Aby referendum było ważne, musi wziąć w nim udział przynajmniej $\frac{3}{5}$ osób biorących udział w wyborze wójta. $\frac{3}{5}$ z liczby 3100 osób wynosi 1860, w związku z czym frekwencja była na odpowiednim poziomie, aby referendum było ważne. Większość głosujących opowiedziała się przeciw wójtowi, co słusznie spowodowało koniec jego urzędowania.

Zad. 5.

Formuła D’Hondta: Partia A – 5 mandatów, Partia B – 2 mandaty, Partia C – 1 mandat

Formuła Sainte-Laguë: Partia A – 4 mandaty, Partia B – 2 mandaty, Partia C – 2 mandaty

Zad. 6. A, B, D, H, I

Rozdział 5

Zad. 1. P, F, F

Zad. 2. X: 460, Y: 100

Zad. 3. c

Zad. 4. Zgromadzenie Narodowe

Zad. 5. Sejm i Senat

Zad. 6. d

Zad. 7. a

Zad. 8. Rozstrzygnięcie: nie.

Uzasadnienie: Sejm może skrócić kadencję uchwałą podjętą większością co najmniej $\frac{2}{3}$ głosów ustawowej liczby posłów. $\frac{2}{3}$ z 460 posłów (tj. ustawowej liczby posłów) to 307 posłów, a zatem aby doszło do skrócenia kadencji Sejmu, „za” powinno zagłosować 307 posłów. W powyższym wypadku „za” zagłosowało 267 posłów, toteż nie doszło do skrócenia kadencji Sejmu.

Zad. 9. Rozstrzygnięcie: nie.

Uzasadnienie: większość bezwzględna jest osiągnięta, gdy „za” głosuje więcej osób niż wynosi suma głosów „przeciw” i głosów wstrzymujących się. W podanym przypadku suma głosów „przeciw” i wstrzymujących się wynosi 231, czyli mniej niż 196 (liczba głosów „za”). W tym głosowaniu nie doszłoby więc do wyboru Marszałka Sejmu.

Zad. 10. A. 100 tys., B. trzech, C. Senat, D. 30, E. bezwzględna

Zad. 11. Proces legislacyjny zakończył się niepowodzeniem w wypadkach 2 i 4

Zad. 12.

1. skierował do ponownego rozpatrzenia przez Sejm, Sejm większością $\frac{3}{5}$ głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów musi ponownie uchwalić ustawę, Prezydent w ciągu siedmiu dni podpisuje ustawę i zarządza jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw RP

2. podpisanie ustawy, które wiąże się z jej publikacją i wejściem w życie, skierowanie ustawy do TK, tj. prewencyjna kontrola konstytucyjności ustawy, w zależności od wyroku ustawa może wejść w życie, wejść w życie ze zmianami lub z pominięciem niekonstytucyjnych przepisów albo nie wejść w życie

Zad. 13. B

Zad. 14.

1. X: $\frac{2}{3}$

2. podmioty upoważnione do inicjatywy ustawodawczej, wydłużony czas pracy Senatu, Prezydent nie może zawetować ani skierować do TK ustawy o zmianie Konstytucji

Zad. 15.

	Ustawa – zwykły tryb legislacyjny	Ustawa budżetowa	Ustawa o zmianie Konstytucji	Ustawa uznana za pilną
Czas na podpisanie ustawy przez Prezydenta	21 dni	7 dni	21 dni	7 dni
Inicjatywa ustawodawcza	Rada Ministrów Prezydent Senat posłowie obywatelska inicjatywa ustawodawcza	Rada Ministrów	Prezydent co najmniej 1/5 posłów Senat	Rada Ministrów może uznać przedłożoną przez siebie ustawę za pilną
[np.] czas pracy Senatu	30 dni	20 dni	14 dni	60 dni

Zad. 16. 1. demokracji pośredniej/reprezentacyjnej, 2. posłowie sprawują mandat wolny, działają w imieniu Narodu, nie zawiązują „umowy” z wyborcami

Zad. 17. mandat wolny: B, D, F, mandat imperatywny: A, C, E

Zad. 18.

1. Immunitet formalny

2. Względny, nietrwały

3. Przykładowe wskazania: zaleta – gwarancja ochrony swobodnej debaty parlamentarnej, wada – utrudnione pociągnięcie do odpowiedzialności parlamentarzystów za drobne przestępstwa

Zad. 19. 1. immunitet materialny, 2. mandat parlamentarny, 3. mandat wolny, 4. Zasada niepołączalności, 5. przywilej nietykalności, 6. immunitet formalny

Rozdział 6

Zad. 1. Np.: mianowanie Szefa Sztabu Generalnego i dowódców rodzajów Sił Zbrojnych na czas określony, postanawianie o stanie wojny (ale tylko w sytuacji, gdy Sejm nie może się zebrać), zarządzanie na wniosek Prezesa RM powszechnej lub częściowej mobilizacji oraz użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej

Zad. 2. F, P, F, P, F, F, F

Zad. 3. NIE, TAK, NIE, TAK, NIE

Zad. 4. U, P, P, U, P, P, P

Zad. 5. F, F, P, F, F

Zad. 6. Prerogatywy to akty urzędowe głowy państwa, czyli Prezydenta, których ważność nie wymaga podpisu Prezesa RM. Prerogatywą jest inicjatywa ustawodawcza Prezydenta (lub wskazanie innych prerogatyw z art. 144 ust. 3 Konstytucji).

Rozdział 7

Zad. 1. F, F, P, F, F

Zad. 2. najpóźniej, po, 14 dni, zwykłą, Sejmem

Zad. 3. F, P, P, F, F

Zad. 4.

1.	2	3.	4.	5.
D	B	A	E	C

Zad. 5. B, E

Zad. 6. A, B, D

Rozdział 8

Zad. 1. F, P, P

Zad. 2. c

Zad. 3. P, P, F

Zad. 4. c

Zad. 5. 1. spory kompetencyjne, 2. centralnymi konstytucyjnymi, 3. pytanie prawne, 4. Konstytucji

Zad. 6. dziewięciu, Sejm, 9-letnią

Zad. 7. A, B

Zad. 8. Trzy z: nieusuwalność sędziego, nieprzenaszalność sędziego, immunitet sędziowski, niepołączalność, apolityczność, status materialny i zasady wynagradzania

Zad. 9. Zasada niezawisłości ustanawia minimalny wymóg, by w każdej sprawie należącej do kompetencji sądów istniała możliwość zwrócenia się do sądu wyższej instancji o zbadanie prawidłowości orzeczenia wydanego w I instancji.

Zad. 10. A. sądy administracyjne, B. Krajowa Rada Sądownictwa, C. nieoznaczony, D. 16

Zad. 11. 1. sądy powszechne, 2. właściwość miejscowa, 3. Sąd Najwyższy, 4. apelacja

Rozdział 9

Zad. 1. F, F, P, P, F

Zad. 2.

	Organ stanowiący i kontrolny	Organ wykonawczy	Jednostka pomocnicza
Gmina	B	D, I, J	A, H
Powiat	B	E, F	
Województwo	C	E, G	

Zad. 3. Zadania własne, zadania zlecone przez administrację rządową i zadania powierzone

Zad. 4. Przykładowe rozwiązanie:

W przedstawionej sytuacji nie doszło do odwołania wójta Marka I. ani rady gminy. Działania Prezydenta RP, Senatu, Marszałka Sejmu oraz sądu administracyjnego były niezgodne z prawem.

Organem uprawnionym do odwołania rady gminy jest Sejm (na wniosek Prezesa Rady Ministrów), a do odwołania wójta Prezes Rady Ministrów (na wniosek wojewody). Co istotne, odwołanie organów gminy może nastąpić wyłącznie z uwagi na powtarzające się naruszenia Konstytucji lub ustaw. Kryterium nadzoru jest zatem tutaj wyłącznie legalność działań organów gminy, czyli zgodność z prawem podejmowanych przez nie decyzji lub realizowanych czynności, a nie ich skuteczność. Ponadto przedmiotem nadzoru mogą być wyłącznie podjęte decyzje i zrealizowane czynności, a nie plany lub zamierzenia.

Działania podjęte przez Prezydenta RP oraz Senat są bezskuteczne z uwagi na brak ich kompetencji nadzorczych. Z kolei decyzja Marszałka Sejmu o odrzuceniu wniosku (w zakresie rady gminy) była prawidłowa, jednak nie z powodu znajomości wójta Marka I., a z uwagi na brak pochodzenia wniosku od Prezesa Rady Ministrów. Podobnie wyrok sądu administracyjnego nie wywołuje żadnych skutków prawnych, ponieważ sąd nie posiada kompetencji do odwołania wójta i zobowiązania Prezesa Rady Ministrów do ustanowienia w gminie zarządu komisarycznego. Na marginesie należy też negatywnie ocenić stanowisko sądu dotyczące zasady samodzielności gminy. Zasada ta nie zakazuje gminie podejmowania współpracy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego, ale wyraża niezależność gminy od innych organów państwa w realizacji jej zadań. Podsumowując, należy wskazać, że odwołanie wójta Marka I. mogłoby nastąpić wyłącznie w sytuacji stwierdzenia powtarzających się naruszeń Konstytucji lub ustaw (realnych działań). Odwołania wójta dokonywałby wtedy Prezes Rady Ministrów na wniosek wojewody.

Organ wykonawczy gminy może zostać natomiast odwołany bezpośrednio przez mieszkańców gminy poprzez referendum lokalne.

Zad. 5. dotacja celowa z budżetu państwa

Zad. 6.

1.	2.	3.	4.	5.	6.
e	f	b	d	a	c

Rozdział 10

Zad. 1. 1. X: Najwyższa Izba Kontroli, 2. organy ochrony prawa i kontroli państwowej/organy kontroli państwowej, 3. np.: NIK identyfikuje problemy w funkcjonowaniu administracji, działania NIK mogą pośrednio doprowadzić do wyeg-

zekwowania odpowiedzialności prawnej, dzięki NIK inne organy mogą wyciągać wnioski z popełnionych błędów

Zad. 2. B, C, D

Zad. 3. A. prokuratura, B. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, C. Najwyższa Izba Kontroli

Zad. 4. C, D

Zad. 5.

1. Oznaczenie wnioskodawcy, opis sprawy i zarzucanych naruszeń prawa, informację o pokrzywdzonym

2. RPO może podjąć sprawę, skierować ją do odpowiednich organów lub nie podjąć sprawy. RPO prowadzi postępowanie wyjaśniające, na podstawie którego dokonuje interwencji w postaci określonych wniosków do organu lub organu nadzoru

Zad. 6.

RPO działa w sprawach indywidualnych, a NIK nie; inne sposoby powoływania RPO i Prezesa NIK; NIK nie podejmuje działań w celu ochrony praw i wolności jednostki; NIK nie ma uprawnień do składania wniosków ani żądań wobec kontrolowanych organów

Rozdział 11

Zad. 1.

	stan klęski żywiołowej	stan wyjątkowy	stan wojenny
wprowadza	Rada Ministrów	Prezydent	Prezydent
na wniosek	wojewody lub z własnej inicjatywy	Prezydenta	Rady Ministrów
na czas	oznaczony nie dłuższy niż 30 dni	oznaczony nie dłuższy niż 90 dni	nieoznaczony

Zad. 2. D

Zad. 3. 1. stan klęski nadzwyczajnej, 2. wojewoda, 3. tak

Zad. 4. Wykreślone: Prezes Rady Ministrów, Senat, wewnętrznie

Zad. 5.

1. Zakaz dotyczy zarówno stanu klęski żywiołowej, jak i wojennego.

2. Stan klęski żywiołowej może być przedłużony za zgodą Sejmu nieograniczoną liczbę razy, stan wojenny wprowadzany jest na czas nieoznaczony, więc nie podlega przedłużeniu.

3. Prawa i wolności mogą być mocniej ograniczane w stanie wojennym. Konstytucja zakazuje ograniczania określonych praw i wolności w stanie wojennym, zaś co do stanu nadzwyczajnego przewidziany jest katalog dopuszczalnych ograniczeń. W obu stanach nadzwyczajnych nie można stanowić ograniczeń dyskryminujących.

Zad. 6. a

Rozdział 12

Zad. 1.

	V Republika Francuska	USA	RFN
Bierne prawo wyborcze	Ukończone 23 lata	Ukończone 35 lat	Ukończone 40 lat
Kadencja	5 lat	4 lata	5 lat
Inicjatywa ustawodawcza	Brak. Mają ją członkowie parlamentu oraz rząd	Pośrednia inicjatywa ustawodawcza w formie tzw. „promotora ustaw”	Brak. Posiadają ją Bundestag, Bundesrat, Rząd Federalny
Prawo weta	Tzw. weto zawieszające	Weto zawieszające, weto kieszonkowe	Brak. Możliwość niepodpisania ustawy z powodu jej niezgodności z Ustawą Zasadniczą RFN

Zad. 2. F, F, P, F, P

Zad. 3.

X: Bundestag jest najważniejszym państwowym organem przedstawicielskim składającym się z 709 deputowanych powoływanych na 4-letnią kadencję, która zaczyna się z chwilą zebrania się na pierwsze posiedzenie po wyborach. Bundestag stanowi izbę niższą oraz jest jedynym organem pochodzącym z wyborów powszechnych i bezpośrednich.

Zad. 4.

X: Stanów Zjednoczonych, Y: przez Izbę Reprezentantów, procedura: impeachment. Uzasadnienie: procedura impeachmentu pochodzi z anglosaskiej tradycji parlamentarnej i przewidziana jest między innymi w Stanach Zjednoczonych. Polega na postawieniu w stan oskarżenia prezydenta, wiceprezydenta lub innych funkcjonariuszy służby cywilnej. Wyłączną władzę stosowania impeachmentu ma Izba Reprezentantów, natomiast władzę sądenia wszystkich spraw należących do tego trybu posiada Senat, który uznaje za winnego po osiągnięciu wymaganej większości 2/3 głosów Senatu.

Zad. 5. Przykładowa odpowiedź:

Najważniejsze źródło szwajcarskiego prawa stanowi Konstytucja Konfederacji Szwajcarskiej. Jedną z jej podstawowych zasad jest domniemanie, że wszystkie kompetencje, które nie zostały uregulowane na szczeblu federalnym, należą do kantonów. Obok Konstytucji federalnej, każdy kanton posiada własną konstytucję. Głównym źródłem pisanego prawa niemieckiego jest natomiast Ustawa Zasadnicza Republiki Federalnej Niemiec. Składa się ona ze 146 artykułów podzielonych na 11 rozdziałów poprzedzonych preambułą. Prócz tego wyróżnia się również: ustawy, rozporządzenia z mocą ustawy i akty prawa miejscowego. Do niepisanych źródeł prawa w RFN zalicza się zasady wynikające z prawa międzynarodowego i prawa zwyczajowego.

Zad. 6.

Powyższy tekst to opis Bundestagu, o czym świadczą charakterystyczny brak okresu międzykadencyjnego oraz sesyjnego trybu prac parlamentu.

Zad. 7.

Artykuł naukowy przedstawia trzy filozoficzne koncepcje uzasadniające powstanie samorządu terytorialnego, tj: koncepcję naturalistyczną (wywodzącą się z Francji), zgodnie z którą gmina to naturalny byt, który jest pierwotny i przed państwowy, koncepcję pozytywistyczną/państwową – (wywodzącą się z Prus), zgodnie z którą gmina to jednostka państwa, utworzona i nadzorowana przez państwo oraz koncepcję polityczną (pochodzącą z Anglii) oparta na funkcjonalnej wizji gminy jako jednostce administracyjnej, zarządzanej przez urzędników wykonujących honorowo i nieodpłatnie zwyczajowo swoje funkcje.

Analiza przepisów Konstytucji RP, dot. samorządu terytorialnego nie pozwala przyporządkować polskich rozwiązań ustrojowych do jednej, wybranej koncepcji. Przeciwnie polski system samorządu terytorialnego nawiązuje zarówno do koncepcji naturalistycznej jak i pozytywistycznej / państwowej (zob. Tabela poniżej). Stąd w literaturze polski system samorządu terytorialnego nazywa się czasem naturalistyczno-państwowym.

Koncepcja naturalistyczna	Koncepcja pozytywistyczna / państwowa
Art. 15 ust. 2 Konstytucji RP – ustrój terytorialny zapewnia decentralizację władzy publicznej, a zasadniczy podział uwzględnia więzi społeczne. Podział terytorialny ma zatem uwzględniać wszystkie (pierwotne i przed państwowe) więzi łączące mieszkańców.	Należy odróżnić prawo mieszkańców do uczestniczenia w sprawowaniu władzy publicznej, które jest pierwotne od prawa do samorządu tworzące gminę jako jednostkę, które wynika z ustawy. Prawo do samorządu przysługuje jedynie gminie jako ochrona sądowa, przed ingerencją w jej niezależność.
Art. 16 ust. 2 Konstytucji RP – Pierwszym elementem są publiczne prawa podmiotowe mieszkańców, tj. ich uprawnienia do uczestniczenia w sprawowaniu władzy publicznej. Przysługującą mu w ramach ustaw istotną część zadań publicznych samorząd wykonuje w imieniu własnym i na własną odpowiedzialność. Uprawnienie do uczestniczenia w sprawowaniu władzy publicznej nie wynika z jego przekazania przez państwo, ale jest od państwa niezależne.	Gmina posiada autonomię w wykonywaniu zadań własnych, jednak katalog ten określa ustawa.
Art. 30 Konstytucji RP – to przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło publicznych praw podmiotowych.	Tworzenie, łączenie, dzielenie i znoszenie gmin odbywają się wyłącznie formie rozporządzenia Rady Ministrów, a więc w formie decyzji centralnego organu państwa. Choć w procesie tym uczestniczą mieszkańcy (w formie obligatoryjnych konsultacji społecznych) to jednak państwo decyduje o swoim podziale terytorialnym.

Niniejsze zadanie może być rozwiązane w formie dyskusji lub debaty. W tym celu należy podzielić uczestników zajęć na dwie grupy, z których każda powinna przedstawić argumenty za daną koncepcją: naturalistyczną lub pozytywistyczną/państwową. Zestawienie argumentacji powinno skłonić uczestników do przyjęcia, iż polski system samorządu terytorialnego zawiera elementy obu koncepcji.

Bibliografia

AKTY PRAWNE

- Konstytucja Francji, tłum. W. Skrzydło, wyd. 2 uakt., Warszawa 2005.
- Konstytucja Niemiec, tłum. B. Banaszak, A. Malicka, Warszawa 2008.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki, tłum. A. Pułło, Warszawa 2002.
- Konstytucja Federalna Konfederacji Szwajcarskiej, tłum. Z. Czeszejko-Sochacki, Warszawa 2000.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.).
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 lipca 1992 r. Regulamin Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. M. P. z 2022 r. poz. 990 z późn. zm.).
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 listopada 1990 r. Regulamin Senatu (t.j. M. P. z 2018 r. poz. 846 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1277 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. o Krajowej Radzie Sądownictwa (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 269).
- Ustawa z dnia 23 grudnia 1994 r. o Najwyższej Izbie Kontroli (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 623).
- Ustawa z dnia 20 lipca 2000 r. o ogłaszaniu aktów normatywnych i niektórych innych aktów prawnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1461).
- Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 2393).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 372 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1722).
- Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o Radzie Ministrów (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1188).

- Ustawa z dnia 15 września 2000 r. o referendum lokalnym (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 741 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o referendum ogólnokrajowym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 851).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 292).
- Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1058).
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 40 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1526 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2094 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1904 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 21 stycznia 1999 r. o sejmowej komisji śledczej (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 1024).
- Ustawa z dnia 30 listopada 2016 r. o statusie sędziów Trybunału Konstytucyjnego (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1422).
- Ustawa z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 762).
- Ustawa z dnia 24 czerwca 1999 r. o wykonywaniu inicjatywy ustawodawczej przez obywateli (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2120).
- Ustawa z dnia 9 maja 1996 r. o wykonywaniu mandatu posła i senatora (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1339).
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 2261).
- Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2492).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 217 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1389).

LITERATURA

- Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, wyd. 12, Warszawa 2018.
- Chmaj M., Skrzydło W., *System wyborczy w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2008.

- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, wyd. 9, Warszawa 2022.
- Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, wyd. II, Warszawa 2016.
- Garlicki L. (red.), Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom II*, wyd. II, Warszawa 2016.
- Granat M., *Prawo konstytucyjne. Pytania i odpowiedzi*, wyd. 10, Warszawa 2021.
- Rzetecka-Gil A., *Prawo o stowarzyszeniach. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2022.
- Safjan M. (red.), Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, wyd. I, Warszawa 2016.
- Safjan M. (red.), Bosek L. (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243*, wyd. I, Warszawa 2016.
- Sarnecki P. (red.), *Prawo konstytucyjne RP*, wyd. 9, Warszawa 2014.
- Sarnecki P., *Ustroje konstytucyjne państw współczesnych*, wyd. 5, Warszawa 2013.
- Staśkiewicz W. (red.), *Konstytucje Państw Unii Europejskiej*, Warszawa 2011.
- Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. II, LEX/el. 2021.
- Zyzański P., *Samorząd terytorialny? Definicja dogmatyczna i normatywna*, <https://konstytucyjny.pl/samorząd-terytorialny-definicja-dogmatyczna-i-normatywna/>

